

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Tolga Cenk TÜRK

PARTİ İÇİ DEMOKRASİ: CHP, MHP VE AK PARTİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Faruk ATAAY

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2009

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Tolga Cenk TÜRK

PARTİ İÇİ DEMOKRASİ: CHP, MHP VE AK PARTİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Faruk ATAAY

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2009

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından
..... Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ OLARAK kabul edilmiştir.

İmza

Başkan:

Üye (Danışman):

Üye:

Üye:

Üye:

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../....

İmza

.....

Müdür

İ Ç İ N D E K İ L E R

Şekiller ve Tablolar Listesi.....	vi
Kısaltmalar Listesi.....	viii
Ekler Listesi.....	x
Özet.....	xi
Abstract.....	xii
Önsöz.....	xiii
Giriş.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ VE SİYASİ PARTİLER

1. Demokrasi ve Siyasi Partiler.....	3
1.1 Demokrasi Kavramı.....	3
1.1.1 Demokrasinin Eleştirisi ve Güncel Sorunları.....	10
1.2. Siyasi Parti Kavramı ve Sınıflandırılması.....	15
1.2.1. Siyasi Parti Kavramı.....	15

1.2.2. Siyasi Partilerin Sınıflandırılması.....	18
1.2.2.1. Kökenleri Bakımından Siyasi Partiler.....	21
1.2.2.1.1. Parlamentoda Doğan Siyasi Partiler.....	21
1.2.2.1.2. Parlamento Dışında Doğan Siyasi Partiler.....	22
1.2.2.2 Yapıları Bakımından Siyasi Partiler.....	22
1.2.2.2.1. Kadro Partileri.....	22
1.2.2.2.2. Kitle Partileri.....	23
1.2.2.3. Örgütlenme Biçimleri ve Üye Yapıları Bakımından Siyasi Partiler.....	24

II. BÖLÜM

PARTİ İÇİ DEMOKRASİ KAVRAMI VE OLUŞUMUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2.1. Parti İçi Demokrasi Kavramı.....	26
2.2. Parti İçi Demokrasinin Gerçekleşmesini Etkileyen Etmenler.....	29
2.2.1. Siyasal Kültür.....	29
2.2.2. Sosyal Yapı.....	44
2.2.3. Ekonomik Yapı ve Fırsat Eşitsizliği.....	50
2.2.4. Parti Liderliği.....	52
2.2.5. Siyasal Rejim ve Seçim Sistemi.....	57

2.2.6. Yasal Mevzuat.....	70
2.2.6.1. Anayasa.....	70
2.2.6.2. Siyasi Partiler Kanunu.....	72
2.2.6.2.1. Üyelik.....	73
2.2.6.2.2. Parti Teşkilatları.....	74

III. BÖLÜM

PARTİ İÇİ DEMOKRASİ : CHP, MHP VE AK PARTİ

3.1. Cumhuriyet Halk Partisi.....	77
3.1.1. Çok Partili Hayattan 12 Eylül Yasaklı Dönemine Geçiş: Milli Şef İnönü Ortanın Solu Kavramı ve Ecevit.....	77
3.1.2. 1990'lardan 2000'li Yıllara CHP ve Deniz Baykal.....	87
3.2. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP): MHP'nin Kurulması ve Alpasran Türkeş Dönemi (Lider-Teşkilat-Doktrin).....	104
3.2.1. Türkeş'in Ölümü ve Devlet Bahçeli Dönemi: MHP'nin Değişen Yeni Söylemi ve Parti Programı.....	118
3.3. Adalet ve Kalkınma Partisi ve Parti İçi Demokrasi.....	135
3.3.1. Milli Görüş İçindeki Gelenekçi – Yenilikçi Çatışması ve AK Parti'nin Kurulması.....	136
3.3.2. Ak Parti'nin Kuruluşu ve Yeni Söylemi Muhafazakar Demokrasi.....	140
3.3.3. AK Parti Kongreleri ve Parti İçi Demokrasi.....	147

IV. BÖLÜM

PARTİ İÇİ DEMOKRASİ AÇISINDAN PARTİ TÜZÜKLERİNİN DEĞERLENDİRLMESİ: CHP-MHP-AKP

4.1. Üyelik ve Parti Disiplini.....	152
4.1.1. Cumhuriyet Halk Partisi.....	153
4.1.2. Milliyetçi Hareket Partisi.....	154
4.1.3. Adalet ve Kalkınma Partisi.....	154
4.2. Parti İçi Seçimler ve Delegelerin Belirlenmesi.....	157
4.2.1. Cumhuriyet Halk Partisi.....	158
4.2.2. Milliyetçi Hareket Parti.....	159
4.2.3. Adalet ve Kalkınma Partisi.....	160
4.2. Teşkilat Yapısı.....	163
4.3. Aday Belirleme Süreci.....	166
4.3.1. Cumhuriyet Halk Partisi.....	169
4.3.2. Milliyetçi Hareket Partisi.....	169
4.3.3. Adalet ve Kalkınma Partisi.....	170
4.4. Teşkilatın Görevden Uzaklaştırılması.....	173
4.4.1. Cumhuriyet Halk Partisi.....	173
4.4.2. Milliyetçi Hareket Partisi.....	174
4.4.3. Adalet ve Kalkınma Partisi.....	174
4.5. Parti İçi Hakem Kurulu Başkanlığı.....	175

V. BÖLÜM

23. DÖNEM MİLLETVEKİLLERİNİN PARTİ İÇİ DEMOKRASİYE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNE DAİR YAPILAN ANKET ARAŞTIRMASI

5.1. Anket Çalışmasının Amacı ve Yöntemi.....	176
5.2. Bulgular.....	177
Sonuç.....	184
Kaynakça.....	189
Ekler.....	200
Özgeçmiş.....	223

ŞEKİLLER VE TABLOLAR LİSTESİ

Şekil 1 : Seçim Sistemi ve Siyasal Sistem İlişkisi.....	60
Şekil 2 : Türkiye’de ki Siyasi Partilerin Örgütlenme Süreci.....	165
Tablo 1 : Çok Partili Hayattan Günümüze Kadar Uygulanan Seçim Sistemleri.....	64
Tablo 2 : 10Ekim 1965 Milletvekili Genel Seçimi.....	65
Tablo 3 : 14 Ekim 1973 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları.....	66
Tablo 4 : 3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları.....	67
Tablo 5 : 22 Temmuz 2007 Milletvekili Seçimleri.....	68
Tablo 6 : 1983’den 2007 CHP Çizgisindeki Partilerin Oy Dağılımı.....	101
Tablo 7: Milletvekillerinin Partilerinin İç İşleyişinin Demokratikliği Konusundaki Düşünceleri.....	177
Tablo: 8 Milletvekillerinin Parti İç Demokrasinin İşlemesine Engel Olarak Gördükleri Faktörlere İlişkin Düşünceleri.....	178
Tablo 9: Milletvekillerinin Parti İç Seçim Usulleri Konusundaki Düşünceleri.....	178
Tablo 10: Milletvekillerinin Partilerinde Parti İç Demokrasinin Gerçekleşmesini Denetleyen Herhangi Bir Organın Varlığı Konusundaki Düşünceleri.....	179
Tablo 11: Milletvekillerinin Partilerinde Çeşitli Konulara İlişkin Politikaların Belirlenmesinde Hangi Örgütsel Birimin Temel Rolü Oynadığına İlişkin Düşünceleri.....	180
Tablo 12: Milletvekillerinin Aday Belirleme Yöntemlerinin Hangisinin Daha Demokratik Olduğuna Dair Düşünceleri.....	181

Tablo 13: Milletvekillerinin Partilerinde Aday Belirleme Yöntemlerinden En Çok

Hangisinin Tercih Edildiğine Dair Düşünceleri.....182

Tablo 14: Milletvekillerinin Parti İçinde Kontrolün Kimin/Kimlerin Elinde

Olduğuna Dair Düşünceleri.....183

KISALTMALAR

A.g.e	Adı Geçen Eser
A.g.m	Adı Geçen Makale
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
AMK	Anayasa Mahkemesi Kararı
AMKD	Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
A.Ü	Ankara Üniversitesi
ATP	Aydınlık Türkiye Partisi
BBP	Büyük Birlik Partisi
Bkz.	Bakınız
BTP	Bağımsız Türkiye Partisi
CGP	Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
Çev.	Çeviren
DEHAP	Demokratik Halk Partisi
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemesi
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
ET	Erişim Tarihi
FP	Fazilet Partisi
GP	Genç Parti
HP	Halkçı Parti
IDP	Islahatçı Demokrasi Partisi
İİBF	İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
İP	İşçi Partisi
LDP	Liberal Demokrat Parti
MBK	Milli Birlik Komitesi
MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
Md.	Madde
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MKYK	Merkez Karar Yönetim Kurulu
MNP	Milli Nizam Partisi
MP	Millet Partisi
MP	Muhafazakar Parti
MSP	Milli Selamet Partisi
MYK	Merkez Yürütme Kurulu
PİDHK	Parti İçi Demokrasi Hakem Kurulu
ÖDP	Özgürlük ve Dayanışma Partisi
RP	Refah Partisi
S.	Sayı

S.B.F.Y.	Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları
Sy.	Sayı
SHP	Sosyal Demokrat Halk Partisi
SODEP	Sosyal Demokrasi Partisi
SP	Saadet Partisi
SPK	Siyasi Partiler Kanunu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBP	Türkiye Birlik Partisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TÜSES	Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
Y.a.g.m	Yukarıda Adı Geçen Makale
Y.a.g.e.	Yukarıda Adı Geçen Eser
YOH	Yeni Oluşum Hareketi
YP	Yurt Partisi
YTP	Yeni Türkiye Partisi

EKLER LİSTESİ

EK 1: Siyasal Partilerimizde Parti İçi Demokrasinin Varlığı İle İlgili Anket Soruları.....	200
EK 2 : 23. Dönem Milletvekilleri İle Yapılan Derinlemesine Görüşme Soruları.....	202
EK 3: Erol Tuncer ile 16 Ekim 2009 tarihinde Yapılan Derinlemesine Görüşme.....	203
EK 4: Atilla Emek ile 15 Ekim 2009 Tarihinde Yapılan Derinlemesine Görüşme	207
EK 5: Oktay Vural ile 15 Ekim 2009 Tarihinde Yapılan Derinlemesine Görüşme	212
EK 6: Kemal Anadol ile 16 Ekim 2009 Tarihinde Yapılan Derinlemesine Görüşme.....	217
EK 7: Tarhan Erdem'le 17.10.2009 Tarihinde Yapılan Derinlemesine Görüşme.....	219
EK 8: Nur Doğan Topaloğlu ile 14 Ekim 2009 Tarihinde Yapılan Derinlemesine Görüşme...	221

ÖZET

Parti içi demokrasi; liderlerin demokrasiyi içselleştirme düzeyiyle, partilerin yapılarıyla, kurumlaşma düzeyleriyle, tüzük ve yönetmeliklerinde tanımlanan örgütlenme biçimleriyle ve belki de en önemlisi toplumda yerleşik olan siyasal kültürle ilgili bir sorundur.

Nasıl ki demokrasi çoğunluğun azınlık üzerindeki yönetimi olarak tanımlanıyorsa, parti içinde oluşan oligarşik yapı da demokrasinin tersine azınlığın çoğunluk üzerindeki yönetimi ve hakimiyeti şeklini almaktadır. Bu tezi seçmemde etkili olan düşünce lisans eğitimim döneminde Robert Michels'in Oligarşinin Tunç Kanunu konusunu işlerken, savunduğu düşüncelerin her partide ve daha da ileri giderek her türlü örgütte aşılabilir bir oligarşik yapılanmanın olduğundan bahsetmesiydi.. Bense kendime şu soruyu sordum. Gerçekten de Michels'in belirttiği gibi Oligarşinin Tunç Kanunu yapısalcı ya da kadercidir yoksa sembolik etkileşimci kuramdan hareketle, oligarşi, parti içi işbölümünde ortaya çıkmakta ve oligarşik yapılanma kaçınılmaz bir sonuç değil; tamamen parti kadrosunun öznel yapısından; örgüt ve demokrasi kültüründen mi kaynaklanmaktadır?

Partiler iktidara geldiklerinde tüm toplum düzeyinde kuracakları demokratik yapının bir örneğini, daha iktidara gelmeden parti içi işleyişlerde yaşama geçirmek zorundadırlar. Aksi halde, demokrasiyi içlerinde özümsemeyenler bunu ülke bazında yaşama da geçiremezler. Kendi içinde demokrasiye inanmayan ve gerçekleştirmeye çalışmayan bir partinin toplum adına da demokrasi talep etmesi ve bunun mücadelesini vermesini beklemek doğru olmaz. Partiler bir demokrasi kurumu olduğuna göre öncelikle ve bizzat kendilerinin demokratik bir yapıya sahip olmaları gerekir.

Araştırma projesi, parti içi demokrasi geleneğinin mevcut sorun alanlarıyla incelenmesini; oligarşinin tunç kanununun siyasi parti içinde oluşmasının nedenlerinin araştırılmasını, sorunların ve çatışmaların, parti tüzük ve programları dikkate alınarak parlamentodaki üç parti; cemaat kültürü ile beslenen AKP, devletçi seçkin gelenekten beslenen CHP ve milliyetçilik ideolojisi üzerine kurulu MHP özelinde derinlemesine incelenmesini konu almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Siyasi Parti, Parti İçi Demokrasi, Oligarşinin Tunç Kanunu, AKP, CHP, MHP

ABSTRACT

Intra-party democracy is related to several factors including the perception of democracy of political party leaders, structure of the political party, level of institutionalization, structures defined in its constitution and political culture of the society.

Whereas democracy is defined as rule of many over few, the oligarchic structure inside a political party can be described as contrary to democracy, being rule of few over many. I have developed this hypothesis influenced by the Iron Law of Oligarchy of Robert Michels, stating that in each party and organization there is an inevitable oligarchic structure. I have asked this question: Is Michels's Iron Law of Oligarchy structuralist or determinist, or is intraparty oligarchy a result of internal division of labour, subjective structure of the party administration, organizational and democracy culture based on the symbolic interactionist theory?

The political parties shall demonstrate an example of the political structure in their internal organization that they would create in the society in case of their electoral victory. Otherwise, those who can not internalize democracy can not implement this on country level. We can not expect political parties who do not believe in democracy and who do not implement democracy in their internal functioning, to work for democracy in the society. As parties are institutions of democracy, they must be among the first ones to show a democratic structure.

This research project is on analysing the intraparty democracy tradition with its present problems, finding out the reasons of the emergence of Iron Law of Oligarchy in political parties, analysing the problems and conflicts based on the examples of AKP(Justice and Development Party) having its roots in culture of religious community, CHP (Republican People's Party) having its roots in elitist statist tradition and MHP (Nationalist Movement Party) based on leader, structure and doctrine ideology.

Key words: Democracy, Political party, Intra-party Democracy, Iron Law of Oligarchy, AKP, CHP, MHP

ÖNSÖZ

Yapmış olduğum bu çalışmanın her safhasında benden sonsuz desteğini ve güvenini esirgemeyen başta tez danışmanım saygıdeğer Yrd. Doç. Dr. Faruk ATAAY'a, en az tez danışmanım kadar bana yol gösteren Prof. Dr. Meral Sağır ÖZTOPRAK'a ve Yrd. Doç. Dr. Sonay BAYRAMOĞLU ÖZUĞURLU'ya, tez jürimde bulunan Yrd. Doç. Dr. Bilgi KÜÇÜKCAN'a ve Yrd. Doç. Dr. Ramazan İZOL'a teşekkürü bir borç ve görev bilirim.

Anket çalışması ve derinlemesine görüşme sürecinde benden yardımlarını ve bilgilerini esirgemeyen Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Başkanı Sayın Erol TUNCER'e, Konda Araştırma ve Danışmanlık Şirketi Başkanı Sayın Tarhan ERDEM'e, CHP Milletvekili Atilla EMEK'e, CHP Grup Başkanvekili Sayın Kemal ANADOL'a, MHP Grup Başkanvekili Sayın Oktay VURAL'a, TBMM Parlamenter Hizmetler Müdürü Mehmet ALTINKAYNAK'a göstermiş oldukları yardımlardan dolayı teşekkür ederim.

Son olarak bütün tez çalışmam boyunca tüm sıkıntılara katlanan ve beni sürekli motive eden canımdan çok sevdiğim annem Gül TÜRK'e, babam Naci TÜRK'e, sürekli bilgisayarın başında olduğum için tartıştığım abim Can Murat TÜRK'e ve sözleri ile bana hep destek olan nişanlım Sehel SERİN'e göstermiş oldukları sabır ve güvenden dolayı teşekkür ederim.

GİRİŞ

Çağdaş anlamda demokrasinin yerleşebilmesi için, siyasal partilerin fonksiyonel hale gelebilmesi, ulusal iradenin parlamentoya tam yansiyabilmesi ve demokratik örgüt yapısı içinde tartışma ortamının oluşturularak, çoğulculuk temeline dayanan geniş katılımlı siyasal kararların alınabilmesi, parti içi demokrasinin varlığı ile mümkündür.

Siyasal rejimin işletilmesinde yeri inkar edilemeyecek düzeyde bir öneme sahip olan “parti içi demokrasi” konusu ile demokrasinin kurumsallaşması arasında önemli bir paralellik bulunmaktadır. Parti içinde kararların alınmasına, demokratik yönetimin kurulmasına etki edebilecek bir iç yapının oluşumu demokratik işleyiş açısından bir önkoşuldur.

Partilerin içinde kararların demokratik oluşumu, aslında parti iç yapısının demokrasi esaslarına uygun işleminin göstergesidir. Karar mekanizması, üye-delege-yerel örgüt birimlerinden oluşan taban ile üst kurul, lider ve yakın çevresinden oluşan tavana doğru demokratik biçimde işliyorsa, aday belirleme yöntemlerinden, parti organlarının oluşumuna, hatta ülke yönetimine kadar bütün süreçlerde demokrasi hakim kılınabilir.

Tez, araştırma türleri içerisinde, betimleyici araştırma yöntemine girmektedir. Çalışmamızda öncelikle kuramsal çerçeve için kaynak araştırmasına girilmiş ve toplanan kaynaklar incelenerek, doküman inceleme metodu çerçevesinde, kuramsal bilgiler üç parti genelinde (CHP-MHP-AKP) derlenmiştir. Tez için öngörülen veri toplama teknikleri ise, nitel ve nicel yöntemle uyumludur: ‘İlgili yazının taranması’ ve ‘varolan verilenlerden yararlanılmıştır.

Bu anlamda araştırma konumuz AKP, CHP ve MHP’nin çok partili hayattan günümüze kadar ki uygulamaları parti içi demokrasi bağlamında ele alınacaktır. Diğer siyasi partiler ise çalışmamızın dışında bırakılmıştır. Ancak bu üç partideki mevcut durum değerlendirmesinin diğer partiler açısından da yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Yukarıdaki bu açıklamalardan sonra, tezin bölümlerini ve bölümlerde anlatılanları özetlersek: İlk bölümde demokrasi ve siyasi parti kavramı kuramsal anlamda değerlendirilmiştir. Demokrasi kavramının anlamlandırılması, demokrasinin önündeki engeller ve demokrasiye getirilen eleştiriler sorgulanmış; Siyasi partilerin sınıflandırılması ile araştırma örneğimizde ki üç partinin hangi parti sınıflandırmasına girdiği incelenmiştir.

İkinci bölümde, parti içi demokrasi kavramı üzerinde durulmuş ve parti içi demokrasinin yerleşmesinin önündeki engeller ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde CHP, MHP ve AKP'nin çok partili hayattan günümüze kadar ki parti içi uygulamaları, kurultay seçimleri ve liderlerin parti üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölümde, örneklemimizi oluşturan üç partinin CHP, MHP ve AKP'nin tüzükleri, parti içi demokrasi bağlamında incelenmiş, benzerlikleri ve farklılıkları araştırılmıştır.

Son bölümde ise CHP, MHP ve AKP'nin 23. Dönem TBMM milletvekillerinin parti içi demokrasiye ilişkin görüşlerine dair tarafımızdan yapılan anket araştırmasının bulguları değerlendirilmiştir.

I. BÖLÜM

1. DEMOKRASİ VE SİYASİ PARTİLER

Türkiye 1945 yılından itibaren çok partili sisteme geçiş sürecine girmiş ve 1950 yılındaki seçimlerle Türkiye’de iktidar ilk kez değişmiştir. Türkiye’de demokrasi bu dönemden itibaren günümüze kadar üç kez kesintiye uğramıştır. Demokrasinin kesintiye uğradığı her dönemde birçok siyasal parti ya kapatılmış ya da faaliyetine ara vermek zorunda kalmıştır. Bu durum Türkiye’de ki demokratik model her ne olursa olsun demokratik değerlerin tam olarak benimsenmemiş olduğunun açık bir göstergesidir. Demokratik değerler tam olarak benimsenmemiş olsa da siyasal partilerin Türkiye’deki demokrasi içinde vazgeçilmez bir unsur olduğu göz ardı edilemez.

Bu bölümde demokrasi kavramının ne olduğu, kavrama ilişkin sorunlar ve eleştiriler ile siyasi parti kavramı ve siyasi parti tipolojilerine yer verilecektir.

1.1 Demokrasi Kavramı

Yönetenleri belirleme yetkisi, egemenliğin en önemli göstergesidir. Halkın egemenliği esasına dayanan demokrasi, günümüzün yükselen değerleri arasında öncelikli yerini almıştır.

Günümüzde, demokrasi temsil esasına dayalı olarak yürütülmektedir. Siyasi partiler temsile dayalı demokrasilerde önemli bir yere sahiptir. Yönetenler seçimler yoluyla belirlenmektedir. Yönetenleri belirleme, egemenliğin gereği olduğuna göre bir kısım sorular cevap bulmalıdır:

Yönetenlerin belirlenmesinde halk ne kadar söz sahibidir? Halk, seçimde verdiği oylar ile iradesini parlamentoya yansıtılabilmekte midir? Temsili demokrasi gerçekten genel iradeyi parlamentoya yansıtılabilmekte midir? İşte bu soruların cevabı demokrasinin ne şekilde anlamlandırıldığı ile yakından ilgilidir.

Bu bağlamda parti içi demokrasiyi açıklayabilmek için demokrasi kavramının temelinde yatan düşüncelerin ortaya konması gerekir.

Demokrasi gibi birçok anlama gelen tek bir sözcük bulmak oldukça zordur¹. Buna karşın, demokrasi kavramından ne anlaşılması gerektiği konusunda da görece uzlaşmaya varmak zor olmayacaktır.

Demokrasi, halkın kendi kendisini yönetmesi anlamında idealize edilmiş bir kavramdır. Grekçe “halk” anlamına gelen “demos” ile; “iktidar” anlamına gelen “kratos”² kelimelerinden oluşan “Demokrasi” kavramı, “halkın kendini yönetmesi” anlamını içermektedir. Bu bağlamda demokrasi, toplumu oluşturan yurttaşların, temsilcileri vasıtasıyla kendilerini yönetmeleri olarak tanımlanabilir. Antik Yunan’da; Atina’nın doğrudan demokrasisi, küçük kent devletlerinde uygulanmıştır. 20 yaşın üstündeki erkeklerin “vatandaş” olarak kabul edilerek, bunların yönetime katılımıyla oluşan kent-devleti demokrasisi “cemaat demokrasisi”dir. Dolayısıyla demokrasi, sınırlı mekan ve nüfus ile homojen bir toplum yapısında uygulanmıştır.

Demokrasi, ilk defa M.Ö. V. yüzyılda Yunanlı tarihçi Herodot tarafından kullanılmıştır. Abraham Lincoln’ün ünlü demokrasi tanımını herkes bilir: “Halkın halk tarafından, halk için yönetimi”³. Buradaki yönetimden kasıt, kararları almak ve uygulamaktır.

Demokrasinin beşiği Yunan siteleri ve özellikle Atina sitesi kabul edilmekle beraber, bu sitelerin her zaman demokrasi ile yönetildiği de söylenemez.

Sarıca, Yunan düşünürlerinin eserlerinde üç yönetim biçiminden söz edildiğini, bunların da bozulmuş biçimlerinin sık sık ifade edildiğini belirterek, monarşinin zamanla tiraniye dönüştüğünü, oligarşinin kendi içinde yozlaştığını, demokrasinin ise, aşırı biçimde uygulanması halinde anarşiye dönüştüğünü ileri sürmektedir⁴.

Eflatun’a göre, eğitime ve yöneticilerle muhafızların iyi yetiştirilmesine bağlı sofokrasi denilen yönetim biçiminin yozlaşması sonucu Timokrasi denen rejim biçimi doğmaktadır. Savaşçıların diktatoryası olan bu rejim, zenginlerin diktatoryasına dönüşür. Bu bir oligarşidir. Buna tepki olarak doğan demokrasinin yozlaşması sonucu, tek bir kişinin diktası olan Tiraninin yerleşmesi gündeme gelmektedir⁵.

¹ Michael Roskin, G., Robert L. Cord, James A. Mederis ve Jones, Walter S., **Political Science : An Introduction**, New Jersey, Printice Hall, 2003, s. 73.

² Rod Hague, ve Martin Harrop, **Comparative Government and Politics**, New York, Palgrave, 2001, s. 16.

³ Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınlan, İstanbul, 1990, s.351

⁴ Murat Sarıca., **100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi**, 5. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1987, s. 10.

⁵ Sarıca, **a.g.e.**, s. 19-20.

Aristo, iyi yönetimleri Monarşi, Aristokrasi ve Polisi olarak ele almakta; Polisi sisteminin karma ve ılımlı bir demokrasi olduğunu ileri sürmektedir. Aristoteles'e göre demokrasi ise, çoğunluğun kötü yönetimidir⁶.

İlk çağın demokrasi kavramı incelendiğinde neredeyse günümüze kadar sürdürülen, geliştirilen çağdaş bir içerik kazanan demokrasi kavramı ile benzeştiği görülebilir.

Orta çağda Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle başlayan Feodal düzende devlet birliği mevcut olmayıp, siyasi, hukuki, iktisadi ve sosyal açıdan halkın, toprak sahibi senyörlerin yönetimine tabi olduğu dönemdir. Feodal düzende siyasal ve idari yetkiler kişilerin mal varlığına dahil haklardı⁷.

Bu dönemin ünlü düşünürlerinden St. Thomas yönetim biçimlerini monarşi, aristokrasi ve politea olarak üçe ayırır. Ancak ortak yarar yerine yöneticiler kişisel çıkarlarını amaç edindikleri zaman, bu iyi yönetimler zorba yönetim, oligarşi ve demokrasi biçimlerine dönüşeceğini belirtir. Ayrıca iktidarların meşruiyeti ve haklılığı sorunları üzerine eğilmiştir. Yöneticilerin zor ve şiddet kullanarak elde ettikleri siyasi gücün meşru ve haklı olmadığını ve halkın da böyle bir güce boyun eğme zorunluluğunun olmadığını belirtir⁸.

Yeni Çağda, milli devletin ve mutlak monarşinin gündeme geldiği görülmektedir. Bu dönemin ünlü düşünürlerinden Nicolo Machiavelli, günümüze kadar etkisini koruyan bir görüş dile getiriyor. Ona göre, iktidarın kullanılışı başka, ahlak başkadır. Ünlü sözü "amaca ulaşmak için her araç meşrudur"⁹ görüşünü ileri süren bir kavram olarak siyasi düşünce tarihine geçmiştir. "Prens" adlı eserinde ise yöneticileri kötü yönetim konusunda uyarmaktadır.

17. ve 18. yüzyıllarda siyasi düşüncenin gelişmesinde burjuvazinin rolü iyice belirginleşir. Ticaretin gelişmesi, sanayinin kurulması üretim ilişkilerini de etkileyerek yeni bir sınıf yeni bir sosyal düzen içinde düşünce sistemini de etkileyecek, demokrasiye doğru hızlı ve kuvvetli adımlar atılacaktır¹⁰.

⁶ Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, 9.Baskı, Beta Basım, İstanbul, 2000, s. 47-48.

⁷ Göze, **a.g.e.**, s. 71.

⁸ Göze, **a.g.e.**, s. 88.

⁹ Sarıca, **a.g.e.**, s. 52-54.

¹⁰ Suavi Tuncay, **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996, s. 22.

John Locke, Montesquieu, Emmanuel Sieyes gibi düşünürler liberal ve milli egemenlik ile ilgili düşüncelere yoğunlaşırlar.

John Locke, 17. yüzyılda mutlakiyetçi görüşlere ağır darbe indiren liberal devlet düzeninin öncüsü olarak görülmektedir. Sosyal bir yaratık olan insan aynı zamanda doğal olarak eşit ve özgürdür diyerek günümüzdeki demokrasinin en önemli öğelerine işaret etmiştir. Ancak bu özgürlük ve eşitliğin sadece doğal yasanın koyduğu sınırlar içinde kalmak kaydı ile anlam kazanacağını ifade etmektedir¹¹.

Siyaset biliminin kurucusu olarak kabul edilen Montesquieu düşüncelerini günümüzde de hala etkili olan “Yasaların Ruhü” adlı eserinde toplamıştır. Bu eserde Montesquieu, üç yönetim biçiminden bahseder. Bunlar; cumhuriyet, monarşi ve despotizmdir. Cumhuriyet yönetimini de kendi içinde demokrasi ve aristokrasi olmak üzere ikiye ayırır. Ona göre demokrasi halkın hem yöneten, hem de yönetilen durumunda olduğu bir yönetim biçimidir. Demokrasinin ilkesi ise siyasal erdemdir. Siyasal erdem, yurt çıkarlarının kişisel çıkarlardan üstün tutulması ve demokrasiyi ayakta tutan tek güçtür¹².

Montesquieu demokrasinin en önemli unsuru olan özgürlük konusunda önemli düşünceler ortaya atmaktadır. Ona göre özgürlük yasaların izin verdiği şeyleri yapabilmektir ve yasakladıkları şeyleri de yapmamaktadır.

Ünlü Fransız düşünürüne göre, “*önünde kendisine engel olabilecek başka bir güç bulunmayan her yönetici, özgürlükleri çiğneyebilir, yetkilerini aşabilir. Kuvvet kuvveti durduramazsa özgürlük olmaz.*”¹³ diyerek kuvvetler ayrılığı ilkesinin özgürlüklerin kullanılması açısından taşıdığı önemi vurgulamaktadır.

Locke ve Montesquieu gibi, 18. yüzyılda yaşamış olan Jean Jacques Rousseau ise, her alanda eşitliği ve tam bir demokrasiyi savunmuştur. O'na göre, en iyi çözüm, halkın iktidarını doğrudan kullanmasıdır. Ama mutlaka temsilci kullanmak gerekirse, halk bu temsilcilerini, dilediği zaman görevinden alabilmelidir. Oysa Montesquieu ve Sieyes gibi, aristokrasi ve burjuvazinin içinden gelen düşünürler, temsilcilerin kendilerini seçenler karşısında bağımsız olmalarını savunmuşlardır. Böyle olunca, halk seçecek, ama gerçekte bu iki ayrıcalıklı sınıfın

¹¹ Göze, a.g.e., s. 154-155.

¹² Göze, a.g.e., s. 183-187.

¹³ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, İmge Kitapevi, 1998, s. 201.

seçkinleri yönetecektir. Bu nedenle, Rousseau, "*Ulusun vekilleri, onun temsilcileri değil, olsa olsa memurları olabilirler*"¹⁴ demektedir.

Rousseau'nun özgürlüklerden asla vazgeçilemeyeceğini belirtmesi demokrasi kavramında büyük bir devrim olarak ortaya çıkar. Ne var ki alınan kararlarda çoğunluğun genel iradeyi yansıttığını ileri süren Rousseau "*alınan karara muhalif kalanların iradesinin genel irade olmadığını*" savunarak çelişkili bir görüşü de ortaya koymaktadır¹⁵.

Fransız Devrimini izleyen Yakın Çağ'la birlikte, özgürlükçü düşüncenin gelişimi de hızlanmıştır. Benjamin Constant, özgürlükleri kaldıran baskının, bir kişiden gelebileceği gibi, kitlelerden de gelebileceğini görmüştür. Çoğunluğun, azınlıkta olanları köleleştirebileceğini belirterek, siyasal iktidarın, vicdan ve düşünce özgürlüğüne, mülk sahibi olabilme özgürlüğüne, kesinlikle karışmaması gerektiğini savunmuştur. Constant'a göre *Kent Demokrasisi'nde* siyasal iktidara doğrudan katılan yurttaş, bunun verdiği mutluluk ve güven uğruna, özgürlüklerine getirilen sınırlandırmalara katlanıyordu. Ama günümüzün temsili demokrasisinde, söz konusu olan çok soyut bir katılımın olduğu için, özgürlüklerinin korunması, yurttaş açısından daha büyük önem taşıyordu¹⁶.

John Stuart Mills, çoğunluğun azınlıkta olanları ezmesine engel olacak çözümler arayan bir düşüncüdür. Tüm insanlığın bile, bir aykırı düşüncüyü susturmaya hakkı olmadığını savunacak kadar özgürlükçüydü. "*Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler*" biçimindeki bir devlet seyirciliğinin yanlış olduğunu, devletin "*özgürlüğün koşullarını yaratmak*"¹⁷ gibi bir görevi bulunduğunu savunuyor ve Max Stirner liberal düşüncenin son noktasını koyuyor. Devleti kaldırıp, yerine ortaklıkları öneriyor. Burada sosyalist anarşizmle birleşiyor¹⁸.

Diğer yandan bu gelişmeye tepkiler doğuyor. Giderek gelenekçilik, milliyetçilik, sosyalizm gibi akımlar demokrasi kavramında yoğunlaşıyor. Nihayet bu tartışmalar günümüze kadar gelerek, sosyal devlet-sosyal demokrasi kavramları ve batı demokrasinden ne anlaşılması gerektiği konusunda belirgin ilkeler öne çıkıyor.

Demokrasinin evrensel nitelikli üç temel ögesi olduğunu söyleyebiliriz:¹⁹ Seçim, özgürlük ve bağımsız yargı. Demokrasi, azınlıkta olanların da güvence altında olduğu, özgürlüklere

¹⁴ Kışlalı, a.g.e., s. 201.

¹⁵ Sarıca, a.g.e., s. 85.

¹⁶ Kışlalı, a.g.e., s. 202.

¹⁷ Kışlalı, a.g.e., s. 202.

¹⁸ Sarıca, a.g.e., s. 112-113.

¹⁹ Kışlalı, a.g.e., s. 202.

saygılı bir çoğunluk yönetimidir. İktidar her siyasal, sistemde vardır; ama "*muhalefet*"in yasal olarak tanındığı ve güvence altına alındığı tek sistem demokrasidir.

Özgürlük ve yargı güvencesi olmazsa, sadece seçim, demokrasiyi değil, olsa olsa "*çoğunluk diktası*"nı yaratır. İktidarın sınırlandırılmasının ve bu sınırın bağımsız yargının denetimi ve güvencesi altında olmasının önemi ise açıktır. Thomas Paine, bu önemi tek cümle ile anlatma becerisini gösteriyor: "*Hükümet organlarının seçimle işbaşına gelmeleri, seçilen kimseler sonradan sınırsız bir yetkiye sahip olacak iseler, keyfi baskıyı ortadan kaldırmaz...*"²⁰

Spinoza'nın belirttiği gibi: "*Bir karar organının yapısının demokratik olması kadar, hatta ondan da çok, yaptıklarının demokratik olması önemlidir. Çoğunluğun oylarına dayalı bir sistem, eğer bugün için azınlıkta kalan ve yarın çoğunluk haline dönüşebilecek olanların haklarına saygı göstermiyorsa, bu demokratik bir sistem olmaktan çok, bir çoğunluk diktası'dır. Pür demokraside, adalelin ve özgürlüğün gereklerinin yerine getirilmesi, yöneticilerin keyfine ya da sağduyularına bırakılamaz. Adaletin ve özgürlüğün gerekleri, kurumsal güvencelere bağlanmak zorundadır*"²¹.

Seçimin, demokrasi demek olmadığını, çağdaş diktatörlüklerin hemen tümünde seçimlere rastlandığını biliyoruz. Ama seçimin varlığının, o rejimin demokratikliğinin kanıtı olmadığı ne ölçüde gerçekse, seçimsiz bir demokrasinin düşünülmemeyeceği de o ölçüde açıktır. Seçim, halkın ülke yönetimine katılmasının ilk ve vazgeçilmez koşuludur. Demokratik seçimin ilk iki önemli koşulu ise, farklı şeyler arasında seçim yapabilme hakkı ile genel ve eşit oy hakkıdır. Sadece benzerler arasında seçim yapabilmeye olanak tanıyan bir rejim, demokratik olmadığı gibi; bazılarının oylarına daha çok, bazılarının oylarına daha az temsil hakkı tanıyan, toplumun bazı kesimlerinin çıkar ve düşüncelerinin temsiline olanak bırakmayan bir rejimin demokratikliği de tartışmalıdır²².

Demokrasi, farklılıkların birlikte yaşama biçimidir. Çoğulculuk, sayıdan çok farklılıktan kaynaklanır. Bu nedenle de, çok partinin varlığı, gerçek bir demokrasi anlamına gelmeyebilir. Demokrasinin amacı, farklılıkları yok etmek değil, uzlaştırmaktır. Pascal, yanlışın, gerçeğin tersi değil, zıt bir gerçeğin unutulması olduğunu söylemişti. *Demokrasi*, zıtların bir arada bulunması zorunluluğundan kaynaklanır. Karşıtların birbirlerini yok etmeleri değil, tamamlamaları gerekir. Demokrasi bu nedenden dolayı uzlaşmayı zorunlu kılar²³.

²⁰ Kışlalı , a.g.e., s. 203.

²¹ Kışlalı , a.g.e., s. 203.

²² Sarıca, a.g.e., s. 112-113.

²³ Kışlalı, a.g.e., s. 203.

Günümüz çoğulcu ve katılımcı Batı demokrasilerinde, siyasi iktidarı (toplumu yönetme yetkisi) halkın çoğunluk oyu ile elde eden kişi ya da kişiler, azınlık haklarını da, bir başka söyleyişle; onlara oy vermeyen kesimlerin hak ve çıkarlarını da kollayıp, gözetmek zorunda olmalarıdır. Bir başka anlamda, devleti yöneten hükümet, bir kesimin değil, tüm toplumun hükümeti olmak durumundadır. Bu da sözlerle değil, tüm devlet olanaklarının tüm toplum kesimlerine eşit ve dengeli olarak götürülmesiyle mümkündür.

Demokrasinin temel niteliklerini Erhan Köksal'ın sınıflandırmasından da yararlanarak şöyle sıralayabiliriz²⁴:

- Siyasal iktidarın özgür genel seçimlerle oluşması;
- Gerektiğinde siyasal iktidarın karar ve uygulamalarını da denetleyebilen bağımsız yargı;
- Farklı toplumsal çıkar ve görüşleri temsil eden siyasal partiler;
- Farklı toplum kesimlerini temsil eden ve siyasal katılımı kolaylaştıran, dernekler ve sendikalar gibi, kitle örgütleri;
- Yurttaşların gelişmelerden doğru bilgi edinme haklarını sağlayacak; özgür kitle iletişim araçları.

Çağdaş, çoğulcu, temsili demokraside, “doğal” biçimde tanımlanmış, hak ve özgürlüklerle donanmış bir “birey” anlayışı esastır²⁵. Bu bağlamda, ulus-devlet yapılanmasında heterojen nüfus yapısı vardır. Farklılıkların temsili bağlamında, modern demokratik devletin ayrırcı özelliği, siyasal yarıştır²⁶.

Ancak şunu da belirmemiz gerekir ki yukarıdaki beş özellik demokrasinin gerçek anlamda halk tarafından benimsenmesi için yeterli değildir. Demokrasinin tüm insanlar ve kurumlar tarafından içselleştirilmesi ve bir siyasal kültüre dönüşmesi gerekir.

Çoğulcu demokrasi de halk seyirci değil, oyuncudur. Çoğulcu demokrasi, halkın belirli aralıklarla sandık başına giderek belirlediği bir seçkinler rejimi değildir.

²⁴ Kışlalı, a.g.e., s. 206.

²⁵ Levent Köker, **Demokrasi Üzerine Yazılar**. Ankara,1992, s. 162.

²⁶ Robert A. Dahl, **Demokrasi ve Eleştirileri**. (Çev. Levent Köker), Ankara, 1993, s. 23.

1.1.1 Demokrasinin Eleştirisi ve Güncel Sorunları

Çağdaş demokrasilerin hepsi esas itibarıyla temsile dayanmaktadır. Temel siyasi kararları doğrudan doğruya halk değil, onu temsil etmek üzere seçilen siyasi organlar almaktadır²⁷.

İdeal demokrasiye ulaşma çabaları, tarih boyunca devam etmiş ve farklı demokrasi anlayışları kapsamında değişik demokrasi türleri ortaya çıkmıştır. Fakat uygulanan demokratik modeller çeşitli düşünürler tarafından geliştirilen teorilerle eleştirilere maruz kalmıştır. Teorik bazda demokrasiye eleştiri yönelten düşünürlerin basında; Platon, Arrow, Downs, Mosca, Pareto, Michels, Hayek ve Buchanan gelmektedir. Öncelikle bazı siyaset bilimcilerin geliştirdiği kuramlardan yola çıkılarak teorik düzeyde demokrasiye yöneltilen başlıca eleştiriler özgürlük, eşitlik ve temsil kavramları olmak üzere günümüz demokrasi anlayışlarının temel paradoksları üzerinde oldukça kapsamlı tartışmalar bulunmaktadır²⁸.

Friedrich A. Hayek, günümüz Batı dünyasında hakim olan düşüncede, demokrasinin yegane mümkün biçiminin temsili yönetim biçimi olarak kabul edildiğini, bunun hatalı olduğunu, savunulması gerektiğine inanılan temsili yönetimin, fitri bir şekilde hizmet etmesinin istendiği ideallerden ayrılmaya yol açma eğilimine sahip olduğunu belirtmektedir²⁹.

Güçlü demokrasi kuramcısı Benjamin Barber, liberal demokrasi yanında temsili de sert bir dille eleştirmektedir. Barber'e göre temsil, özgürlükle bağdaşmamakta, siyasi iradeyi başkasına havale etmekte ve dolayısıyla onu yabancılaştırmakta; bunun bedeli de öz yönetimin ve özerkliğin ortadan kalması olmaktadır. Temsilin eşitlikle bağdaşmadığını ifade eden yazar, Louis Veuillot'un "*oy verdiğim zaman, eşitliğim oyumla birlikte sandığa düşer, birlikte kaybolurlar*" sözünü aktarmakta, salt soyut kişilik ya da yasal ve seçim eşitliği açısından eşitliğin, gerçek yaşamı biçimlendiren ekonomik ve toplumsal belirleyicileri gözden kaçırdıklarını ileri sürmektedir³⁰.

Sağır ve Kargın, demokrasi ile ilgili başlıca paradoksal sorunları ve eleştirileri aşağıdaki başlıklar şeklinde ele alarak ayrıntılı bir şekilde açıklamışlardır³¹.

²⁷ Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, (7. Baskı), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005, s. 246.

²⁸ Çoşkun Can Aktan ve Dilek Dileyici, **Sivil Toplum Dergisi**, Sayı:3, 9 Ocak 2005, s. 9.

²⁹ Friedrich A. Hayek, **Hukuk, Yasama ve Özgürlük**, Çev. Mehmet C. Öz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1996, s. 5.

³⁰ BARBER Benjamin, **Güçlü Demokrasi**, Çev. Mehmet Beşikçi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1995, s. 190.

³¹ Konumuzun gereği biz sadece parti içi demokrasi ile ilgili olanlara değineceğiz. Ayrıntılı bilgi için bkz. Meral Sağır Öztoprak ve Naci Karkın (a), *Demokrasinin Güncel Sorunları ve Demokratik Paradokslar*, Akdeniz Üniversitesi, **İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:10, 2005, s. 1-25.

- Değişim ve dönüşümlere uyum
- Ölçü ve ölçek
- Oy vermeye ilişkin temsil sorunları
- Eşit olmayan katılım ve eşit olmayan oy dağılımları
- Demokrasinin yayılımı
- Demokrasiye güven fakat demokratik kurumlara güvensizlik
- Sistemin etkililiği karşısında demokratik katılım
- Çatışma karşısında uzlaşma
- Temsil edilebilirlik karşısında yönetilebilirlik paradoksu
- Sağduyusal araç ve amaç olma
- Rıza karşısında etkinlik
- Kimlik
- Demokrasi ve ulus devlet
- Şeffaflık, hesap verilebilirlik
- Katılımcılık

Temsili Demokrasilerde Oy Vermeye ilişkin eleştiriler günümüzde de sürekli dile getirilmektedir. Demokratik yaşamda gerek siyasal eşitlik gerekse siyasal katılım aynı derecede önemlidir. Ulus devletlerin ölçeğinin büyük olması resmi ve meşru siyasal katılım aracı olarak ilk önce, birbirlerinden farklılaşmış görüşleri kendi içlerinde bir araya getirmeye çalışan siyasal partileri ön plana çıkarmıştır.

Siyasal partiler; katılımın oluşturulması, siyasal tercihlerin önce farklılaşmış parçalara ayrılıp sonra birleştirilmesi, daha sonra tekrar yönlendirilmesi noktalarında

işlevselleşmişlerdir. Fakat modern demokrasinin partiler demokrasisi olması, siyasal katılımı sadece seçimlere indirgemek ve siyasal partilerin katılım sağlama görevlerini seçim zamanlarıyla sınırlı görmek anlamı taşımamalıdır. Katılımın değişik biçimleri üretilmeli ve yurttaşlar bu noktada bilinçlendirilmelidir³².

Seçimlerdeki doğal ve yapay eşitsizlikler, seçimlerin sonucunu ve dolayısıyla demokrasiyi etkilediği için buna çözüm olarak önerilen uygulamalardan özellikle “zorunlu oy kullanma” değişik ülkelerin yasal mevzuatlarına girmiş; hem siyasal bilinçlenme ve katılım aracı olması, hem seçim sonuçlarının daha eşitlikçi olmasının sağlanması bakımından önemsenmiştir³³.

Özellikle zorunlu oy kullanmaya karşı olan görüşler zorunluluk politikasının, zaten siyasete ilgisi olmayan insanları sandıklara götürmeyi amaçladığı için bu bireylerin iyice siyasetten soğumasına neden olabileceğini veya Weimar Cumhuriyetinde olduğu gibi Nazi benzeri tehlikeli ve demokrasiye zararlı oluşumları ve odaklanmaları ön plana çıkarabileceğini belirtmektedir³⁴.

Seçmenlerin kendi istekleri ile demokrasiye zarar verebilecek oluşumları ortaya çıkarabilmesi durumuna literatürde “Platon’un Paradoksu” da denmektedir. Platon’a göre, halkın iradesi kendilerinin değil de, bir Tiran’ın onları yönetmesini isteyebilir. Tarihte sıkça karşılaşılan böyle örneklerde, halk, yönetme işlevini, demokratik yöntemler kullanmayan ve kullanmayacak olanlara devredebilir. 1989 Cezayir’deki İslami Selamet Cephesi örneğinde de olduğu gibi, anayasal koşulları dahi değiştirebilecek çoğunlukla iktidara gelebilecek siyasal oluşumlar ortaya çıkabilir ve bu durumun çözümü için demokrasi dışı yöntemlerin en belirginini olan askeri müdahaleyle karşı karşıya kalınabilir³⁵.

Diğer bir eleştiri de, *Eşit Olmayan Katılım Ve Eşit Olmayan Oy Dağılımlarının* parlamentoya yansması da özellikle ülkemiz de sıkça karşılaşılan önemli bir sorundur.

Günümüzde birçok temsili demokratik uygulamalarda, hükümetlerin, gerek çoğunluğun katılımı, gerekse de adaletli oy dağılımları sonucu iş başına getirilmeleri garanti altına alınamamaktadır. Oluşturulacak yönetimlerin meşruiyet sorunlarından arınması, kuramsal olarak, aslında, -en azından- azımsanamayacak bir çoğunluk tarafından tercih edilmelerini gerektirir. Oysa, her ne kadar, liberal demokrasiler çoğunluğun oy vermesi ve kurulacak

³² Meral Sağır Öztoprak (b), Küreselleşme Süreci ve Siyasal Katılımda Yeni Arayışlar: Yerel Gündem 21 Antalya Kent Konseyi Kadın Meclisi, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 4 Ekim 2005, s. 17.

³³ Sağır ve Kargın, *a.g.m.*, s. 5 .

³⁴ Sağır ve Kargın, *a.g.m.*, s. 5.

³⁵ Sağır ve Kargın, *a.g.m.*, s. 5.

hükümetin oy verenlerin çoğunluğu tarafından tercih edilmesi üzerine kurgulanmışlarsa da, bunun böyle olamadığı ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de 2002 seçimlerinde, AKP, seçime katılan oyların %34,3’ünü almasına rağmen, meclisteki sandalyelerin % 72,6’sını almıştır. CHP ise, seçime katılan oyların %19,4’ünü alırken, sandalyelerin ise, %35,6’sını alabilmiştir³⁶. Seçim sisteminden ve Türkiye’nin çeşitli kaygılarından kaynaklanan benzer oransızlık ve eşitsizlik durumları bundan önceki genel seçimlerde de tekrarlanmıştı.

Dolayısıyla, temsili demokrasilerin ortaya çıkardığı, uygulamadaki bu paradoksal durumun anlaşılabilir, göreceli ve hatta belki, jeopolitik gerekçeleri destekleyen bir takım açıkları olabilir. Fakat kuramsal düzeyin uygulamaya yansıtılması anlamında sorunlar taşıdığı açıktır. Eğer, demokrasi halkın kendi kendini yönetmesi (doğrudan veya temsili olarak) ise, bu yönetme durumu, azınlığın çoğunluk üzerinde bir takım teknik veya faydacı nedenlerle üstünlük kurmasına ve bu durumu kurumlaştırmasına sebep olmamalıdır.

Diğer bir eleştiri de *siyasal katılım* ile ilgilidir. Demokrasi, siyasal katılmaya dayanır; ancak gerek siyasal partiler yoluyla gerekse seçimlerle gerçekleşen katılmanın gerçek bir katılma olmadığı belirtilmektedir. Çünkü, burada esas itibarıyla önceden alınmış kararların veya önceden belirlenmiş adayların –liderler tarafından- onaylanması söz konusudur³⁷. Gerçek katılma ise, yurttaşların siyasal süreçte aktif rol almalarıyla ilgilidir ve kararların alınmasından ve adayların belirlenmesinden önce gerçekleşen bir süreçtir³⁸. Elbette parti içi demokrasi gerçekleşirse bu eleştiri bir derece ortadan kaldırılmış olur. Zira parti içi demokrasi ile onaylamadan önce katılma gerçekleşeceği için katılma sorunu ortaya çıkmaz.

Günümüzde demokrasiye yöneltilen eleştirilerden bir başkası, demokrasinin, resmi ideolojinin esiri olması ve bu nedenle gerçek niteliğinin değişmesidir³⁹. Bilindiği gibi bir ülkede demokrasinin varlığının ana göstergesi, kamusal sorunlar hakkındaki temel belirleyici kararları seçilmiş görevlilerin alması ve göreve geliş yöntemleri bakımından halkı temsil etmeyen atanmış kamu görevlilerinin seçilmiş iktidarların denetimi altında olmasıdır. Oysa

³⁶ Sağır ve Kargın (a), **a.g.m.**, s. 5

³⁷ Sartori’nin belirttiği gibi “halk bir şeyi istemeden önce, o şey ona istetilir.”, Giovanni Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. Tunçer Karamustafaoğlu-Mehmet Turhan, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s.136.

³⁸ Mustafa Eredoğan, **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, Liberte Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1999, s. 221.

³⁹ Burhan Kuzu, “Demokrasi-Resmi İdeoloji-Sivil Toplum”, **AÜSBFD.**, Sayı 47, 1992, s. 335.

Türk anayasal ve siyasal sisteminde durum böyle değildir. Uygulanan siyasal sisteme göre, atanmış olmalarına bakmayarak silahlı kuvvetler kilit aktörlerden biri belki de birincisidir⁴⁰.

Bu bağlamda belirtmeliyiz ki, Türkiye'nin siyasal rejimi "demokratik" biçimler ve görüntüler arkasına ustaca saklanmış seçkin bürokratik oligarşidir. Halkta olması gereken asıl egemen güç, atanmış askeri ve sivil bürokrasi ile bunlarla çeşitli nedenlerle işbirliği halindeki devletçi sermaye ve onun medya uzantılarından. Bugün Türkiye'de bütün toplumu ilgilendiren temel siyasal kararlar halkın demokratik temsilcileri tarafından alın(a)mamakta, demokrasi görüntüsü altında, siyasal partilere, parlamentoya ve hükümete müsamere oynatılmaktadır⁴¹.

Aktan ise bu durumu şöyle ifade etmektedir. *"Düşünüyorum da 21. Asra yaklaştığımız şu yıllarda adına "demokrasi" dediğimiz bir yutturmaca siyasal düzen içinde yaşayıp gidiyoruz. Demokrasi aslında -pratik anlamda- despotizmden başka bir şey değildir"*⁴².

Demokrasi, gücün halkta toplandığı ve halkın yönetiminin söz konusu olduğu bir rejimdir diyoruz. Oysa bugün bizim adına demokrasi dediğimiz rejim halkın dışlandığı ve aldatıldığı bir *"halksız demokrasi"* den başka bir şey değildir. Halk, adına demokrasi densin diye belirli aralıklarla yapılan seçimlerle oy sandığına davet edilmekte, sonra bir dahaki seçimlere kadar unutulmaktadır⁴³.

Türkiye'de, Osmanlı'dan günümüze kadar bir çok demokratikleşme hareketi yaşanmıştır. Bu demokrasi hareketi 1807'de ki padişahın gücünün görece sınırlandırıldığı Sened-i İttifak ile başlamış günümüze kadar devam etmiştir. Cumhuriyet dönemindeki yenilik hareketleri de aslında Osmanlı'da ki yenilik hareketleri ile temel de aynı idi. Halk için yapılan tüm yenilikler halktan yoksun yapılmıştır. Avrupa'da ortaya çıkan Sanayi Devrimi ve devamındaki Fransız İhtilali feodal düzeni yıkararak tebaa halindeki halkı, hakları için mücadele veren, örgütlü bireyler haline getirmiştir.

⁴⁰ Erdoğan'a göre, bu durumun temel nedeni, "silahlı kuvvetlerin kendisini ülkenin savunmasıyla görevli teknik bir aygıttan ibaret olarak görmemesidir. Ülkemizde silahlı kuvvetler, cumhuriyetin kurulmasındaki büyük katkısının etkisiyle, kendisini devletin resmi ideolojisinin "bekçisi" ve sivil toplumun "alıp başını gitmesinin frenleyicisi olarak görmektedir. Askerler, bu nedenle, sivil toplumu ve sivil siyaseti sürekli olarak gözetim altında tutmakta, temel siyasal kararları telkin etmekte ve işin iyice çığırından çıktığına inandıklarında da doğrudan doğruya siyasal sürece el koymaktadırlar". Mustafa Erdoğan, **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, Siyasal Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 1998, s. 313.

⁴¹ Erdoğan, **a.g.e.**, s. 402.

⁴² Aktan, "Demokrasi Despotizm Değil midir?", **Türkiye Günlüğü**, Sayı 52, Eylül-Ekim 1998, s. 65

⁴³ Aktan, **a.g.m.**, s. 65.

Türkiye’de ise halk tebaalıktan kurtulup özgürce hareket eden, hakları için mücadele veren bir birey olamamıştır. Demokrasi için yapılan tüm değişiklikler aşağıdan yukarı değil de yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşmiş ve halk tarafından benimsenememiştir.

Özellikle de demokrasimizin üç kez askeri darbelerle kesintiye uğraması⁴⁴, halkın hala 21. yüzyılda büyük sorunlar karşısında “Askeri Darbeleri” çözüm olarak görmesi, demokrasimizin önünde ne kadar büyük engellerin olduğunun göstergelerinden sadece biridir.

Bununla birlikte sadece Türkiye değil, pratikte hiçbir devlet çağdaş çoğulcu demokrasi anlayışını olması gerektiği gibi uygulayamamaktadır. Bu nedenle demokratikleşmenin sona ermez bir süreç olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda mevcut rejim nasıl olursa olsun devamlı demokratikleşme mücadelesinin verilmesi gerekir.

Türkiye’de ki demokrasi kültürümüzün önünde ki engeller parti içi demokrasinin yerleşmesinde de büyük engeller olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2. Siyasi Parti Kavramı ve Sınıflandırılması

1.2.1. Siyasi Parti Kavramı

Siyasal Partiler, halkın yönetime katılmasının ve yöneticilerin belirlenmesinin aracıdırlar. Dolayısıyla en az rejimin demokratik olması kadar parti içi işleyişin de demokratik olması önemlidir. Nitekim siyasal katılım, sadece genel ve yerel seçimlerde oy kullanmaya indirgenebilecek bir süreç değildir.

Siyasal yaşamın vazgeçilmez bir ögesi olan siyasi partiler, siyasal rejimlerin ve demokrasinin işleyişinde önemli bir unsurdur. Siyasal partiler olmadan demokrasinin işlemesini düşünemeyiz. Bu nedenle günümüzde çok partili siyasal yaşamın olduğu klasik demokrasilere "Partiler Devleti"⁴⁵ denmektedir.

Çağdaş demokrasinin partiler demokrasisi olduğu yargısında mübalağa görmemek gerekir. Demokrasi, geniş ve karmaşık bir toplumda siyasal partilerin aracılığı olmaksızın gerçekleştirilemez.

⁴⁴ 1960, 1982 Askeri darbeleri ve 1997’teki Posmodern Darbe.

⁴⁵ Erdoğan, **a.g.e.**, s. 259.

Önceleri dilimizde parti kelimesi yerine “fırka” kelimesi kullanılıyordu. Dilimize Fransızca’dan girmiş olan parti ve eş anlamlısı olan fırka kelimesi bölüm, kısım, parça, bir bütünün parçası ve insan topluluğu manalarına gelmektedir⁴⁶.

Siyasi partilerin tanımı üzerinde doktrinde görüş birliği sağlanamamıştır. Tartışmaların yoğunlaştığı noktaların en önemlilerinden birisi tek partinin parti sayılıp sayılmayacağı hususundadır. Bazı yazarlara göre ancak çok partinin faaliyette olduğu yarışmacı ve çoğulcu sistemlerde gerçek siyasi partilerden söz edilebilir. Neumann’a göre “bir tek parti sistemi terimsel olarak çelişki demektir, hiç değilse bir tane daha yarışmacı grubun olması bir siyasi partiyi gerçek parti haline getirir”⁴⁷. Aynı şekilde Sartori de tek partinin gerçek parti sayılmayacağı belirterek, “partinin bir bütünün parçası anlamına geldiğini ve bütün tek parçadan ibaretse artık parçadan söz edilemeyeceği” iddiasındadır⁴⁸. Ranney, Kendall ve Grodzins de aynı görüşü iddia etmiş, kamu oyununun ifade bulmasını sağlamaya yönelik olmayan bir kuruluşun siyasi parti sayılmayacağını belirtmişlerdir⁴⁹.

Bazı yazarlar ise yarışmacı partilerle, tek partilerin fonksiyonel olarak benzerlikleri işaret etmekle beraber iki parti tipinin tamamen ayrı olarak ele alınmasının tamamen doğru olmayacağını vurgulamaktadırlar. Friedrich, La Palombara ve Weiner bu görüşü savunmuşlar ve yarışmacı ve tek partilerin bir çok fonksiyonu üstleneceğini belirtmişlerdir. Her iki sistemde de siyasi parti geniş halk kitleleriyle resmi devlet yönetimi arasında bağlantı sağlayan bir mekanizmadır. Gerek tek parti sisteminde, gerekse yarışmacı parti sisteminde siyasi parti halkın siyasete katılmasını sağlayan araçtır⁵⁰.

Siyasi parti tanımlamasında diğer görüş ayrılığı noktası “örgüt veya yapı” sorunundan kaynaklanmaktadır. Siyasal bilimcilerin çoğunluğu bir legal örgütlenmenin gerçek siyasi parti sayılması için “az çok sürekli” niteliğe sahip olması gerektiğini ileri sürmektedirler. Bu örgüt belli ölçüde sürekli olmalı yani partinin hayatı tek bir seçimle, tek sorunla ve tek bir liderle sınırlı olmamalıdır. Epstein ise örgüt bakımından daha farklı bir tanım yapmış, kendisine parti

⁴⁶ Mustafa Koçak, **Siyasal Partiler Ve Türkiye’de Parti Yasakları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s. 39.

⁴⁷ Sigmund Neumann, **Modern Political Parties, Approach To Comparative Politics**, The University Of Chicago Press, Second Edition, Illinois 1957, s. 395.

⁴⁸ Giovanni Sartori, **Parties And Party Systems, A Framework For Analysis**, Cambridge University Press, Cambridge 1977, s. 370.

⁴⁹ Ergun Özbudun, **Siyasal Partiler**, 2. Bası, Ankara 1977, s. 42.

⁵⁰ Mehmet Kabasakal, **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960**, Tekin Yayınevi, 1. Basım, İstanbul 1991, s. 78.

adı veren her siyasi partinin parti sayılması gerektiğini, örgütün şart olmadığını ileri sürmüştür⁵¹.

Siyasi parti tanımında ortaya çıkan diğer bir tartışma konusu siyasi partilerin işlevi ile ilgilidir. Doğal olarak bir siyasi partinin amacı iktidara sahip olarak ülkeyi yönetmektir⁵². Bu noktada bir sorun yoktur; ancak üzerinde durulması gereken nokta siyasi parti üyelerinin devlet yönetimi makamlarına hangi yoldan gelecekleridir. Demokraside bunun olağan yolu hiç kuşkusuz seçimlerdir. Ancak seçim şartının mutlaka aranması, iktidara seçim dışı yollardan gelmeye çalışan ihtilalci partileri tanım dışında bırakabilir. Janda'nın başını çektiği bir kısım görüşler ihtilalci yani kanun dışı gizli faaliyet gösteren partileri de parti tanımına sokmaktadır⁵³. Buna karşılık bazı görüşler kanun dışı faaliyetlerde bulunan partileri ve buna ek olarak totaliter ve ihtilalci partileri de parti kabul etmemektedir. Örneğin, Ranney ve Kendall'e göre partiler demokratik uzlaşmanın devamı amacına yönelik olmalıdır⁵⁴.

Doktrindeki tanım üzerindeki farklı anlayışlar bizim hukukumuzu da etkilemiştir. Bundan dolayı, Türk hukuk doktrinindeki siyasi parti tanımları da birbirinden farklıdır.

Örneğin, Özbudun siyasi parti tanımlamasını şöyle yapmıştır; “Siyasal partiler halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluklardır⁵⁵.”

Teziç ise “Siyasi parti, üyelerinin düşünce ve menfaatlerini gerçekleştirmek için iktidarı kısmen yada tamamen elde etmek amacıyla siyasi hayata katılan teşkilatlanmış bir gruptur” diye tanımlamıştır⁵⁶.

Daver, “Siyasal parti, programını, felsefesini, görüşlerini uygulamak için iktidara gelmeyi amaçlayan örgütlenmiş bir insan topluluğudur” diye tanımlamıştır. Bu tanımda beliren a) iktidar amacı, b) program ve felsefe, c) örgütlenmiş insan topluluğu unsurları siyasi partileri kendilerine benzeyen diğer kuruluşlardan ayırt etmektedir⁵⁷.

⁵¹ Özbudun (a), **a.g.e.**, s. 3.

⁵² Özbudun (a), **a.g.e.**, s. 4.

⁵³ Kenneth Janda, **A Conceptual For the Comparative Analysis Of Political Parties**, A Sage Professional Paper, Comparative Politics Series, Number:01-002, California 1970, s. 83.

⁵⁴ Özbudun (a), **a.g.e.**, s. 4.

⁵⁵ Özbudun (a), **a.g.e.**, s. 4.

⁵⁶ Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınları, 4. Bası, İstanbul 2001, s. 305.

⁵⁷ Daver bu üç unsurun, özellikle derneklerden; ayrıca şirketlerden ve kooperatiflerden siyasi partiyi ayırt ettiğini vurgulamaktadır. Bülent Daver, *Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasi Partiler: Birkaç Örnek Olay*, **Anayasa Yargısı**, S.2, Ankara 1986, s. 97.

Tunaya ise siyasi partileri “belli bir program üzerinde birleşmiş kişilerin, bu programı normal seçim yolu ile gerçekleştirmek amacını güderek, kurmuş oldukları bir topluluktur” şeklinde tarif etmiştir⁵⁸.

Bu tanımlardan sonra mevzuatımızdaki siyasi partiler ile ilgili tanımla bakacak olursak; 1961’den önceki Anayasa’larda siyasi parti kavramı yer almamıştır. Siyasi parti kavramı 1961 Anayasası’nda ilk kez kullanılmış (md.56-57), ancak aynı Anayasa’da siyasi parti tanımına yer verilmemiştir. 1982 Anayasası’nda ise siyasi partileri iki maddede 68. ve 69. maddelerinde düzenlenmiş ancak siyasi parti tanımı yer almamıştır.

1.2.2. Siyasi Partilerin Sınıflandırılması

Siyasi partilerin iç ve dış fonksiyonlarının incelenebilmesi için öncelikle örgütsel yapılarının araştırılması, daha doğrusu nasıl örgütlendiklerinin bilinmesi gerekmektedir. Bu konudaki çalışmaların Benjamin Constant’la başladığı ifade edilmektedir. Örgütlerin, *"aynı siyasal doktrine inanan insan topluluğu"* olduğunu ileri süren Constant’tan önce David Hume’nin 1960’daki yaklaşımı şöyledir. *"Programın ilk safhasında dağınık bireyleri bir araya getirirken önemli bir rol oynadığını fakat sonraları örgütün, ön plana çıktığını ve programın tali nitelik aldığını"* yerinde gözlemlemiştir⁵⁹.

Parti içi demokrasinin bize göre kilit noktası örgütlerin oligarşik yapısından geçmektedir. Oligarşik eğilimler ortaya konulmadan demokrasiyi anlamak ve onun erdemini savunmak mümkün değildir. Oligarşi en geniş ifadesi ile, küçük ve ayrıcalıklı bir azınlığın, hatta bir hizbin despotik iktidarı anlamına gelmektedir.

Aristo, oligarşi terimini, iktidarı en iyilerin değil, onu hak etmeyen en kötülerin yani küçük bir azınlığın oluşturduğu yönetimler olarak tanımlamaktadır⁶⁰.

Otorite kimin elinde olursa olsun, bütün yönetim biçimlerinde denetimin sonunda çok küçük bir azınlığın elinde olması parti içi demokrasiyi tehdit etmektedir.

Çoğunluk yönetimini reddeden Gaetano Mosca ise, *"Yönetici sınıfın oligarşik denetim kurması kaçınılmazdır."* diyerek günümüzdeki gelişmelere de ışık tutmaktadır. Zira yönetici

⁵⁸ Tunaya göre siyasi partiyi dernekten ayıran özellik sadece iktidarı etkileme değil, iktidara geçme şartıdır. Tarık Zafer Tunaya, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, 3. Bası, İstanbul 1975, s. 354.

⁵⁹ Duverger, **a.g.e.**, s. 9.

⁶⁰ Tuncay, **a.g.e.**, s. 39.

sınıf, iktidar nimetlerinden yararlanmakta, güç tekeli elinde bulundurmakta sınırlı bir azınlık tarafından yönetilen sınıfa üstünlük sağlamaktadır⁶¹.

Tüm toplumların azınlıktaki bir yönetici sınıf (classe politica) tarafından yönetildiğini, iktidarın seçkinler arasında el değiştirdiğini ileri süren Mosca "*sosyo-ekonomik köken bakımından aşağı katmanlardan gelen ama yönetme gücü ve yeteneği taşıyan insanların katılım yoluyla*" yönetici sınıfın adım adım ama sürekli olarak yenilenmesiyle aristokrasiye yönelimin önlenebileceğini" düşünmekte; fakat genel oy hakkının verilmesine de karşı çıkarak demokrasiye güvensizliğini belirtmektedir⁶².

Daha sonraları Mosei Ostrogorski'nin 1902 yılında yayınlanan "*Demokrasi ve Siyasal Partilerin Örgütü*" ve Roberto Michels'in 1915'de yayınlanan "*Siyasal Partiler: Modern Demokrasilerdeki Oligarşik Eğilimlerin Sosyolojik İncelemesi*" siyasal partilerin yapılarını ve örgütlerini inceleyen önemli eserlerdir⁶³.

Ostrogorski, siyasal partilerin incelenmesinde tarihsel ve hukuksal tasvir yönteminden ayrılarak, siyasal partilerin gerçek hayattaki işleyişlerini gözlem yoluyla saptamaya çalışan ilk bilim adamıdır. Bununla beraber siyasi parti örgütlerinin yapısını, özellikle 19. yüzyıl sonu sosyalist Avrupa partileri içinde incelemeyi amaçlayan Roberto Michels'in araştırması önem taşımaktadır.

Michels, parti liderliğinin oligarşik niteliğine ilişkin açıklamaları ve "oligarşinin tunç kanunu" olarak anılan gözlemleri ile tanınır. Partilerin iç yapılarını anlamak açısından ilginç olan bu çalışmasında Michels'e göre sağlam inşa edilen her örgüt, işlevler ve organların farklılaşması için verimli bir toprak oluşturur. Diğer taraftan bir siyasal parti örgütü geliştikçe onu yönetme işi daha zor ve karmaşık bir hal almakta ve örgütün işlevlerinin kapsamı genişlemekte ve işlevsel uzmanlaşma artmaktadır. Michels'e göre bütün büyük ve karmaşık örgütler oligarşik eğilimleri kaçınılmaz olarak doğalarında saklarlar⁶⁴.

Kısaca özetleyecek olursak, Michels'in ünlü **Oligarşinin Tunç Kanunu**, bütün büyük ve karmaşık örgütlerde küçük bir yönetici azınlığın kendi iktidarını sürekli kılmak eğiliminde olduğuna ve yönetilenlerin çoğunluğu tarafından bu grubun denetlenmesinin olanaksızlığına işaret eder. Michels'e göre oligarşi eğilimi parti örgütünün büyümesi ile doğru orantılıdır.

⁶¹ Bilal Eryılmaz, **Bürokrasi**, Anadolu Matbaacılık, 1993, s. 41.

⁶² Tuncay, **a.g.e.**, s. 40.

⁶³ Mosei Ostrogorski, *Democracy and the Organization of Political Parties* (New York: Mac Millan, 1902) and Roberto Michels, *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy* (New York: The Free Press, 1962). Aktaran: Arsev Bektaş, **Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961-1980)**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s. 15.

⁶⁴ Bektaş, **a.g.e.**, s. 15-16.

Örgüt büyüdükçe çoğunluğun siyasal karar alma sürecine doğrudan atılması, yani kendi kendini yönetmesi, teknik bakımdan olanaksız hale gelir. Üstelik, örgütün genişlemesi ile ortaya çıkan yönetim sorunları, uzmanlaşmayı zorunlu kılar, özel eğitim ve bilgi gerektirir. Üyelerin çoğunluğu ise bu yeteneklerden yoksundur. Dolayısıyla örgüt büyüdükçe teknik bakımdan çok daha etkili ve verimli olan hiyerarşik bir idari yapıya bürünür. Oligarşik bir sistemde, liderlerin her zaman kitlelerin çıkarlarını korumalarını beklemek hatalıdır. Yüksek kademe yöneticileri bir seçkinler grubu oluşturduğu sürece, kendi istemlerini çoğunluğun çıkarı için feda etmeleri beklenemez⁶⁵.

Michels, yukarda belirttiğimiz nedenlerden dolayı, ne kadar güçlü bir biçimde iddia edilirse edilsin hiçbir siyasal parti örgütünün demokratik olamayacağını öne sürmektedir. Diğer bir deyişle, her örgüt veya siyasal parti ufak bir azınlığın aldığı kararlarla yönetilmektedir. Bu azınlık dışında kalanların önemli kararlara etkide bulunması olanaksızdır.

Michels'in bu açıklamalarının üzerinden yarım yüzyıl geçtikten sonra ilk kez ayrıntılı bir şekilde siyasal partilerin iç yapıları bu kez siyasal-ideolojik yelpazenin tümünü içerecek biçimde Duverger tarafından ele alınmıştır. Fransız siyaset bilimcisi Maurice Duverger'in **Siyasal Partiler** isimli eseri siyasal partiler üzerine 1950'den sonra yapılan her araştırmaya etkide bulunmuş veya esin kaynağı olmuştur.

Duverger partilerin örgütünü temel bağımsız değişken olarak kabul etmekte ve partilerin örgütüne verdiği önemi çalışmasının ilk bölümünde şöyle ifade etmektedir: *"Modern partilerde örgüt büyük önem taşır. Üyelerin faaliyetlerinin genel çerçevesini, bunların arasındaki dayanışmaya verilen biçim belirler, liderlerin seçim mekanizmalarını ve yetkilerini belirtir. Çoğu zaman bazı partilerin niçin güçlü ve etkin, diğerlerinin ise güçsüz ve etkisiz olduklarını açıklar"*⁶⁶.

Siyasi partilerin özelliklerinin, dünya görüşlerinin ve yapısal farklılıklarının daha iyi anlaşılması için bunları kökenleri, yapıları, örgütlenme biçimleri ve üye yapılarındaki farklılık ya da benzerlikleri vurgulayacak biçimde irdelemek çok daha sağlıklı bir yol olacaktır. Duverger'ye göre, siyasi partiler kökenlerinin izlerini üzerlerinden atamadıkları için bu yapıları kökenleri itibariyle incelemek gerekmektedir.

⁶⁵ Bektaş, a.g.e., s. 15-16.

⁶⁶ Bektaş, a.g.e., s. 15-16.

1.2.2.1. Kökenleri Bakımından Siyasi Partiler

Duverger gibi bazı siyaset bilimciler, siyasi partilerin kökenlerine göre incelenmesi noktasında en belirgin ayrımı “**parlamento içinde doğan siyasi partiler**” ve “**parlamento dışında doğan siyasi partiler**” olarak yapmaktalar.

Siyasi partilerin kuruluş anında buldukları nokta yani parlamentonun içinde mi yoksa dışında mı olduklarının yanı sıra kurucularının coğrafik, demografik, etnik, dinsel, ekonomik benzerlikleri veya ayrımlarının temel alınması önem taşımaktadır.

1.2.2.1.1. Parlamentoda Doğan Siyasi Partiler

Siyasi partilerin kökenleri bakımından irdelenmesi aşamasında karşılaştığımız “parlamentoda doğan siyasi partiler” tanımlaması Duverger’ye aittir. Duverger’ye⁶⁷ göre, mecliste yer alan temsilciler öncelikle meclis gruplarını oluşturur. Bu grupların seçmenle veya halkla olan bağlantısını yürütmek üzere de “seçim komiteleri” oluşturulur. Duverger, siyasal meclislerin oluşması için seçimi ön koşul olarak görmezken dünyanın değişik dönemlerinde ve ülkelerinde seçime dayalı olmayan parlamento örneklerini verirken, bu tip örneklerde yer alan ve “hizip” olarak adlandırdığı oluşumların evrimleşmesiyle “parlamento gruplarının” ortaya çıktığını ifade eder.

Parlamento gruplarının oluşmasındaki temel etkenler ise farklıdır. Bu grupların ortaya çıkması için salt siyasi görüş veya dünya görüşü yeterli değildir. Çünkü, bu tür grupların ilk görülmeye başlandığı yıllarda siyasi görüş olarak nitelendirilebilecek yargılar kesin ve net olarak oluşmuş sayılmamaktadır. İşte bu nedenle, parlamento gruplarının oluşumunda coğrafi yakınlık, iş ve meslek yakınlığı, etnik köken, dinsel görüşler veya ayrılıklar etkili olmuştur⁶⁸.

Kısaca bu tür siyasi partilerin oluşumunda hem parlamento grupları hem de yerel seçim komiteleri etkili olmuştur denebilir.

Türkiye’de siyasal partilerin örgütsel yapılarının genel karakteristiği, partilerin kökenleri, gelişme süreçleri ve siyasal sistem içindeki konumları ile yakından ilgilidir. Türk siyasal partilerin hemen hepsi parlamento içinde doğan partiler sınıflandırmasına girmektedir.

⁶⁷ Duverger, **a.g.e.**, s. 14-16.

⁶⁸ Duverger, **a.g.e.**, s. 14.

1.2.2.1.2. Parlamento Dışında Doğan Siyasi Partiler

Parlamento gruplarında belirleyici olan etmenlerin dışında kalan nedenlerle, dinsel temalar veya ekonomik çıkarların (işverenlerin, sendikaların, kiliselerin) etkisiyle ortaya çıkan parti gruplarını bu kategoride tanımlamak mümkündür. Bunda, genellikle güce sahip kesimlerin perde arkasında kalma ve doğrudan parlamentoda yer almama tercihlerinin etken olduğu da yaygın bir kanıdır.

Parlamento dışında doğan siyasi partiler nitelik olarak bağlı oldukları, diğer bir ifadeyle kurulmalarına neden olan asal unsurların (sendikalar, kiliseler vs.) parlamentodaki temsilcisi ve sözcüsü konumunda bulunup, uzun süre bu tür kurumların “**siyasi kolu**” olmuşlardır⁶⁹.

Duverger, parlamento içinde ve parlamento dışında doğan siyasi partiler arasındaki ayrımın son derece güç olduğuna işaret etmekle birlikte, partinin esas amacının parlamento ve seçim işleri olup olmamasına göre böyle bir ayrımın gerekliliğinden söz etmektedir. Duverger’e göre, parlamento dışında yer alan sendikalar, kiliseler, işveren örgütleri, fikir kulüpleri ve hatta gazeteler bile parlamento dışında doğan siyasi partilerin oluşumunda etkin olabilmektedir⁷⁰. Bu konudaki en iyi örnek de Duverger’e göre kuşkusuz İngiliz İşçi Partisi’dir.

1.2.2.2 Yapıları Bakımından Siyasi Partiler

Kuruluşları ve kökenleri itibariyle parlamento dışında ve parlamento içinde kurulan siyasi partiler ayrımının yanı sıra bu partilerin yapısal özellikleri açısından bir takım farklılıklar taşıdıkları da bir gerçektir. Siyasi partilerin özellikle kitle partileri ve kadro partileri olarak tanımlanmasında, kökenlerinden gelen özellikleri de son derece etkili olmuştur.

1.2.2.2.1. Kadro Partileri

Köken itibariyle incelenirken, parlamento içinde kurulan ve daha çok siyasal değil etnik, coğrafi, dinsel vb gibi nedenlerle bir araya gelen insanların kurduğu siyasi partiler; zaman içinde “**kadro partileri**” olarak da tanımlanmaya başlamıştır.

Yapısal olarak ele alındığında bu partilerdeki asıl ağırlığın meclis gruplarında olduğu görülecektir. Bu tür partilerin ortaya çıkışı genel oy prensibinin yaygınlaşmasından önce, oy

⁶⁹ Duverger, **a.g.e.**, s 24.

⁷⁰ Duverger, **a.g.e.**, s. 24.

vermenin imtiyazlı toplum kesimlerine tanınmış bir hak olduğu dönemlerdir. Bu nedenle üye yapısı da güçlü toplum kesimlerini yansıtır. Ve geniş üye yığınlarına ihtiyaç duymaz⁷¹. Örgütsel yapıları oldukça zayıf olan kadro partilerinin siyasi faaliyetleri genelde seçim dönemlerinde ön plana çıkmakta⁷², ünlü ve güçlü isimleri kadrolarına katarak seçim başarısı hedeflemektedirler.

Duverger, yapısal ayrımın yanında her iki türdeki partilerin niteliğiyle ilgili yaptığı saptamasında , birinci kategoride yer alan parlamentoda doğmuş olan ve kadro partileri diye de nitelendirilebilecek olan partiler, mecliste çoğunluk elde etmeyi en önemli hedefler arasında tutmaktadır.

1.2.2.2.2. Kitle Partileri

Kitle partileri, kadro partilerinden daha farklı olarak parlamento dışında ve parlamento dışı etmenlerin güdülemesiyle ortaya çıkmış partilerdir.

Oy hakkının genişlemesine bağlı olarak parlamento dışındaki grupların siyasal yasama müdahalesiyle ortaya çıkan bu partilerin en belirginleri sendikaların aracılığıyla kurulmuş olanlarıdır. Her ne kadar Fransa ve Almanya’da kilise, Kanada ve ABD’de de is çevrelerinin etkisiyle kurulmuş örnekler varsa da; günümüzde tanımlamanın içine daha çok sendikalar aracılığıyla kurulmuş olan işçi partileri ve sosyalist partiler, son aşamada sosyal demokrat partilerin girdiği söylenebilir.

Duverger’e göre kitle partileri ise kadro partilerinin aksine siyasal iktidarı hedeflemenin yanında bunu bir tali amaç olarak görürken, siyasal amaçların gerçekleştirilmesi ve bu anlamda bir “**siyasal kültür**” yaratılması daha fazla önemlidir.

Geniş kitleleri örgütleyip, ülke düzeyinde ve sürekli faaliyet gösteren kitle partileri, demokrasi açısından önemli bulunurken; parti üyesinin fazlalığı bürokratik bir iç yapıyı⁷³ doğurmuştur.

Türk siyasal yaşamı açısından ise; siyasi partiler 1970’lerden sonra kitle partisi yapısına doğru bir kayış göstermişlerse de aslında kadro partisi yapısına daha uygundur. Uygulamada bazı farklılıklar söz konusu olsa bile partilerimiz kadro partileridir.

⁷¹ Ahmet Taner Kışlalı (a), **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s. 262.

⁷² Tuncay, **a.g.e.**, s. 45.

⁷³ Tuncay, **a.g.e.**, s. 46-47.

1.2.2.3. Örgütlenme Biçimleri ve Üye Yapıları Bakımından Siyasi Partiler

Siyasi partilerin gerek kuruluş anında bulunduğu nokta ve sonraki süreç ile gerekse kuruluş anındaki unsurlar, partilerin örgütleniş biçimini ve üye yapısını da etkilemiştir.

Parlamento içinde doğan ve yerel seçim komiteleri aracılığıyla gelişen partiler, geniş kitlelere ihtiyaç duymazken, ağırlık meclis gruplarında olduğu için hem merkez otoritesi zayıftır, hem de üyelerin merkez yönetimindeki etkisi kayda değer kabul edilmez.

Özellikle ABD’de faaliyet gösteren her iki parti (Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Parti) bu tür partiler için ideal bir örnek olabilir.

Statükocu olarak nitelendirilebilecek olan bu parti tipi örgütlenmesinde “**komiteler**” esas alınmıştır.

Yığın partileri olarak da isimlendirilebilecek olan kitle partileri, parlamento dışındaki bir takım unsurların etkisiyle kuruldukları için, bu unsurların üyelerinin ya tamamını ya da büyük çoğunluğunu üye olarak kabul etmiştir (İngiliz İşçi Partisi’nin kuruluşunda, ülkedeki sendikaların üyeleri parti üyesi de kabul edilmiştir). Örgütlenişi, en küçük yerleşim birimine kadar uzanan “ocak” örgütlenmesine dayanan kitle partilerinde, üyelerin parti politikalarına ve partinin giderlerine katılımı esas alınmıştır⁷⁴.

Kışlalı, kitle partilerini anlatırken disiplin kavramının bazı geri kalmış ülkelerde vardığı noktayı genel tabloda ayırmak için “**Otoriter Parti**” tanımlaması yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Kışlalı, Sosyal Demokrat, Sosyalist, Komünist ve Faşist Partiler’i kitle partisi kategorisine sokarken, sosyal demokrat ve sosyalist kitle partilerinin üyelerinin ilgi ve desteğine muhtaç olduğunu savunmuş; oysa komünist ve faşist partilerin insanların özel yaşamlarına kadar müdahale ettiğini ve partiye bağlılığın, dine bağlılık boyutlarına ulaştığını ileri sürmektedir. Bunu da, ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlarken, kitle partileri ile otoriter partiler arasındaki bu çelişkinin “**ideolojik**” olmadığını da altını çizmiştir⁷⁵.

Bülent Daver ise yukarıda yaptığımız temel ayırmadan farklı olarak siyasi partileri sınıflandırırken, varlığı sadece bir kişiye bağlı olan partileri “**Şahıs Partisi**”; belli bir ideolojiye bağlı olan partileri “**Doktrin Partisi**”; bütün amacı siyasi iktidarı ele geçirmek olan ve bunun dışında başka bir siyasi faaliyet yürütmeyen partilere “**İktidar Partisi**”

⁷⁴ Kışlalı (a), a.g.e, 2002, s. 263.

⁷⁵ Kışlalı (a), a.g.e, 2002, s. 264.

nitelendirmesi yapmıştır. Daver'e göre bunun dışında, örgüt yapısına göre yapılan değerlendirmede de “**Komite, Seksiyon, Hücre ve Milis**” partileri şeklinde bir ayırım yapmak mümkündür⁷⁶.

II. BÖLÜM

2. PARTİ İÇİ DEMOKRASİ KARAMI VE OLUŞUMUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Ülkemizde katılım son derece sınırlı hatta hiç yok denecek düzeyde, parti liderliği ise otokratik anlayıştadır. Partilerin politika ve aday belirleme yöntemi de yine merkezden aşağıya doğru şekillenmekte, onda da otokratik bir yapı egemen olmaktadır. Merkezce belirlenen politikalar, yerel teşkilatın rıza veya görüşü alınmadan oluşturulduğundan yerel örgütler veya üyeler bu politikalar konusunda benimseyip benimsememelerine göre ya sessiz kalmakta ya da gönülsüz yaymakta hatta bazen eleştirmektedirler. Eleştirenler ise partiden ihraç edilmektedir.

Parti içi demokrasi , hemen hemen tüm demokrasilerde üzerinde en çok tartışılan konulardan birdir. Topluluğun olduğu her yerde bir disipline mutlak ihtiyaç olduğu muhakkaktır. Çünkü disiplinsiz topluluklarda kaos kaçınılmazdır. Buradaki hassas nokta kargaşa ile disiplin arasındaki ince çizginin kurulabilmesi bu hassas dengenin yaratılabilmesidir⁷⁷.

Partiler sistemini kanun ile düzenleyen ülkelerde parti içi demokrasi tartışılırken genelde partiler yasası ve onun getirdiği düzenlemeler tartışılır. Parti içi demokrasiyi uygulamada sanki tek engelin ve ana kaynağın kanun olduğu düşünülür. Halbuki kanunlarda anti demokratik düzenlemeler olsa da asıl sorun partilerin kendi içlerinden ve geleneklerinden kaynağını alır. Kanun ve kanunun özü mutlaka çok önemlidir. Ancak asıl önemli olan eylemin gerçekleştiği yer ve gerçekleştirendir. Parti sisteminde demokratik kültür ve geleneklerin egemen olduğu ülkelerde ise tartışma asıl mecrasında seyreder. Parti içi demokrasiye aykırı görülen hususlar genellikle o partiye mal edilir; yöneticiler ve partinin varsa tüzüğü sorgulanır.

⁷⁶ Bülent Daver, **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, s. 231.

⁷⁷ Abdullah Mutlu, **Kurumsallaşmış Demokrasilerdeki Siyasi Partiler Sistemi İle Ülkemizdeki Siyasi Partiler Sisteminin Karşılaştırmalı Değerlendirmesi Ve Özgün Model Arayışları**, (Uzmanlık Tezi), T.C. İçişleri Bakanlığı, Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara, Nisan 2005, s. 151.

Bütün bu tartışmalarda aslında ulaşılmak istenen sonuç aynıdır. Amaç birliği içinde bir araya gelmiş, disiplinli bir siyasi toplulukta bireylerin bu disiplin içinde yok olmadan veya kendilerini sınırlandırmış ve baskı altında hissetmeden, fikir ve görüşlerini bu topluluğun amacına hizmet edecek şekilde daha özgür, daha rahat ifade edebileceği, bunun sonucunda da topluluk içindeki farklı ses ve görüşlerin topluluğun veya organizasyonun dinamizmine katkı yapmasını sağlamaktır.

Buradan hareketle, bu bölümde, parti içi demokrasi kavramından ne anlaşılması gerektiği üzerinde durulacak ve parti içi demokrasinin oluşumunun önündeki engeller Türkiye özelinde incelenecektir.

2.1. Parti İçi Demokrasi Kavramı

Siyasi partiler, ülke yönetimine gelmeden önce kendi iç işleyişinde demokrasinin gereklerine uygun davranmak zorundadır. Kendi iç işleyiş ve örgütlenmesinde demokrasiyi kurumsallaştırmamış olan siyasi partilerin ülke yönetiminde de demokratik olması beklenemez.

Tuncay parti içi demokrasinin önemini şu sözleri ile ifade etmektedir. *“Batılı anlamda demokrasinin yerleşebilmesi için, siyasi partilerin fonksiyonel hale gelebilmesi, milli iradenin parlamentoya tam yansiyabilmesi ve demokratik örgüt yapısı içinde tartışma ortamının yaratılarak, çoğulculuk esasına dayanan, geniş katılımlı siyasal kararların alınabilmesi, adil, eşit ve özgür seçimlerle lider, teşkilat ve adaylar belirlenerek demokratik uygulama yöntemlerinin bulunması; ancak parti içi demokrasinin varlığı ile mümkündür.”*⁷⁸

Siyasal partilerin topluma öncülük edebilmesinin ve çoğulcu demokrasiyi yaşama geçirebilmesinin önkoşulu, parti içinde farklı fikirlerin bir arada yaşayıp yarışmalarına olanak veren bir parti içi hukuk ve demokrasi düzeninin kurulması ve işlerlik kazanmasıdır. Bu bağlamda parti içi demokrasi bir amaç değildir, bir araçtır.

Yanık⁷⁹ parti içi demokrasi en basit anlamıyla, *“partinin iç işlerinde demokrasi ilkelerinin uygulanması”* olarak tanımlamaktadır.

Tuncay ise daha ayrıntılı bir şekilde parti içi demokrasi kavramını açıklamıştır. Parti içi demokrasi; *“Siyasi partilerin örgüt içi düzenlerinin demokrasi esaslarına uygun hukuki*

⁷⁸ Tuncay, a.g.e., s. 51.

⁷⁹ Yanık, a.g.e., s. 46.

*düzenlemelerle sınırlarının çizilerek, partilerdeki oligarşik eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılması; demokratik örgüt yapısının kurularak lider, teşkilat, organlar ve adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi ve karar mekanizmasının tabandan tepeye oluşturulması süreci*⁸⁰ olarak tanımlamaktadır.

William Wright'a göre, "Aşağıdakilerin fikirlerinin ve kararlarının akışı üsttekiler tarafından engellenmediği ve parti liderleri aşağıdakilerin fikir ve kararları üzerinde hakimiyet kurmadıkları sürece parti içi demokrasi söz konusudur."⁸¹

Bu hükümlerden de anlaşıldığı gibi parti içi demokrasi, partinin bütün kademelerinde görev alanların seçimle ve belirli bir süre için göreve gelmelerini partinin önemli sorunları hakkındaki çözüm önerilerinin alt kademelerden yukarı kademelere doğru gerçek ve demokratik bir süreç içerisinde oluşmasını gerektirir.

Bu bağlamda Stammer'e⁸² göre, bir parti, üyeleri o partinin iradesinin oluşumuna katılım sağlayacak yapıdaysa, parti üst yönetimince alt kademelere yeterli bilgilendirme yapılması yoluyla hiyerarşik olarak alttan üste doğru akıcı düşünce oluşumu sağlıyorsa ve parti yönetimi parti üyelerinin kontrolünde bulunuyorsa demokratik bir yapıya sahiptir demektir.

Parti içi demokrasi, partinin iç işleyişinde, yani parti yöneticilerinin belirlenmesi ve kararların alınmasında katılımcı anlayışın uygulanmasını, her türlü eleştiri, özeleştiri ve önerinin serbest olmasını ifade eder. Parti içi demokrasinin tam anlamıyla uygulanması halinde, parti içinde mobilizasyon sağlanır ve lider egemenliği önlenmiş olur⁸³.

Mevcut siyasi sistemimizin aksayan yönlerinden biri de parti içi demokrasinin olmamasıdır. Ülkemizdeki siyasal partilere baktığımızda hiyerarşik bir şekilde parti liderinin ve yakın çevresinin tartışılmaz egemenliğini görürüz. Bu oligarşik yapı parti içi demokrasinin işlemesine engel teşkil eder. Ayrıca bu oligarşik yapı hem demokrasiye hem de her türlü değişime kapalıdır.

Ayrıca bu oligarşik yapı nedeniyle partide siyasal iradenin oluşum tekeli, parti yöneticilerinden oluşan bir azınlığın eline geçmektedir. Bu sürecin sonunda ise, üyelerce denetlenemeyen tersine parti örgütü sayesinde üyelerin yönlendirildiği ve yönetildiği bir

⁸⁰ Tuncay, **a.g.e.**, s. 52.

⁸¹ Bektaş, **a.g.e.**, s. 109.

⁸² Aktaran YANIK, **a.g.e.**, s. 97.

⁸³ Ercan Karakaş, "CHP Yeniden Yapılanmaya İlişkin Öneriler" Erişim Adresi: <http://www.sodev.org.tr>, Erişim Tarihi: 09.10.2008.

yönetim şekli ortaya çıkmaktadır. Bu durum incelediğimiz üç parti (CHP, MHP ve AKP) içinde geçerli bir durumdur.

Parti içi demokrasi öncelikle bir süreç olmakla birlikte; bu sürecin işleyebilmesi için belli unsurları taşıması önkoşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu önkoşulların başında siyasal partilerdeki oligarşik eğilimlerin ve siyasal partiler üzerindeki baskıların ortadan kaldırılması ve hukuksal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir⁸⁴.

Örneklerini bazı batı toplumlarında gördüğümüz şekilde, başarısız olduğu için parti liderliğinden ayrılmak veya yönetimi daha dinamik ve genç kadrolara bırakmak gibi uygulamalara ülkemizde rastlanmamaktadır.⁸⁵ Partilerdeki bu lider egemenliği, yetenekli ve dinamik yeni lider adaylarının ortaya çıkmasını engellediği gibi, partilerin uzlaşmaz tutumlar sergilemesine de neden olmaktadır. Böylece sistemin işleyişi daha da zorlaşmakta ve tıkanmalar görülmektedir⁸⁶.

Parti içi demokrasi açısından, siyasal partilerin örgüt yapılarının demokratik özellikler taşıması gerekmektedir. Bunun için parti liderlerinin rolü ve seçilme yöntemleri, örgütün merkezîyetçilik derecesi, liderliğin örgüt hiyerarşisi içindeki gücü, katılma derecesi, parti bürokrasisinin denetimi, parti merkez kadrolarının partinin diğer bölümleriyle ilişkisi, üyeliğin temeli ve saygınlık derecesi gibi unsurlar önem taşımaktadır⁸⁷.

Siyasal partiler ülke ve toplum yönetiminde demokrasiyi savunmakla birlikte iç yapılarında bunu uygulayamamaktadırlar. Dolayısıyla Türkiye'de partiler demokrasisi liderler demokrasisine dönüşmüştür. Ancak tekrar belirtmeliyiz ki, demokrasiyi kendi içinde uygulamayan siyasal partiler demokrasiyi yaşatamazlar.

Buradan hareketle parti içi demokrasinin gerçekleşmesinin önündeki engelleri Türkiye özelinde inceleyebiliriz.

⁸⁴ Tuncay, **a.g.e.**, s.52.

⁸⁵ 2002 Genel seçimlerinde %10'luk seçim barajını geçemeyen DYP'nin başkanı Tansu Çiller ve ANAP'ın Başkanı Mesut Yılmaz seçim başarısızlığından dolayı parti başkanlığından istifa etmişlerdir. MHP Başkanı Devlet Bahçeli ise istifa edeceğini söylemesine karşın parti başkanlığından ayrılmamıştır.

⁸⁶ Yanık, **a.g.e.**, s. 98.

⁸⁷ Mehmet Kabasakal, **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 18.

2.2. Parti İçi Demokrasinin Gerçekleşmesini Etkileyen Etmenler

Parti içi demokrasiyi etkileyen çok sayıda ve farklı nitelikte etmenler vardır. Bu etmenlere bağlı olarak parti içi demokrasinin gerçekleşme koşulları ve derecesi de değişmektedir. Biz bu çalışmamızda parti içi demokrasinin önündeki engelleri şu başlıklar altında inceleyeceğiz:

1. Siyasal Kültür
2. Sosyal Yapı
3. Ekonomik Yapı ve Fırsat Eşitsizliği
4. Parti Liderliği
5. Siyasal Rejim ve Seçim Sistemi
6. Yasal Mevzuat

2.2.1. Siyasal Kültür

Partilerdeki parti içi demokrasi ve merkezîyetçilik derecesini belirleyen etkenlerden biri siyasal kültürdür. Siyasal partilerin işlevi ve yapısı toplumca nasıl görülmekte ise bu siyasal kültür siyasal sisteme yansıtacaktır.

Siyasal gelişme içinde, toplum ve onu oluşturan bireylerin siyasal birikimleri, kültürleri ve çağdaşlaşma düzeyleri büyük önem taşımaktadır. Çünkü bireylerin siyasal kurumlar karşısındaki değerleri, siyasal sisteme eğilimleri, tamamen taşıdıkları inançlarından, statülerinden ve bu yöndeki davranışlarından kaynaklanmaktadır.

Siyasal Kültürü ele almamızın başlıca nedeni politik sistemin işlemesine katkıda bulunan siyasal kültür özelliklerini belirleyebilmektir. Nitekim, siyasal kültür, bir yandan bir toplumun maddi koşulları, toplumsal kültürün diğer boyutları, siyasal sistemi yönetenlerin tercihleri ve toplumsal olaylar ve tecrübeler tarafından etkilenirken diğer yandan söz konusu alanlardaki değişimler üzerinde biçimlendirici olmaktadır⁸⁸.

Her siyasal sistemde, toplum üyelerinin siyasal sisteme ilişkin inançları ve tutumları olduğu gibi, siyasete ilişkin davranış kuralları da bulunmaktadır. Bunların tümü de “siyasal

⁸⁸ Şaban Tanıyıcı, “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”, **Türkiye’de Siyasal Hayat, Cilt 1**, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005, s. 591.

kültürü” oluşturmaktadır. “İnsanların içinde yaşadıkları toplumun yönetimiyle ilgili algı, ilgi, bilgi, değer ve eylemleri ile bunları etkileyen maddi ve manevi şartların bütünü” olarak tanımlanan siyasal kültür, aynı zamanda “bütünsel kültürün siyasal yönleri” olarak da ifade edilmektedir⁸⁹.

İlter Turan, siyasal kültürün siyasal süreç açısından iki temel işlevi olduğunu belirtmektedir. Birincisi; kültür, bazı inanç ve davranış kurallarının standartlaşması yoluyla siyasal sürecin işleyişini kolaylaştırmaktadır. İkincisi de; siyasal kültür, mevcut siyasal sistemin benimsenmesini, yönetmekte haklı görülmesini ve dolayısıyla devamlılığını sağlayan bir araç niteliğini taşımaktadır⁹⁰.

Bir toplumun siyasal kültürü, toplum üyelerinin siyasal nesnelere karşısındaki değer ve yönelimleri ile siyasal semboller hakkındaki inançlarından oluşmaktadır. Siyasal kültür hem kamusal olaylardan hem de özel tecrübelerden beslenmektedir. Siyasal kültür, aynı zamanda bir toplumun temel siyasal değerlerine de şekil vermektedir⁹¹.

Siyasal kültürü, Ergun Özbudun, “genel kültürün, devlet yönetimi ve devletin amaçları gibi sorunları ilgilendiren kesimi”⁹² olarak tanımlamaktadır. Başlıca unsurlarının değerler, inançlar ve duygusal yönelimler olduğunu söylemektedir

Sarıbay da benzer şekilde; dört farklı siyasal kültür kavramlaştırmasının bulunduğunu, ancak en çok kabul görenin Almond, Powell ve Verba’ya ait olan psikolojik veya öznel kavramlaştırma olduğunu ifade etmektedir. Buna göre siyasal kültür, bir politik sistemin üyeleri arasında politikaya karşı bireysel tutum ve yönelimlerin bir örüntüsü olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan, politik kültürden söz ettiğimizde, esasen bir politik sistemin üyelerinin bilişlerinde (cognitions), duygularında ve yargılarındaki içselleştirmeye atıfta bulunuyoruz demektir⁹³.

Almond’a göre⁹⁴ siyasal kültürün üç yönü vardır; siyasal sistem hakkında sahip olunan bilgilerden oluşan tanıma yönü, önder ve kurumlara yönelen kişisel bir bağlılığa dayanan

⁸⁹ İnan Özer, Siyasal Kültür, *Demokrasi ve Demokratik Değerler*, Hacettepe Üniversitesi, **İ.İ.B.F. Dergisi**, C: 14, Sayı: 1, 1996, s. 12.

⁹⁰ İlter Turan, **Siyasal Sistem Ve Siyasal Davranış**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 33.

⁹¹ Samuel P. Huntington, Jorge I. Domínguez, **Siyasal Gelişme**, Çev. Ergun Özbudun, Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1995, s. 19.

⁹² Ergun Özbudun (b), “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”, **Türkiye’de Demokrasi ve Demokrasi Kültürünün Gelişimi**, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, İzmir, 1990 s. 60

⁹³ Ali Yaşar Sarıbay(a), **Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 64.

⁹⁴ Sarıbay (a), **a.g.e.**, s. 65.

duygu yönü ve siyasal olaylar üzerinde varılan değer yargılarını içeren yargı yönü. Bu üç yön bir araya getirilerek üç büyük kültür tipinden oluşan sınıflama elde edilir. Bu kültür tipleri;

- Yöresel; Birey köy veya kabile grubunun dışında politik sistem denen daha kapsamlı bir varlığın çok az farkındadır veya hiç farkında değildir. Birey politik sisteme muhtemel etkisinin ve ona karşı yükümlülüklerinin bilincinde değildir. Dolayısıyla, bireyin politik sisteme ve politik aktör olarak kendi kendine yönelik bilişsel, duygusal ve yargısal yönelimleri sıfıra yakındır. Bu kültür tipi, geleneksel ve geçiş toplumlarına özgü kalmaktadır.
- Uyruk; Birey yaşantısında ulusal politik sistemin etkisini veya potansiyel etkisini idrak eder ve kendini onun bir parçası olarak görür. Fakat rolü pasiftir ve hükümet tarafından yönlendirilir. Politika tercihlerine göre, yönetime dair pozitif veya negatif beklentilere, rejim ve otorite hakkında meşruluk anlayışına veya ondan yabancılaşma duygusuna sahip olmakla beraber politik katılımcı değildir.
- Katılımcı; Birey sistemin girdi sürecinin farkındadır ve politikaya katılmaya isteklidir. Birey katılım için fırsatların kullanımını değerlendirme yeteneğine ve dolayısıyla etkinlik duygusuna sahiptir.

Uyruk ve katılımcı kültür tipi gerçek anlamda ulusal diyebileceğimiz bir kültürün iki biçimidir. Bu kültür tipleri içerisinde demokratik yapıya en uygun olanı şüphesiz katılımcı kültürdür. Katılımcı siyasal kültür, yurttaşlık kültürünün yöresel ve uyruk tipine oranla rejim açısından ulusal bir önem taşımaktadır. Çünkü siyasal sistemin içinde olan bu kişiler, inanç-duygu-düşünce birikimlerini daha açık ve net değerlendirerek istek ve talepleriyle sisteme girdi, yapılanma ve karar şekilleriyle de çıktı olarak ve genellikle aktif biçimde katılırlar.

Politik kültürün incelenmesi, *“toplumsal değişmeyi, politik sisteme yönelen desteği, bireylerin politik sistemle ilişki kurma biçimlerini, siyasal yapım ve uygulama yollarını anlamamız için bize bir anahtar sağlayacaktır.”*⁹⁵ Diğer yandan İlder Turan, *“bir politik demokrasinin kurulması ve gelişmesi için gerekli ön koşullar, politik kültürün kapsamına giren öğelerdir”*⁹⁶ demektedir. Bu saptama, parti içi demokrasiyi incelerken siyasal kültüre neden ilk sırada yer verdiğimizizi daha açık olarak ifade etmektedir.

⁹⁵ İlder Turan(a), **“Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu”**, Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 359.

⁹⁶ Turan (a), **a.g.m.**, s. 359.

Bundan sonra incelememiz gereken Türkiye’de siyasal kültürün, siyasal demokrasinin ön koşullarını sağlamayı destekleyip desteklemediğidir.

“Ülkemizde nasıl bir siyasal kültür ortamı var?” diye baktığımızda karşımıza evrensel değerlerden uzak, uzlaşmacı değil çatışmacı, merkeziyetçi, farklılıklara tahammül edemeyen ve seçkincilik anlayışına mahkum olmuş bir yapı çıkmaktadır Ortaya çıkan bu yapı siyasal partilerde, parti içi demokrasinin neden işlemediğinin de bir kanıtıdır.

Siyasal kültürümüzün temel taşları Osmanlı Devleti’nin merkeziyetçi geleneğinden günümüze kadar uzanmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye’ye kalan en büyük siyasal yapı mirası merkeziyetçi devlet geleneğidir.⁹⁷ “Osmanlı siyasal yapısı, Batı feodalitesinden çok farklı olarak, bütün siyasal iktidarın, padişah tarafından temsil edilen bir merkezde toplandığı ve Hegel’ci anlamda sivil toplum kurumlarının son derece cılız kaldığı bir “bürokratik imparatorluk” modeli oluşturmuştur.”⁹⁸ Mutlak bir iktidar söz konusudur. Ögün, “Tarihsel olarak Roma’nın bıraktığı boşluğu Osmanlı doldurdu. Bu bağlamda fetih ve ganimetçilik, merkezi bir politik-militer yapılanmayı ve tüm ekonominin ona göre şekillenmesini emrediyordu”⁹⁹ demektedir. Bilindiği gibi fetihlerin durmasıyla bir dizi reform hareketine girişilmiştir. Bu reformların ortak noktası devletin “bek’a” sı kaygılarından hareket etmeleridir. Nitekim, Ögün de, “Osmanlı modernleşmesi, modernitenin içeriğinden yoksun bir modernleşme olarak vasıflandırılabilir”¹⁰⁰ demektedir.

Osmanlı sosyal yapısını bilindiği gibi iki farklı hayat tarzı oluşturmaktadır. Bu kültür ikiliği, başarılı bir modernleşme hareketinin ön şartını oluşturan, yüksek düzeyde bir sosyal bütünleşmenin gerçekleşmesine engel olmuştur. Bu derin farklılaşma, Osmanlı-Türk siyasal hayatında izleri günümüze kadar süren elitçi ve vesayetçi yönelimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kendisini devletin ve milli menfaatin temsilcisi ve koruyucusu olarak gören ve kültürel bakımdan da kitlelerden üstünlüğüne inanan kamu bürokrasisi, gerek Osmanlı

⁹⁷ Günümüz Türkiye’si de Osmanlı mirası; merkeziyetçi devlet yapısını sürdürmektedir. Yerel yönetimler merkezin denetimi altındadır, daha da önemli iktisadi olarak bağımlıdır. Siyasal partilerimiz açısından konuyu değerlendirdiğimizde aynı merkeziyetçi yapının hakim olduğu görülür. Partilerin ocak-bucak örgütlenmelerine gidememeleri siyasal katılımı zedelemektedir

⁹⁸ Özbudun (b), **a.g.m.**, s. 63.

⁹⁹ Süleyman Seyfi Ögün, **Türk Politik Kültürü**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000 s. 16-17.

¹⁰⁰ Ögün, **a.g.e.**, s. 22.

devleti gerek Cumhuriyet dönemlerinde sivil topluma ve onun kurumlarına şüphe ile bakmıştır¹⁰¹.

Siyasal kültürümüzün temelinde toplum olarak bireyselleşemememiz yatmaktadır. "Devlet baba" geleneğini Osmanlı İmparatorluğu'ndan toplumca devraldığımız ve bireysel karar mekanizmasını işletme kültürüne sahip olmadığımız için bizdeki bireycilik "negatif bir bireycilik olmuştur."¹⁰² Batıdaki gelişim sürecinin tersine, bizde, bireyselleşme henüz emekleme evresindedir. Avrupa'da Nietzsche'in "Tanrı öldü, duymadınız mı?" sorusundan çok önce;¹⁰³ 16. yüzyıl Rönesans ve Reform hareketleriyle bireyselleşme süreci başlamıştır. Bu hareketlerin temelinde de "insanın kendisinin efendisi ve rahibi olması gereği"¹⁰⁴ yatmaktadır. Asıl dikkate değer husus ise özgürleşen insanın özgürlüğünü nasıl kazanmış olduğudur. Özgürleşme hareketinin temelinde, maddi güç olgusu yatmaktadır.

*"Halk bir kez kulluklaşmaya görsün, özgürlüğü öylesine unutuyor ki artık onun uyanıp yeniden özgürlüğünü eline geçirmesi imkansız oluyor. Üstelik halk, çok içten ve istekli bir biçimde kulluk (hizmet) ediyor. Bu durumu gören, onun özgürlüğünü değil de köleliğini kaybettiğini sanır. İlk başlarda kuvvetle alt edilmişlikten dolayı ve zorlama nedeniyle hizmet edildiği bir gerçek. Fakat bundan sonra gelen kuşak, özgürlüğü hiç görmeyip tanımadığından dolayı pişmanlık duymadan hizmet eder ve ondan öncekilerin zorla yaptıklarını seve seve yerine getirir. ...Boyunduruk altında doğan insanlar kulluk, kölelik içinde büyütülüp eğitilirler. Bu insanlar daha ileriye bakmadan doğdukları gibi bir yaşamı sürdürmekle yetinirler ve bulduklarından başka hakları ve malları olabileceğini düşünmemelerinden de öte, doğumlarındaki durumu doğal durumları olarak kabul ederler."*¹⁰⁵

Modem devletin varlığı için, olmazsa olmaz bir gereklilik olan bireycilik, devlet karşısında, devlete karşı bireyi gerçek anlamda koruyamamaktadır. Çünkü birey ancak atomize olup yalnızlaştığında "modernitenin / modern devletin istediği (istihdam edebilir, sömürebilir, ceberrut devlet tarafından kolayca teslim alınabilir) kıvama gelmektedir."¹⁰⁶ Birey sosyal gruplar sayesinde bir yandan "kimlik" kazanırken, diğer yandan da devlete karşı daha dirençli olma alanına dahil olmaktadır.

¹⁰¹ Özbudun (b), a.g.m., s. 68.

¹⁰² Mehmet Ali Kılıçbay, **Uyruktan Vatandaşlığa Geçimden İktisada**, İmge Kitapevi, Ankara, 1996, s.95.

¹⁰³ Cemil Meriç, **Sosyoloji Notları ve Konferanslar**, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1995, s. 24.

¹⁰⁴ Ömer Say, **Milli Devlet Kültürü Türkiye Yansımaları**, Kaknüs Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 1998, s. 30.

¹⁰⁵ Etienne De La Boetie, **Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev**, Çev. Mehmet Ali AGAOĞULLARI, İmge Kitabevi, Ankara 1995, s. 36.

¹⁰⁶ Menderes Çınar, **"Çok Hukuklu Toplum: Kamusal Alana Veda mı? Otantik Kimlik Politikası mı?"**, Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam, Vadi Yayınları, Ankara 1998, s. 239.

Modernite ekonomik gelişmelerin de ürünüdür. Güçlenen orta sınıf, katılımcı yönetim anlayışının gelişmesine neden olmuştur. Oysa yine Osmanlı toplumunda fetih ekonomisine dayanan ekonomik yapı böyle bir sınıfın oluşmasına olanak veren koşulları hazırlayamamıştır. Diğer yandan sermaye birikimi Osmanlı devlet anlayışında mümkün olamamıştır. Dolayısıyla Osmanlı siyasal kültüründe hakkını arayan ve bunu savaşmaları sonucu elde etmiş bir halktan söz etmek de mümkün görünmemektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi tek kutuptan doğan modernizasyon devrin siyasal kültürünü anlamaktan ve yakalamaktan uzak kalmıştır.

Osmanlı Devleti her şeyi kendi tekeli ve denetiminde tutarak bireysel karar mekanizmalarının oluşmasını engellemiştir. Her olgunun devlette düğümlenmesi, insanları, bireysel özerklik geliştirmek yerine, devletin gayri şahsiliği içinde bir yer kapmaya yöneltmiştir. Sonuçta Osmanlı toplumu bireysiz ama bireyci bir yapıya bürünmüş; "*Türk halkının çoğunluğu birey olmayı başaramamıştır.*"¹⁰⁷ Aslında bu durumun Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar devam ettiğini söyleyebiliriz.

Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte Türkiye parlamenter demokrasiye geçişi de gerçekleştirmiştir. 23 yıl süren tek parti dönemini, çağdaşlarıyla karşılaştırsak, onların ötesinde bir demokrasi inancı beslediğini görürüz. Tek parti dönemi, iktidarı seçmenlerin belirlemesi ilkesinin kafalara yerleştirilmesi, genel ve eşit oy ilkesini benimsemesiyle siyasal demokrasinin temellerini atmıştır. Kendi içinden doğurmak suretiyle de olsa, muhalefet oluşturma çabaları, "*güdümlü muhalefet*" tartışmalarını bir yana bırakırsak, istenen durumun rekabete dayalı bir politik sistem olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

İlter Turan Cumhuriyetin ilk yıllarında siyasal kültüre bakış açısını şöyle değerlendirmektedir; "*yeni bir politik sistemin kurulması seçkinler arasındaki bir mücadelenin sonucu olduğundan, Cumhuriyetin ilk kurucuları, ilk yıllarda, özellikle kendilerini destekleyen seçkinlerin yerini sağlamlaştırmaya çaba göstermişler, toplumun kültürünü topyekun değiştirme gibi bir yol izlememişlerdir*"¹⁰⁸ İlter Turan kurucuların ilk çabalarının CHP'nin altı okunun belirlediği politik sistemi meşrulaştıran bir politik kültür oluşturmaya yönelik olduğunu belirtmektedir. Gerekli kültürel değişimin ise eğitim yoluyla gerçekleştirileceğini ümit ettiklerini dile getirmiştir¹⁰⁹.

Çok partili siyasal hayata geçiş için yapılan ilk iki deneme başarısızlıkla sonuçlanmıştır. II. Dünya Savaşının ardından yaşanan ekonomik sıkıntılar sonucu iktidarın Varlık Vergisi ve

¹⁰⁷ Kılıçbay, **a.g.e.**, s. 95.

¹⁰⁸ Turan, **a.g.m.**, s. 363.

¹⁰⁹ Turan, **a.g.m** s. 363-364.

Toprak Reformu uygulamaları, CHP'nin içinden dört ismi harekete geçirmiş ve CHP, kendi kadrosu içinden Demokrat Parti'yi doğurmuştur. Demokrat Parti ve ardılı Adalet Partisi'nin sosyal ve ekonomik tabanı da, CHP'nin savaş sonrası tedbir amaçlı ekonomik kararlarıyla küstürdüğü köylü ve esnaftır. DP, yirmi yedi yıllık tek parti dönemini sona erdirmiş ve çok partili dönemin başlangıcı olmuştur.

Demokrat Parti, CHP'nin içinden çıkmış bir partidir. CHP'nin içinden gelmesi nedeni ile merkezde kurulmuş bir parti olarak adlandırılabilir. Ancak destek aldığı kesimlere ve iktidardaki uygulamalarına baktığımızda merkez partisinden ziyade bir çevre partisi görünümündedir¹¹⁰.

Demokrat Parti'yi kuranlar, CHP'den ayrılan, Menderes, Bayar ve Koraltan gibi, Toprak Reformu Tasarısı ile partiden kopana kadar, tek parti olan ve politikaları nedeni ile toplumdan yoğun biçimde tepki alan CHP'nin politikalarında doğrudan veya dolaylı etki ve yetki sahibi olan milletvekilleridir. Menderes ve arkadaşlarının partiden kopmalarına sebep olan unsur Başbakan Saraçoğlu'na göre çıkar kavgasıdır¹¹¹.

Demokrat Parti'nin doğuşu, kimilerine göre “katılım bunalımından” kaynaklanır¹¹² Ahmet Taner Kışlalı'nın¹¹³ da belirttiği gibi, “*tek parti döneminin seçkin yöneticilerinin siyasal karar mekanizmalarından uzak tuttukları çevre kesiminin katılım istek ve davranışlarından Demokrat Parti doğmuştur. Taşra örgütlerinin, tek parti döneminde, yurttaşlarla parti merkezi arasında cılız kalması ve yeterli işlevi görememiş olması da DP'nin doğuşunda etkili olmuştur.*” CHP'nin yönetici kadrosunun seçkin bir kesimden oluşması ve *parti içi demokrasinin sağlıklı işleyememesi*, karar süreçlerinde çevrenin etkinliğini kesintiye uğratır. Bir sebeple partiden kopan Menderes ve arkadaşlarının kurdukları parti, CHP içerisinde sözü geçmeyen taban için bir araç olur.

Siyasal tarihimizde, iktidar ilk kez seçim yoluyla el değiştirmiştir ve politik rekabetin nasıl yürütüleceğine dair gerçek anlamda bir deneyimde o güne kadar yaşanmamıştır. O tarihe kadar gerçekleşen iktidarın sınırsız kullanımıdır. İlder Turan parti içi muhalefete karşı hoşgörüsüz ve tahammülsüz davranmanın da tek parti döneminden miras alındığını söylemektedir. Yeni partinin doğuşunun fitilini ateşleyen, yürürlüğe koyulan ekonomik kararlar olsa da ardındaki asıl sebep CHP'nin parti içi muhalefete karşı sert tavrıdır.

¹¹⁰ Şerif Mardin, “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar. Merkez-Çevre İlişkileri”, **Türkiye’de Politik Değişim Ve Modernleşme**, Alfa Yayınları, İstanbul 2000, s. 79.

¹¹¹ Cem Eroğul(a), **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitapevi, Ankara, 2003, s. 54.

¹¹² Davut Dursun, **Siyaset Bilimi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2002, s. 258.

¹¹³ Kışlalı (a), **a.g.e.**, s. 247.

İlter Turan, bu sert tavrın Türk siyasal kültüründe de desteklendiğini belirtmektedir. Bu tavrın arkasında da toplumun “*bölünmesi*” korkusunun yattığını belirtmektedir. Esasen, “*bölünme- parçalanma*” korkusu Türk siyasal kültüründe hala önemli bir yer teşkil etmektedir.

23 yıl süren tek parti iktidarının seçim yoluyla bir başka partiye devredilmiş olması siyasal kültürümüz açısından büyük önem taşımaktadır. Karal, “*çeyrek asır sürmüş olan bir iktidarın yerine kanuni yollarla yeni bir partinin gelmesi memleket içinde olduğu kadar memleket dışında da bir devrim hareketi olarak kabul edildi ve kansız devrim denildi*”¹¹⁴ tespitini yapmaktadır.

Siyasal hayatının ikinci seçimlerinde hakim parti konumuna gelen Demokrat Parti, muhalefeti iktidar olanaklarıyla olabildiğine yıpratmıştır. Muhalefeti sindirmek için Tahkikat Komisyonunu kurdurması, basına yasaklar getirmesi, iktidarın gücünün muhalifleri sindirmek için kullanması DP’nin demokrasiyi ne kadar benimsediğinin de birer örnekleridir. Esasen, politikanın özü “*siyasal çatışma ve uzlaşmaya dayalıdır*” denilir. Söz konusu dönemde Türk siyasal hayatı çatışmayı tüm şiddetiyle yaşarken, uzlaşmada sınıfta kalmıştır. Üstelik çatışma sadece siyasal arenada kalmamış sokaklara taşmıştır. Tırmanan şiddet olayları ve antidemokratik uygulamalar askeri müdahale ile son bulmuş ve yeni yasal düzenlemelere gidilmiştir.

DP’nin anti-demokratik uygulamaları askerin iktidara el koymasına davetiye hazırlamıştır ve yeni bir Anayasa hazırlanmıştır. 1960 Anayasası ile birlikte Türk Siyasal Hayatında o güne dek görülmemiş, özgürlükler ortamı sunulmuştur. Nitekim “*27 Mayıs hareketi, bunu gerçekleştirenler ve destekleyenler tarafından genel olarak “demokrasi ve özgürlük mücadelesi” platformunda yer alan olumlu ve ileri bir eylem şeklinde açıklanmıştır*”¹¹⁵.

1960 darbesi ve 1961 Anayasası, Türk siyasal hayatında ve siyasal kültürde yeni bir dönemin başladığını işaret etmektedir. Artık; devrim koşulları, devlet partisi, meclis üstünlüğü dönemi bitmiş, rekabete dayalı bir politikanın oluşabilmesi için gerekli yasal düzenlemeler yapılmış ve halkın yönetime katılabilmesi için gerekli ön koşullar oluşturulmuştur. 1960-1980 döneminin katılımcı bir siyasal kültürün oluşmasına temel hazırlaması açısından şüphesiz çok büyük önemi vardır. Ancak ne var ki; siyasal kültür, siyasal gelişmeler kadar hızlı değişmemektedir.

¹¹⁴ E. Ziya Karal’dan aktaran Ergun Aybars, “Türkiye’de Demokrasi ve Fikri Kaynağı”, **Türkiye’de Demokrasi ve Demokrasi Kültürünün Gelişimi**, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, İzmir, 1990 s. 48.

¹¹⁵ Bülent Tanör (a), **İki Anayasa**, Beta Yayınları, İstanbul, 1991, s. 9.

Diğer yandan, 1960 öncesi görülen cepheleşmeler, 1970'lerin sonlarında daha da sertleşerek ortaya çıkmıştır. Siyasal çatışma bu sefer daha uzlaşmaz boyutlara ulaşmış, fiili çatışmalara dönüşmüştür. Buna neden olarak 1961 ile birlikte koalisyon hükümetleri döneminin başlamış olması da eklenebilir. Varılan nokta yeni bir askeri darbe ve yeni bir anayasa olmuştur. Emre Kongar, *“tarihin belli zamanlarında belli toplumlarda suçlular”* üretilir demekte ve Türkiye'deki suçluyu(!) şu sözleri ile işaret etmektedir. *“Türkiye'nin çok sık yaşadığı geçiş dönemlerinin işlevleri görünürde iki tanedir. Biri suçlu aramak, öteki, Anayasa değiştirmek. Kimi zaman bu iki işlev birlenir : “Suçlu Anayasa Değiştirilir”*¹¹⁶. Kimilerine göre; askeri yönetimin sivillere yönetimi bırakmadan önce yaptıkları değişiklikler, ‘12 Eylül’ün 27 Mayıs’ın karşıt darbesi’ olduğu şeklinde algılanmıştır. Hatta 12 Eylül Askeri Darbesi anti-demokratik olarak değerlendirirken, 27 Mayıs Askeri Darbesi demokratik olarak değerlendirilmektedir.

1982 Anayasası ile birlikte Bülent Tanör’ün de belirttiği gibi otorite ve devlet güçlendirilmiştir. Halkın siyasal yaşama katılma yolları da daraltılmıştır. Geçiş döneminde Siyasal Partiler Kanunu kabul edilmiş ve 1980 öncesi siyasetçilerine 10 yıl süre ile siyasetten men yasağı getirilmiştir. Esasında yasaklanan yalnız siyasetçiler değildir; *“Öğrencilere, öğretmenlere ve devlet memurlarına parti üyeliği yasaktı. Yeni partilerin kadın ya da gençlik kolları kurmalarına, sendikalarla ilişkilerini geliştirmelerine ve köylerde şube açmalarına izin verilmeyerek toplumda kök salmaları olanaksızlaştırılmıştı.”*¹¹⁷

Böylece, 1960 sonrası açılan yeni dönem, 1980 ile son bulmuştur. Bu dönemden sonra halk siyasetten uzaklaşmış, siyasal görevini yalnız oy vermeye indirgeyen bir anlayış içine girmiştir. Bu dönemin en önemli özelliklerinden bir tanesi, İslam’ın, Türk siyasal hayatında ve kültüründe açıkça bir aktör haline gelişidir.

Kamuoyunun zayıf ve kendi içinde bölünmüş, sosyal uyumun ve bütünlüğün olmadığı, sivil örgütlenmenin gelişmediği, politik iktidarın ve politikanın işlevsiz hale geldiği bir toplumda, siyasi kültür yeterince gelişmemiştir. Siyasi kültürü yeterince gelişmemiş ülkelerde, askeri müdahaleye politik kültürü gelişmiş ülkelerdeki kadar karşı koyuş olmamasına rağmen, zayıfta olsa bir politik kültürün bulunması sivil iktidarın tamamen silahlı

¹¹⁶ Emre Kongar (a), **12 Eylül Kültürü**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 129.

¹¹⁷ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 410.

kuvvetlere geçmesine izin vermemektedir. Kısacası, siyasi kültürü yeterince gelişmeyen ülkelerde askeri müdahalelerin gerçekleşme olasılığı daha da artmaktadır¹¹⁸.

Bülent Tanör¹¹⁹, 12 Eylül askeri rejimi ve getirdiği hukuki yapı için, insan hakları alanında olduğu gibi, demokrasi sorunu çerçevesinde de sıkıntılar doğurmaya devam ettiğini belirtmiştir. Bu sıkıntıları, biri somut ve özel, öbürü de genel olmak üzere iki ayırmıştır: *Siyasal partiler ve Anayasa sorunu*.

Siyasal partiler bütün demokratik ülkelerde, ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, siyasi hayatın vazgeçilmez kurum ve kuruluşlarıdır. 1961 ve 1982 Anayasaları da bu gerçeği vurgulamışlardır. Ne var ki, 1982 Anayasası ve onu izleyen mevzuat (özellikle 1983 tarihli Siyasi Partiler Kanunu) partisel yaşama öylesine kayıtlar getirmiştir ki¹²⁰ bütün bu ve benzeri sınırlamaların, ülkede açık bir depolitizasyon (siyasetten uzaklaştırma) ortamı yaratmaya yönelik olduğu ortadadır. Siyasal alan ve siyasi aktörlere getirilen bu kısıtlamalar, kamusal ve siyasi yaşamın dinci örgütlenmelerle doldurulması olgusunu da kısmen açıklamaktadır.

Türkiye’de bugün faaliyet gösteren partilerin en eskisinin kuruluş tarihi 1983’tür¹²¹. 1980 sonrası kurulan ilk partiler de kurulmasına “*izin*” verilen partilerdir. Doğan’ın tanımıyla “*başbakanlıktaki üç odadan üç parti*”¹²² doğmuştur. Generallerin vetosundan geçip seçime girebilen tek sivil parti ANAP olmuştur. Yalçın Doğan, Özal’ın vetoya uğramaktan son anda ABD desteği ile kurtulduğunu belirtmektedir. Buna göre ABD, Dışişleri Bakanlığı’nı görüşleriyle etkileyebildiği bilinen Wall Street Journal’da konuya ilişkin bir makale yayımlanmıştır. Bu makalede; “*Amerikan diplomasisinin Türk generallerinden bilmelerini kesinlikle istedikleri nokta şudur: Toplumda bir gerginlik yaratılmadan, seçimlerde Özal’ın partisinin kazanması, demokrasiye erken dönüş için esen bir ümit rüzgârıdır*”¹²³ denilmektedir. Böylece listesindeki birkaç isim vetoya uğrasa da Özal’ın ANAP’ı seçimlere katılmıştır.

Özal ve ANAP iktidarı dönemine damgasını vuran olaylar, meclisteki sandalye sayısını artırmak için seçim sisteminde bolca değişikliğe gitmek, rüşvet, yolsuzluk, Anayasa’nın açık

¹¹⁸ Birsen Örs *Türkiye’de Askeri Müdahaleler*, İstanbul;Der Yayınları, 1996, s. 1.

¹¹⁹ Bülent Tanör (b), *Türkiye Tarihi 5, Bugünkü Türkiye 1980-2003*, Cem Yayınevi, İstanbul 2005, s. 102.

¹²⁰ Kısıtlamalar parti kuruculuğu, parti üyeliği, partilerin faaliyet özgürlüğü, ideolojik sınırlamalar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tanör (b), *a.g.e.*, s. 102-104

¹²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz, Yalçın Doğan, *Dar Sokakta Siyaset*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 14-15.

¹²² Doğan, *a.g.e.*, s. 15.

¹²³ Doğan, *a.g.e.*, s.15.

ihlalleri ve siyasal İslam'ın yükselişidir. Bunların arasında siyasal İslamın, siyasal kültürümüz açısından ayrı bir öneme sahip olduğunu belirtmek gerekir.

Siyasal İslam kavramı '*Türkiye'de laik, demokratik Cumhuriyet düzenine karşı İslam dininin siyasal güç kaynağı olarak istismar edilmesi*'¹²⁴ şeklinde tanımlanabilir. Siyasal İslam bir ideoloji olarak da ele alınmaktadır. Örneğin, Tülay Özürman, "*Din geri kalmış ya da gelişmekte olan toplumlarda sadece bir inanç sistemi olarak değil, sosyo-ekonomik yapıdan etkilenen ve etkileyen dolayısıyla bireyin siyasal davranışlarına kadar ulaşabilen kültürel-siyasal bir kurumdur. Hatta toplumu yönlendiren bir ideolojidir*"¹²⁵ demektedir. Benzer şekilde, Üzeyir Tekin'e göre; "*İslamiyet'in teolojik olarak sosyal ve siyasal yapıyı önemsemesi ve bu yapının meşruiyetini kutsal bir güce bağlaması, İslamiyet'i adeta bir "siyasal ideoloji" düzeyine çıkarmaktadır*"¹²⁶.

Yavuz, devletin 1980 darbesinden sonra sola karşı yürüttüğü kampanyada, "*Sunni İslamı, Türk-İslam sentezi adı altında kullandı*"¹²⁷ demektedir. Depolitize olmuş, şükürcü, hiyerarşiye ve otoriteye saygılı, düşünmeyen dolayısıyla karşı çıkamayan bir toplum yapısı, siyasal iktidarın hareket sahasının fazlasıyla genişlemesine neden olmuştur. İlerleyen dönemler gösterecektir ki, bu yapı yolsuzluğun, rantçılığın, ahlaki deformasyonun kapısını daha da açacaktır. Bu haliyle de temiz toplum taleplerinin artmasına neden olacak ve radikal siyasal İslam'ın tetikleyicisi olacaktır.

Diğer yandan, darbe ile tüm siyasal partiler kapatılınca muhtaç olunan toplumsal destek din ögesinde aranmıştır. Din aynı zamanda sola karşı kullanılan bir öge de olmuştur. 1980 sonrası siyasal İslam'ın yükseliş sebeplerinden biri olarak tarikatların siyasal hayatı etkileme gücünün artışı da sayabiliriz. Tarikatlar, Turgut Özal ile birlikte parti politikalarında güçlerini hissettirmeye başlamışlardır. Sağ partilerin oy tarlası haline gelmeleri de bu dönemde gerçekleşmiştir. 1989 seçimlerine kadar ANAP'ı destekleyen Siyasal İslam bu tarihten sonra 1980 öncesi çizgisine dönerek, Erbakan'ı desteklemeye başlamıştır. Özal'ın ölümünden sonra ise; "*ANAP'ın bağrında beslediği ve dolayısıyla, ANAP hükümetleri sırasında gelişmesine ve serpilmesine yardımcı olarak 12 Eylül yönetiminin verdiği devlet*

¹²⁴ Ahmet Taner Kışlalı (b), **Kemalizm, Laiklik ve Din**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997 s. 29.

¹²⁵ Tülay Özürman, **Türkiye'nin Batılılaşma ve Demokratikleşme Açmazı**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998, s. 62.

¹²⁶ Üzeyir Tekin (a), **AK Parti'nin Muhafazakar Demokrat Kimliği**, Orient Yayınları, Ankara, 2004, s. 102.

¹²⁷ Hakan Yavuz, **Modernleşen Müslümanlar; Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve AK Parti**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 335.

desteğini sürdürdüğü “siyasal İslam”, ülkede bir rejim bunalımı yaratacak ve demokrasiyi tehdit edecek boyutlara ulaşmıştır.”¹²⁸.

Refah Partisinin iktidara geldiği 1995 yılına kadar, yaşanan rüşvet yolsuzluk olayları temiz toplum isteğinin kafalarda yer etmesine neden olmuştur. 1980 döneminde siyasal kültürümüzün güçlü ögesi siyasal İslam’ın desteğini de arkasına alan RP iktidarı, bir anlamda halkın temiz topluma olan özleminin göstergesidir. 1995 yılı seçimlerinden Refah Partisi %21.3 oy oranı ile birinci parti olarak çıkmıştır.

1997 yılına gelindiğinde ise, ordu ‘anayasal sınırlar içerisinde’ siyasal yaşama müdahale etmiştir. Bazı kesimlerce ‘post-modern darbe’, bazı kesimlerce ise ‘yumuşak darbe’ olarak kabul edilen bu müdahale sonucunda hükümet el değiştirmiştir. “Öte yandan Refah Partisi hakkında “laikliğe aykırı faaliyetlerin odağı olduğu” gerekçesi ile Anayasa Mahkemesinde kapatma davası açılmış ve parti 16 Ocak 1998 tarihinde oy çokluğu ile kapatılmıştır. Kapatılan partinin mensupları daha önceden –18 Aralık 1997- kurulmuş olan Fazilet Partisine (FP) katılmışlardır.”¹²⁹ Takip eden ilk seçimlerde ipi göğüsleyen, tırmanan terör olaylarının tetikleyicisi olduğu milliyetçilik duygularının büyük etkisiyle DSP ve MHP olmuştur. Yavuz’a göre, DSP ve MHP bu seçimlerde, ‘Türkiye’de muhtelif etnik ve dinsel gruplarına düşman olan milliyetçiliğin militan ve özgün biçimini’¹³⁰ benimsenmiştir.

Denilebilir ki; 1990’ların sonuna kadar Türk Siyasal hayatına ve anayasalarına yön veren devrim ve darbeler olmuştur. 1990’ların sonundan itibaren ise bu rolü Avrupa Birliği üstlenmiş gibi gözükmemektedir.

2001 krizinin patlak vermesi ile birlikte DSP-MHP-ANAP koalisyonu, iktidarı tek başına iktidara gelen AKP’ ye bırakmıştır. 3 Kasım 2002 Genel Seçimlerinde sandıktan çıkan birinci ve ikinci parti, bir önceki seçimleri protesto olarak değerlendirilebilecek şekilde, mecliste olmayan iki partidir; Seçime katılan on sekiz siyasal parti arasından, meclise sadece iki parti yollama başarısı elde eden halkın talebi açıktır; “siyasal uzlaşma”.

2002 Genel Seçimlerinden sonra AKP’nin tek başına iktidara gelmesi ile birlikte ülkede “siyasal İslam – laiklik” arasında yeni bir çatışma ortaya çıkmıştır. Özellikle de 2007 genel

¹²⁸ Emre Kongar (b), **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 225

¹²⁹ Erdoğan Günel, **Türkiye’de Siyasal Partiler ve Güncel Siyaset**, Bilimadamı Yayınları, Ankara, 2006, s.59 Fazilet Partisi ise “Refah Partisinin devamı ve laiklik ilkesine aykırı eylemlerin odağı” gerekçesi ile kapatılmıştır. Bu kapatma kararı Türk siyasal yaşamında yeni arayışlara neden olmuş ve bilinenin aksine “Milli Görüş” ekolünden gelen siyasetçiler yollarını ayırmışlar ve ortaya Saadet Partisi (SP) ile Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) adıyla iki parti çıkmıştır” Günel, a.g.e., s. 59-60

¹³⁰ Yavuz, a.g.e., s. 338

seçimlerine neden olan Cumhurbaşkanlığı seçimi ile halk arasında kutuplaşmalar baş göstermiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimi ile ilgili olarak Anayasa Mahkemesi, 1 Mayıs 2007'de, Cumhurbaşkanlığı seçimi için Meclisin toplantı yeter sayısının 367 olması gerektiği yolunda karar aldı¹³¹ ve 27 Nisan 2007'de yapılmış olan ilk tur oylamayı iptal etti. Ve kararın Resmi Gazete'de yayımlanacağı güne kadar yürürlüğünün durdurulmasına karar verildi.

Anayasa Mahkemesinin oylamanın ilk turunu iptal etmesi üzerine Cumhurbaşkanı seçimine ilişkin takvim yenilenerek, seçimin ilk turunun 6 Mayıs'ta yenilenmesi kararlaştırıldı. 6 Mayıs günlü oturuma 367 üye yerine 358 üye katıldığı için Meclis yine toplanamadı ve Gül adaylıktan çekildi¹³². Böylece Cumhurbaşkanı seçimi sonuçsuz kalmış oldu. Bu durumda, Anayasanın 102'nci maddesi gereğince, TBMM seçimlerinin derhal yenilenmesi gerekiyordu. 3 Mayıs'ta zaten bu yönde bir karar alınmış olduğu için yeniden seçim kararı alınmasına gerek kalmadı¹³³.

Anayasa Mahkemesinin Cumhurbaşkanı seçiminin birinci tur oylamasını iptal etmesi üzerine Başbakan Erdoğan, 24 Haziran ya da 1 Temmuzda seçime gidilmesi için TBMM'ye başvuracaklarını, ayrıca Cumhurbaşkanını halkın seçmesini sağlamak üzere bir Anayasa değişikliği yapılacağını belirtti- Seçim önerisi, uzunca bir süreden beri erken seçim isteğinde bulunan muhalefet partilerinin de desteğini aldı. Anayasa değişikliği ise yalnızca ANAP tarafından desteklendi.

Ancak YSK, seçim takvimini uygulayabilmek için yeterli sürenin sağlanabilmesi açısından en erken seçim tarihinin 22 Temmuz olacağını belirtti. Bunun üzerine, TBMM'nin 3 Mayıs 2007 günlü oturumunda, seçimin 22 Temmuz 2007'de yapılması yolunda karar alındı¹³⁴.

22 Temmuz 2007 seçimine katılan 14 siyasi partiden 3'ü¹³⁵ ülke barajını aşarak TBMM'ye girmiştir. Diğer 11 parti ise %10'luk ülke barajını aşamadığı için meclis dışında kalmıştır. Diğer bölümde 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinin ayrıntılı incelemesi yapılacağı için bu bilgiler şimdilik yeterlidir.

¹³¹ Bildiride; "Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır." denilmekteydi (28 Nisan 2007 günlü Radikal gazetesi).

¹³² Bir basın toplantısı yapan Gül, "Nafile turlara gerek yok. Meclis kilitlendi. Doğrusu, Cumhurbaşkanını halkın seçmesi. Artık söz milletin." diyerek çekilme kararını açıkladı (7 Mayıs 2007 günlü Radikal Gazetesi).

¹³³ Erol Tuncer (a), **Seçim 2007**, 22 Temmuz 2007 Milletvekili Genel Seçimleri: Sayısal ve Siyasal Değerlendirme, TESAV Yayınları, Ankara, 2007, s. 4.

¹³⁴ Tuncer (a), **a.g.e.**, s. 4..

¹³⁵ AKP, CHP ve MHP.

Türkiye’de 1980 sonrası seçim sonuçları dikkate alınır, halkın, her seçimde yeni partileri denediği gözlemlenebilir. Tekeli, bunu Türkiye’de var olan paradoksa bağlamaktadır. Buna göre halk demokrasi istemektedir, ancak, diğer yandan siyasetçilere ve siyasal partilere de güven duymamaktadır. Tekeli, yaşanan paradoksun aşılması içinse yeni bir siyasal kültüre geçişin zorunlu olduğunu ifade etmektedir¹³⁶.

Oysa, Türkiye’de siyasetçilerin yaşanan siyasal kriz karşısında bu konuyla doğrudan ilişkili olmayan iki farklı tavır aldıkları gözlemlenmektedir. Bunlardan ilki, siyasal kültürü hiç değiştirmeden, kararlı iktidarlar oluşmasını sağlayacak kurumsal düzenlemelere gitme arayışıdır. Bu yaklaşımlar ifadesini en çok yeni seçim yasası arayışlarında bulmaktadır. İkincisi ise, yeni oluşum ya da yeni parti arayışları biçiminde ortaya çıkmaktadır. Kamuoyu yoklamalarında var olan partilere güvensizliğin yüksekliğinin ve önümüzdeki seçimlerde kimlere oy vereceklerini bilmeyen seçmenlerin oranının büyüklüğü üzerine, toplumda yeni siyasetçi ve yeni parti talepleri artmıştır. Bu arayışın sonucu kurulan partiler ise, genellikle belli bir ideolojik çizgiyi benimseyenlerden değil, daha geniş kitlelerden oy almayı amaçladıkları için, kamuoyunda genel kabul gördüğü düşünülen ya da üzerinde oydaşma olduğu varsayılan öğelerden oluşan bir programa sahip olmaktadır¹³⁷.

Tekeli, yaşanan paradoksun aşılması için, yeni bir siyaset anlayışı geliştirilmesi gerektiğini ve bunun, Türkiye’de siyasete ve siyasetçiye duyulan güveni artırmak ve Türkiye’de katılımcı, çoğulcu, müzakereci, farklılıklara olanak veren demokrasiye geçişi hızlandırmak amaçlarına yönelmesi gerektiğini belirtmektedir¹³⁸.

Buraya kadar özetlemeye çalıştığımız Türk siyasi hayatı açısından “Ülkemizde nasıl bir siyasal kültür ortamı var?” diye baktığımızda karşımıza evrensel değerlerden uzak, uzlaşmacı değil çatışmacı, merkezîyetçi, farklılıklara tahammül edemeyen ve seçkincilik anlayışına mahkum olmuş bir yapı ortaya çıkmaktadır.

Siyasal kültürümüzün kendine has özellikleri bulunduğunu ve bu nedenle evrensel demokratik değerler ile ilişki kurmakta zorlandığını ifade eden İlder Turan, Türkiye’deki siyasal kültür ortamının özelliklerini şöyle sıralamaktadır¹³⁹:

¹³⁶ İlhan Tekeli, **Yeni Bir Siyaset Kültürü Üzerine Düşünceler**, Sodev Yayınları, İstanbul, 2002, s. 7-14.

¹³⁷ Tekeli, **a.g.e.**, s. 15-16.

¹³⁸ Tekeli, **a.g.e.**, s. 17.

¹³⁹ İlder Turan (b), “*Türkiye’de Demokrasi Kültürü*” Bkz. **Demokrasi Kültürü**, Aybay Yayınları, İstanbul, 1996, s. 25.

- Toplumumuz kendi içinde yeterince farklılaşmamıştır. Herkes kişiliğini topluluk içinde bulduğu, topluluk dışında algılayamadığı bir bütün olarak görmektedir. Bu durum da siyaset alanını yakından etkilemektedir. Farklılaşmanın ifadesi güçleşmekte, farklılaşmanın dile getirilmesi bölücü bir eylem olarak değerlendirilmektedir. Düşünce üzerine sınır koyma eğilimleri de artmaktadır
- Toplumumuz ortalamadan sapan davranış ve görüşlere karşı hoşgörülü değildir. Toplumumuzdaki dayanışmacı cemaat anlayışı ortalamadan ayrılanları toplumun dışına itmektedir
- Siyasal kültürümüz bireysellikten çok toplumsallığa önem vermekte, toplumun bireyin önünde olduğu kabul edilmektedir
- Toplumsal hayatın bütün alanları siyasetle ilgili görüldüğü için ülkemizde siyasetin müdahale alanı çok genişlemiştir. Toplumda siyasetin sınırı da belli değildir. Vatandaş her türlü isteğinin devlet tarafından karşılanmasını beklerken, devlet de kendisinde her alana sınırsız müdahale hakkını görmektedir. Her türlü isteğin devlet tarafından karşılanmasının beklenmesi beraberinde her şeyin siyaset aracılığıyla elde edilebileceği düşüncesini de getirmektedir. Bu da ülkemizde demokrasinin işleyişini zorlaştırmaktadır.
- Toplumumuzdaki özerk kurum ve toplulukların sayısı yeterli değildir. Devlet, kendisini sayıları zaten az olan kuruluş ve topluluklar karşısında kayıtsız bir üstünlüğe sahip olarak görülmekte, bunlar devlete tabi olması gereken birimler olarak değerlendirilmektedir. Toplumun yönetim sürecine örgütlü bir şekilde katılması engellenmektedir.
- Siyasal kültürümüzde uzlaşma değil, çatışma ön plana çıkmaktadır. Toplumsal anlayışlarımızdan ödün vermek bir zaaf belirtisi olarak görülmektedir. Uzlaşma rejimi olarak tanımlanan demokrasiyle, uzlaşmacı olmayan kültür arasında sürekli bir gerilim yaşanmaktadır
- Siyasal kültürümüzdeki “siyasal seçkincilik” anlayışı da mutlaka altı çizilmesi gereken bir unsurdur. Belirli niteliklere haiz kişilerin toplumu yönetmekte özel hak sahibi olduğunu varsayan siyasal seçkincilik anlayışında, doğrunun, iyinin ve güzelin sadece bazı kişiler tarafından bilindiği kabul edilmektedir. Türkiye’de özellikle bürokrasinin böyle bir anlayışa sahip olduğu görülmektedir. Bu anlayışa sahip kişiler devleti kutsamakta, toplumu ve bireyi ikinci plana itmektedirler.

Siyasal kültürü gelişmemiş toplumlarda kendi sorunlarını çözemeyen veya çözümüne katkıda bulunamayan bireyler genellikle sistem dışına çıkmakta; hatta rejime karşı şiddet

faaliyetlerinde bulunmaktadır. Oysa, "*şiddet ögesinin, demokrasiler içinde kesinlikle yeri yoktur. Demokrasi kavramı bir anlamda, iktidar mücadelesinden şiddeti yok etmek için kurulmuş bir mekanizmayı ifade eder.*"¹⁴⁰

Tuncay "*siyasal kültürün demokratik bir işlevi ortaya koyabilmesi, ideoloji zenginliği – pluralizm- ve çoğunluk kararına saygı ile mümkündür*"¹⁴¹ demektedir.

Parti içi demokrasinin yürütülebilmesi için özellikle demokrasi kültürünün gelişmesi ve kök salması gerekmektedir. Zira, rejimi ayakta tutan politik çoğulculuğun ve katılımcılığın mantığı değil, uygulanan biçimidir.

2.2.2. Sosyal Yapı

Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan siyasal yapılanma ve kültür Türkiye'yi de karakterize etmektedir. Geçmişten devralınan geleneksel kültürel değerlerin şekillendirdiği Türk toplum yapısı demokrasinin Türkiye'de yerleşmesini geciktirici sonuçlar doğurmaktadır. Cumhuriyet'in ilanından sonra girilen toplumu çağdaştırma çabaları, toplumsal dinamiklerden çok, tepeden inme yöntemlerle şekillenmiş; devlet baba geleneği "uyruk kültürü"nü pekiştirici etki yapmıştır. Bu durum; demokrasinin temel değerleri olan katılımcı toplum kimliğine sahip olmayı engellemiştir. Kültürel yelpazenin genişliği ekonomik, sosyal ve siyasal olay ve olguların kültürel değerlerle karşılıklı etkileşimini arttırmıştır. Bürokrasi aydın kesimin halka yabancılaşması, ikili bir yapılanmayı doğurmuş ve bu yapıdaki yarılmayı derinleştirmiştir.

Sosyal yapının parti içi demokrasiye etkisini ülkemiz açısından iki yönden değerlendirmek gerekir. Bunlardan ilki, sosyal tabakalaşmanın varlığı ve içeriği, ikincisi parlamentomuzun sosyal tabakaları temsil etme yeteneğinin bulunup bulunmadığıdır. Bu noktada önemli diğer husus parlamentoya giden yolda sosyal tabakaların parti içinde temsilidir. Örneğin, Tek parti döneminde Milletvekilleri adaylarının tespitinde "*partinin tüm toplumsal kesimleri kapsadığı iddiasının bir göstergesi olarak, çiftçi nüfusun çoğunlukla olduğu yerlerden (Kastamonu, Ankara) çiftçi; işçi nüfusunun çoğunlukta olduğu yerlerden (İstanbul, Zonguldak) işçi kökenli milletvekili adaylarının gösterilmesidir.*"¹⁴²

¹⁴⁰ Emre Kongar (b), **12 Eylül Kültürü**, Remzi Yayınevi, İstanbul, 1993, s.14.

¹⁴¹ Tuncay, **a.g.e.**, s.72.

¹⁴² Hakkı Uyar, **1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme**, TÜSES Yayınları, İstanbul, 2000, <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/I.pdf>, (Erişim tarihi : 14.09.2008).

Sosyal demokrasiye, sosyal tabakaların uzun ve kanlı mücadeleleri sonucunda ulaşılabilmektedir. Nitekim; Kışlalı, “*Demokrasi, ancak birbirini dengeleyen güçlerin varlığı oranında, gücün tek elde toplanmadığı, paylaşıldığı durumlarda olanaklıdır.*” demektedir.

Bilindiği gibi gereksinmelere bağlı olarak önce siyasal (liberal) demokrasi, sonrasında ise sosyal demokrasi doğmuştur. Siyasal demokrasi, tarihsel evrim içinde, büyük ölçüde, toprak soylular (aristokrasi) ile kentsoylular (burjuvazi) arasındaki savaşımın ürünüdür. Fransızca “*parler*” (konuşmak) sözcüğünden kaynaklanan *parlamento* çıkış noktasında, krala danışmanlık yapan soylular ve yaşlılardan oluşan bir kuruldur. Magna Carta ile birlikte bu kurul süreklilik ve temsil niteliği kazanarak, danışmanlığın ötesine geçmiştir. Bir yandan toprak soyluların, öte yandan da tüccar ve esnafın temsilcilerini barındırmaya başlamıştır¹⁴³.

Kışlalı, aristokrasi-burjuvazi çatışmasında işçi sınıfı ve aydınların burjuvaziye, köylü sınıfı ve kilisenin aristokrasiye desteklediklerini belirtmektedir. Sanayi devrimi sonrasında ise çatışmaya yeni bir sınıf dahil olmuştur; Proletarya. İşçi sınıfının katılımıyla birlikte demokrasi anlayışı yeni boyutlar kazanmış günümüzde kabul gören anlamıyla “*çoğulcu katılımcı, sosyal bir demokrasi*”nin yolu açılmıştır.

Ümmet ideolojisine dayanan ve bu yüzden de Batıda rastlanan burjuva sınıfı ve aristokrasi tabakasına sahip olmayan Osmanlı Devletinde millet-i hakime¹⁴⁴ düşüncesi önemli olmuştur. Egemen toplumu temsil eden hanedan olgusu, Kalemîye (Bürokrasi), İlmiye (bilim adamları) ve Seyfiye (askeri) gibi çok önemli sosyal tabakalaşma ile çevrelenmiş olmasına rağmen, bu tabakaların hepsi memuriyet esprisi içinde sistemle bütünleşmişler ve haneden etrafında güçlü bir varlık oluşturmuşlardır¹⁴⁵. Kuruluş felsefesi olarak bütünleşmeyi, bir çekirdek etrafında toplanmayı benimsemiş olması, Osmanlı döneminde sınıf ve tabakalaşmayı sosyal ve ekonomik anlamda imkansız hale getirirken, bu tabakalaşma siyasal anlamda su yüzüne çıkmıştır.

Türkiye’de demokrasiye giden yol benzer sosyal tabakaların savaşından doğmamıştır. Modern Türkiye’nin doğuşundaki çatışma, bilindiği gibi devletçi seçkinciler ve gelenekçi liberaller arasında yaşanmıştır. Kongar, Devletçi Seçkinci ile Gelenekçi Liberal cepheyi şöyle tanımlamaktadır; “*Devletçi-seçkinci cephe, “Batılılaşma” düşüncesi ve simgesi çevresinde oluşmuştur. İmparatorluğun aydın kesimini de temsil eden merkezi bürokrasi, bu cephenin yaratıcısı ve önderliği niteliğini taşır.*” *Gelenekçi liberal cephe ise devletçi seçkincilere tepki*

¹⁴³ Kışlalı (c), **Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, s. 207-208.

¹⁴⁴ Millet-i hakime; Müslüman Türkler.

¹⁴⁵ Orhan Türkdoğan, **Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı**, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2004, s. 463..

olarak doğmuştur. "Kişilerin hak ve özgürlükleri kısıtlandığı için, devletin baskıcı bir tutumla siyasal yaşamı denetlemesine karşı çıkıyordu... Öte yandan cephenin "gelenekçiliği" Batılılaşma yönünde topluma baskı ile benimsetilmek istenen yeniliklere karşı bir direniş olarak biçimlenmişti." ¹⁴⁶

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere her iki grup da toplumsal bir sınıf desteğinden ve ideolojiden yoksundur. Üstelik ortaya çıkmakta olan sınıflara karşı belirli bir tutumları da yoktur. Cumhuriyet Türkiye'si de bu cepheleşmeye paralel olarak sosyal tabakalaşmayı reddetmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bu reddedişteki asıl sebebi, firkanın tek parti olarak bütünleştirici bir rol çizmesi gereği olduğu söylenebilir. Halkçılık ilkesi, 'imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz' düsturu üzerinde biçimlenmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana iktidara gelebilme olanağı yakalamış hiçbir partimiz bir sınıfın temsilcisi olmamıştır. Demokrasimizin doğuşu da Batı'daki gibi hak-eşitlik-özgürlük çatışmalarının ürünü değildir. Bu durum demokrasinin gelişimine olumsuz yönde katkıda bulunmuştur denilebilir.

Emre Kongar, Türkiye'de sınıflı toplumun kendine özgü niteliklerine değinirken, iki özellikten bahsetmektedir. Birincisi kapitalist birikim sürecini tersinden yaşamaktır. "Türkiye aslında kendileri kapitalist gelişmelerin ürünü olarak ortaya çıkmış kurumları Batı'dan alarak, kapitalist gelişmeleri bu kurumlar yoluyla sağlamak istemiştir."¹⁴⁷ İkinci özellik olarak ise, devletin toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamdaki egemen rolünü ele alır. Buna göre devlet kurumları önce kendi eliyle kapitalist sınıf yaratmıştır. 1950 yılında iktidarı kapitalist sınıf devralınca 1960 sonrasında gücünü işçi sınıfının örgütlenmesine yardımcı olmak için kullanmıştır.

Kongar, devlet eliyle yaratılan sınıfların sınıf bilinci taşımadıklarına ve bu yüzden de kendi çıkarlarını savunmadıklarına işaret etmektedir. 1982 yılına gelindiğinde ise devlet merkezi güçlendirilirken özerk kuruluşları ve devlet kurumlarının yetkilerini merkez lehine kısıtlamıştır. Kongar'a göre üçüncü nitelik, ilk iki nitelikten doğmuş olan çeşitli çıkar grupları ve sınıflar arası hoşgörüsüzlüktür. Kendi çıkarlarını savunmak için uğraşa girenler 'vatanın bölünmez bütünlüğünü' tehlikeye düşürmekle suçlanabilmektedir. Dördüncü nitelik ise devletin ideoloji aşılama görevinin siyasal partiler üzerindeki etkisidir¹⁴⁸. Siyasi partiler, bu devlet görevini devralmış gözükmektedir.

¹⁴⁶ Kongar (b), a.g.e., s. 131.

¹⁴⁷ Kongar (b), a.g.e., s. 644-650.

¹⁴⁸ Kongar (b), a.g.e., s. 645.

Türkiye’de sosyal yapıyı etkileyen önemli faktörlerden birisi de, özellikle 1950’li yıllardan itibaren artan göç dalgası ve sonucunda ortaya çıkan sağlıklı kentleşme ile gecekondular kavramıdır.

Kentleşme sadece Türkiye’de değil, tüm dünyada ülkelerin toplumsal ve ekonomik yapıları belirleyen temel öğelerden biridir. Kentleşme; “*Sanayileşme ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim sürecidir.*”¹⁴⁹

Türkiye’deki kentleşme olgusuna baktığımızda, kentleşmenin ülkemizde toplumsal, siyasi ve ekonomik yapıyı biçimlendirdiği görülmektedir. Kentleşme sürecinin siyasal, toplumsal ve ekonomik yapı üzerindeki baskısı siyasi partileri de etkilemiş, partileri yeni politikalar üretmeye zorlamıştır.

İşte bu yönüyle siyasi partilerin iç yapısında doğan nüfus üye bileşimi etkisi, parti yapısı, ideoloji ve seçilecek adayların belirlenmesi yöntemleriyle "parti içi demokrasi"yi gündeme getirmiştir. Çünkü metropol düzeyde hızlı bir göç ve gecekondular ile karşılaşan büyük kentlerdeki kırsal nüfus zamanla yörenin sorunları ile ilgilenme ihtiyacı duyduklarından bu sorunların çözümü için muhtelif partilerde yer almışlar, partileri ve iç yapılarını "oy silahı" ile etkilemişlerdir¹⁵⁰.

Kentleşme ile birlikte toplumsal hareketliliğin artan hızı karşısında, gerek hiyerarşik-dikey-, gerekse yatay statü ve değişimler hızlı ve çarpık kentleşmeyle birlikte homojen bir sosyo-kültürel yapıya ters düşmüştür. Bu nedenle, "fırsat ve talep yaratma kapasitesi sınırlı olan kurumların yapısal ve işlevsel açıdan olağandışı (olumsuz) yöntemler geliştirmelerine yol açmak" gibi bir olgu ile siyasi partiler de karşı karşıya kalmışlardır¹⁵¹. Siyasi partiler yeni kentlilerin taleplerini karşılayabilmek için çoğunlukla "oy ver, hizmet al" türünden popülist politikaları benimsemektedir. Bu anlamda iktidardaki siyasi parti ile yerel yönetimdeki belediyenin siyasi partilerinin farklı olması durumunda merkez-yerel çatışması kendini her şekilde göstermektedir.

¹⁴⁹ Metin Erten, **Nasıl Bir Yerel Yönetim**, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 30.

¹⁵⁰ Tuncay, **a.g.e.**, s. 114.

¹⁵¹ Tuncay, **a.g.e.**, s. 114.

Ülkemizde kentleşme ile kentlileşme kavramı birbirine paralel şekilde gelişmemekte; sağlıklı kentleşmenin sonucu olarak ortaya Kongar'ın¹⁵² da belirttiği gibi kent hukuku dışında gelişen "gecekondu" kavramı çıkmaktadır.

Emre Kongar, "kent hukuku dışında gelişmiş alanlarda" yaşayan halk, çözümlerini, yerel ve ulusal siyaseti etkileyerek, kamu alanında elde etmeye çalışmaktadır"¹⁵³ demektedir. Erder, siyasetimize gecekondu etkisini şöyle açıklamaktadır. "Bu grubun önce yerel siyaseti, daha sonra da "delege sistemi" ile eklemlediği ulusal siyaseti etkilemesi, sahip oldukları yoz değerler sisteminin tüm ülkeye egemen olmasına yol açmaktadır. Son yıllarda "yükselen değerler" terimiyle ifade edilen bu yoz değer sistemi içinde "en yüce değer para, tek amaç her ne pahasına olursa olsun iktidar"dır."¹⁵⁴

Tuncay¹⁵⁵, "büyük kentlerin gecekondu bölgelerinde oturan insanların genel ve yerel siyaset ile yakından ilgilendiğini" belirtmektedir. Bunların siyasete katılma kanalları aktif siyaset yapması; sosyo-ekonomik statüsü daha yüksek olan kamu görevlilerine oranla daha çok açıktır. Kısacası, partiler bu ve buna benzer grupların, üyelerin elinde adeta bir oyuncak gibidir. Açık kanalları kullanan gecekonducular ile sosyal yapıları bunlarla benzeşen semt ve mahalleler gelir düzeyleri düşük rantiyeden pay alamayan eski kent bölgelerinin denetimi altına sokulan partilerde delege ve üye tabanı olarak, bu bölgelerin büyük bir ağırlığı vardır.

Bu düşünce, Nur Alkış'ın çalışmasında ulaştığı partiler için "gecekondu kaygan bir zemin" sonucuyla da doğrulanmaktadır. Zira, gecekondulunun siyasal davranışını etkileyen bir çok faktör vardır. Bu da "siyasi partilerin gecekondu izleyeceği yol yoğunlaşacağı kesim ve siyasi parti liderlerinin çizmesi gereken imaj için de zorunludur."¹⁵⁶

Gecekonduya yaşayan halk ellerinde bulundurdukları oy potansiyeli açısından büyük bir toplumsal güç konumundadır. Söz konusu güç, ülke siyasetini biçimlendirmede büyük rol oynamaktadır. Ancak gecekondu halkının oy verme eğilimini sosyal bir tabaka olma güdüsü değil, daha çok nasıl çıkar sağlayacağı düşüncesi belirlemektedir. Aynı rantçılık, delege sistemi vasıtasıyla parti içi seçimlere de yansımaktadır. Siyasal partiler açısından değerlendirdiğimizde söz konusu grup veya gruplar, her an yön değiştirebilen kaygan bir zemin oluşturmaktadırlar. Bir tenekede yağ için seçimlerde oyunu verebilecek bir yapıya sahip

¹⁵² Kongar (b), a.g.e., s.554.

¹⁵³ Kongar (b), a.g.e., s. 565.

¹⁵⁴ Erder'den aktaran Kongar (b), a.g.e., s. 574.

¹⁵⁵ Tuncay, a.g.e., s.117.

¹⁵⁶ Alkış'tan aktaran Tuncay, a.g.e., s.117.

olması ile siyasal ve sosyal bilinçten tamamen yoksun hareket etmektedir. Bu durum genelde ulusal siyaseti, özelde ise parti içi demokrasiyi olumsuz etkilemektedir.

Türkiye'de toplumsal sınıflar olmakla birlikte bu sınıfların "sınıf bilincinin" olduğunu söylemek oldukça zordur. Hatta daha keskin bir ifadeyle Özüerman'ın belirttiği gibi "bu bilincin oluşmasını önleyici politikalar baskındır". Bu nedenle örgütlenme olanağını bulan sosyal güçler, bu örgütlerle çıkarlarını ifadelendiren kitleler görünümüne bürünmek yerine, lider sultası altında kitlesel güçlerini yitirerek, çıkarlarının liderler düellosuna malzeme olmasının ötesinde bir sonuca ulaşmamaktadır."¹⁵⁷

Türkiye'de parlamentoların bileşimlerine bakıldığında, sosyal tabakalaşmanın içinde yer alan kesimlerin sayılarına uygun bir temsilci seçtikleri ve siyasal kararlara etki ettikleri zor görülmektedir. Oysa nüfus açısından sosyal tabakalaşma içinde yer alan köylü, esnaf kesimi oldukça yoğundur. Yine, günümüzde uzman kişiler ve de aydın kesim azımsanmayacak ölçülerdedir. Fakat bu grupların siyasi partiler içinde faaliyetleri oldukça sınırlıdır. Katılımda bir daralma söz konusudur. Böyle olunca sosyal tabakalaşmanın parti içi demokrasiye olumsuz bir etkisi söz konusudur. Yani sosyal tabakalaşmadan beklenen sonuç, siyasal açıdan gerçekleşemez..

Bunların nedenlerinin başında, siyasete katılabilen bu tabakaların bilgi-eğitim düzeyleri düşük olması gelir. Küçük esnaf ve küçük toprak sahipleri uzun yıllar aynı kişilerce temsil edildiklerinden statiktirler. Siyasal kültürleri yeterli olmasına karşın, ataerkil bir aile yapısından geldiklerinden parti yöneticilerine ve temsilcilerine adeta hiyerarşik bir yapı ile bağlıdırlar. Ancak sıkıntılarını, istek ve taleplerini iletmeyi, bu kalıplar içinde bir davranış sergilemeyi uygun bulurlar. Parti içinde böyle bir yapılanma siyasal kararlara katılabilmeyi, fikirsel boyutların tartışılmasını da olanaksız kılar. Bu tabakaların siyasi partilerin dışında örgütlenmesi de oldukça sınırlı olduğundan, "toplumsal hareketlilik" de belli derecelerde görülmekte, toplumsal davranış kalıplan "tartışılmadan kararlara uyma" şeklinde ortaya çıkmaktadır¹⁵⁸.

Siyasal rejimin tam işleyebilmesi için, sosyal tabakalaşmanın siyasi partilerin örgütsel yapılarına etki edebilmesinin yol ve yöntemleri geliştirilmeli, parti içi demokrasiinin boyutları bu tabakaların katılımı ile artırılmalıdır.

¹⁵⁷ Özüerman'dan aktaran Tuncay, **a.g.e.**, s. 112.

¹⁵⁸ Tuncay, **a.g.e.**, s. 110-111.

Sonuç olarak, aynı sosyal tabaka içinde bulunan bireylerin farklı partilerde kendilerine yer bulması, farklı ideolojileri benimsemesi, farklı bir siyasal düzeni ortaya çıkarmakta; parti içi demokrasinin rejimi işlevsel hale getirmesine olanak vermemektedir. Çünkü, farklı grupların aynı parti çatısı altında toplanabilmesi ideolojik birlikten-ilişkilerden olmayıp; genellikle çıkara dayalı oligarşik bir parti iç yapısını gündeme getirmekte, ulusal boyutta da toplumsal güçlerin çıkar çatışması görülmektedir. Bunun için toplumsal tabakalaşma batıda olduğu gibi siyasal geleneklerden uzak, aynı grup üyelerinin toplumsal çıkarı yönünde olmayıp, bireysel beklentilere uygun, çıkara yönelik parti yapısıyla özdeşleşmektedir¹⁵⁹.

Siyasal katılımın arttırılmasında olumlu işlevleri bulunan siyasi partilerin, farklı sosyal tabakalardan gelen grupların taleplerini birleştirerek, toplumsal yararı gözetmeleri gerekir. Partilerin ideolojik boyutu fikir ve düşünce bazında ortaya koyabilmesi, toplumsal bütünleşmeye katkıda bulunması, yine parti içi demokrasiyle mümkün olabilmektedir. Böylece program partileri gündeme geleceğinden, yani rejim demokratik bir süreçten ziyade, demokratik bir yapı kazanacağından, siyasal sistem toplumsal bütün içinde sağlıklı işleyebilme imkanı bulabilecektir.

2.2.3. Ekonomik Yapı ve Fırsat Eşitsizliği

Demokrasi, esas olarak, siyaset bilimcilerin ilgi alanına giren bir konu olma özelliği taşıyorsa da, "ekonominin bir demokrasi boyutunun, demokrasinin de bir ekonomi boyutunun olduğu"¹⁶⁰ sürekli tartışılan bir konu olarak günümüze kadar süregelmiştir.

Bir ülkede demokrasinin yerleşmiş olması, ekonomi açısından ne kadar önemliyse; ekonomik gelişme de o ülkenin demokratikleşmesinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü demokrasinin ekonomik boyutu, "siyasi iktidarların ekonomik alanda aldıkları kararların ve kullandıkları inisiyatiflerin, demokrasinin ekonomik ve siyasi kurum ve kurallarıyla uyumluluk derecesini gösterir".¹⁶¹ Bu uyumun gerçekleşme derecesine bağlı olarak, her toplumun varlığını sürdürmesinde en üst düzeydeki hedefleri oluşturan, sosyal barış, sosyal adalet ve sosyal dengenin sağlanması mümkün hale gelecektir.

Ekonomik olayların sonuçları nasıl ki toplum yaşamı üzerinde önemli etkilere sahipse, o ülkede uygulanan siyaset de ekonomiyi belirlemede aynı öneme sahiptir. Yani, "Demokrasi mi ekonomik gelişmeyi sağlar, yoksa ekonominin gelişmişliği mi demokrasiyi işler hale

¹⁵⁹ Tuncay, a.g.e., s. 112.

¹⁶⁰ Erdal Türkan, **Ekonomi ve Demokrasi**, Turhan Kitapevi, Ankara 1996, s. 1.

¹⁶¹ Türkan, a.g.e., s. 11.

getirir?" gibi bir sorunun cevabı, "bunları bir madalyonun iki yüzü olarak görmek gerekir" şeklinde olacaktır. Çünkü, demokrasinin işlerlik kazanmasına engel olan siyasi yozlaşmanın bir ayağını ekonomi oluşturmaktadır. Esasen siyasi demokrasi, "toplumları ekonomik ve sosyal demokrasiye götürmedikçe"¹⁶² zayıf kalmaya mahkum olacaktır.

Yanık, ekonomik yapı ile siyasi yapı arasında çok yönlü bir etkileşimin varlığına dikkati çekmektedir. Ona göre serbest piyasa ekonomisi, demokratik özgürlükle ekonomik özgürlük kavramlarının örtüştüğü en yüksek seviyededir. Zira bu iki kavram birbirini tamamlamaktadır. Demokrasi serbest piyasa ekonomisini gerektirmekte, serbest piyasa ekonomisi ise ancak demokrasilerde gerçekleşebilmektedir¹⁶³.

Erkan'a göre, ülkemizde piyasa sisteminin işleyişini sağlayabilecek dinamik bir rekabet süreci, temel davranış kalıpları ve geleneksel düşünce yapısının egemen olması nedeni ile işletilmemiş, sürekli devlet müdahaleleri önerilmiştir. "Oysa yapılması gereken piyasa düzeni ve rekabet düzenine ilişkin, kurumsal, yasal ve davranışsal değişimlerin getirilmesidir."¹⁶⁴

Demokrasi aynı zamanda liberal düşüncenin yerleşebilmesi, yönetenlerin de aynı serbest piyasada olduğu gibi "özgürlük sendromu"na kapılmadan demokratik bir açıklıkla seçilebilmesi, sonuçlu, hür iradeyi oluşturan bir kamuoyuna tercihi doğrultusunda müdahalesiz oluşumunu gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi adeta birbirinden ayrılmaz parçalardır. Demokrasi olmadan bir diğerrinin yaşama şansı yoktur. Serbest piyasa rekabeti kurulmadan da siyasi özgürlüklerin ve egemenliğin kullanabilme imkanı sınırlı kalır¹⁶⁵.

Tuncay, Yanık ve Erkan, demokrasinin sağlıklı bir şekilde işlemlerini piyasa ekonomisine bağlamaktadırlar. Eğer işleyen bir liberal ekonomi olursa yarışmacı ve katılımcı bir düzenin partilerde hüküm sürebileceğini düşünmektedirler. Bu düşünce kısmen doğru olsa da uygulamada piyasa ekonomisinin insanlar arasında fırsat eşitliğini sağladığını söyleyemeyiz. Çünkü liberal ekonominin temel mantığı insanların yasalar önündeki eşitliğinden ibarettir. Oysa bizim asıl sorgulamamız gereken yasalar önündeki eşitliğin, ekonomik, siyasi ve sosyal alandaki eşitliği sağlayıp sağlamadığıdır.

Eşitlik, mutlak eşitlik biçimine hiçbir koşulda ulaşamaz. Parti içi demokrasinin gerçek anlamda siyasi partilerde işleyebilmesi için eşitlik anlayışı, sosyal politikalarla desteklenmiş

¹⁶² Server Tanilli, **İnsanlığı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2006, s.15.

¹⁶³ Yanık, **a.g.e.**, s. 110.

¹⁶⁴ Hüsnü Erkan, **Sosyal Piyasa Ekonomisi**, Silm ofset, İzmir, 1987, s. 241.

¹⁶⁵ Tuncay, **a.g.e.**, s. 104.

fırsat eşitliği anlayışı olup toplumsal yaşamın her alanında, ekonomik, siyasal, kültürel ve diğer alanlarda eşitliği ve her bireye eşit koşulların sunulmasını içermelidir. Seçimlerde milletvekili aday adayı olabilmek için bile belirli bir ücretin siyasi partiye yatırılması gerekmekte¹⁶⁶; ekonomik durumu iyi olmayan bir partilinin ise bu ücreti karşılayamayacak olması durumunda daha siyasete atılmadan önu kesilmektedir.

Ekonomik yapının parti içi demokrasiye etkisi özellikle seçim dönemlerinde belirginleşir¹⁶⁷. Zira yaşadığımız enformasyon ve iletişim çağında, seçimlere katılmak, siyasal faaliyette bulunmak ve siyasal başarı elde etmek için mali kaynak kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelmiştir. Demokratik devletlerde partilerin siyasal ve ekonomik iktidara karşı bağımsızlıklarının sağlanması gerekir. Özellikle mali yönden bağımsız ve kendine yeter durumda olmayan partilerin parti içi demokrasiyi gerçekleştirebileceğini söylemek mümkün değildir. Bu nedenlerden dolayı partilere devletin mali yardımı söz konusu olmaktadır¹⁶⁸.

2.2.4. Parti Liderliği

Parti liderliği, doğal olarak, oligarşik bir biçim alma eğilimindedir. **Oligarşinin Tunç Kanunu** olarak bilinen teorinin sahibi olan Michels'e göre "örgütlenme demek, oligarşiye, eğilim demektir" ve "oligarşi eğilimi bütün örgütlerin doğasında saklıdır."¹⁶⁹.

Dolayısıyla, Michels'e göre, nasıl ki şeref payeler sistemi yürürlükte olduğu sosyal düzenlerde, doğal yoldan türeyen bir seçkinler tabakasına hakim bulunuyor ise, demokratik ve bürokratik esasları kabul etmiş olan modern toplumlara has kurum ve siyasal partilerde de yönetim bir azınlığın elinde bulunmaktadır. Michels bunu "örgüt, seçilenlerin, seçenler, görevlendirilenlerin görevlendirenler, delegelerin onları tayin edenler üzerinde kurduktan hakimiyetin anasıdır" şeklinde ifade etmektedir¹⁷⁰. Kısaca, ister liberal, ister sosyalist olsunlar bütün partiler organik bir şekilde oluşan oligarşinin bu eğilimine kaçınılmaz şekilde tabidirler.

Duverger'de yukarıdaki görüşlere paralel olarak parti örgütlerinin demokratik öğretiye uymadıklarını, iç yapılarının önemli ölçüde otokratik ve oligarşik olduğunu, yöneticilerin

¹⁶⁶ 23. dönem milletvekili aday adaylığında AK Parti 3000 YTL, CHP 2000 YTL ve MHP 500 YTL gibi bir rakam belirlemişlerdir.

¹⁶⁷ Tuncay, **a.g.e.**, s.106.

¹⁶⁸ Yanık, **a.g.e.**, s. 110-111.

¹⁶⁹ Michels'den aktaran Bektaş, **a.g.e.**, s. 73.

¹⁷⁰ Bektaş, **a.g.e.**, s.74.

üyelerce seçilmeyip esas itibariyle merkezdeki önderler tarafından tayin edildiklerini ileri sürmektedir¹⁷¹.

Duverger'e göre, parti liderliği, doğal olarak, oligarşik bir biçim alma eğilimindedir. Duverger bu konuyu şöyle ifade eder: "*Partilerde, gerçek bir "yönetici sınıf, az çok kapalı bir kast, girilmesi güç bir "iç çevre" ortaya çıkar... Teorik olarak seçimin, bir oligarşinin doğuşunu önlemesi gerekirdi: Gerçekte ise seçim, daha çok bunu kolaylaştırır gibi görünmektedir. Kitleler, doğal olarak, muhafazakârdır, eski liderlerine bağlanır ve yeni simaları şüphe ile karşılar*"¹⁷². Kısaca, partilerin kitlelere dayanmasının kitleleri söz sahibi yapması gerekirken, parti merkezlerini güçlendirdiğini, parti kararlarının aşağıdan yukarıya oluşması yerine, belirli sayıda liderler tarafından alındığı, daima demokratik usullerle yapıldığı resmen söylenen seçimlerin, aslında idareci zümrenin otokratik usullerle iş başına getirilmesinden başka hiç bir şeye yaramadığı görünmektedir¹⁷³.

Tezimizin inceleme alanı olan AK Parti, CHP ve MHP'de ve oligarşik eğilimlerin giderilmesi ve siyasi partilerin kararlarını demokratik bir yapıda alabilmeleri için hukuki düzenlemeler sağlanmışsa da uygulamada durum Michels'in ve Duverger'in savunduklarından farklı değildir.

Lider merkezli parti anlayışı, partilerin bir misyon etrafında değil, parti içindeki gücünü her geçen gün artıran lider etrafında toplanmaları sonucunu doğurmaktadır. Liderleri seçecek kadrolar yine liderler tarafından belirlendiğinden, bu süreç, parlamenterleri milletin temsilcisi olmaktan çıkartıp liderin temsilcisi durumuna getirmektedir.

Yasal olarak en etkili organın seçimle belirlenen delegelerden oluşmuş genel kongreler olmasına rağmen partilerin esas gücünün lider ve merkez idare kurullarının elinde toplandığı görülmektedir. Partinin üst seviyedeki liderleri önemli kararların alınmasında ve parti örgütünün kontrol edilmesinde tek söz sahibidirler.

Siyasi partilerde tek başına lider ve onun sınırlı sayıdaki grubu parti içinde oligarşik bir yapıyı doğurmaktadır. Böyle bir durumda, çeşitli fikirler dinlenmeden, partilerin tabanlarının görüş ve düşünceleri tartışılmadan, üst kurulların lidere endeksli aldıkları kararlar uygulamaya konulduğundan; partilerde bütünleşme yerine kopma ve bölünmeler gündeme

¹⁷¹ Duverger, a.g.e., s.136.

¹⁷² Duverger, a.g.e s.151.

¹⁷³ Arif Payaslıoğlu, **Siyasi Partiler**, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1974, s. 46.

gelmektedir. Gerek parti içinde, gerekse partiler arasında liderliğe aday kişilerin çokluğu rejimin olumlu değerlendirilmesine işarettir. Çünkü, partiler liderlerin ayrılmasıyla etkilenmemesi gereken siyasi örgütlerdir. Liderlerden sonra partiyi sürükleyecek ikinci ve üçüncü adamlar, siyasal ideolojiye ve partiye hareket kazandırabilir.

Türk partilerinin yapışma baktığımızda, demokratik merkezîyetçilik ilkesine dayalı bir yapılanma dikkati çeker. Parti merkezlerini oluşturan bir lider ve onun çekirdek kadrosu etrafında yukarıdan aşağıya doğru örgütlenmiş bu yapıda, liderin egemenliği sulta derecesinde keskinleşebilmektedir. Bu durumda partinin dayandığı toplumsal kesimlerle ilişkisi ancak parti lideri aracılığıyla kurulmaktadır¹⁷⁴. Bu nedenle bugün ülkemiz lider sultası altında, kimlik ve kişiliğini kaybetmiş siyasi partilerin oluşturduğu bir meclis aritmetiğine kilitlemiş ve yozlaşmanın bataklığında boğulmak üzeredir.

Aslında siyaset yapanlar ve parti üyeleri için ülkemizde iki seçenek vardır. Ya parti liderliğinin yanında olup, liderliği körü körüne destekleyecekler ya da ilk seçimde meclis dışında veya parti dışında kalacaklardır. Bu durum aslında Türkiye'de demokrasinin en büyük zaaf ve sorunlarından birisidir. Zira bu yüzden düşünen, fikir üreten, kişilikli ve liyakatli insanlar politikadan uzaklaşmaktadır¹⁷⁵.

Demokratik siyasal yapının bütün kurum ve kuruluşlarıyla fonksiyonel işleyişi, siyasal liderlerin oligarşik eğilimini frenler. Ülkemizde daha belde seçimlerinden başlayan ve demokratik teamüllere uymayan delege seçimleriyle parti liderliği garanti altına alınmaya çalışılmaktadır. Oligarşik eğilim taşıyan lider, kendi buyruklarına asla itiraz etmeyen kişileri etrafında toplamakta siyaseti bir takım anlayışıyla yürütmektedir. İşte bu takım içinde yer alan kişiler siyasi lider tarafından milletvekili adayı olarak gösterilmekte, siyasal yapının merkezileşmesi, oligarşik eğilimleri taşıması gündeme gelmektedir. Bu yapı içinde başarı ve çalışmayı gerektiren rekabet ilkesi söz konusu olamamaktadır¹⁷⁶.

Uyar, II. Meşrutiyet'ten günümüze kadar, siyasi partilerin lider merkezli görünümüne dikkat çekmektedir ve Türk siyasal yaşamında liderlerin etkisini, İmparatorluktan

¹⁷⁴ E.Gülğün Tosun, **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 381.

¹⁷⁵ M.Ali Ünal, **Olaylar ve Türkiye**, Isparta, 1998, s. 203.

¹⁷⁶ Tuncay, **a.g.e.**, s. 164-166.

Cumhuriyet'e geçen süreçte devam eden otoriter iktidar yapısına bağlamaktadır. Liderler “*tek adam*” davranışıyla da parti içi demokrasinin filizlenmesini önlemektedir¹⁷⁷.

Tuncay'a göre, Türkiye'de siyasi liderlerin doğuşu, genellikle tepeden inmece yöntemlerle ve sınırlı bir rekabet ortamı içinde söz konusu olmuş; bunda Osmanlı'dan alınan siyasi kültür etkili bir rol oynamıştır. Lider sultasında, genel başkan ve onun katmanları partiyi çete gibi ele geçirdiğinde otuz sene sonra da aynı kişiler yani –liyakatli değil, sadakatli kişiler- siyasi partiyi ve devleti yönetirler¹⁷⁸. Tekeli de aynı soruna işaret etmektedir; “*Genel olarak Türkiye’de partilerde güçlü bir lider bunun çevresinde yarı profesyonel küçük bir kadro ve bu merkeze kayırmacılıkla ve sadakarla bağlanmış amorf bir kitle bulunmaktadır. Bu parti içinde demokratik bir işleyiş bulunmamakta, sadakat esas olduğu için başarısızlık gösterenleri eleyen liyakat esaslı bir örgütlenme gerçekleştirilememekte, içinde başarıya dayanan kariyerler oluşturulamamaktadır.*”¹⁷⁹

Sarıbay, Türkiye’de partilerin birkaç istisna dışında “*Oligarşinin Tunç Yasası*”nın örnekleri olduğunu belirtmektedir. Buna göre; “*Bir kere partilerin çoğunda liderlik koltuğu uzun süredir aynı kişiler tarafından işgal edilmektedir. (RP, MHP, DSP, Çiller’den önce DYP). İkincisi, hemen hemen hiçbir partide geleceğin lideri yetiştirilmemektedir. Dolayısıyla, üçüncüsü, partilerin hemen hepsinde elit bir kadro kooptasyon¹⁸⁰ yöntemiyle uzun süre yönetim görevinde bulunmaktadır.*”¹⁸¹

Mehmet Ali Kılıçbay, Türkiye’deki mevcut sistemin “*padişah*”lar ürettiği görüşündedir. “*Türkiye’de partiler liderlerine, parlamento lidere teslimdir. Ve parlamento aynı zamanda hükümete teslimdir. Hükümet ise parti liderine teslimdir. Bu denkleme, imtiyaz dağıtma geleneği eklendiğinde, ithal parlamentonun hanedana dayalı olmayan padişahlar üretme gibi bir işlevden pek öteye geçemediği görülür.*”¹⁸²

Ali Çarkoğlu, Tarhan Erdem ve Mehmet Kabasakal’ın yaptığı bir saha çalışmasına göre, deneklere, *Türkiye’de partilerimizde lider hakimiyetinden, lider oligarşisinden, lider*

¹⁷⁷ Hakkı Uyar, **1923’ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme**, TÜSES Yayınları, İstanbul, 2000, s.4. <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/I.pdf>, (Erişim tarihi : 11.10.2008).

¹⁷⁸ Tuncay, **a.g.e.**, s. 185.

¹⁷⁹ İlhan Tekeli, **Yeni Bir Siyaset Kültürü Üzerine Düşünceler**, SODEV Yayınları, İstanbul, 2002, s. 10.

¹⁸⁰ Kuruluşların kendi temsilcilerini kendilerinin belirlemesi yoludur.

¹⁸¹ Ali Yaşar Sarıbay (b), **Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001 s. 94.

“İstisnai örnekler arasında ilk aklan gelen merhum Mehmet Ali Aybar’ın liderliğindeki Sosyalist Parti’dir. Bu parti, genel başkanlığı 2 yıl süreyle sınırlamıştı. Benzer bir uygulama ÖDP için de geçerlidir.” Bkz. Sarıbay (b), **a.g.e.**, s. 94.

¹⁸² Mehmet Ali Kılıçbay’dan aktaran, Emine Yavaşgel, **Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Durum**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.s. 192.

sultasından bahsedilmektedir. Yani liderin her istediği oluyor, örgütün teşkilatın isteklerine bakılmadan lider ne derse o oluyor deniyor. Siz Türkiye’de bu anlamda lider hakimiyeti olduğuna inanıyor musunuz? Sizin kendi partinizde lider hakimiyeti, lider oligarşisi var mı?” sorusu yöneltilmiştir. Alınan cevapların değerlendirmesi şöyledir; “Tüm denekler arasında lider oligarşisi vardır diyenler %55’ken bu oran muhalifler arasında %75’e çıkmaktadır. Bu soruya hayır yoktur diye yanıt verenler genelde %11 iken CHP’de %5 ile en düşük DSP’de de %14’le en yüksek oran gözlenmektedir. Lider oligarşisi olmalıdır diyenler %13’le MHP ve ANAP’ta en yüksek orana ulaşmaktadır. Kendi partilerinde lider oligarşisi olduğunu söyleyenler denekler genelinde %43 iken bu oran en yüksek olarak %44 ile ANAP’ta, en düşük olarak da %18 ile MHP’de gözlenmektedir. Lider oligarşisi yoktur diyemeyen ancak partisi içinde bu durumun olduğunu da söylemek yerine parti liderinin yetkilerini kullandığını söylemeyi tercih edenler RP ve CHP dışında %25 civarındayken RP de bu grup %35 CHP’de ise %22’dir.”¹⁸³ Benzer soru tarafımdan TBMM’de ki milletvekillerine de yöneltilmiştir. Ancak konu bütünlüğünün bozulmaması açısından bu değerlendirmeler anket bulgularının değerlendirilmesi başlığında inceleneceği için burada yer vermiyoruz.

Lider sultanı nedeniyle siyasal kurumsallaşma olgusu da gerçekleşmemektedir. Oysa siyasal kurumların devamlılığı aynı zamanda rejime de kurumsallık kazandırmaktadır. Siyasal partilerde, liderlerin ayrılmasıyla parti örgütleri etkilenmemelidir. Bu nedenle liderlerden sonra partiyi sürükleyecek ikinci ve üçüncü adamlar, siyasal kurumlara ve partilere süreklilik kazandırabilir.

İngiliz siyasal partilerinde başarısız sayılan önderler kolaylıkla değiştirilebilmektedir. Hatta seçim kaybeden önderin değişmesi bir gelenek haline gelmiştir. Bir önderin başarısının en büyük ölçütü seçimler ya da başka deyişle lider tarafından formüle edilen parti politika ve amaçlarının halk tarafından ne ölçüde uygun bulunduğudur.

Oysa ülkemizde siyasal partilerin liderlerinin değiştirilmesi oldukça zordur. Türkiye’de partilerin başkanlığını ele geçiren liderler, ölüm, cumhurbaşkanlığına terfi etme ya da darbe gibi birtakım siyaset dışı müdahalelerle, siyaseten yasaklı hale gelmeleri dışında, kaydı hayat şartıyla görev yapmaktadırlar. Partiler yelpazesindeki liderlik değişimi, ancak bu tip olağan

¹⁸³ Ali Çarkoğlu, Tarhan Erdem, Ömer Faruk Gençkaya, Mehmet Kabasakal, **Türkiye’de Yeni Bir Parti Sistemine Doğru**, 2000, TESEV Yayınları, İstanbul, 2001, http://www.tesev.org.tr/dosyalar/dl_siyasi_parti.php (Erişim Tarihi: 18.09.2008).

dışı etkenlere bağılı olarak deęişebilmektedir¹⁸⁴. Bunun Türk Siyasal hayatındaki tek istisnasını CHP'de İnönü'nün yerine Bülent Ecevit'in kurultay'dan seçimle başkan adayı çıkması oluşturur.

Aslında lider sultası ve karizmatik liderler, Türk siyasal sisteminde yeni görülen bir olgu değildir. Eski parti liderlerimizde görülen otoriter eğilimler, bugün de varlığını devam ettirmektedir. Bu konuda aşağıda vereceğimiz çok yeni bir örnek düşüncemizi doğrulayacaktır¹⁸⁵. 21. 01. 2002 tarihinde MHP Genel Başkanı Nevşehir'de partili il başkanları ile toplantı yapmaktadır. Genel merkezin bazı uygulamalarından rahatsız olan il başkanları sorunlarını MHP genel başkanına aktarmak istemişlerdir. Ancak, genel başkan, 'yapılacak eleştiriler parti içinde gerginliğe yol açar' endişesiyle yaklaşık 2,5 saat süreyle görüştüğü il başkanlarına hiç söz hakkı tanımamıştır⁶³⁹. Bu ve benzeri uygulamalar bütün partilerimizde sık sık görülen olaylardır.

Ülkemizdeki siyasal partilere baktığımızda hiyerarşik bir şekilde parti liderinin ve yakın çevresinin tartışılmaz egemenliğini görürüz. Bu oligarşik yapı parti içi demokrasinin işlemesine ve hata ülkede demokrasi kültürünün oluşmasına engel teşkil eder. Ayrıca bu oligarşik yapı hem demokrasiye hem de her türlü değişime kapalıdır.

Türkiye'de oligarşik eğilimlerin kaynağı lider olmakta, siyasi partilerin üzerindeki ilk baskı liderlerden gelmektedir. Oligarşik eğilimler hukuki düzenlemelerle sınırlandırıldığında, lider sultası-diktası öncelikle önlenebilecek; parti içi demokrasi bir karar mekanizması olarak karşımıza çıkabilecektir. Bunun yanında parti içinde liderin etrafındaki iç çemberde oluşacak demokrasi ağırlıklı siyasal kültürde parti liderin tek başına olan hakimiyetini sınırlandırabilecektir.

2.2.5. Siyasal Rejim ve Seçim Sistemi

Siyasal rejim, bir devlet yönetiminde egemenliğin kim tarafından ve ne şekilde kullanılacağını belirleyen formel ve informel kural ve kurumları ifade eder¹⁸⁶.

Çam¹⁸⁷, a göre, siyasal rejim belirli bir sosyal grupta yönetenlerle yönetilenler arasındaki ayırımın aldığı biçimdir. Dar anlamıyla ise sadece insan toplumunun özel bir biçimi olan “ulus”un yönetim yapısını belirler.

¹⁸⁴ Yanık, a.g.e., s. 157.

¹⁸⁵ Yanık, a.g.e., s. 156.

¹⁸⁶ <http://www.canaktan.org/politika/siyasal-rejim/genel-olarak.htm> Erişim Tarihi: 12.10.2008.

Siyasal rejimin niteliği, siyasal partileri de etkiler. Siyasal rejimler farklı ölçütlere göre ayrı sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Çam, yöneten yönetilen ilişkileri çerçevesinde siyasal rejimleri demokratik ve otoriter olmak üzere ikiye ayırmaktadır.

Demokratik bir rejimin gerçekleşmesi içinse asgari beş koşulun gerçekleşmesi gerekir. Bunlar ;

1. Seçim ve Temsil; doğrudan demokrasi Yunan sitelerinde kalmış antik çağ demokrasisidir. Nüfus sayısı ve yönetilen coğrafyanın büyüklüğü dikkate alındığında doğrudan demokrasinin uygulanması olanaksızdır. Bu durumda benimsenen tutum, halkın belli bir süre için belli sayıda temsilci seçmesine halk adın kararların bu temsilciler tarafından alınması yolundadır.

2. Genel ve Eşit Oy; Her vatandaşın oy hakkı genel oy, eşit ağırlıkta olması eşit oyu simgeler.

3. Çoğunluğun yönetim hakkı; Azınlık haklarına saygılı çoğunluk yönetimini simgeler.

4. Devlete Karşı Bireysel Temel Haklar; Mutlak yetkili hükümdarlara karşı girişilen uğraşların başlıca amaçlardan biri, onların keyfi davranışlarından kişiyi ve bireyi korumaktır. Egemenlik çoğunluğun eline geçince, koruma çoğunluğa daha doğrusu onun elinde bulunan devlete yönelmiştir.

5. Yasalar Önünde Eşitlik; Yasaların , herkese , toplumsal kökeni ya da ekonomik gücü ne olursa olsun, aynı biçimde uygulanmasını ifade eder¹⁸⁸.

Parti içinde demokrasinin varlığından bahsedebilmek için, bu asgari beş ölçütün siyasal partilerce önce benimsenmesi sonrasında ise, bu ölçütlerin kendi iç bünyelerinde de hayata geçirilmesi beklenmelidir.

Siyasal rejim dendiğinde hükümet sistemi ile birlikte devletin iktisadi yapısı yöneticilerin kullandıkları güçler de göz önüne alınmalıdır. Belirli bir ülkede, belirli bir zamanda var olma ve işleyen kurumların oluşturduğu bütün, siyasal rejim olduğuna göre kendisini oluşturan kurumlar arasında sıkı bir bağlılık ve karşılıklı etkileşim vardır. Ancak, kurumlar bir rejimin

¹⁸⁷ Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 517.

¹⁸⁸ Mümtaz Soysal (a), **Yüz soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 179-182.

sadece iskeletini oluştururlar. Çehresini ise tarih, siyasal güçler dağılımı, partilerin sayısı, seçim sistemi ve vatandaşların düşünce yapısı gibi etkenler belirler¹⁸⁹.

Siyasal rejimlerde erkler ayrılığı oldukça önemlidir. 1924 Anayasası meclis hükümeti sistemini benimseyerek yasama ve yürütme güçlerini mecliste toplamış ve güçler ayrılığı yerine güçler birliği uygulanmıştır. O dönemin gerektirdiği şartlar altında bu durumu zorunluluk olarak değerlendirebiliriz. Ancak parti içi demokrasiye etkisini düşündüğümüz zaman bu sistemin demokratik olduğunu söyleyemeyiz. 1961 Anayasası ise yumuşak kuvvetler ayrılığına dayanmaktadır. 1961 Anayasası ile birlikte yürütme yetkisi yürütme organı olan hükümete, yasama gücü ise meclise bırakılmıştır. Yargı bağımsızlığı konusunda da daha güvenceli bir sistem getirmiştir. Ancak 1982 Anayasası görece olarak bu durumu korumakla birlikte 1971 yılında yapılan değişiklikle Bakanlar Kuruluna, kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verilmiştir. Bu düzenleme ile yasama yetkisi belirli konularla ilgili olarak yürütmeye devredilmiştir.

Yürütmenin yasamaya üstün olması, iktidar parti veya partilerinin meclisteki diğer partilere nazaran üstünlük kurması anlamına da gelir ki, bu da gücün tek elde toplanması, mutlak olması anlamını taşır, mevcut seçim sistemimizi de göz önüne alırsak, parlamento içinde halkın temsilini ve kararlara katılımını fazlasıyla zedeleyeceği unutulmamalıdır.

Akçalı¹⁹⁰ ise, sağlıklı bir siyasi rejimin ve sağlıklı bir parti içi demokrasinin yürütülebilmesi için şu beş ölçüyü zorunluluk olarak görmektedir: 1- Yönetime katılmanın boyutları, 2- Özgürlük anlayışı, 3- ideoloji zenginliği, 4- Çoğunluk kararına saygı, 5- Kurumlaşmanın düzeyi parti içi demokrasinin siyasi rejim içinde gerçekleşme şartlarıdır.

Uygulanan siyasal rejimle parti içi demokrasi olgusu arasında çok önemli bir ilişki vardır. Şüphesiz kuvvetler birliğine dayanan siyasal rejimler parti içi demokrasi açısından oldukça sakıncalıdır. Tek parti dönemi uygulamaları ve tecrübeleri bu savı doğrulamaktadır¹⁹¹.

Sonuç olarak, siyasi rejimin, belli ölçü ve özellikler taşıması, bu ölçüler ve özellikler içinde siyasi rejimin işletilmesi şarttır. Siyasi iktidarı elinde bulunduranların da bu siyasi sorumluluğu taşıması, siyasi geleneklere uyması kaçınılmazdır. Siyasal rejimin işleyişi, siyasi partileri, dolayısıyla da parti içi demokrasiyi doğrudan etkilemektedir. Aynı şekilde parti içi demokrasi de, siyasal rejime olumlu yönde etki etmektedir. Ancak, parti içinde ileri sürülen

¹⁸⁹ Çam, a.g.e., s. 518.

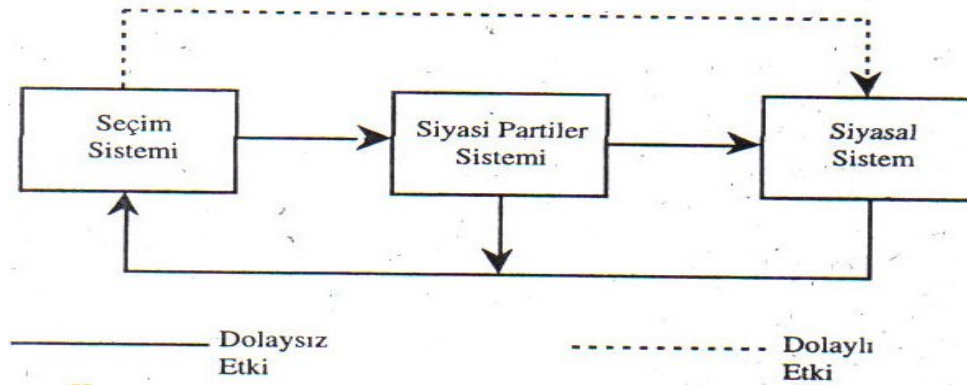
¹⁹⁰ Nazif Akçalı, **Çağdaş Siyasi Rejimler**, Bilgehan Basımevi, İzmir, 1989, s. 27.

¹⁹¹ Yanık, a.g.e., s. 104.

fikir ve tezlerin dinlenmesi yanlış yol ve yöntemlerin, terk edilerek; üye seçmen ve teşkilat eleştirilerinin dikkate alınması gerekir. Aksi halde parti içi demokrasi yoktur, rejimi de olumsuz yönde etkileyecektir¹⁹²

Seçim sistemleri, siyasal rejimleri dolaylı yünden etkilemektedir: Siyasal sistemlerin de seçim sistemlerini ters yönde doğrudan etkilediği ileri sürülmektedir.

Şekil 1: Seçim Sistemi ve Siyasal Sistem İlişkisi¹⁹³

Kaynak: Cotterel-Emeri, 1991, s.107

Seçim sistemleri, siyasal rejimleri dolaylı yünden etkilemektedir: Siyasal sistemlerin de seçim sistemlerini ters yönde doğrudan etkilediği ileri sürülmektedir. Siyasal sistemler, "korunması ya da değiştirilmesi düşünülen bir güç dengesine göre seçim sistemlerini biçimlendirdiği" rejimi ve siyasi partiler sistemini etkilediği kabul edilmektedir. Bu etki partilerin, azalması veya çoğalması şeklinde parti sayısında olduğu gibi, özellikle bizi ilgilendiren parti yapılarını güçlendirebilir ya da zayıflatabilir¹⁹⁴.

Örneğin, tek turlu çoğunluk sisteminde çift parti sistemi gündeme gelir. İktidardaki partinin koşulsuz bir desteği olmasa bile, parti iç yapısında tutarlı ve disiplinli bir çoğunluk söz konusudur. İki turlu çoğunluk sistemi, merkez partilerinin lehine olup, büyük koalisyonlara ortam hazırlar. Ayrıca b.u sistemin kamuoyu hareketleri arasında uzlaşmayı olanaklı kılması

¹⁹² Tuncay, a.g.e., s. 83.

¹⁹³ Jean Marie Cotteret ve Claude Emeri, **Seçim Sistemleri**, Çev., Tanju Gökçel, İstanbul. Gelişim Yay., 1991, s.107.

¹⁹⁴ Tuncay, a.g.e., s.77.

parti iç yapısını da etkilemektedir. Ancak, yeni eğilimlerin ortaya çıkışı, özgün fikirleri olan bir eğilimin seçimleri kazanabilmesi oldukça güçtür¹⁹⁵.

Nisbi temsilin parti sayısı üzerinde neredeyse sonsuza kadar bir temsil umudu doğurduğundan parti sayısını artırmaktadır. Bu etki, mevcut olan çoğunluğun devamı ve mevcut partilerin parçalanmasını kolaylaştırmaktadır. Küçük partilerin ve grupçukların kurulması gündeme gelmektedir¹⁹⁶. Özellikle de Türk siyasal yaşamında bunun bir çok örneği mevcuttur¹⁹⁷.

Demokrasi tarihi, seçimle ilgili haklarının edinilmesinin tarihidir aynı zamanda. “Genel ve eşit oy” ilkesine ulaşılması yüzyıllara yayılan hak savaşımalarının sonucudur. Demokrasinin vazgeçilmez koşulu olan bu ilke, temsilde adaletin önemli ilk adımıdır, ancak temsilde adaletin sağlanması için tek başına yeterli olamaz. Seçimler aracılığıyla insanlık, otoritenin tanrısal hukuka dayandığı hükümet tipi yerine seçimlerden kaynaklanan demokratik meşruiyete sahip çağdaş siyasal rejimlere kavuşmuştur.

Seçim, yöneticilerin yönetilenlerce belirlenmesini sağlayan işlemler, hukuki eylemler ve araçlar bütünü olarak tanımlanabilir. Seçim işlemi, karşıt güç ve ideolojiler arasında bir dizi uzlaşmanın bileşkesidir¹⁹⁸

Seçim yoluyla temsil anlayışı çoğulcu devlet biçimine içkindir. Bu nedenle, kimi kuramcılara göre de, bu tarz temsiliyet aslında iktidarın burjuva sınıfı tarafından ele geçirilmesini maskeler nitelik taşır. Hatta bu durumu Marx şu sözleri ile oldukça şiddetli bir biçimde eleştirmiştir: “*seçimler ezilenlerin, dört yılda bir kendilerini ezecek olanları seçmelerini sağlayan bir araçtan başka bir şey değildir.*”¹⁹⁹

Türk siyasi yapısı, çok partili dönemde, genelde aldığı oy itibariyle egemen bir partiden söz edilmesine olanak tanıyabilecek bir yapı sergileyememiştir. Ancak, zaman zaman partilerin oy patlaması yaşayarak seçmen çoğunluğunun ya da çoğunluğa yakın bir oranda seçmenin oyunu alacak konuma çıkmadığı da söylenemez. Aynı zamanda, yürürlükteki seçim sistemi, tek turlu esas olarak nispi karakterli bir sistem olduğundan, seçmenin çoğunlukla

¹⁹⁵ Cotteret ve Emeri, **a.g.e.**, s. 97.

¹⁹⁶ Cotteret ve Emeri, **a.g.e.**, s. 103-105.

¹⁹⁷ Örneğin Refah Partisi içindeki milli görüş çizgisinden muhafazakar demokrasiye geçen AK Partinin yöneticilerin bir çoğu refah partisinde parti içi demokrasinin olmadığını belirtip yeni parti çalışmalarına başlaması; Abdülhatif Şener’in Ak Parti’den ayrılıp yeni bir parti kurma çalışmalarında bulunması.

¹⁹⁸ Cotteret ve Emeri, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁹⁹ Emine Yavaşgel, **Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Durum**, Nobel Yayınları, 2004, s. 5.

tercih ettiği koalisyonu işaret edebilmelerini sağlayan bir mekanizmayı da içermemektedir. Bunun yanında, sistem *kategorik* özelliktedir. Bu tür seçim sistemleri, seçmene yalnızca birinci tercih ettikleri partiyi sorarak sonuca varmaktadır. Bu nedenle de, her zaman en çok oyu almış bir parti *toplumsal konsensusa* en yakın parti olamamaktadır. Bu durumda da, seçim sisteminin seçmen topluluğunun gerçek *siyasal* eğilim ve tercihlerini yansıtabildiği söylenemez²⁰⁰.

Temsili demokrasilerde birbirinden çok farklı ya da yakın pek çok seçim yöntemi (modeli) uygulanmaktadır. Özellikle, ayrıntılar arasındaki farklara bakıldığında tüm seçim yöntemlerinin birbirinden farklı, aynı zamanda da uygulandığı ülkenin siyasal kültürüne özgü olduğunu belirtmek gerekir. Ancak, Temsili demokrasilerde genel olarak en çok üzerinde durulan, '*çoğunluk sistemi*' ve '*nispi temsil sistemi*'dir. Bunların yanı sıra da çok fazla uygulama alanı bulamamış olsa da '*tercihli oy sistemi*' üçüncü bir tür seçim yöntemi olarak sayılmaktadır. Çoğunluk sistemi, diğer adaylardan daha fazla oy alan adayın kazanmasını esas alan sistemdir. Bu sistem en uygun olarak dar bölgesel seçimlerde sağlıklı siyasal sonuçlar doğurabilir. Nispi temsil sisteminde ise partilerin seçimlerde aldıkları oy oranına eşit şekilde parlamentoda temsil edilmeleri öngörülmektedir. Çoğunluk sisteminin aksine bu sistemde seçim bölgeleri geniş tutulmak durumundadır. Üçüncü türe, tercihli oy sistemine gelince de hazırlanmış bir" liste üzerinden adaylarla ilgili tercih hakkına sahiptir. Ancak, şu da vardır ki, tercih sistemi hem çoğunluk hem de nispi temsil sisteminde uygulanabilir nitelikte bir sistemdir²⁰¹.

Seçim sistemimiz günümüzdeki geçerli haline gelinceye kadar pek çok kez değişikliğe uğramıştır²⁰². Özetle; tek partili dönemde seçimler, iki dereceli basit çoğunluk yöntemi ile yapılmıştır. 1946 yılından itibaren tek dereceli seçim yöntemine geçilmiştir. 1950 ve 1960 yılları arasında Çoğunluk Sistemi uygulanmış, 1961 yılından itibaren ise Nisbi Temsil sistemine geçilmiştir. 1982 yılından bu yana uygulanan ise, karma sistemdir. Genel kabul gören görüş, seçim sistemlerinin parti sisteminin oluşumunda etkin rol oynadığıdır. Türkiye'de parti içinde uzlaşmayan farklı görüşler, ayrılıp yeni bir parti kurma eğilimindedirler, dolayısıyla sağda ve solda aşırı parçalanma yaşanmıştır. Aşırı parçalanmanın Türk siyasal hayatına yansması koalisyon hükümetleridir. Parti içinde yeşeren aynı uzlaşmaz tutum, kendini koalisyon hükümetlerinde de göstermiş ve istikrarsızlık doğurmuştur.

²⁰⁰ Yavaşgel, a.g.e., s. 7.

²⁰¹ Yavaşgel, a.g.e., s. 5..

²⁰² Hasan Buran, "Türkiye'de Parlamento Seçimleri, Yerel Seçimlerde Karşılanan Bazı Sorunlar ve Çözüm Önerileri", **Türkiye'de Siyasal Hayat, Cilt: 1**, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005, s. 553-591.

Sonuç olarak, çoğunluk sisteminin iki partili bir sistemi, Nisbi temsil sisteminin ise çok partili bir sistemi teşvik edeceği belirtilmektedir. Bununla beraber, Türkiye’de sağda ve solda aşırı parçalanmış parti sistemi, ‘*Çoğunluk ve Nisbi Temsil arasında*’ diye nitelendirilebilecek karma bir seçim sistemini gündeme getirmiştir.

Seçim sistemlerinin, öncelikli işlevleri ekseninde, siyasal yelpazeyi parlamentoya tam yansıtılması için siyasal partilerin parti içi işleyişlerini demokratik kılmaları zorunluluğu açıktır.

Hiç şüphe yok ki, ülkelerin istikrarlı hükümetlere sahip alabilmesi demokrasinin geleceği açısından son derece önem taşır, ancak bununla beraber, "bir demokraside istikrar sadece aritmetiksel oy çoğunluğu sağlamaz. Hükümetlerin kurulması ve çalışması demokratik istikrar açısından gerekli ama, yeterli değildir. Uyuşmazlıkların ılımlılaştırılması demokrasinin ayakta kalmasının başta gelen şartıdır. Bu ise aritmetik değil, siyasal kültür meselesidir."²⁰³

Ülkemizde uygulanan “*Barajlı Nispi Temsil Sistemi*” ve oyların sandalye dağılımını belirleyen “*d’Hondt Yöntemi*”²⁰⁴, istikrarsızlığa getirilen bir buluş(!) olarak nitelendirilebilir. Son haliyle %10’luk baraj seçim yarışında küçük partileri en baştan sandalye yarışı dışında bırakmaktadır. Üstelik aldıkları oyların büyük partiler lehine değerlendirilmesine yol açmaktadır. Bu durum ise, genel iradenin olduğu şekliyle parlamentoya yansımaları engellemektedir. d’Hondt sistemine göre ise, barajı geçen partilerin geçerli oyları, o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bölünerek, meclisteki sandalye sayısı belirlenmektedir.

Nispi temsil sisteminin yürürlüğe girdiği 1960 sonrasında ülkemizde altı değişik biçiminin uygulandığını belirtmek gerekir. Çok partili dönemde ilk uygulanan çoğunluk sistemi ile nispi temsilin bugüne kadarki uygulanma biçimleri ve de kullanıldıkları seçim dönemlerine ilişkin aşağıdaki tablo açıklayıcı olacaktır²⁰⁵.

²⁰³ L. Diamond ve M. F. Plattner, “Demokrasinin Üç Paradoksu”, **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, Çev., Mehmet Turhan, Yetkin Yay., Ankara, 1995, s. 137.

²⁰⁴ “Bu sistemde sandalyelerin partiler ve bağımsız adaylar arasında paylaşılmasında, her bir parti ve bağımsız adayın almış olduğu oy sayısı alt alta yazılarak sırasıyla önce bire, sonra ikiye, sonra üçe, vs... o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bölünür. Bu işlem sonucunda elde edilen sayılar, seçilecek milletvekili sayısı kadar büyükten küçüğe doğru sıralanır. Böylece artık oy ve sandalye sayısı bırakılmadan, tam olarak sandalyelerin dağıtımı sağlanmış olur.” Yavaşgel, **a.g.e.**, s. 126. Ancak bu yöntemin çok açık bir sakıncası vardır. Çok partili sistemde en güçlü partinin fazladan temsilini doğurabilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cotteret ve Emeri, **a.g.e.** s. 51-54.

²⁰⁵ Erol Tuncer (b), **Osmanlı’dan Günümüze seçimler (1877-2002)**, Ankara, TESAV Yay., 2003, s.125.

Tablo 1 : Çok Partili Hayattan Günümüze Kadar Uygulanan Seçim Sistemleri

TEK DERECELİ SİSTEMLER	
Çoğunluk Sistemleri	
Liste Usulü Çoğunluk	1946,1950,1954,1957 Milletvekili Seçimleri 1961 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri
Nispi Temsil Sistemi	
Çevre Barajlı d'Hondt	1961 Milletvekili Seçimi 1964 Cumhuriyet Senatosu Seçimi
Ulusal Artık	1965 Milletvekili Seçimi/1966 Cumhuriyet Senatosu S.
Barajsız d'Hondt	1969,1973,1977 Milletvekili Seçimleri 1968,1973,1975,1977,1979 C.Senatosu seçimleri
Çifte Barajlı d'Hondt	1983 Milletvekili Seçimleri
Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan	1987,1991 Milletvekili Seçimleri
Ülke Barajlı d'Hondt	1995,1999,2002 ve 2007 Milletvekili Seçimleri

Kaynak : Tuncer, 2002: 125

Yukarıda sözü edilen nispi temsilin farklı biçimlerinden ilki 1961 seçimlerinde uygulanmıştır. Çevre barajlı d'Hondt yöntemi 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanununca yürürlüğe koyulmuştur. Ve bu kanun uyarınca da seçim çevresi barajını geçemeyen partiler milletvekilliği dağılımından yararlanamamıştır.

Bu noktada belirtmek gerekir ki, baraj büyüklüğü ile çoğunluk oranları arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle, baraj büyüklüğünün parlamento çoğunluğu üzerindeki etkisi tartışılmazdır. Seçim sonuçları itibarıyla, baraj büyüklüğünün ve dolayısıyla seçim çevresi büyüklüğünün ülkenin siyasal istikrarına katkısının büyük olduğu da bu durumda açıkça ortaya çıkmaktadır.

Seçim sistemleri ile temsilde adalet ilkesinin sağlanması parti içi demokrasi açısından da büyük bir önem taşımaktadır. Özellikle seçimlerde milletvekillerinin belirlenme yöntemi parti içi demokrasi açısından karşımıza büyük bir sorun olarak çıkmaktadır. Dördüncü bölümde üç partinin de tüzüklerini ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz için burada üzerinde fazla durmayacağız.

Örnek teşkil etmesi açısından temsilde adalet ilkesinin ön plana çıktığı 1965 seçimleri ile temsilde adalet ilkesinin zedelendiği 2002 ve 2007 genel seçimleri değerlendirebiliriz.

Tablo 2. 10 Ekim 1965 Milletvekili Genel Seçimi				Sonuçları ²⁰⁶		
Seçmen Sayısı				13.679.753		
Oy Kullanan Seçmen Sayısı				9.748.678		
Seçime Katılma Oranı				%71.3		
Geçerli Oy Sayısı				9.307.563		
Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Çıkarılan Mv. Sayısı	Meclisteki Sandalye Oranı (%)	Aşkın / Eksik Temsil (+/-)	Mv. Başına Düşen Oy Sayısı
AP(1)	4.921.235	52.9	240	53.3	+ 0,4	20.505
CHP(1)	2.675.785	28.7	134	29.8	+ 1,1	19.968
CKMP	208.696	2.2	11	2.5	+ 0,3	18.972
MP(2)	582.704	6.3	31	6.9	+ 0,6	18.726
TİP(1)	276.101	3.0	15(14)	3.3	+ 0,3	18.407
YTP(1)	346.514	3.7	19	4.2	+ 0,5	18.237
Bağımsızlar	296.523	3.2	--	0.0	3,2	-
Toplam	9.307.558	100.0	450	100.0	+ /-0.0	20.683

Kaynak : Yavaşgel, 2004: 166

1965 seçimleri öncesinde yapılan bir değişiklikle 'ulusal artık' formülüne dayanan bir seçim sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Nispi temsilin en yüksek kalanlı türleri arasında yer alan bu formülün en temel özelliği küçük partilerin en iyi şekilde temsilini sağlayabiliyor olmasıdır. Bu özelliği, parlamentoda temsiliyetin artmasına, ancak temsil edilen parti sayısının artması nedeniyle de hükümet oluşturma zorlaşmasına yol açmaktadır. Ulusal artık sistemi, seçim çevrelerinde milletvekilliklerinin dağılımı sırasında hesaba katılmayan artık oy'ların ulusal ölçekte değerlendirilmesi esasına dayanmaktadır. Bu nedenle, temsilde adalet unsurunu en çok öne çıkaran sistemlerden biri olarak kabul görmektedir.

1965 seçimlerinde Nisbi Seçim Sistemi ve Milli Bakiye yöntemine göre yapılmıştır ve partilerin aldıkları oy oranları ile meclisteki sandalye oranı arasında doğru orantılı bir korelasyon mevcuttur.

²⁰⁶ Yavaşgel, a.g.e., s. 166.

Tablo 3: 14 Ekim 1973 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları²⁰⁷

Seçmen Sayısı				16.798.164		
Oy Kullanan Seçmen Sayısı				11.223.843		
Seçime Katılma Oranı				% 66.8		
Geçerli Oy Sayısı				10.723.658		
Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Çıkarılan Mv. Sayısı	Meclisteki Sandalye Oranı (%)	Aşkın / Eksik Temsil (+/-)	Mv. Başına Oy Sayısı
AP{1}	3.197.897	29.8	149	33.1	+ 3,3	21.462
CGP	564.343	5.3	13	2.9	-2,4	43.411
CHP(1)	3.570.583	33.3	185	41.1	+ 7,8	19.300
DP (2)	1.275.502	11.9	45	10.0	-1,9	28.344
MHP(1)	362.208	3.4	3	0.7	-2,7	120.736
MP(2)	62.377	0.6	--	-	-0,6	--
MSP	1.265.771	11.8	48	10.7	-1,1	26.370
TBP	121.759	1.1	1	0.2	-0,9	121.759
Bağımsızlar	303 218	28	6	13	-1,5	50536
Toplam	10723.658	100.0	450	100.0	+ /-0.0	23.830

1973 yılında gerçekleştirilen Milletvekili Genel Seçimlerinde, barajsız d'Hondt'un yanı sıra, yeniden 'tercihli oy' uygulamasına geçildiği görülmektedir. Seçmen tercihi kullanmak istediği adayları, birleşik oy pusulasında oyunu kullandığı siyasi parti listesinde yazılı aday adlarının hizasında bulunan dörtgen içine (x) işareti koymak suretiyle belirtir.²⁰⁸

Görüldüğü üzere, seçim sonuçları tek partinin iktidar çoğunluğunu elde etmesine olanak tanımamış, ancak CHP ve MSP aralarında uzlaşarak bir koalisyon hükümeti kurabilmişlerdir.

²⁰⁷ Yavaşgel, a.g.e., s. 171..

²⁰⁸ Tuncer (a), a.g.e., s. 123.

Tablo 4. 3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları²⁰⁹

Seçmen Sayısı (Gümrükler dahil)		41.407.027				
Oy Kullanan Seçmen Sayısı (Gümrükler dahil)		32.768.161				
Seçime Katılma oranı		% 79.1				
Geçerli Oy Sayısı		31.414.748				
Gümrük Kapılarındaki Geçerli Oy Sayısı		114.035				
Toplam Geçerli Oy Sayısı		31.528.783				
Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Çıkarılan Mv. Sayısı	Meclisteki Sandalye Oranı (%)	Aşkın/Eksik Temsil	Mv. Basma Oy Sayısı*
AKP	10.808.229	34.3	363	66.0	+ 31.7	29.775
ANAP	1.618.465	5.1	-		-5.1	
BBP	322.093	1.0	-		-1.0	
BTP	150.482	0.5	-		-0.5	
CHP	6.113.352	19.4	178	32.4	+ 13.0	34.345
DEHAP	1.960.660	6.2	-		-6.2	
DSP	384.009	1.2	-		-1.2	
DYP	3.008.942	9.5	-		-9.5	
İP	159.843	0.5	-		-0.5	
GP	2.285.598	7.3	-		-7.3	
LDP	89.331	0.3	-		-0.3	
MP	68.271	0.2	-		-0.2	
MHP	2.635.787	8.4	-		-8.4	
ÖDP	106.023	0.3	-		-0.3	
SP	785.489	2.5	-		-2.5	
TKP	59.180	0.2	-		-0.2	
YP	294.909	0.9	-		-0.9	
YTP	363.869	1.2	-		-1.2	
Bağımsızlar	314.251	1.0	9	1.6	+ 0.6	34.912
Toplam	31.528.783	100.0	550	100.0	+/- 0.0	57.325

2002 seçimleri de nisbi seçim sistemi ve %10 barajlı d'Hondt yöntemine göre yapılmıştır. 2002 seçimlerinde, yalnızca iki partinin % 10'luk ülke barajını aşabilmiş olması, oy oranı ile temsil oranı arasında farkın açılmasına neden olmuştur. Bu duruma, seçimlere katılan 18 siyasal partiden yalnızca 2'sinin ülke barajını aşmış olmasına yol açmıştır, bu nedenle 3 Kasım 2002 seçimlerinde aşkın temsil'de hissedilebilir oranda bir yükselme göze çarpmaktadır.

²⁰⁹ Yavaşgel, a.g.e., s. 171.

Tablo 5: 22 Temmuz 2007 Milletvekili Seçimleri²¹⁰

	22 Temmuz	2007 Genel Seçim	Sonuçları	
	Geçerli	Oy Oranı	Milletvekil	Temsil
	Oy Sayısı	(%)	Sayısı	(%)
AKP	16.327.291	46,58	341	62,00
CHP	7.317.808	20,88	112	20,36
MHP	5.001.869	14,27	71	12,91
DP	1.898.873	5,42	-	-
GP	1.064.871	3,04	-	-
SP	820.289	2,34	-	-
BTP	182.095	0,52	-	-
HYP	179.010	0,51	-	-
İP	128.148	0,37	-	-
ATP	100.982	0,29	-	-
TKP	79.258	0,23	-	-
ÖDP	52.055	0,15	-	-
LDP	35.364	0,10	-	-
EP	26.292	0,08	-	-
BAĞIMSIZ	1.835.486	5,24	26	4,73
T o p l a m	35.049.691	100,02 (*)	550	100,00

22 Temmuz 2007 seçimlerine 14 siyasi parti katılmış; uygulanan nisbi seçim sistemi ve %10 barajlı d'Hondt yöntemine göre sadece üç siyasi parti Ak Parti, CHP ve MHP Mecliste temsil edilebilirken geriye kalan 11 siyasi parti meclis dışında kalmıştır. Seçim sistemi ve %10 barajlı d'Hondt sisteminden dolayı partilerin aldıkları oy oranı ile meclise gönderdikleri milletvekili sayısı arasında oldukça büyük orantısızlık bulunmaktadır. Ak Parti ile CHP'nin oy oranları arasında yaklaşık olarak %25'lik bir fark var iken mecliste temsil edilen milletvekili arasındaki fark 229'dur. Ak Partinin aldığı oy oranı ile mecliste temsil edilen milletvekili oy oranı temsilde adalet ilkesini 2002 seçimlerinde olduğu gibi zedelemiştir.

Bu seçimin diğer seçimlerden ayrılan diğer bir özelliği de bağımsız milletvekillerinin sayısıdır. %10 seçim barajından dolayı bir çok aday seçimlere bağımsız olarak girmeyi tercih

²¹⁰ Tuncer(a), a.g.e., s. 73.

etmiştir. Sonuç olarak da Meclise 26 bağımsız milletvekili girmiştir. Bu seçimler 1950'den bu yana seçilen bağımsız milletvekili sayısı bakımından, birinci sırada yer almaktadır²¹¹.

%10 seçim barajı konusunda ÖDP Genel Başkanı Ufuk Uras "Meclise tünel kazarak girdiklerini" belirterek seçimler açısından bu engeli anti demokratik bir uygulama olduğunu belirtmiştir.

Ülkemizde uygulanan, %10'luk baraj siyasal istikrarsızlıkların giderilmesi noktasından hareketle savunulmaktadır. Ancak, Diamond ve Paltner'in belirttiği gibi; "*bir demokraside istikrarı sadece aritmetiksel oy çoğunluğu sağlayamaz. Hükümetlerin kurulması ve çalışması demokratik istikrar açısından gerekli ama, yeterli değildir. Uyuşmazlıkların ılımlılaştırılması demokrasinin ayakta kalmasının başta gelen şartıdır. Bu ise aritmetik değil, siyasal kültür meselesidir.*"²¹²

Diğer yandan Nispi Temsil Sistemi, zorunlu olarak bir liste seçimidir. Siyasi partilerin her biri sandalye sayısı kadar adayın bulunduğu aday listesi hazırlamak durumundadır²¹³.

Nispi temsil listesi sisteminde sandalyelerin dağılımı seçilecek üç farklı usulden biriyle belirlenir. Blok liste, karma liste ve tercihli oy usulü. Ülkemizde kullanılan blok liste usulünde partiler, adayları kendi tercihlerine göre sıralarlar. Oyların dökümü sonunda bir parti kaç milletvekilliği kazanmışsa listede baştan başlayarak o kadar aday seçilmiş olur. Burada seçmen, doğrudan doğruya bir partiye oy vermektedir²¹⁴. Bir başka deyişle seçim partilerin adaylarını onaylamak veya reddetmek anlamına gelmektedir. Çam, blok liste uygulamasının partiye en fazla üstünlük sağlayan oylama biçimi olduğunu söylemektedir; "*Nispi temsil ile birlikte uygulamaya konulan bloke liste partinin adayları ve milletvekilleri üzerindeki baskısını güçlendirmektedir. Bir milletvekilinin tekrar seçilebilmesi listede işgal edeceği yere bağlı olduğundan ve ön seçimin yapılmadığı ülkelerde liste parti tarafından düzenlendiğinden partinin otoritesi güçlü olmaktadır. Seçimlerde listelerin başarısı parti örgütünün propaganda olanaklarına bağlı olduğundan parti içinde merkezîyetçilik artmaktadır.*"²¹⁵. Aday listelerinin ilk sıralarında yer almak ise şüphesiz parti lideriyle sıkı ilişkileri gündeme getirmektedir.

²¹¹ Tuncer (a), a.g.e., s.74.

²¹² L. Diamond - M. F. Paltner 'den aktaran Yavaşgel, a.g.e. s. 9.

²¹³ Çam, a.g.e., s. 47-48.

²¹⁴ Çam, a.g.e s. 496.

²¹⁵ Çam, a.g.e s. 512.

Mevcut seçim sisteminin temsilde adalet ilkesini zedelediği açıktır. Ancak, esas sorun, milletvekili adaylarının belirlenmesinde düğümlemektedir. Nitekim seçmen, hiç tanımadığı adayların olduğu, iradesi dışında sınırlama yapılmış listeleri onaylamak durumunda kalmaktadır. Bu durum partilerde demokrasinin oluşmasını da engellemekte, sürekli parti başkanına bağımlı vekiller üretmektedir. Bundan dolayı parti içi demokrasinin işleyebilmesi için milletvekillerinin parti başkanları tarafında değil de, ön seçim yoluyla belirlenmesi gerekmektedir.

2.2.6. Yasal Mevzuat

Siyasi partiler ilk defa 1961 Anayasası ile hukuksal bir boyuta taşınmıştır ve böylece ülkemizde Siyasi Partiler Hukuku gelişmeye başlamıştır. Başka bir ifadeyle siyasal partiler hukukumuzun geçmişi yaklaşık 50 (elli) yıla dayanmaktadır. 1961 Anayasasında olduğu gibi 1982 Anayasa'sı da siyasi partileri "demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları" olarak nitelendirmiştir.

Kapani, siyasi partilerin ayrıntılı kanunlarla düzenlenmesini şu şekilde değerlendirmektedir. *"Genelde siyasal partilere, dolayısı ile günümüzün partiler demokrasisine karşı güvensizliği yansıtan ve sosyal gerçeklerle bağdaşmayan bir düşünceye (siyasal sorunların ayrıntılı hukuk düzenlemeleri ile çözümlenebileceği kanısına) dayanan 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu, demokratik ülkelerde eşine pek rastlanmayan tek örnek olsa gerek."*²¹⁶

Siyasal partileri düzenleyen yasal mevzuat olarak, başta Anayasa olmak üzere, siyasal partiler kanunu ve parti tüzük ve yönetmelikleri ele alınarak incelenecektir. Ancak bu bölümde sadece anayasanın ilgili hükümleri ile siyasi parti kanununun parti içi demokrasi ile ilgili hükümleri üzerinde durulacaktır. Parti Tüzükleri ve Kongreler dördüncü bölümde değerlendirilecektir.

2.2.6.1. Anayasa

Siyasi partiler, 1961 Anayasası'nda olduğu gibi 1982 Anayasa'sında da ayrıntılı olarak düzenlenmişlerdir. Anayasamızın 68. ve 69. maddesi, esas olarak partilerin yasal boyutunu düzenlemekte ve bu hükümlere göre, siyasi partiler, demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları, olarak kabul edilmektedir.

²¹⁶ Münici Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, 7. Baskı, Ankara, 1995, s. 165.

Anayasanın 68. ve 69. maddeleri siyasi partilerle ilgili, parti kurma, partilere girme, partilerden çıkma ve partilerin uyacakları esasları hükme bağlamıştır²¹⁷.

Bunun yanında 1995 yılında siyasal partilerle ilgili Anayasada önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu düzenlemelerle 1982 Anayasa'sının daralttığı siyasal alan genişletilmeye çalışılmıştır. Siyasal yasaklar azaltılmış, derneklerin, vakıfların, sendikaların, üniversite öğretim üyelerinin siyaset yasağı kaldırılmıştır. Ayrıca siyasal partilerin kadın kolları ve gençlik örgütü kurmaları serbest bırakılmıştır. Partilere yapılan devlet yardımı yine 1995 yılında yapılan değişiklikle anayasal bir ilke haline getirilmiştir. Yardımın içeriği ise Siyasal Partiler Kanununa bırakılmıştır. Buna ek olarak 13 Ekim 2006'da yapılan bir Anayasa değişikliği²¹⁸ ile milletvekili seçilme yaşı "otuz"dan "yirmi beş"e düşürülmüştür. Ancak seçimin erkene alınmış olması nedeniyle, söz konusu değişiklik 2007 seçiminde uygulanamamıştır²¹⁹. Tüm bu gelişmeler parti içi demokrasi açısından olumlu gelişmelerle olmakla birlikte yeterli değildir.

Anayasamızın 68. maddesine göre²²⁰, "*Vatandaşlar, siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden ayrılma hakkına sahiptir.*" Ancak vatandaşların hepsi siyasal partilere üye olamazlar, söyle ki; yine 68. maddenin 5. fıkrasına göre; "*Hakimler ve savcılar, Sayıştay dahil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, Silahlı Kuvvet mensupları ile yüksek öğretim öncesi öğrencileri siyasi partilere üye olamazlar.*" Anayasamız, yüksek öğretim elemanlarının ve öğrencilerinin siyasi partilere üye olmalarını ise kanunlara bırakmıştır, ancak merkez organları dışında görev alamayacaklarını da hükme bağlamıştır.

69. madde²²¹, siyasi partilerin uyacakları esasları düzenlemektedir. Bu maddeye göre, siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi "ilkelerine aykırı olamaz" ibaresi 1995 yılında yapılan değişiklikle "ilkelerine uygun olur" şeklinde düzenlenmiştir. Kanımızca en önemli ilke de budur. 1995 ve 2001 yıllarında Anayasanın siyasi partilerle ilgili 68. ve 69. maddelerinde bazı değişiklikler yapılmıştır²²². Bu

²¹⁷ Siyasal Partiler Hukuku'nun anayasal temellerini oluşturan 68. ve 69. madde en son 17.10.2001 tarih ve 4709 sayılı kanunla değişikliğe uğramıştır. Yanık, **a.g.e.**, s.43.

²¹⁸ 13 Ekim 2006 tarih ve 5551 sayılı Kanun.

²¹⁹ Tuncer (a), **a.g.e.**, s.9.

²²⁰ T.C., 1982 Anayasası, s. 69-72.

²²¹ T.C., 1982 Anayasası, s. 69-72.

²²² Yapılan değişikliklerle Anayasa, parti kapatılması dışında yeni bir ceza daha öngörmüştür; '*devletçe sağlanan parasal yardımdan partiyi kısmen veya tamamen yoksun bırakmak*'. Bu yaptırım Ak Parti'nin

değişiklikleri Anayasanın “kısıtlayıcı” görünümünden uzaklaştırılmak için yapıldığını söyleyebiliriz.

Anayasamız, partilerin temelli kapatılabilmesi için 68 inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerinin ancak, onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir ‘*odak haline geldiği*’nin Anayasa Mahkemesi’nce tespit edilmesi halinde karar verilir demektir ve fiillerin odağı haline gelmeyi şöyle tanımlamaktadır: “*Bir siyasî parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır.*”²²³

2.2.6.2. Siyasi Partiler Kanunu

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 24 Nisan 1983 tarihinde yürürlüğe konmuştur. Kanun 12 Eylül 1980 askeri darbesinin antidemokratik ruhunu yansıtmaktadır. Yanık²²⁴ 1961 Anayasası’nın ve onun döneminde çıkarılan 648 sayılı Siyasal Partiler Kanunu ile 1982 Anayasası ve onun döneminde çıkarılan 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanununu kıyasladığımızda, önceki dönemdeki Siyasal Partiler Hukuku’nun daha özgürlükçü ve daha demokratik olduğunu belirtmektedir.

Siyasi Partiler Kanunu’nun amacı 1.maddesinde belirtildiği gibi, siyasi partilerle ilgili esasları düzenlemektir. Kanun amacını böyle dile getirirse de partilerle ilgili esasları uzun uzun ele almasının²²⁵ yanı sıra, esasında bir dizi yasaklamanın yasal hükme bağlandığı bir metin

kapatılması için açılan davada Anayasa Mahkemesi tarafından oy çokluğu ile hazine yardımının yarı oranında kesilmesi kararı ile sonuçlanmıştır.

²²³ Siyasi partilerin kapatılması davaları, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından Anayasa Mahkemesinde açılır. Siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin isteklerin, Cumhuriyet Başsavcılığınca reddi halinde, yapılan itirazları incelemek üzere Siyasi Partilerle İlgili Yasakları İnceleme Kurulu kurulmuştur. Bu Kurul, Yargıtay ceza daireleri başkanlarından kurulur. Siyasi Partiler Kanunu, madde 98 ve 99.

Cumhuriyet Başsavcısı, İktidarda ki Ak Parti için “Laikliğe aykırı fiillerin odağı haline geldiği” iddiasıyla AK Parti’nin kapatılması istemiyle Anayasa Mahkemesi’nde dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi’nin 11 üyesinden 10’u, AK Parti’nin “laikliğe aykırı eylemlerin odağı durumuna geldiğine” işaret etmiş, bu üyelerden 6’sı AK Parti’nin söz konusu eylemleri nedeniyle “temelli kapatılması” yönünde görüş belirtmişti. Mahkemenin 4 üyesi ise AK Parti’nin eylemlerini, temelli kapatmayı gerektirecek nitelikte bulmamış, partinin Hazine yardımından yoksun bırakılması yönünde oy kullanmışlardı. İncelediğimiz siyasi partilerden birisi olduğu için belirtmemizde fayda var. Ayrıntılı bilgi için bakınız Erişim Adresi: <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K2008/K-2008-2SPK.htm> Erişim Tarihi:07.10.2008.

²²⁴ Yanık, a.g.e., s.46.

²²⁵ Yanık’ göre SPK’nın kapsayıcı ve ayrıntılı düzenlemelerinin en büyük sakıncası, siyasal sorunlara hukuksal çözümler getirmeye çalışmak gibi, gerçekçi olmayan bir yaklaşım içinde olmasıdır.

Yanık, a.g.e, s. 175.

görünümündedir. Bu haliyle değerlendirildiğinde de yalnızca düzenleyici değil aynı zamanda da müdahalecidir.

Siyasal partiler, Anayasamızda da belirtildiği gibi önceden izin almaksızın kurulurlar. Ancak, kanundan anlaşılan odur ki; merkezi idarenin sıkı denetimi altındadırlar. Siyasal Partiler Kanunu, yalnızca hukuksal çerçeve çizmekle kalmamış, üyelikten teşkilat yapısına kadar geniş bir düzenlemeye yer vermiştir. Bu konuda yaygın görüş, 1982 Anayasasının ruhuna uygun olarak tek tip bir parti örgütlenmesini getirdiğidir. Nitekim, üçüncü bölümde parti tüzükleri incelenirken de partilerin teşkilatları arasındaki benzerlik göze çarpmaktadır.

Kanun²²⁶, siyasi partilerin kurulmaları, teşkilatlanmaları, faaliyetleri, görev, yetki ve sorumlulukları, mal edinimleri ile gelir ve giderleri, denetlenmeleri, kapanma ve kapatılmalarıyla ilgili hükümlerini kapsamaktadır. Parti içi demokrasi açısından konumuzla ilgili olan kısım ise hiç şüphesiz, siyasal partilere üyelik, Kanunun getirdiği teşkilatlanma tipi ve siyasal partilere ilişkin yasaklardır Çalışmamızda, konumuz açısından önemli gördüğümüz maddelere yer verilmiştir.

2.2.6.2.1. Üyelik

Parti üyeleri, partinin örgütlenmesini, işleyişini, propagandasını ve genel faaliyetlerini yürütürler. Üyeler, partinin vazgeçilmez unsurlarıdır.

Siyasi Partiler Kanununun 11. ve 12. maddelerinde üyelikle ilgili haklar düzenlenmiştir. Kanunun 11. maddesine göre²²⁷; On sekiz yaşını dolduran, medeni ve siyasi hakları kullanma ehliyetine sahip bulunan her Türk vatandaşı bir siyasi partiye üye olabilir. (madde 11/1) Anayasamızda belirtilen sınırlamalara kanunda da aynen yer verilmiştir. Bu sınırlamalara göre üyeliğinde engel bulunmayan üyelerin partiye kabul şartlarının ise parti tüzüklerinde gösterileceği belirtilmiştir.

Ancak Hakimler ve Savcılar, Sayıştay dahil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, Silahlı Kuvvetler mensupları ile yükseköğretim

²²⁶ Siyasi Partiler Kanunu, madde.3, Erişim adresi: <http://www.tbmm.gov.tr/genser/kanun3.html> Erişim Tarihi: 08.10.2008.

²²⁷ SPK, md. 11.

öncesi öğrencileri siyasi partilere üye olamazlar. Kanımızca böyle bir sınırlandırmaya gidilmesi demokrasi açısından büyük bir engeldir²²⁸.

Siyasî parti üyesi olmaya kanuna göre engel hali bulunmayanların üyeliğe kabul şartları parti tüzüklerinde gösterilir. Siyasî partiler üye olma istemlerini sebep göstermeksizin de reddedebilirler. Ancak, üyeliğe kaydını isteyen bir kişinin istemini reddeden teşkilatın bir üst kademesine, parti tüzüğünde gösterilen şekilde itiraz hakkı vardır. İtiraz üzerine verilen karar kesindir²²⁹.

Siyasi partilerin ilçe teşkilatı, kendi çevrelerindeki üyelerini muntazam kayıt ve sıra numarası ve partiye giriş çıkış tarihleri ve üye hakkında diğer bilgileri ihtiva eden bir üye kayıt defterine kaydederler. Üye kayıt defterleri, ilçe seçim kurulu başkanının denetimi altındadır. Üye kayıt defterleri, en az altı ayda bir defa ilçe-seçim kurulu başkanı tarafından incelenir ve kayıtların usule uygun olarak tutulup tutulmadığı bir tutanakla tespit edilir²³⁰.

Parti içi demokrasinin yapısal sorunlarından biri de düzenli ve şeffaf bir parti üyeliği sistemimizin olmamasıdır. Aslında parti üyeliği sistemimizin yozlaşmasının temel nedeni, partilerdeki oligarşik güçlerin parti örgütü üzerindeki egemenliklerini koruma ve devam ettirme düşünceleridir. Bu nedenle özellikle önseçimler öncesi parti üyelerinin kayıtları ya silinmekte ya da değiştirilmektedir. Kanun, “*naylon üye*” yazımlarına engel olabilecek bir düzenleme içermemektedir. Nitekim, kayıtlar sadece “*usul*” yönünden incelenmektedir.

2.2.6.2.2. Parti Teşkilatları

Türkiye'de parti örgütlerinin işleyişi, parti içi demokrasinin en önemli göstergesidir. Parti içi demokrasinin işleyebilmesi için öncelikle, çok iyi ve ideal bir örgütsel yapının varlığı gerekmektedir. Parti içi demokrasinin işleyebilmesi açısından parti örgütü, objektif hukuk kuralları ilkeleri ışığında ve neden-sonuç ilişkilerine dayandırılarak düzenlenmelidir²³¹.

Siyasi Partiler Kanununun 7. maddesine göre ülkemizdeki siyasi partilerin teşkilatı; “*merkez organları ile il, ilçe ve belde teşkilatlarından; Türkiye Büyük Millet Meclisi Grubu ile il genel meclisi ve belediye meclisi gruplarından ibarettir*” şeklinde ifade edilmektedir. Bu teşkilatlar dışında bir örgütlenme tipine gitmek yasaya aykırı durum teşkil edecektir.

²²⁸ SPK, md.11 Değişik: 12/8/1999 – 4445/4 md..

²²⁹ SPK, md. 12.

²³⁰ SPK, md.42.

²³¹ Güneş, N. Berberoğlu, **Siyasi Parti Yönetimi**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları: No:1003, Eskişehir, 1997, s. 68.

Siyasal Partiler Kanunu'ndan kaynaklanan nedenlerle Türk siyasi partilerinin örgüt yapıları biçimsel olarak birbirlerine çok benzemektedirler. Yasal düzenlemelerin gereği olarak tüm siyasi partilerin aynı biçimde örgütlenmesi zorunlu tutulmuştur²³². Bu nedenle mevcut SPK ile çoğulcu bir örgütlenmeye gitmek ve parti içi demokrasiyi gerçekleştirmek mümkün değildir.

Tek tip bir parti örgütünü zorunlu kılan SPK'nın bu yöndeki hükümleri değiştirilerek her partinin yasal sınırlar içerisinde, istediği gibi örgütlenmesine olanak verilmemektedir.

Parti içi demokrasi açısından son derece önemli olan ocak-bucak örgütleri, tabandan tavana doğru düşünce, görüş ve önerileri iletmeleri ve kararların halka dayandırılması açısından demokratik bir örgütlenmedir²³³. Parti içi demokrasinin gerçekleşmesi için örgütlenme bazında birinci öncelik ocak-bucak örgütlerinin serbest bırakılması ve siyasetin geniş halk kesimlerine açılmasıdır.

Ocak-bucak örgütlenmesinin olmaması nedeniyle, Türk siyasi partilerinde iki yönlü(merkez-örgüt) iletişim ilişkisinin teoride var gözükmesine rağmen pratikte işlemediğini söylemek mümkündür. Zira parti içi demokrasinin sağlanması, her şeyden önce, parti örgütünün formel olarak düzenlenişi ile yakından ilgilidir. Bu nedenle ocak-bucak örgütlerinin kapatılması hem parti içi demokrasiye hem de kitlelerin siyasi katılma işlevine çok büyük zarar vermiştir²³⁴.

Siyasi partilerin bucak, mahalle ve köylerde örgüt kurmaları yasaklanınca siyasi partilerin bazı işlevlerinde aksamalar olmuş ve bir boşluk doğmuştur. Partiler, ocak ve bucak örgütleriyle yürüttükleri görevleri, il ve ilçe yönetim kurullarınca yürütmek durumunda kalmışlardır. Partilerin yan kuruluşları da canlılıklarını yitirmiştir. Ocak ve bucak örgütlerinin kaldırılmasıyla, partilerin üye kayıtlarındaki usulsüzlükleri denetlemek güçleşmiş, il ve ilçe örgütlerinde çalışanların köye gitmesini özendirilen etkenler ortadan kalkmış, partilerin toplumla ilişkileri gitgide kesilmiştir. Delege seçimlerini kapalı odalarda ve masa başında yapma geleneği oluşmaya başlamış, bu yüzden de parti içi seçimler, aday yoklamaları tüm

²³² Bektaş, **a.g.e.**, s.39.

²³³ Tuncay, **a.g.e.**, s.147.

²³⁴ Ayrıca Bülent Ecevit'in ocak-bucak örgütlenmesinin yararları ve parti içi demokrasiye katılan hakkındaki değerlendirmesi ilginçtir: Örgütün ilk biriminin ocak-bucak örgütü olduğu "1950-60 yılları arasında delegeler ve gerçek seçenler belli olurdu. Ocaklara kayıtlı olan kişiler birbirlerini tanırdı. Gerçek seçenler ve seçilenler söz konusuydu. Bu yıllarda ne "naylon delege" sorunu vardı ne de" delegeler masa başında seçiliyor" iddiası". Bektaş, **a.g.e.** s. 45.

inandırıcılığını yitirmiştir. Bu durum ise partilerin, toplumdaki saygınlıklarını ve etkilerini yitirmelerine neden olmuştur²³⁵.

Ecevit'e göre, ocaklar bucaklar kapatılmakla, adaylar ve milletvekilleri, kendilerini köylüyle, yani vatandaş çoğunluğuyla temasa, artık demokrasinin gerekli kıldığı kadar mecbur hissetmeyecekler, adayların saptanmasında parti genel merkezlerinin etkisi artacağı için, partilerin bünyeleri gerektiği kadar demokratik bir kimlik kazanamayacaktır²³⁶.

Ocak ve Bucak örgütlenmesinin üzerinde bu kadar durmamızın nedeni partiler içinde gerçek anlamda parti içi demokrasinin oluşmasına sağladıkları faydadır.

Demokrasinin var olması ve devamı kanunlardan ziyade, yerleşmiş geleneklere ve siyasi kültüre bağlıdır. Ancak, hukuk metinleri olması gereken durumları ifade etmektedirler ve aksi uygulamaların söz konusu olmamasının garantörüdürler. Siyasi Partiler Kanunu, parti içi demokrasinin unsurlarını belirleme hususunda, kanımızca eksik kalmıştır ve bu haliyle fazlaca bir anlam ifade etmemektedir. Küçük'ün de ifade ettiği gibi, siyasi partilerin parti içi demokrasi kuralları dışına çıkmalarını yasaklamamanın demokratik bir anlam ifade edebilmesi, öncelikle parti içi demokrasi kurallarının da demokrasi esaslarına uygun belirlenmesine bağlıdır²³⁷.

III. BÖLÜM

PARTİ İÇİ DEMOKRASİ : CHP, MHP VE AK PARTİ

Bu bölümde kuruluş yılları göz önünde bulundurularak inceleme konumuz olan CHP, MHP ve AK Parti'nin çok partili hayattan günümüze kadar ki uygulamaları ve geçirdikleri değişimleri, parti içi demokrasi bağlamında parti program ve tüzükleri de dikkate alınarak incelenecektir. Ancak daha çok 2000'li yıllardan günümüze kadar ki süreç ayrıntılı bir şekilde değerlendirilecektir.

²³⁵ Mehmet Kabasakal, *Türkiye'de Siyasi Parti Örgütlenmesi 1908-1960*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 233.

²³⁶ Kabasakal, *a.g.e.*, s. 233.

²³⁷ Adnan Küçük, *Siyasi Partilere İlişkin Yasaklamalar*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2005, s. 327.

3.1. Cumhuriyet Halk Partisi

Cumhuriyet Halk Fırkası 9 Eylül 1923'de kuruldu. CHP'nin iki kuruluş özelliği bugün CHP'liler için belki de en önemli övünç kaynağıdır. Birincisi, CHP, Türkiye Cumhuriyetinden eksidir ve Cumhuriyeti CHP'liler kurmuştur. İkincisi, CHP ülkeyi düşman işgalinden kurtaran sivil örgütün, Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyetinin bir devamı olmasına rağmen, Nisan 1923'de yapılan seçimler sonucunda oluşan meclisten, doğrudan halk desteği alarak kurulmasıdır.

3.1.1. Çok Partili Hayattan 12 Eylül Yasaklı Dönemine Geçiş: Milli Şef İnönü, Ortanın Solu Kavramı ve Ecevit

CHP bir devlet partisidir. Parti başkanlığı ve devlet başkanlığı parti ile birleşmiştir. İsmet İnönü, ‘*Milli Şef*’lik kurumuyla bu geleneği sürdürmek istemiştir. Ahmet İnsel’e²³⁸ göre İnönü “*şahıs merkezli otoriteryanizmden kurum merkezli otoriteryanizme yumuşak bir geçişi*” örgütlemiştir. Nitekim, Atatürk’ün vefatıyla CHP tüzüğünde değişikliğe gidilmiş, “*İnönü, Değişmez Genel Başkan*”²³⁹ olmuştur. Tecer, “*Milli Şef demek, milli hayatımızın uyanık başı demektir. O maddi ve manevi cepheleriyle milli hayatı bir bütün olarak yalnız temsil etmez, güder ve yeder*”²⁴⁰ demektedir. Çok partili siyasal hayat, liderlerin parti üzerindeki etkisi açısından pek de bir değişiklik getirmemiştir.

Çok partili yaşama geçince, 1946 yılında “Değişmez Genel Başkanlık” kaldırıldı; ancak, İsmet İnönü, 1972 yılına kadar partinin tartışmasız genel başkanı olarak görev yaptı. Bununla birlikte, söz konusu dönemde Genel Başkan olarak partinin genel sekreterleri (Kasım Gülek, Bülent Ecevit) ile çatışma içine girdi. Bu bakımdan, 1946 sonrası tek parti döneminden ayrı bir özellik göstermektedir. İnönü’nün genel başkanlık süresi Türkiye’nin siyasal yaşamında bir rekordur. 1938-1972 yılları arasında 34 yıl. Buna, 1923-1937 yılları arasında da CHP Genel Başkan Vekili olmasını da (14 yıl) eklersek; toplam 48 yıl eder. İnönü’nün bu kadar uzun süre Genel Başkan olarak kalmasını karizmatik kişiliğine ve Milli Mücadele’nin lider kadrosunda yer almanın verdiği prestije bağlamak yerinde olur²⁴¹.

²³⁸ Ahmet İnsel, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt : II, Kemalizm** , İletişim Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2002 s. 26.

²³⁹ Hakki Uyar (a), **1923’ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme**, TÜSES Yayınları, İstanbul, 2000, s. 5.

²⁴⁰ Ahmet Karadağ, “**Türkiye’de Demokratikleşme ve Demokratik Sistem: Zihniyet, Kurumlar, Sorunlar**” **Türkiye’de Siyasal Hayat, Cilt: 1**, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005, s. 318.

²⁴¹ Uyar (a), **a.g.e.**, s. 6.

Cumhuriyet Halk Partisi, çok partili siyasal yaşama geçme kararı alındıktan ve özellikle Demokrat Parti kurulup örgütlenmeye başladıktan sonra, bir uyum sorunu ile karşılaşmıştır.

Şevket Süreyya Aydemir'in belirttiğine göre²⁴², "*İnönü'nün elinde, günün yeni şartlarına uyan, kalabalıkların oy mücadelelerine hazır bir parti yoktu. Çünkü CHP, bu anlamda bir parti değildi. CHP bu maksat için kurulmamıştı. Bu maksat için yetiştirilmemişti. Daha doğrusu, CHP aslında bir parti değildi. Yani, çok partili bir parlamento sisteminin dilediği anlamda bir halk teşkilatı, yahut bir siyasi organ hiçbir zaman olmamıştı... Cumhuriyet Halk Partisi, 1946 yılından başlayarak hemen her kurultayında bir takım tüzük değişiklikleri yapmış, tek-parti döneminden kalan bazı hükümleri atarak, kendisini çok partili demokrasiye uydurmaya çalışmıştır. "Ama, kurumlar ve kurumlararası ilişkiler açısından baktığımız vakit, bu tüzük değişikliklerinin yüzeysel kaldığını, temele inen değişiklikler olmadığını görürüz..."demektedir.*

CHP kadrolarında bir yenileşme 1955'lerden sonra gözlenmeye başlanmıştır. Gençleşen kadrolar, bir yandan örgüte canlılık kazandırırken, diğer yandan yavaş yavaş parti yönetiminde etkili olmuş, 1965'lerden sonraki parti içi gelişmelere bunlar yön vermişlerdir²⁴³.

1950 seçimlerinden sonra CHP bir muhalefet partisi olarak siyasal yaşama devam etmek durumunda kalmıştır. 1950-1953 yılları CHP'nin örgüt olarak muhalefet partisi durumuna ve görevine kendisini alıştırma dönemidir. 1951 Kurultayında partinin yerel örgütlenmesi hakkındaki tüzük maddelerinde değişiklik söz konusu olmuştur. 1927'den beri parti oldukça merkezi bir yapı içindeydi. Parti lideri, yakın çevresindeki güçler dengesine bağlı olarak, merkez yürütme kurulu üyelerini ve milletvekili adaylarını kendisi belirlemekteydi. Kurultaylar, seçimle ilgili amaçlardan çok tanışma için önemliydi. Yerel parti örgütleri de parti aktivitelerinin pek seyrek olduğu bir komite sistemine dayanmaktaydı²⁴⁴. Bu dönemde parti içi demokrasi, özellikle parti ve devlet neredeyse iç içe geçmiş olduğundan, söz. konusu değildi.

1951 Kurultayının getirdiği değişiklikler parti içi demokrasi açısından oldukça büyük önem taşımaktadır. "Kurultay tüzükte yaptığı bir değişiklikle milletvekili adaylarının tümünün yerel örgütler tarafından saptanmasını kararlaştırmıştır." 1954'de yapılan CHP III. Olağanüstü Kurultayında bu konu yeniden ele alınmıştır. Tüzükte yapılan düzenleme ile Ge-

²⁴² Şevket Süreyya Aydemir'den aktaran Kabasakal, a.g.e., s. 211.

²⁴³ Ergun Özbudun (c), **Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma**, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları: No 363, Sevinç Matbaası, Ankara, 1975, s. 40.

²⁴⁴ Bektaş, a.g.e., s. 26.

nel Merkez, belirli sayıda adayı örgüte önerecek, ancak örgütün veto yetkisi olacaktır. Ancak, Genel Merkezin aldığı bu yetki de 1954 seçimlerinde CHP'nin başarılı sonuç almasını sağlayamamıştır²⁴⁵. Günümüzde ki CHP'nin tüzüğünü göz önünde bulundurduğumuz zaman çok partili hayatın daha ilk dönemlerinde milletvekili adaylarının yerel örgütler tarafından belirlenmesi yada belirli oranda genel merkezin etkisinin olması, milletvekili adaylarının belirlenmesi açısından oldukça önemli bir uygulamadır.

1950-60 dönemi CHP Kurultayları, demokratikleşme yönünde tüzük değişikliklerinin gerçekleştirildiği, böylece, parti içinde örgüt etkisinin arttığı bir dönem olmuştur²⁴⁶. Bununla beraber, 9 yıl boyunca Kurultay delegelerinin oylarıyla üst üste Genel Sekreter seçilen Kasım Gülek'in örgüt üzerindeki hakimiyeti, aynı şekilde Kurultay delegelerinin oylarıyla Genel Başkanlığa seçilen İnönü'yü Genel Sekreterin bu gücüne karşılık bazı önlemler almaya itmiştir²⁴⁷.

Parti Genel Başkanı ile Parti Genel Sekreteri arasındaki mücadelenin iyice belirginleştiği 15. Kurultayda (24 Ağustos 1961), tarafsız kalması beklenen İnönü tam tersine Gülek'in Genel Sekreter seçilmesini önlemek için mücadele yoluna gitmiş ve parti içinde böyle şahsi bir mücadeleyi ilk defa açık olarak başlatmak zorunda kalmıştır.

Siyasi hayatımıza geçen ya ben, ya o sözü Kasım Gülek'in Genel Sekreter seçilmesini önlemiştir²⁴⁸. Sonuçta, delegeler Genel Başkanın istediği yönde oylarını kullanmak durumunda kalmışlardır. Bu Kurultay CHP içinde, 1960 sonrasının ilk büyük çatışmasının başlangıcı

²⁴⁵ Kabasakal (a), a.g.e., s. 210-211.

²⁴⁶ Bu tüzük değişikliklerinin en önemlileri özetle: Milletvekili adaylarının tümünün örgüt tarafından saptanması, "Parti Divanı" yerine "Parti Meclisi"nin getirilmesi, Ocak, Bucak ve İl Başkanlarının kendi kongrelerince seçilmeleri, gençlik ve kadın kollarının kurulabilmesi olanağının sağlanması (26 Kasım 1951, 9. Kurultay). Parti programının demokratik niteliklerle değişikliği, parti örgütünün alt kademelerinin parti içinde etkinliğinin artırılması için değişiklikler (22 Haziran 1953, 10. Kurultay). Kurultayca seçilen ve böylece seçildiği süre içinde denetimden uzak olan Genel Sekreterin, Parti Meclisinin üçte iki çoğunluğu ile değiştirilme yetkisinin verilmesi ve Merkez Yönetim Kurulu üye sayısının Genel Sekreter ile birlikte 11'e çıkarılması (12 Ocak 1959, 14. Kurultay). Bu değişiklikler hakkında geniş bilgi için bkz., Suna Kili, **1960-1970 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, İstanbul Boğaziçi Üniversitesi Yayını, 1976.

²⁴⁷ Kasım Gülek parti örgütü içersinde pozisyonunu güçlendirince ve Merkez Yönetim Kuruluna hakim olunca, İsmet İnönü parti içinde Gülek'in en güçlü muhalifi Nihat Erim'i ve Parlamento grubunu desteklemeye başladı. Amaç, Gülek'in gücünü dengelemektir. Bektaş, a.g.e., s.76.

²⁴⁸ Kurultay esnasında Genel Başkanın konuşmasını isteyen bir önerge, delegelerin oylarıyla reddedilir. Buna rağmen İnönü kürsüye çıkar ve "**ya o, ya ben**" anlamına gelen konuşmasıyla Kasım Gülek'in kaderini belirler. İnönü'nün yukarıdaki anlama gelen konuşması şöyledir: "..Onu dinleriz ama, çoğunluğun dediği olur diyerek aksine hareket isterseniz, bana zorla hiçbir şey yaptırılmazsınız. Partim için kat'iyen lüzumlu kabul etmezseniz size hürmetim bakidir. En son arkadaşımız olarak, emanetinizi taşıyamam derim. Kabul etmezseniz, başkan seçmezsiniz". *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1961 Aktaran Bektaş, a.g.e., s.77. Bu sözler, İnönü'nün sarsılmaz otoritesinin sarsıldığını ortaya koymuş, ama Kasım Gülek'in siyasal yaşamının da sonu olmuştur."

olmuştur. Bu arada, İnönü'nün isteği ile, Genel Sekreterin Parti meclisi tarafından seçilmesi ilkesi kabul edilerek on yıllık bir uygulama²⁴⁹ sona erdirilmiştir.

Parti içi demokrasi açısından bu gelişmeleri değerlendirecek olursak; parti başkanının, parti örgütün tüm kurumları ve delegeleri üzerinde büyük bir yaptırımının olduğunu söyleyebiliriz. Ancak tüm bu gelişmeler İnönü'nün otoritesinin yavaş yavaş sarsılmasının da temellerini atmıştır.

CHP içinde örgüt ile merkez arasındaki çatışma bitmemiş ve 1961 seçimlerindeki büyük oy kaybından sonra daha da şiddetlenmiştir. Genel Başkan ile Genel Başkana ve genel Merkeze muhalefeti temsil eden partililer arasında karşılıklı suçlamalar söz konusu olmuştur. Bu suçlamalar ve ithamlar sonucunda, dört CHP'li (Nihat Erim, Kasım Gülek, Turgut Göle, Avni Doğan) parti Haysiyet Divanına verilmiş ve Partiden ihraçları gündeme gelmiştir²⁵⁰.

Kurultay kararı İnönü'nün istediği şekilde sonuçlanmış ve dört milletvekili bir yıl süre ile partiden uzaklaştırılmışlardır. Bu karar Kili'nin de belirttiği gibi "Genel Başkanın ısrarı, ağırlığını koyması, 'takip ettiği politika' ile 'kendisi ' ve 'ihracı' istenenler arasında bir seçme yapılması gerektiğini belirtmesi üzerine" benimsenmiştir²⁵¹.

18. Kurultay, İnönü'nün parti üzerindeki otoritesini bir kez daha kullandığı ve istediğini elde ettiği Kurultay olmuştur. 18. Kurultay parti içinde sağ kanadın ilk büyük yenilgisini, sol kanadın da ilk önemli adımı atmasını sağlamıştır. Sol kanadın ve lideri kabul edilen Bülent Ecevit'in bu başarısında İnönü'nün payı büyüktür. Ancak İnönü, Ecevit'in daha sonra kendisine rakip olacağını ve kendisini devirerek partinin genel başkanı olacağını bilmemektedir. İnönü'nün desteği ile Bülent Ecevit Parti Genel Sekreterliğine seçilmiş ve kendisi ile birlikte ortanın solu politikasını savunan ekibi Merkez Yönetim Kurulunu oluşturmuştur²⁵².

Kurultay sonrası çekişmeler, Merkez Yönetim Kurulu ile Grup Yönetim Kurulları arasında sorumlu kuruluşlar mücadelesine dönüşmüştür. 1967 yılı başlarında, "8"ler ve taraftarlarıyla, Genel Merkez ve İnönü arasındaki çatışma hızlanmıştır. Önceleri parti içindeki çatışmalara

²⁴⁹ Genel Başkan gibi Kurultay oylarıyla seçilen Genel Sekreterin gücünü örgütten aldığı, dolayısıyla, parti içinde ikinci adam olma durumuna geldiği ve bundan dolayı Parti liderinin gücünü zaman zaman sarsabileceği göz önüne alınarak', Genel Sekreterin Kurultayca seçilme işlemine son verilmiştir. Hikmet Bila'dan aktaran BEKTAŞ, **a.g.e.**, .77.

²⁵⁰ Bektaş, **a.g.e.**, s. 77-78.

²⁵¹ Kili, **a.g.e.**, s. 153.

²⁵² Bektaş, **a.g.e.**, s. 79.

doğrudan katılmayan İnönü daha sonra Merkez Yönetim Kurulunu ve Genel Sekreteri desteklediğini açıkça belirtmiş ve "8"lere cephe almıştır²⁵³.

1967 tarihinde toplanan 4. Olağanüstü Kurultayda 1453 Delege, "8"ler için kesin karar almak durumunda kalmışlardır. Sonuç İnönü'nün istediği ve 'desteklediği doğrultuda olmuş ve "8"lerin Disiplin Kuruluna verilmesi kararı kabul edilmiştir. Nitekim, ihraç edilecekleri kesinleşen "8"ler partiden istifa etmişler, onlarla birlikte 48 Parlamenter de partiden ayrılmıştır²⁵⁴.

Bu yaşananlar için, parti içinde iktidarın, parti lideri ve liderin benimsediği Merkez Yönetim Kurulunun, kısaca, Genel Merkezin elinde bulunduğunu, yerel organların üzerinde de bu gücün hakim kılındığını söylemek mümkündür.

Bir örnek vermek gerekirse: 1968 Mahalli ve Kısmi Senato seçimlerinde, CHP İstanbul ve İzmir adaylarının belirlenmesinde, il örgütü ile aynı isim üzerinde anlaşılan Genel Merkez, Ankara adayı üzerinde, Ankara il örgütü ile aynı ismi paylaşmamaktadır. Diğerdir deyişle, Genel Merkez ile Ankara il Örgütü farklı iki adayı göstermektedir. Sonuçta, Genel Merkezin istediği isim aday olarak seçilmiştir. Kısa bir süre sonra da, CHP Ankara İl Yönetim Kurulu görevinden alınmıştır²⁵⁵.

Dolayısıyla, Genel Merkezin bütün illerin yerel organları üzerinde, yukarıdaki örnekle açıklandığı şekilde etkin ve hakim olduğunu ve Genel Merkezin isteği dışında karar alabilmenin mümkün olmadığı söylenebilir. Bu dönemde yaşananların günümüzdeki CHP'nin yapısında hala devam ettiğini söyleyebilir. İleri ki bölümde günümüzdeki uygulamaları da ayrıntılı olarak değerlendirileceği için burada fazla ayrıntıya girmiyoruz.

1969 Milletvekili genel seçimlerinde alınan yenilgiden sonra CHP yönetici kadrosu içinde yeniden huzursuzluklar ortaya çıkmıştır. Genel Sekretere ve Merkez Yönetim Kuruluna karşı, Nihat Erim ve Kemal Satır tarafından başlatılan, mücadele, 20. Kurultayda İnönü'nün müdahalesini gerekli kılmıştır²⁵⁶. Böylece, 3 Temmuz 1970 tarihindeki 20. Kurultayda İnönü, Genel Sekreter Bülent Ecevit'i desteklediğini ve onun yeniden Genel Sekreter seçilmesini

²⁵³ Birlikte hareket eden ve "ortanın sağını" benimseyen ve sonradan "8"ler olarak tanımlanan partililer de Parti Meclisinde yer almışlardır. Bu partililer: Turhan Feyzioğlu, Ferit Melen Coşkun Kırca, Emin Paksüt, Fehmi Alpaslan, Orhan Öztrak, Turhan Şahinfürü Koç. Fakat, "ortanın sağı" olarak bilinen Parti Meclisindeki bu sekiz üye yalnız değildir. Partinin Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisindeki üyelerinden büyük bir grup kendilerini desteklemektedir ve gene rakamla ifade edilerek kendilerine "63"ler denilmektedir. Geniş bilgi için bkz. Kili, **a.g.e.**, s.232.

²⁵⁴ Kili, **a.g.e.**, s.237.

²⁵⁵ Bektaş, **a.g.e.**, s.82.

²⁵⁶ Bektaş, **a.g.e.**, s.82.

istediğini açıkça belirtmiş ve yapılan kurultayda yine otoritesini kullanarak seçimlerin Ecevit'in başarısı ile sonuçlanmasını sağlamıştır.

12 Mart 1971 muhtırası CHP tarihinde lider değişikliğine neden olan gelişmelerin ilk halkasını oluşturmaktadır²⁵⁷. Aynı tarihte bir askeri müdahale söz konusu olmuş ve iktidarda bulunan Adalet Partisi Hükümeti ve Başbakan Süleyman Demirel istifa etmek zorunda kalmıştır. 19 Mart 1971'de yeni hükümeti kurmak için görevlendirilen Nihat Erim CHP'den istifa ettirilerek tarafsızlaştırılmış ve başbakanlığa atanmıştır. Bu olay ve Nihat Erim Hükümeti'ne bakan verip vermeme konusu CHP'yi karıştırmıştır.

Ayata²⁵⁸ bu konuyu şöyle değerlendirmektedir. *“İnönü'nün Ecevit'ten desteğini çekmesine neden olan parti içi bir çekişme değil, askeri bir darbeydi. 12 Mart 1971'de başbakan Demirel'in istifasıyla sonuçlanan bir askeri müdahale oldu ve yeni hükümet CHP'nin meclis üyelerinden olan Nihat Erim tarafından kuruldu. İnönü, Erim hükümetine destek verdiğini açıklarken Ecevit, seçimle gelmiş bir hükümete karşı arkasını orduya dayayan bir hükümeti desteklemeyeceğini ve partinin adının tekrar orduyla birlikte geçmesini istemediğini belirtti”*. İnönü'yle açık ihtilafın bu beyanı, partide sosyal demokrat ideolojinin kurulmasına doğru atılan önemli adımlardan biriydi. İnönü 1971 'e dek Ecevit'i desteklemişti, ancak pek çok kişinin gözünde İnönü'nün statükoyu temsil ettiği ve parti ideolojisinde herhangi bir değişiklik yapılmasına en büyük engeli oluşturduğu açıktı. Fakat İnönü'yü istifaya zorlamak da pek kolay değildi. CHP Cumhuriyetçi geleneğin partisiydi; Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'e bağlılık İnönü'nün kişiliğinde sembolize edilmekteydi.

CHP Merkez Yönetim Kurulu ise "Erim Başkanlığındaki hükümette hiçbir CHP'linin yer almaması kararını" kabul etmiştir. Diğer taraftan, Merkez Yönetim Kurulu "hükümette görev alacak CHP'lilerin ihracı"²⁵⁹ konusunda da görüş birliğine varmıştır.

Nihat Erim Hükümetine katılma ve destekleme kararında olan CHP'liler adına Meclis Grupları Başkanvekili Kemal Satır ise, CHP Meclis Gruplarının çoğunlukla yeni hükümette görev alma eğiliminde olduklarını açıklamıştır. Böylece, CHP içinde bitmeyen kavga halini alan Genel Merkez-Meclis grupları çatışması daha güçlü olarak yeniden alevlenmiştir.

²⁵⁷ Kili bu konuyu şöyle özetlemiştir: Muhtıra, Türk siyasal hayatını etkilemesi yanında, CHP'nin 1965 sonrasındaki "ortanın solu hareketinin" son ve kesin başarısının nedeni olmuştur... Muhtıranın, CHP'deki oluşumu etkilemesi, partideki "ortanın solu hareketine" katkısı, bu hareketin "yürütücüsü" Bülent Ecevit'in partinin 50 yıllık yöneticisi, lideri İnönü'yü yenerek parti liderliğine yükseltmesi de böylesine şaşırtıcı bir gelişme yaratmıştır. Kili, **a.g.e.**, s. 268.

²⁵⁸ Ayşe Güneş Ayata, **Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Ortanın Solu Harekatı**, Erişim Adresi : www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/50/3/10_ayse_gunes_ayata.pdf, Erişim Tarihi : 18.10.2008.

²⁵⁹ Bektaş, **a.g.e.**, s. 83-84.

1967'de Meclis Grubu ve onun lideri Feyzioğlu'na karşı, Merkez Yönetim Kurulunu ve Ecevit'i destekleyen İnönü, bu sefer tam tersine, Merkez Yönetim Kurulu ve Ecevit'e karşı Meclis Grubu ve Satır'ı desteklemiştir.

21 Mart 1971 tarihinde, CHP Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Grup Genel Kurulları toplanarak, Erim Hükümetine katılma karar üzerinde görüşmelere başladıkları sırada, Genel Sekreter Bülent Ecevit'in ve Merkez Yönetim Kurulunun istifa haberini alırlar²⁶⁰.

Parti teşkilatında kontrolü zayıflayan İnönü, Genel Sekreter Ecevit'in ve Merkez Yönetim Kurulunun istifasından sonra seçilen Genel Sekreterlerden ve yeni Merkez Yönetim Kurullarından, Ecevit hareketini destekleyen, bunu kamuoyuna duyuran bazı il yönetim kurulları ile Gençlik ve Kadın Yönetim Kurullarının fesih edilmesini, bunların yerine yeni kurullar getirilmesini istemiştir. Böylece kurultayda ki delegelere de hakim olabilecekti. Bu davranışta bu dönem için CHP'de parti içi demokrasinin olmadığı başka bir örneğini teşkil etmektedir.

İnönü'nün bütün çabalarına rağmen, Ecevit büyük şehirlerde (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana) başarı kazandı, ilçe ve il kongrelerinde Ecevitçilerin artan çoğunluğu karşısında İnönü, olağanüstü kongre için yeni delegelere ihtiyaç olmadığını, önceki kongrede seçilmiş olanlarla yapabileceklerini ifade edince Ecevitçiler tarafından protesto edilmiştir. Sonuçta 43 il-ilçe lideri, 8 bölge temsilcisi, 55 il ve ilçe gençlik ve kadın kolları lideri bir deklarasyon imzalayarak açıkça Ecevit'i desteklediklerini ilan etmişler ve yasal olmayan uygulamaları protesto etmişlerdir²⁶¹.

Bir yanda İnönü ve Satır, diğer yanda ise Ecevit, CHP tarihinin bu en büyük iç mücadelesi, 6 Mayıs 1972 günü toplanan, 5. Olağanüstü Kurultayda noktalandı. İnönü'nün isteği ve baskısı ile eski delegelerle (20. Kurultay Delegeleri) toplanan 5. Olağanüstü Kurultay, CHP tarihinde bir dönüm noktası olmuştur²⁶². İnönü, Bülent Ecevit ve arkadaşlarıyla birlikte çalışmayacağına dikkat çekerek eğer merkez komite güven oyu alırsa istifa edeceğini ifade etmiştir. Tarihe geçen “*ya o, ya ben*” sorusuyla delegelerin karşısına çıkan İnönü, Kurultayı

²⁶⁰ Bektaş, **a.g.e.**, s. 84.

²⁶¹ Bektaş, **a.g.e.**, s. 86.

²⁶² Her ne kadar İnönü kendi isteği ile istifa etmiş olsa bile, CHP tarihinde, delegelerin, parti üyelerinin iradeleriyle, serbest oyları ile lider değişikliğini gerçekleştirdikleri ilk Kurultay bu kurultaydır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kili, **a.g.e.**, s. 299-310.

açış konuşmasını şöyle noktalamıştır: "...Kurultayın toplanmasına neden olan anlaşmazlık, hem benim, hem Bülent'in birlikte görev almasıyla çözümlenemez."²⁶³

Ecevit ve arkadaşlarının üzerinde durdukları temel nokta "parti içi demokrasi" olmuştur. Örgüt kelimesi savundukları slogan haline gelmiş ve yerel parti kurullarının etkin hale getirilmesi, yani örgütün işlerlik kazanması için mücadele vereceklerini açıklamışlardır. Ecevit kurultayda yaptığı konuşmada yerel parti organları için özerklik istediğini ve parti kararlarının alınmasında örgütün de dikkate alınması gerektiğini savunmuş ve konuşmasının son cümlesini "demokratik bir partinin kanunlara saygılı özgür üyeleri mi olacağız, yoksa kapıkulları mı olacağız?" şeklinde tamamlamıştır²⁶⁴. Sonuç olarak partiyi, örgütün tüm kurumları ile bütünleştirmeyi başaran Ecevit alttan yukarı doğru gelişecek olan bir hareketin fazlası ile bilincindeydi. Eğer parti örgütü, tabanının sesine kulak vermezse, başkan İnönü dahi olsa otoritesinin belli bir noktadan sonra sarsılacağı bu kurultayda ortaya konması Türk siyasal hayatı açısından oldukça önemli bir örnektir.

7 Mayıs 1972 tarihinde yapılan güven oylaması sonucu görev başında bulunan Parti Meclisi, 507'ye karşı 708 oyla Kurultaydan güven oyu almıştır. İnönü Kurultay öncesinde söylediğini yapmış ve CHP Merkez Yönetim Kuruluna gönderdiği 8 Mayıs 1972 tarihli istifa mektubu ile 34 yıldır yürüttüğü Genel Başkanlıktan ayrılmıştır²⁶⁵.

İnönü'nün istifası ve bu istifaya yol açan nedenler ve 5. Olağanüstü Kurultay hakkında pek çok yorumlar yapılmış ve olay değerlendirilmiştir. Kısaca, söyleyebiliriz ki, parti içinde, lider hakimiyetinin ilk kez kırıldığı ve CHP örgütünün ve Kurultay'ın gerçek etkinliğini ilk kez gösterdiği Kurultay olması açısından önemi büyüktür.

Kurultay'dan sonra CHP'nin 3. Genel Başkanı Bülent Ecevit olmuştur. Böylece, Ecevit, partinin içinden yetişmiş, parti teşkilatının en alt kademelerinden yükselerek demokratik yolla ve seçimle gelen bir lider olarak Türk siyasal hayatında yerini almıştır.

1966'da ortanın solu hareketi, 1930'ların halkçılık anlayışından oldukça farklı bir halkçılık ideolojisine sahipti. Sınıfların varlığını kabul etmekte, ama sınıf mücadelesine karşı çıkmaktaydı. Sosyal adalet, sosyal güvence ve özgürlük taraftarıydı; serbest teşebbüsü de temel özgürlüklerden biri olarak görmekteydi. Sosyal demokrasiden, daha oturmuş bir demokrasinin öncülerini hazırlayacak sosyal reformlar anlamında söz ediliyordu.

²⁶³ Hikmet Bila'dan aktaran Bektaş, **a.g.e.**, s. 87.

²⁶⁴ Bektaş, **a.g.e.**, s. 87.

²⁶⁵ Bektaş, **a.g.e.**, s. 87.

Ortanın solu hareketinin ve bu hareketin lideri Ecevit'in zaferi, bu nedenle, yalnızca ideolojik değişiklik değil, aynı zamanda, örgütsel bir değişim, parti yapısının bu ideolojiye uygun şekilde yenilenmesi anlamına da gelmekteydi. Bunun sonucunda güçlü bir teşkilatlar sistemi, parti içi demokrasi ve özgürlük, parti liderliği ve merkez örgütünün taşra örgütüne ve taleplerine karşı daha fazla sorumluluk taşıması beklenmekteydi. Tüm bunlar Ecevit'in parti başkanı olarak yaptığı ilk konuşmada vaat edilmişti. 1974'deki Kurultayda parti tüzüğü, il temsilcilerin parti meclisine sürekli katılımlarını sağlayacak şekilde değiştirildi.

1972 Kurultayından başkan olarak çıkan Ecevit 1974 Kurultayında ilk olarak tüzük değişikliğine gitmiş ve parti başkanının, partinin yönetim organları üzerindeki yetkilerini sınırlama gereği duymuştur. Ancak yapılan değişiklikler parti içinde yeniden muhalif grupların oluşumunu engelleyememiş, parti meclisi ile merkez yönetim kurulu arasında sürekli anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bu çatışmaya son vermek amacı ile 1976 yılında ki 23. Kurultayda kabul edilen tüzük değişiklikleri ile Merkez örgütünün yapısı, parti içi güç dağılımı açısından önemli sayılabilecek ölçüde değişikliklere uğramıştır. 31. madde ile, Merkez örgütlenme yapısında yapılan değişikliklerle, Parti Meclisi ve Merkez Yönetim kurulu kaldırılarak, "Merkez Karar ve Yürütme Organı" olarak "Genel Yönetim Kurulu" getirilmiştir²⁶⁶.

25 Mayıs 1979 tarihinde başlayan 24. Kurultay, partinin son olağan Kurultayı olmuştur. Tüzük değişikliği önergesi, diğer bir deyişle muhalefetin üzerinde kuvvetle durduğu Parti Meclisinin yeniden kurulması istemi, 571'e karşı 769 oyla reddedilmiştir. Fakat, Genel Merkez çok az bir farkla kazanmıştı. Bu sonucun, Genel Başkanın ağırlığını koyması ile elde edildiği ifade edilmiştir²⁶⁷.

Bülent Ecevit 1347 delegeden 1218 oy alarak yeniden Genel Başkanlığa seçildi Kurultayda seçilen Genel Yönetim Kurulu listesini ise Genel Başkan tek başına hazırlamıştı. Genel Başkanın ilk defa il başkanlarına danışmadan tek başına hazırladığı bu listeye alınan isimler genellikle politikaya yeni atılmış, yönetim tecrübesi olmayan kişilerdi. Bu durum basında şöyle bir yoruma yol açmıştır: "*Parti içinde Genel Yönetim Kurulu daha tecrübesiz bir kadro ile oluşuyor, dolayısıyla, yetkiler tek liderde düğümleniyor. Böylece, bir çeşit Lider Yönetimi doğuyor.*"²⁶⁸

²⁶⁶ CHP Tüzük 1976, Erişim adresi http://www.chp.org.tr/index.php?module=content&page_id=456 Erişim Tarihi : 18.10.2008

²⁶⁷ Bektaş, **a.g.e.**, s. 96.

²⁶⁸ Bektaş, **a.g.e.**, s. 97.

14 Ekim Ara seçimlerde CHP'nin oy oranının yüzde 41'den yüzde 29'a düşmesi ve Ecevit'in kendisine güvenoyu istemesi üzerine 4 Kasım 1979'da olağanüstü kurultaya gidilmiştir²⁶⁹.

Genel Başkan için yapılan güven oylamasında, Ecevit, 4 çekimser, 20 red oyuna karşılık 1341 delegenin güven oyunu alarak, Genel Başkanlığının devamını sağlamıştır. Genel Yönetim Kurulu üyelerinin seçimi için ise iki ayrı liste söz konusu olmuştur. Birisi, Genel Başkan Ecevit'in hazırlığı liste, diğeri ise, muhalefetin listesiydi. Ecevit, İsmet İnönü'yü hatırlatırcasına, kendi istediği isimin seçilmediği takdirde görevi sürdüremeyeceğini ifade etmiştir. Yani bir anlamda İsmet İnönü'nün o ünlü sözü olan, **“Ya ben, ya sizler”** demiştir. Ecevit'in bu anlamı veren sözleri şöyledir:

"...Demokratik seçimlerde olduğu gibi, burada da görünürde seçimlere iki listeye gidilecek. Listelerin kimlerden oluştuğu değil, zihniyet ve partililik önemlidir. Bir yanda katı hizipçiliği hak olarak gören bir liste, bir yanda da katı hizipçiliği reddeden bir anlayış bulunmaktadır. Ben katı hizipçiliği reddeden bir ekiple görev yapabilirim. Eğer Kurultay bana bu olanağı verirse Genel Başkan olarak görevimi sürdürürüm. Şayet, Kurultay bana bu olanağı vermezse, görevimi Genel Başkan olmadan da partimde sürdürebilirim..."²⁷⁰.

Genel Başkanın bu şekilde ağırlığını koyması sonucu, CHP'nin son Genel Yönetim Kurulu, Genel Başkanın istediği listenin seçilmesiyle oluşur. Nasıl ki İnönü kendi döneminde delegeler üzerinde parti başkanlığı otoritesini katı bir şekilde uygulamışsa, aynı uygulamaları Ecevit'te kurultayda sergilemiştir. Ecevit, İnönü'nün karşısına, parti içinde demokrasinin olmadığını savunarak çıkmışken, kendi karşısına çıkan muhaliflere aynı İnönü gibi karşılık vererek parti içindeki oligarşik eğilimlere devam etmiştir.

Bektaş'a göre ki bizimde inandığımız düşünce olarak 12 Eylül Askeri müdahalesi ile siyasi partiler ve dolayısıyla CHP kapatılmasaydı, gelecek ilk kongrede, belki de daha önce parti bölünme tehlikesi ile karşılaşacaktı.

CHP yeniden kurulduktan ve ilk kongresini yaptıktan sonra, yeni Parti Genel Başkanının ve Genel Yönetim Kurulu üyelerinin, 1979 yılında ki 8. Olağanüstü Kurultayda Genel Merkeze muhalif listede yer alanlar olduğu görülmüştür²⁷¹. Yeniden siyasi yaşamdaki yerini

²⁶⁹ CHP Kurultayları, , Erişim adresi http://www.chp.org.tr/index.php?module=content&page_id=456 Erişim Tarihi : 18.10.2008.

²⁷⁰ Bektaş, **a.g.e.**, s.99.

²⁷¹ **Milliyet**, 11-13 Eylül 1992.

alan CHP'nin, yeni Genel Başkanı Deniz Baykal ve Genel Sekreteri Ertuğrul Günay, Partinin kapatılmasından önceki Genel Başkanı Bülent Ecevit'e ve onun Genel Yönetim Kuruluna muhalif olan isimlerin başında gelmekteydiler. Bülent Ecevit ise yasakların kalkmasından sonra kendi partisini kurmuş (Demokratik Sol Parti- DSP) ve CHP ile ilişkisini koparmıştır. Dolayısıyla 1990'lı yıllar CHP ve DSP oluşumuna sahne olmaktadır.

3.1.2. 1990'lardan 2000'li Yıllara CHP ve Deniz Baykal

12 Eylül 1980 tarihinde ülke yönetimine el koyan askeri konsey, siyasi partileri 2 Haziran 1981 tarihinde yayınlanan 52 sayılı kararla kapatırken²⁷², CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit ise bu karardan çok önce 30 Ekim 1980 tarihinde genel başkanlık görevinden istifa ettiğini açıklamıştır²⁷³.

Bülent Ecevit'in, CHP Genel Başkanlığı'ndan ayrılması; Türkiye'deki sol seçmenlerde ve CHP üyelerinde önemli bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Özellikle CHP'nin 1980 öncesindeki siyasi kadrosu olarak sayabileceğimiz gerek parti meclisi ve gerekse merkez yönetim kurulu üyeleri, Ecevit'i soldaki yeni arayışların başına geçmesiyle ilgili ikna etmeye çalışmışlarsa da bunda başarılı olamamışlardır²⁷⁴.

12 Eylül yönetimi, Türkiye'deki bazı siyasilere 5, bazılarına 10 yıllık siyaset yapma yasağı getirirken, milletvekilliği genel seçimlerinin 6 Kasım 1983 tarihinde yapılacağı duyurulmuştur. Bunun üzerine bir çok parti kurulmuştur. Kuruluşu tamamlanan partilerden DYP, MDP, ANAP, RP ve MP sağ yelpazede, HP ve SODEP de sol yelpazedeki yerlerini almıştır. 6 Kasım seçimlerine katılacak partilerde aranan, nitelikler MGK tarafından belirlenirken; seçimlere sadece MDP, HP ve ANAP'ın katılabilecekleri bir tablo doğmuştur. MGK tarafından; yeni kurulan 15 siyasi parti içinde veto edilen kurucu sayısı toplam 416'dır. Seçimlere katılma hakkı bulunan üç parti dışında, bağımsız milletvekili adayı olmak için başvuran toplam 1683 adaydan 672'si veto edilmiştir. Veto edilenlerin arasında 5 Danışma Meclisi üyesi ile 101 eski parlamenter bulunmaktadır²⁷⁵.

²⁷² Bülent Tanör (b), a.g.e., s.28.

²⁷³ Hikmet Bila, **CHP 1919-1999, Doğan Kitap**, İstanbul, 1999, s. 347.

²⁷⁴ Tanör (b), a.g.e., s. 42.

²⁷⁵ Tanör (b), a.g.e., s. 42.

6 Kasım 1983 Pazar günü yapılan Milletvekilliği Genel Seçimlerinde²⁷⁶; ANAP yüzde 45.15 ve 211 milletvekilliği, HP yüzde 30.46 oy ve 117 milletvekilliği, MDP de yüzde 23.27 oy ve 71 milletvekilliği kazanmış, bağımsızlar da binde 1.12 oy almıştır.

Sol yelpazede HP ile aynı dönemde kurulan ve neredeyse bütün kurucuları veto edilerek 83 seçimlerine katılması engellenen SODEP, sol seçmene daha yakın ve daha içten görülmüştür. Bu nedenle de ilerleyen zaman içinde, oy olarak HP belirgin bir erime yasarken SODEP oylarında da artış gözlenecektir. Bu erime ve büyümenin sonucunda da 2 Kasım 1985 tarihinde HP ile SODEP birleşerek SHP'yi oluşturmuştur²⁷⁷. Aydın Güven Gürkan da partinin kurucu genel başkanı oldu. 30 Mayıs 1986'da yapılan SHP kongresinde, Erdal İnönü genel başkanlığa getirildi. SHP'nin 25 Haziran 1988'de yapılan 2. Kurultayı'nda ise İnönü yeniden genel başkanlığa seçilirken, Parti Meclisi Baykal ekibinden oluştu. Bu durum sonradan ortaya çıkacak olan İnönü -Baykal çekişmesinin de temelini hazırlamıştır.

Solda, bu partilerden ayrı olarak Bülent ve Rahşan Ecevit çiftinin kişisel çabalarıyla 14 Kasım 1985 tarihinde DSP kurulmuş, ancak ne program ne de ilke bazında SHP ile uyuşmadıkları gerekçesiyle birleşme teklif ve telkinlerine hep uzak kalmıştır. SHP'li 18 milletvekili ise Rahşan Ecevit yönetiminde 1985'te kurulan DSP'ye geçmişlerdir. DSP Genel Başkanlığı'na da Bülent Ecevit siyasi yasaklı olduğu için esi Rahşan Ecevit²⁷⁸ getirilmiştir

Bülent Ecevit'in, CHP Genel Başkanlığı'ndan ayrılması; Türkiye'deki sol seçmenlerde ve CHP üyelerinde önemli bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Özellikle CHP'nin 1980 öncesindeki siyasi kadrosu olarak sayabileceğimiz gerek parti meclisi ve gerekse merkez yönetim kurulu üyeleri, Ecevit'i soldaki yeni arayışların basına geçmesi ile ilgili ikna etmeye çalışmışlarsa da bunda başarılı olamamışlardır.

Türkiye'de özellikle 1980 sonraki süreçte, HP, SODEP, SHP, DSP ve 1992'de yeniden açılmasıyla birlikte CHP sol siyaset sahnesinin baş aktörleri konumunda olmuştur. Ancak, bütün bu partilerin içinde gerek partililer ve gerekse partili olmayan kişi ve kurumlar tarafından en fazla eleştirilen partinin CHP olduğunu görmekteyiz. Özellikle de bu eleştiriler CHP'de parti içi demokrasinin işlemediği yönünde yoğunlaşmaktadır.

Burada Kahramanın sosyal demokrasi açısından yaptığı şu tespit oldukça önemlidir. *“HP'den SODEP'e, SHP'den CHP'ye uzanan sol gelenek bir türlü kendini Kemalizm'le*

²⁷⁶ Tanör (c), a.g.e, s. 57.

²⁷⁷ Bila, a.g.e., s. 373.

²⁷⁸ Bila, a.g.e s. 374.

bütünleştiren çizgiyi aşır, evrensel bir sosyal demokrasi tanımına ulaşamamaktadır."²⁷⁹. Altı ilkedeki milliyetçi ve devletçi tarihsel fon, bu gelenekten kendini kurtaramadığı, merkezîyetçi, milliyetçi, Batıcı bir geleneğin bir uzantısı olarak, himayeci devlet adına varolan devleti toplumsal güçlerden üstün tutma eğilimine sadık kalındığının göstergesidir.

1986 seçimlerinde, ANAP %32, DYP %23 ve SHP %22 oy almışlardır. Esasen bu seçimlerin siyasal hayatımızda önemi büyüktür; o dönemde görünen odur ki; partilerin biri gerçek diğeri emanetçi iki başkanı vardır, bu durum yasaklar nedeniyle doğmuştur. Yasakların kaldırılması için ön referandumda gidilmesi kararı alınmıştır. Yasakların kaldırılmasıyla birlikte Anayasa değişikliği de öngörülmektedir. Oylar, %0.32 gibi küçük bir farkla "evet" yönünde çıkmıştır. Böylece siyasetten yasaklı Baykal ve Ecevit gibi isimler aktif siyasete dönebilmişlerdir.

1989'da yapılan Yerel Seçim sonuçlarında; SHP %28, DYP %26 ve ANAP %22. SHP, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi üç önemli ilde belediye başkanlıkları kazanmıştır²⁸⁰. Ancak özellikle de İstanbul'da, kamuoyuna yansıyan başarısız belediye imajı, SHP'nin 1991 seçimlerinde ki en önemli başarısızlığıdır. Bu dönemde SHP'nin Genel Başkanı Erdal İnönü, Genel sekreteri ise Deniz Baykal'dır.

SHP'de art arda 29 Eylül 1990, 27 Temmuz 1991 ve 27 Ocak 1992 tarihlerinde yapılan olağanüstü kurultaylarda²⁸¹. İnönü ve Baykal arasında genel başkanlık yarışı yaşandı. Her üç kurultayda da yarışı İnönü kazandı.

Baykal ve Merkez Yürütme Kurulu'nun istifaları üzerine 29 Eylül 1990'da gidilen olağanüstü kurultayda, İnönü ve Baykal arasında genel başkanlık yarışı yaşanmıştır. Bunun üzerine yapılan Olağanüstü Kurultayda, Baykal da adaylığını açıklamış ve azımsanmayacak sayıda oy almıştır. İnönü, 504 oyla genel başkanlığa seçilirken, Baykal, 405 oy almıştır. Bu durum, SHP içindeki bölünmenin, bazılarına göre ise 'solda çekilen kılıçlar'ın kanıtı olmuştur. 1991'de yapılan Olağan Kurultaydaki Genel Başkanlık seçiminde Baykal desteğini artırmıştır. Genel Başkan ancak üç tur oylamanın sonucunda 451 oya karşılık 534 oyla İnönü seçilebilmiştir.

Kurultayda yaşananlar için Sevinç şu yorumu yapmaktadır: "*Salondan gelen sesler sosyal demokrat bir partinin kongresinden çok, ezeli iki rakibin futbol maçı izlenimini veriyor.*"

²⁷⁹ Hasan Bülent Kahraman, **Sosyal Demokrasi, Türkiye ve Partileri**, İmge Kitapevi, Ankara, 1993, s. 23.

²⁸⁰ Kongar (b), a.g.e., s. 223.

²⁸¹ <http://www.ntvmsnbc.com/news/306765.asp> Erişim tarihi : 19.10.2008.

*Görünmez bir bıçak tribünleri dilim dilim bölmüştü sanki. Salondaki görüntüye bakınca, neredeyse bir yıldır açıktan açığa süren iç kavganın partiyi getirdiği hazin nokta apaçık ortaya çıkıyordu. Aynı partinin içindeki insanlar, neredeyse karşıdakinin gözlerini oyacak kadar düşman kesilmişti birbirlerine*²⁸² diyerek kurultayın ne kadar sancılı geçtiğini belirtmektedir. Sevinç'in belirttiği bu durum sadece CHP için değil diğer incelediğimiz partilerin (MHP ve AK Parti) kurultaylarında çokça yaşanan olaylardır. Özellikle de bizim gibi gelişmekte olan toplumların demokrasi kültürünü tam olarak özümseyememiş olması, sorunlarını uzlaşma yerine, çatışmacı kültürle çözmeye daha yatkın olduğundan dolayı ortaya çıkmaktadır.

Seçim sonuçlarından sonra, Baykal ve arkadaşlarının isteği olağanüstü kurultaydır, bu istekleri, istenilen dönemde olamamakla beraber gerçekleşmiştir. Kurultay 1991 seçimlerinden sonra DYP-SHP hükümetinin kurulmasının ardından yapılabilmektedir. Sonuç yine az bir farkla İnönü'nün Genel Başkanlığının onaylanması olmuştur.

12 Eylül'de kapatılan siyasi partilerin yeniden açılması, ad ve amblemlerini kullanabilmelerine ilişkin yapılan yasal düzenlemeden sonra 9 Eylül 1992 tarihinde toplanan CHP 25. Kurultay'ı, partinin ad ve ambleminin aynen kullanılarak açılması kararını alırken yapılan oylamada Deniz Baykal 679 oyla CHP'nin yeni genel başkanı seçilmiştir²⁸³.

CHP'nin yeniden açılışı aşamasında bazı eski partililer, eski sorunların, özellikle liderlik sultasının, yeni CHP'ye taşınmasını istemediklerini dile getirmişlerdir. CHP eski PM üyelerinden Kaya Bengisu, kapatılan partilerin yeniden açılması gündeme geldiğinde, bunun sadece CHP kanadında heyecan yarattığını, çünkü sadece CHP'nin bölünmüş durumda olduğunu belirtmiştir. Liderlik konusunda ise; *“Uzun süreden beri tabanın birleşme isteğine rağmen birleşme olmuyor. Neden? Her şeyi yukarıdan bekliyoruz da ondan. Bu partilerde kötü bir hastalık. Genel Başkanlara hep lider gözü ile bakılıyor. Lider giderek partiyi tek başına yönetmeye kalkıyor sonra. Şimdi CHP'nin yeniden canlanışında artık bu eski hastalığa sırt çevirmek gerek. Liderden çok, Atatürkçü düşünce içindeki devrimci, bugünün CHP'sini aramak gerek. Demokratik partilerde lider olmamalı. Genel Yönetim Kurulu, Parti Meclisi birer uzuvdur. Lider ise partinin kendisidir. Buna önem vermek gerek. Liderle bir yere varılmadı. Bu artık ortada*²⁸⁴ demektedir.

²⁸² Şaban Sevinç, **Yenilmiş Komutanlar Müzesi**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2000, s.37.

²⁸³ CHP Kurultayları, , Erişim adresi http://www.chp.org.tr/index.php?module=content&page_id=456 Erişim Tarihi : 19.10.2008.

²⁸⁴ Hakan Tartan, **Son CHP**, Verso Yayınları, Ankara, 1992, s .64.

Kurultayda Erol Tuncer ile yarışan Deniz Baykal, CHP'nin 4. Genel Başkan seçilmiştir. Kongar'a göre; "Baykal, Genel Başkan seçilince, Genel sekreterliğini de yaptığı eski SHP ile birleşmek yerine, CHP'yi soldaki SHP ve DSP karşısında üçüncü bir seçenek olarak örgütlemeyi uygun bulmuştu."²⁸⁵ 1992'de CHP yeniden açılırken Ecevit, kendi Genel Başkanlığında bir CHP-DSP birleşmesini kabul edeceğini kamuoyuna duyurmuş, ama özellikle Deniz Baykal hizbinin karşı çıkması nedeniyle olmamıştır²⁸⁶.

24 Ocak 1993 tarihinde Uğur Mumcu'nun, 2 Temmuz 1993 tarihinde Sivas'ta 37 aydının yakılarak öldürülmesi ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi İSKİ'de yaşanan rüşvet ve zimmet skandalının, koalisyon ortağı olarak iktidarda bulunan SHP'yi yaralamış ve İnönü parti içi sert muhalefet karşısında istifa etmiştir²⁸⁷. 11 Eylül 1993'te Murat Karayalçın aldığı 559 oyla, 403 oy alan Aydın Güven Gürkan'la girdiği Genel Başkanlık yarışından galip çıkmıştır ve Murat Karayalçın SHP Genel Başkanı ve Başbakan yardımcısı olmuştur. Karayalçın'ın SHP genel başkanı olmasıyla SHP'de huzursuzluklar yaşanmıştır²⁸⁸. Bu arada parti içinde solda birleşim istekleri devam etmektedir. Karayalçın, DSP lideri Ecevit'e ve CHP lideri Baykal'a birleşme teklifi yaptığı ziyaretlerde bulunmuştur. Ecevit'in yanıtı olumsuzken, Baykal'ın yanıtı CHP çatısı altında olmak koşuluyla olumlu olmuş, ancak gerçekleşmemiştir..

Koalisyon ortağı SHP, hükümetteyken gitgide oy kaybetmiştir. Sonuçta ikinci kez yapılan birleşme teklifi bu defa gerçekleşmiştir. Birleşme öncesi, CHP Genel Başkan Yardımcısı Ali Topuz'un hazırladığı model, SHP'nin oluşturduğu 5 kişilik komisyonca aynen kabul edilmiştir. 28 Ocak 1995'te birleşme kurultayının yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak Genel Başkanlık konusunda anlaşma sağlanamayınca SHP, kurultaya katılmamıştır. Ardından Genel Başkanlık için, Hikmet Çetin adında uzlaşmış ve Çetin CHP'nin 5. Genel Başkanı olmuştur. İnönü'nün de tavsiyesiyle, "CHP çatısı" altında birleşme 18 Şubat 1995'te gerçekleşmiştir. Genel Sekreter Ertuğrul Günay partiden istifa etmiş ve yerine Adnan Keskin getirilmiştir. Esasen, Genel Başkanlık yarışı için asıl kurultay da, 6 aylık bir geçiş süreci sonunda yapılmıştır. Deniz Baykal, Murat Karayalçın'ın 309 oyuna karşılık 681 oy alarak Genel Başkan seçilmiştir. Ancak partide istifalar yaşanmaya başlanmıştır. Mümtaz Soysal, İsmail

²⁸⁵ Kongar (b), a.g.e., s. 265

²⁸⁶ Haluk Özdalga, **Kötü Yönetilen Türkiye: Örnek Vaka DSP**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 158

²⁸⁷ Bila, a.g.e., s. 376.

²⁸⁸ Karayalçın'ın partide genel başkan olması, başını A.Güven Gürkan'ın çektiği "sol kanat"ta rahatsızlık yarattı. Çünkü, Karayalçın CHP geleneğinden gelmiyordu. 1980 öncesi sağ tandanslı Hür Düşünce Kulübü Başkanlığı yapmış, geçmişi SHP'de tartışma yaratmıştı. Karayalçın ise bu tartışmaya "değiştim" diyerek yanıt veriyordu. Sol partiler için "sağcılaşma" iddiaları bu dönemde ortaya atıldı. Bkz. Fehmi Çalmuk, **Aydınları Gözüyle CHP ve Anadolu Solu**, Kim Yayınları, Ankara, 2002 s. 22- 23.

Cem, Ertuğrul Günay, Cevdet Selvi, Orhan Birgit bu isimlere verilebilecek örneklerdir. “*En çarpıcı olansa, Mümtaz Soysal ve İsmail Cem’in CHP’den ayrılıp DSP’ye geçmeleriydi.*”

1995 Genel Seçim sonuçlarına göre RP %21.4, DYP %19.2, ANAP %19.6, DSP %14.6, CHP %10.7 oy almışlardır. “*Seçim sonuçları, solda beklenen kavgayı getirmekte gecikmedi. CHP’de yenilgiden Baykal’ı ve onun yeni sol politikası sorumlu tutuluyordu. Baykal’sa sorumluluğu, eski genel başkan İnönü’ye atıyordu. Parti içinde SHP kökenliler CHP kökenliler kavgası başlamıştı.*”²⁸⁹ Tabi bu tabloda CHP içinde ise eski SHP’liler Baykal’ı suçlamışlardır Görünen gerçek, Ecevit’in DSP’sinin solun birinci partisi oluşudur. Ecevit, bu seçimlerde de bir önceki seçimlerdeki görüntüsünü sürdürmüştür. Emre Kongar’ın belirttiği gibi bu görüntü, ‘*milliyetçi sol*’dur²⁹⁰.

Bu dönemde önce Bülent Tanla ‘*DSP’de parti içi demokrasi yok*’ diyerek CHP’ye geçmiş, daha sonra CHP’den DSP’ye transfer olan Mümtaz Soysal²⁹¹ da aynı gerekçe ile DSP’den ayrılmıştır.

1991 ve 1995 seçimlerinden sonra altı çizilmesi gereken gerçek ‘*sol*’un oy kaybetmekte oluşudur, üstelik bundan daha önemli olanı ‘*sol*’dan ‘*sol*’a yaşananlar dışında ‘*sol*’dan ‘*sağ*’a da milletvekili transferlerinin gerçekleşmesidir. Bunun en güncel örneğini ise bir dönem CHP genel Sekreterliği yapmış olan Ertuğrul Günay’ın Ak Parti’ye geçmesi ve bunun sonucu olarak bakanlık elde etmesini örnek gösterebiliriz.

28 Şubat sürecinden sonra hükümet dağılınca, ANAP, DSP ve DTP’den kurulan bir hükümet (medyadaki ismiyle ANASOL-D) iş başına geçmiştir. Bu hükümete CHP, erken seçime gitmek koşuluyla dışarıdan destek vermiştir. Ancak hükümet erken seçime gitmek konusunda pek acele etmemektedir. Baykal sürekli bu durumu eleştirmekte, anlaşmaya uyularak erken seçime gidilmesini istemektedir. Bu sıralarda, SHP’den CHP’ye geçen bazı milletvekilleri basın toplantısı düzenlemişler ve Baykal’ın anlaşmayı, partiye danışmadan yaptığını söylemişlerdir. Aydın Güven Gürkan yapılan basın toplantısında bu noktaya işaret etmiştir; “*Bu seçim anlaşması ülkenin aleyhinedir. Genel Başkan, bize danışmadan Yılmaz’la mutabakata varmıştır. Baykal, CHP’yi yeniden bir hizip partisi haline getirmiştir*”²⁹² 1992’de yeniden açılan CHP’nin 1980 sonrası huzurlu günleri pek uzun sürmemiştir. Diğer yandan,

²⁸⁹ Bila, a.g.e., s. 408.

²⁹⁰ Orhan Koloğlu, *Ecevit ve CHP: Bir Aşk ve Nefret Öyküsü*, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, s. 91.

²⁹¹ Sevinç, a.g.e., s. 195.

DSP'den 7 milletvekili, yine DSP içinde parti içi demokrasi olmaması iddiasıyla, CHP'ye geçmişlerdir²⁹³.

CHP 28'inci Kurultayı (23 Mayıs 1998) Baykal–muhalefet mücadelesi içinde geçmiştir. İlçe ve il kongrelerinde üstünlüğü ele geçiren Baykal, Kurultaya rakipsiz girmiştir. Parti içi muhalefet PM listesini delme mücadelesi vermiş ve 6 kişi yönetime girmiştir. Kurultay sonucunda, Adnan Keskin, Genel Sekreterlik konumunu korurken, Baykal'ın yakın arkadaşları Ali Topuz ve Erkan Çevikçe ise parti meclisine seçilememişlerdir. Adnan Keskin'e göre Baykal'ın arkadaşlarının parti meclisine girememelerinin nedeni, 1995'te yapılan parti meclisi seçimlerinin merkez yoklaması yöntemiyle yapılmış olmasıdır; *“Merkez yoklamaları bu açıdan büyük bir risk taşır. Örgüt, liste başlarına konulan kişilere karşı büyük öfke duyar. O merkez yoklamasına da, hepimize karşı örgütte büyük tepki oldu. Ama biz yaralanarak da olsa, o tepkileri belli ölçüde aşabildik. Arkadaşlar da, bu tepkiler sonunda Parti Meclisi'ne seçilemedi.”*²⁹⁴

Bu dönemdeyse, 25 Aralık 1995 seçimlerinde CHP % 10.7 oy alarak 49 milletvekiliyle meclise girmiş, kısa ömürlü bir DYP-ANAP koalisyon hükümeti kurulmuş, ardından RP-DYP koalisyonuna gidilmiştir. Türkiye'de 28 Şubat süreci olarak bilinen Milli Güvenlik Kurulu bildirisine kadar devam eden bu koalisyon yerini, meclis grubuyla dışarıdan CHP'nin de desteklediği ANAP, DSP ve Demokrat Türkiye Partisi DTP koalisyonuna bırakmıştır. Koalisyona dışarıdan destek veren CHP, ANAP'lı Devlet Bakanı Eyüp Asık'ın bir devlet bankasının ihalesiyle ilgili olarak yer altı dünyasından bir isimle konuştuğu ses bantlarının yayınlanması ve ANAP'lı bazı bakanlar hakkındaki yolsuzluk iddiaları nedeniyle, bu desteğini çekmiş ve ANAP-DSP-DTP koalisyon hükümeti yerini, DSP azınlık hükümetine bırakmıştır²⁹⁵.

Bu dönemde CHP'nin de bastırmasıyla Türkiye'de 18 Nisan 1999 erken seçimleri yapılırken, seçim öncesinde PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanarak Türkiye'ye getirilmesi ile ABD'nin Irak'a karşı operasyon hazırlıkları Türkiye'de erken seçimin istikrarı bozacağı tepkileriyle karşılaşmış ve erken seçimi zorladığı için de CHP Genel Başkanı Deniz Baykal eleştirilmiştir. Bu atmosferle yapılan seçimlerde, CHP %10'luk ülke barajını

²⁹³ Önce beş ardından iki kişi DSP'den CHP'ye geçmiştir. “Beş millevkilinin CHP'ye katıldığı akşam Aydın Güven Gürkan ve Ercan Karakaş NTV'ye çıkarak, uzun uzun CHP'de de parti içi demokrasi olmadığını anlatmaya çalıştılar. Ancak sözleri pek dikkate alınmadı.” Bkz. Sevinç, **a.g.e.**, s. 198.

²⁹⁴ Sevinç, **a.g.e.**, s. 205.

²⁹⁵ Bila, **a.g.e.**, s. 416.

geçememiş, aldığı %8.7 oyla meclis dışında kalmıştır.²⁹⁶ Seçim yenilgisinin sorumluluğunu üzerine alan CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, genel başkanlık görevini bırakmış, 22 Mayıs 1999 tarihinde yapılan 9. Olağanüstü Kurultay'da Altan Öymen CHP Genel Başkanı seçilmiş, 26 Haziran 1999 tarihinde toplanan 10. Olağanüstü Kurultay'da Parti Meclisi seçimleri yapılmış, Tarhan Erdem CHP'nin yeni Sekreteri olmuştur²⁹⁷.

CHP'de Altan Öymen'in genel başkanlığı 15 ay sürdü. Parti Meclisi'nde yapılan seçimlerde 20 kişilik MYK'ya, kendi listesinden yalnızca 5 kişinin girmesi sonrasında, "Bu durumda ne yapmak gerek? Konunun Kurultay'da çözümünde fayda vardır. Başka çare de yoktur" diyen Öymen²⁹⁸, 30 Eylül 2000'de Olağanüstü Kurultay'a gidileceğini duyurmuştur.

Altan Öymen ve Tarhan Erdem'in sekreterlik dönemi CHP'de parti içi demokrasi uygulamaları açısından oldukça büyük atılımların yapıldığı bir dönem olarak tarihteki yerini almıştır.

Tarhan Erdem'e göre yeni yapılanmanın en önemli özelliği, parti içi demokrasi ve katılımcılık ilkesinin tam anlamıyla hayata geçmesidir. Erdem²⁹⁹, ilkeler ve kurallar bölümünde, üst birimin seçimle gelmiş alt birimleri görevden almasının önlenmesi gerektiğini savunurken, bunun aynı zamanda kamuoyunda büyük bir ilgi göreceğini de savunmaktadır. Genel Sekreterliği döneminde hazırlanan tüzük taslağına göre³⁰⁰, üye bilgilerinin saklandığı kütükle kimse oynayamazken, üyenin en önemli görevi parti eğitim çalışmalarına ve örgütsel çalışmalara katılmak olarak belirlenmiştir. Ayrıca, kongrelerde sadece yönetimlerin seçilmelerinin dışında; kongreye gerek parti üst yönetiminin politikaları ve gerekse bölgesel sorunlara ilişkin politikaların tartışılması görevi de verilmiştir. Üst birimlerin, alt birimleri görevden almasının yolunun kapatıldığı tüzük taslağında, ayrıca etik kurallar başlığı altında; seçim başarısızlıkları sonunda genel başkanların ve parti meclisinin görevden ayrılması seçilmişlerin mal bildirimlerinin genel merkeze de verilmesi, seçim harcamalarının açıklanması, seçilmiş olanların kamu kurumlarıyla çıkar ilişkisine girememeleri, seçilmişlerin gerek görevleri süresince ve gerekse görevlerinin bitiminden sonraki iki yıl içinde kamu kurumları, belediyeler, banka ve finans kuruluşlarında görev alamamaları gibi maddeler sayılmıştır.

²⁹⁶ Milliyet, 19 Nisan 1999.

²⁹⁷ 1999 CHP Kurultayları, Erişim adresi: http://www.chp.org.tr/index.php?module=content&page_id=456
Erişim Tarihi : 19.10.2008.

²⁹⁸ http://ansiklopedi.turkebilgi.com/Cumhuriyet_Halk_Partisi Erişim Tarihi: 20.10.2008

²⁹⁹ Tarhan Erdem (a), **Tıkanan Siyaset**, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2001, s.123.

³⁰⁰ CHP Yayınları, **Tüzük Taslağı Çalışma Defteri İlkeler ve Kurallar**, Ankara, 2000.

Üye yazım yönetmeliğine göre, “Üye yazımlarının Yenilenmesi Projesi, açık ve uygulanabilir kurallarla, kurallardan hiçbir nedenle ve biçimde sapma olmadan, gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet Başsavcılığında mevcut kayıtların bir kopyası alınmış, Parti merkezi bilgisayarında mevcut kayıtlarla birleştirilerek, 25 Ekim tarihinde askıya çıkarılmıştır. Yönetmeliğe göre işlemler sürdürülerek, Parti Meclisinin 26 Mayıs tarihindeki toplantısında alınan kararlarla, Parti Kütüğü 9 Haziran 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir.”³⁰¹

Erdem’in belirttiği gibi “Baykal’ın seçildiği kurultaydan sonra toplanan parti meclisi ilk önce Üye Kayıt Yönetmeliği’ni değiştirmiştir.”³⁰² 30 Eylül’de seçilen Baykal Yönetimi, “kendilerine göre parti örgütü yaratma amacıyla, herkese açık, denetlenebilir, değiştirilemez Parti Kütüğü anlayışını temelden değiştirmiştir. Bu değişiklik parti örgütünün binlerce üyesinin fedakar çalışmalarıyla oluşmuş bir eseri ortadan kaldırma teşebbüsüdür., ülkemiz siyasal hayatının iyileştirilmesi projelerinden birine karşı girişilmiş inanılmaz bir bağnazlık örneğidir.” diyerek Baykal yönetiminden sonra CHP’de parti içi demokrasinin kalktığını ve üye yazım yönetmeliğinin kendi başkanlığı için değiştirildiğini belirtmektedir.

30 Eylül 2000’de yapılan Olağanüstü Kurultay’da genel başkanlık için Altan Öymen yeniden aday olurken, eski genel başkan Deniz Baykal, Hasan Fehmi Güneş ve Kocaeli Belediye Başkanı Sefa Sirmen de adaylığını açıklamış ve CHP’nin 11. Olağanüstü Kurultay’ında eski başkan Deniz Baykal yeniden liderliğe seçilmiştir. İlk turda Baykal 472, Öymen 280 oy alabildi. İkinci turda ise Baykal’ın oyları 510’a Öymen’in oyu 369’a çıktı. Sabaha karşı bitirilebilen üçüncü turda Deniz Baykal 543 oyla başkan seçilirken Altan Öymen 355 oy, diğer adaylar Hasan Fehmi Güneş 12 ve Sefa Sirmen 3 oy almıştır³⁰³.

Baykal’ın yeniden Genel Başkan olmasıyla birlikte parti içi muhalefet uygulamalardan rahatsızlıklarını bir mektupla dile getirmiştir. Fikri Sağlar ve Mehmet Moğoltay’ın disiplin kuruluna sevk edilmesiyle beraber partiden kopmalar yaşanmıştır. Bu dönemde Erdal İnönü partiden istifa ederek, aktif siyaseti bırakmıştır. İnönü istifa dilekçesinde, ‘parti içi hiziplerin tekrar gündeme geldiğini ve tüzük ve programın yeniden yapılandırılmasının mümkün olmadığını’ belirtmektedir³⁰⁴.

³⁰¹ Erdem (a), a.g.e., s. 7-8.

³⁰² Tarhan Erdem, “Partilerde Üye Yazımları”, **Radikal**, 19 Ekim 2006.

³⁰³ http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Cumhuriyet_Halk_Partisi Erişim Tarihi: 20.10.2008.

³⁰⁴ Fehmi Çalmuk, **Aydınların Gözüyle CHP ve Anadolu Solu**, Kim Yayınları, Ankara, 2002, s. 47.

Diğer yandan, Fikri Sağlar partiden tasfiye edilmiş, Mehmet Moğoltay, Timurlenk Dal, Aydın Cıngı, Ercan Karakaş ve Murat Karayalçın partiden istifa etmişlerdir. Emre Kongar ise, Parti Meclisi üyeliğinden istifa etmiştir.

2001 kurultayında iki genel başkan adayı yarışmıştır; Deniz Baykal ve Ertuğrul Günay. Esasen, partide yaşanan istifalar, Deniz Baykal'ın elini bir hayli güçlendirmiştir. Baykal 380 oya karşılık 732 oyla Genel Başkanlık seçimini kazanmıştır. Genel sekreterliğe de Önder Sav getirilmiştir. Kurultaydan sonra da partiden kopmalar devam etmiştir. İstifa eden Atakum ve Kolay belediye başkanlarına göre “*CHP felsefeden uzaklaşmıştır ve Baykal partisi*”³⁰⁵ haline gelmiştir.

İstifaların genel olarak nedenleri, örgütsel sorunlar, partiden tasfiyeler ve özellikle parti içi demokrasinin tehlikede olması görüşü, Deniz Baykal'ın ‘*Anadolu Solu*’ politikası ve partinin sağa kaydığı eleştirileridir.

Anadolu Solu tartışmalarının çıkışına ise CHP Genel Merkezi’ndeki Genel Başkanlık odasının duvarına, Şeyh Edebali’nin Osman Gazi’ye vasiyeti olarak bilinen belgeyi çerçeveletip asması neden olmuştur. Gerek CHP içinde ve gerekse CHP dışında çok tartışılan yeni politik açılımı savunan CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, 13. yüzyılda Anadolu’da yaşanan aydınlanma sürecinin sosyal demokrasiye örnek olduğunu söylemiştir³⁰⁶. Baykal’a göre Avrupa’da karanlık bir dönemin yaşandığı, engizisyon mahkemelerinde insanların yakılarak öldürülmesinin kararlarının alındığı çağda Anadolu’da; Şeyh Bedrettin, Mevlana, Hacı Bektaş, Yunus Emre ve Şeyh Edebali insanı öne çıkarmıştır. Baykal, bu değerlerin sağcılar tarafından sahiplenilmesini de yanlış bulduğunu söylerken; asıl solcuların sahiplenmesi gerektiğini savunmuştur.

Baykal’ın bu açılımları, hem parti içinde hem de sosyal demokrat ve sol çevrelerde büyük tepkiyle karşılanırken; özellikle sağ yelpazede yer alan medya kuruluşlarının bu açılıma sıkça yer verdiği gözlenmiştir. Baykal’ın bireyi öne çıkarmasını, partinin sağa kaydırıldığı şeklinde yorumlayan Ercan Karakaş; partinin emek esaslı bir nitelikten, insan esaslı bir yapıya kaydığını savunmuştur³⁰⁷. Karakaş’a göre, Baykal ve CHP yönetimi; liberalizmin “**sol bitti, ideolojiler son buldu**” tuzağına düşmüştür. Partinin önemli isimlerinden Ertuğrul Günay ise bu açılımın partinin sağa kayması olarak değerlendirilmesinin yanlış olduğunu söylerken,

³⁰⁵ Oktay Pirim, **Deniz Baykal**, Doğan Kitap, İstanbul, 2007 s. 92.

³⁰⁶ Çalmuk, **a.g.e**, s. 53.

³⁰⁷ Çalmuk, **a.g.e**, s. 51.

CHP'nin emekçi kitlenin hakkını savunmaktan, insan haklarını savunmaktan vazgeçmediği sürece sağa kaymayacağını söylemiştir³⁰⁸.

3 Kasım 2002'de yapılan genel seçimlerin sonuçlarına göre CHP, %20'lik oy oranıyla meclise ana muhalefet partisi olarak girmiş ve 178 milletvekilliği kazanmıştır. CHP'nin seçim kampanyasında en çok kullandığı sloganlar, '*Önce Türkiye*'dir ve mesajı sorunların sağ ve solu olmadığıdır³⁰⁹.

1992'de yeniden açıldığından beri, Türkiye'nin en eski partisi olan CHP, ne genel ne de yerel seçimlerden birinci parti olarak çıkamamıştır. Hurşit Güneş, göre CHP ile ilgili 3 tane teşhis vardır; Bunlardan birincisi, örgütsel yapısının bozukluğu, ikincisi, liderlik sorunu ve üçüncüsü, ideoloji sorunudur. Bunlardan özellikle üçüncüsü üzerinde duran Güneş, "*krizler sosyal adaletsizliği yaratır, işsizlik yaratır ve krizlerin ardından, Brezilya'da görüldüğü gibi, sol iktidar gelir*"³¹⁰ demektedir. Oysa 2001 ekonomik krizinin ardından gidilen 2002 seçimlerde bilindiği gibi Türkiye'de durum böyle olmamıştır. Güneş, bu sonuçların CHP'nin doğru mesajı verememesinden kaynaklandığını belirtmekte ve CHP'nin 1960'lı yıllarda yaptığı dönüşümü yeniden başlatması gerektiğine inanmaktadır

Genel seçimlerden iki yıl sonra CHP, 23-24 Ekim 2003 tarihinde 30. Olağan Kurultay'ını gerçekleştirmiştir. Kurultay'da yapılan tüzük değişiklikleri, Genel Başkan ve merkez yönetiminin yetkilerini artırdığı gerekçesiyle yoğun olarak eleştirilmektedir. Bilindiği gibi, son yapılan değişiklikle AKP'de olduğu gibi, CHP'de de 2003 değişikliğiyle beraber üye tam sayısının en az %20'sinin yazılı önerisi gerekmektedir. Dolayısıyla adaylık yarışında daha ilk başta elemeye gidilmiş olmaktadır. Bu bakımdan CHP'de yaşanan gelişmeler, AKP'de yaşanacak gelişmelere de ışık tutacak niteliktedir. Özellikle tüzüğe konulan bu %20'lik oran daha adayları, aday olamadan ilk başta elemektedir.

Öymen'e göre "2003 kurultayına kadar var olan ve hiç kimsenin şikayetine neden olmayan bu usul, o kurultayda, genel başkan ile yakın arkadaşları tarafından birden bire değiştirilmek istendi. Hem de gizlice hazırlanıp, kurultay sırasında bir 'oldu bitti' halinde ortaya çıkarılan bir değişiklik taslağı ile... Öyle ki, o taslak kurultay komisyonunda görüşülüp genel kurula getirilirken, delegelerin çoğu, seçimin her zamanki usule göre yapılacağını sanıyordu. Baykal'ın karşısına çıkmak için, dört aday, hazırlıklarını tamamlamıştı. 60 küsur

³⁰⁸ **Yeni Şafak Gazetesi**, 9 Mart 2001.

³⁰⁹ Abdullah Özkan, **Siyasal İletişim**, Nesil Yayınları, İstanbul, 2004, s. 231-232.

³¹⁰ Hurşit Güneş, "**Sosyal Demokrasi ve CHP**", **Ne Olacak Bu CHP'nin Hali?: Sosyal Demokrasi Belini Düzeltilebilir mi?**, Dönence Yayınları, İstanbul, 2004, s. 157.

imzalı adaylık belgeleri ceplerindeydi. Adaylık konuşmalarını yapacakları zamanı bekliyorlardı. Ama bütün o hazırlıklar ve beklentiler, birden bire boşa çıktı. Taslak geldi. Genel Kurul'dan çok tartışmalı bir şekilde (birinci defa reddedilmişken, çeşitli etkiler altında tekrarlanan ikinci oylamayla) kabul edildi. Ve hemen yürürlüğe konuldu. Uygulandı. Yani, klasik deyimle 'maç başladıktan sonra kalenin yeri değiştirildi.' Veya -adaylardan Bedri Baykam'ın benzetmesiyle- 'atletizmde sıırıkla atlama yarışmasına katılan adaylar, çıtaları üstünde yükselip 3 metreyi geçmek üzerelerken, çita birden 5 metreye çıkarıldı.' Bir saat içinde, sıraya girilerek Kurultay Başkanı önünde atılması gereken en az 250 küsur imzayı (daha da fazlasıyla) sadece Baykal topladı. Zaten ekibindeki arkadaşları onun hazırlığını önceden yapmışlardı. Öteki adayların (ki biri bugünkü Sosyal Demokrasi Derneği Başkanı Erol Tuncer'di) adaylığı fiilen sona erdi.”³¹¹ diyerek yaşananları özetlemektedir.

Parti içi demokrasi açısından 30. Olağan Kurultayın ayrı bir önemi bulunmaktadır. Bunun en önde gelen sebebi ise kurultayda gerçekleşmesi planlanan tüzük değişiklikleri ve CHP'nin 'dikensiz gül bahçesi' diye özetleyebileceğimiz yapıya kavuşmak istemesidir. Uyar, “Parti Meclisi seçimlerinin çarşaf liste ile değil blok liste ile yapılmasının planlanması, parti içi demokrasinin sanırım cenaze töreni olacak. Karşısına herhangi bir adayın çıkması beklenmeyen Deniz Baykal'ın hazırladığı listeyi (Parti Meclisi) sadece onaylayacak delegeler, herhangi birini çizip yerine başkasını yazamayacaklar. Geçen kurultayda Bülent Tanla'yı çizenler, bu kurultayda Kemal Derviş'i çizemeyecekler. Ayrıca parti örgütünün sempatisini kazanan bir iki kişinin de Baykal'ın listesini delip PM'ye girmesi mümkün olmayacak. Evet sonuç itibarıyla, CHP'de parti içi demokrasinin cenaze töreni yakında gerçekleşiyor. Parti içinde (iktidarını tehdit etmese bile) bir-iki muhalife tahammül edemeyen anlayış, Türkiye'de demokrasiyi nasıl savunacak ve gerçekleştirecek? Bu anlayışta değişme olmazsa CHP içine kapalı bir parti olarak ve giderek zayıflayarak yaşayacak; ama AKP karşısında pek iktidar şansı olmayacak gibi geliyor bana. Bugün Türkiye'de temel sorun AKP iktidarından ziyade, AKP iktidarı karşısında ciddi bir muhalefet ve iktidar adayının olmayışında.”³¹² demektedir.

3 Temmuz 2004 yılında gidilen 12. Olağanüstü seçimsiz kurultaydan da Baykal, güven tazeleyerek çıkmıştır. Ancak bu kurultay sonucu partiden kopmalar yaşanmıştır. Uyar, kurultay için, şu yorumu yapmaktadır; “CHP'nin 1972'de sıkıyönetim ortamında yaptığı Kurultay, bu kez Jandarma gözetiminde, dipçiklerin/silahların gölgesinde yapıldı. Bu kadar halktan kopulamazdı yani. Genelde CHP'nin halktan kopuk olduğu, üst/orta gelir gruplarından oy aldığını epeydir söylüyoruz. Ama bu kez CHP, halktan kopuk olduğu kadar

³¹¹ Altan Öymen, CHP'de Genel Başkan Seçimi, **Radikal**, 22.04.2008.

³¹² Hakkı Uyar, “CHP Örgütü Nereye Gidiyor?”, **Radikal İki**, 7 Eylül 2003.

*partiliden/örgütten de, basından da (ha! sahi niye, basın CHP söz etmiyor diye şikayet ederler ki!) kopuk olduğunu açık ve seçik bir şekilde gösterdi.”*³¹³

Bu kurultay için CHP'nin Eski genel başkanlardan Altan Öymen ise şu yorumu yapmaktadır: “Sıkıyönetim dönemindeki istisnai uygulamalar hariç, CHP tarihinde böyle bir kurultay örneği bulunmadığını” söyleyerek partinin giderek demokrasiden uzaklaştığı belirtmektedir³¹⁴.

13. Olağanüstü Kurultay Genel Başkan Deniz Baykal'ın çağrısı üzerine 29-30 Ocak 2005 tarihinde toplanmıştır. genel başkanlık yarışını delegelerin 674'nün oyunu alan Deniz Baykal kazanmıştır. Yarışta 460 oy alan Mustafa Sarıgül ise başkanlık yarışını kaybetmiştir. Baykal ile Sarıgül arasında geçen bu kurultay CHP'nin demokrasi karnesine bir eksi daha atılmasına neden olmuştur.

Bu dönemde CHP'li 30 milletvekilinin hazırladığı bildirinin içeriği aslında parti içinde de daha fazla demokrasi isteğinden başka bir şey değildir. “*İktidar Yürüyüşü Hareketi ileriye dönüktür. Geçmişim verimsiz tartışmalarını, kişisel hesaplarını bir tarafa bırakarak, topluma umut ışığı olacak bir CHP'yi elbirliği ile oluşturacağız. Dışlayıcı ve dar kadrocu olmayacağız. Politika üretiminde katılımı sağlayacak ve ortak aklı egemen kılacağız.(...) Bu nedenle olağanüstü seçimli kurultay talep ediyoruz. Bilinmelidir ki koşullar ne olursa olsun, uğraşımızı CHP bütünlüğü içinde sürdüreceğiz.”*³¹⁵ “Yeniden CHP Hareketi” de yine kurultay öncesinde benzer mesajlar vermiş ve “*İktidar Yürüyüşü Hareketi*” gibi parti dışında değil, partinin içinden bir hareket olduklarını vurgulamıştır. Kurultay'dan hemen sonra ilk olarak İzmir İl Yönetimi görevden alınmıştır, ardından da Genel Başkanlık yarışından son anda çekilen Zülfü Livaneli istifasını açıklamıştır. Mustafa Sarıgül de partiden ihraç edilmiştir.³⁹⁴ Diğer yandan toplam 11 il yönetimi görevden alınmış, 7 il yönetimi ise tüzükte öngörülen sürede gerekli toplantıları yapmadıkları gerekçesiyle düşmüş sayılmıştır.

Kurultay için Orhan Birgit ise şunları ifade etmiştir; “*Kurultay, sadece CHP'ye ağır yaralar aldıratan bir şekilde başlayıp sona ermedi. Ana muhalefet olgusunu da sis arkasında bıraktı. AKP Genel Başkanı'na, “Televizyonda izledim. İşte hallerini görüyorsunuz” dedirtebilecek imkanları verdi. Bir kurultay, bunun için mi toplandı? İktidarın izlediği*

³¹³ Uyar (a), a.g.e., s.42.

³¹⁴ CHP'de Gizli Kurultay, *Sabah*, 01.07.2004.

³¹⁵ Mehmet Refik Soyer ve Barış Kudar, *Ne Olacak Bu CHP'nin Hali ? 2: İnadına Sosyal Demokrasi*, Soyer Yayıncılık, İzmir, 2005, s. 50.

politikadan tutun da çevremizde olup bitenler hakkında ana muhalefet partisi genel başkanının söyleyeceği tek bir cümle dahi o üç buçuk saatlik konuşmasında yer almadı.”³¹⁶

Kurultay’da yaşanan bir başka sorunda “Blok-Çarşaf Liste” üzerinedir. Çarşaf liste ile ilgili gelen önerge gece yarısı oylamaya sunulmuş ve oylama sonucu reddedildiği belirtilerek, blok liste yönteminin uygulanacağı belirtilmiştir. Oylamanın gece yarısı, birçok üye kurultay salonunda değilken yapılmış olduğunu dile getiren partililer, listenin oylanmasına gösterdikleri düşük katılımı protesto etmişlerdir. Örneğin Manisa Milletvekili Hasan Ören yaptığı açıklamada; *“herkes gittikten sonra çarşaf liste önergesinin oylanmasının 100-150 delegenin bulunduğu bir ortamda yapıldığını ifade ederek, “CHP’ye bunlar yakışmıyor. PM seçimlerinde hiçbir tarafa destek vermeyeceği, boş oy kullanacağız”³¹⁷* demiştir. Nitekim geçerli oy sayısı 656 olabilmektedir.

20 Kasım 2005 yılında yapılan 31. Olağan Kurultayına ise Baykal seçimlere rakipsiz girerek 1158 oyun tamamını alarak yeniden Genel Başkan seçildi. Bu durum CHP’nin muhaliflerden yavaşça temizlendiği anlamına gelmektedir.

Parti içi muhalefetin yaşanmadığı kurultayla ilgili Türey Köse’nin verdiği rakamlar ilgi çekicidir; *“Son seçimlerden bu yana 23 milletvekili ile toplam 13 bin 737 kişi partiden istifa etti. 13 Ekim 2003 tarihinden bu yana disiplin kurulları 217 kişiye kesin ihraç, 61 kişiye geçici ihraç, 96 kişiye kınama cezası verdi, 53 kişinin de soruşturma bitinceye dek iyeliklerine tedbir kondu. Bu cezaları alanlardan bir bölümü partiden istifa etti. Parti içi muhalefetin ihraç, istifa vb. yollarla etkisizleştiğini ortaya koyan bu tablo, kurultay salonuna da yansdı. Bazı milletvekilleri ile eski genel başkan Altan Öymen ve eski genel sekreter Ertuğrul Günay’ın da aralarında bulunduğu tek tük muhalif isimler "seyirci" konumunda görünüyordu.”³¹⁸*

22 Temmuz 2007 Genel Seçimleri de CHP için önceki seçimlerden çok farklı olmamıştır. CHP bu seçimler aldığı %20.9 oyla 2. parti konumunda kalmıştır. DSP ile yapılan seçim ittifakı da oyların Ak Partiye kaymasını engelleyememiştir. Baykal ise 2002 Milletvekili seçimlerine göre bu rakamı bir artış olarak değerlendirmiştir.

1983’ten bu yana CHP çizgisindeki partilerin oy oranlarındaki gelişmeler ile ülke sıralamasındaki yeri açısından yaşanan değişim, aşağıdaki tablo ve grafikte gösterilmiştir.

³¹⁶ Orhan Birgit’den aktaran Soyer ve Kudar, **a.g.e.**, s. 88.

³¹⁷ Soyer ve - Kudar, **a.g.e** s.83.

³¹⁸ Türey Köse, “Dikensiz Gül Bahçesi”, **Cumhuriyet**, 20 Kasım 2005.

Tablo 6: 1983'den 2007 CHP Çizgisindeki Partilerin Oy Dağılımı³¹⁹

Parti	Seçim Tarihi	Oy Oranı (%)	Ülke Sıralaması	Mv Parti	TBMM Mv. Sayısı
HP	1983	30,5	2. sıra	117	400
SHP	1987	24,8	2. sıra	99	450
SHP	1991	20,8	3. sıra	88	450
CHP	1995	10,7	5. sıra	49	550
CHP	1999	8,7	6. sıra	-	550
CHP	2002	19,4	2. sıra	178	550
CHP	2007	20,9	2. sıra	112	550

Görüldüğü üzere CHP; 1983'te HP'nin, 1987'de de SHP'nin elde ettiği oy oranlarına bir daha ulaşamamıştır.

Tuncer³²⁰, ülkede sosyal demokrat iktidar beklentilerini yükselten koşulların oluştuğunu ve CHP'nin bu koşullarda seçime girdiğini belirtmektedir. 2002 seçimine girmiş olan partilerden YTP, 24 Ekim 2004'te CHP'ye katılmış, DSP ise 2007 seçimine katılmayarak CHP ile güç birliği kararı almıştır. Öte yandan, SHP de seçime girmeyerek soldaki güç birliğini desteklemiştir. Böylece CHP, merkez solda seçime katılan tek parti olma avantajını elde etmiştir. Oysa 1980 sonrasında yapılan bütün seçimlerde merkez solda birden çok parti seçime girmektedir.

Parti, seçimler öncesinde Ankara ve İstanbul'dan başlayarak yurt düzeyine yayılan '*Cumhuriyet Mitinglerinin* rüzgarını da arkasına alarak seçim için büyük bir avantaj yakalamıştır³²¹.

DSP destekli CHP'nin, bu koşullarda, en az % 25 oranında oy alması bekleniyordu. Ne var ki CHP bu olumlu koşulları gereği gibi değerlendirememiş, alınan sonuçlar sosyal demokrat tabandaki beklentilerin gerisinde kalmış, oy oranı ancak % 20,9'u bulabilmiştir.

Tuncer³²² bu durumu sosyal demokrasiden giderek uzaklaşılmasına bağlamaktadır. Ona göre "*İşlevini laiklik savunuculuğu ve Cumhuriyetin kazanımlarının korunması ile sınırlayan*

³¹⁹ Tuncer (a), a.g.e., s. 140-141.

³²⁰ Tuncer (a), a.g.e., s. 141.

³²¹ *Milliyet gazetesi*, 26 Temmuz 2007 .

CHP sosyal demokrat ideolojiden uzaklaşmış, topluma sosyal demokrat içerikli seçenekler sunamamış, toplum için umut olamamıştır.” CHP, bu seçimde de, parti içi iktidar kaygısıyla oluşturulmuş örgütlerle seçim kazanmanın zorluklarını yaşamıştır. Kamuoyuna değil parti içine, parti içi iktidarın korunmasına yönelik siyaset anlayışı, partinin toplumla ilişkilerini önemli ölçüde zayıflatmıştır. Toplumla sağlıklı ve sürekli ilişkiler kurulamaması halinde yalnızca seçim kampanyalarıyla sonuç alınamayacağı bir kez daha görülmüştür.

Parti içi demokrasinin sağlanamaması, aday belirlemelerinde yine dar kadroculuk yaklaşımı ile hareket edilmesi, kadınların ve gençlerin parti kadrolarında ağırlıklı olarak yer almaması gibi nedenlerle seçim kampanyasının etkinliği azalmıştır.

CHP'nin son kurultayı olan 32. Olağan 26 Nisan 2008 tarihinde yapılmıştır. CHP 32. Olağan Kurultayı'na tek aday olarak katılan Antalya Milletvekili Deniz Baykal, 1021 oyla yeniden Genel Başkan seçilmiştir. Kurultay'da 1231 delegeden 1105'i genel başkan seçimi için yapılan oylamaya katılmıştır. Baykal, 1021 oyla yeniden genel başkan seçilirken, 84 oy geçersiz sayılmıştır. Böylece Baykal, 9 Eylül 1992 tarihinde CHP'nin yeniden açıldığı 25. Olağan Kurultay'da ilk kez genel başkan seçildi. O tarihten sonra gerçekleştirilen kurultaylarda da görevini koruyan Baykal, bugün yapılan 32. Olağan Kurultay'da 10. kez delegeden destek almıştır³²³.

CHP'nin son kurultayı parti içi demokrasi açısından oldukça tartışmalı geçmiştir. Bu konuda Altan Öymen şu değerlendirmeleri yapmaktadır. “...*Seçimin yapıış şekli diyoruz. Çünkü o 'şekil', son beş yıldır, demokratik ülkelerde benzeri görülmemiş bir hale geldi. Bugünün uygulamasına göre, şöyle: Baykal'ın dışında 'aday adayı' olan dört siyasetçi var: Aday adaylıklarını ilan etme sırasıyla, partinin geçen dönemdeki grup başkan vekili Prof. Dr. Haluk Koç, işadamı Umut Oran, Prof. Dr. Tolga Yarman ve geçen dönemdeki Gençlik Kolları Başkanı Ayhan Yalçınkaya... Dördü de değerli isimler... Fakat aday adaylıklarının 'adaylık' haline gelmesi için, 1250 civarındaki delegenin 'yüzde 20'sinden, yani yaklaşık 250'sinden 'Biz bu arkadaşın adaylığını istiyoruz' diye imza almaları gerekli. (Bir delege sadece bir aday için imza atabilir.) Bunlar, partinin 2003 kurultayındaki tartışmalı (ve mahkemelik de olan) tüzük değişikliğinin sonucu. O vakte kadar, aday olmak için gerekli imza oranı, delege sayısının 'yüzde 5'iydi. Yani, 60 kadar üyenin imzası yeterliydi. Ayrıca, delegeler, birden fazla aday adayının adaylığı için imza atabilirlerdi...’³²⁴ diyerek uygulanan %20'lik*

³²² Tuncer (a), **a.g.e.**, s. 141

³²³ <http://www.8sutun.com/node/58719> Erişim Tarihi:21.10.2008.

³²⁴ Altan Öymen, CHP'de Genel Başkan Seçimi, **Radikal**, 22.04.2008.

delegenin oyunun alınmasının tüzüğe konulmasını parti içi demokrasinin önünde bir engel olarak görmektedir.

Yakın zamanda yapılan 14. Olağanüstü Kurultay'da ise tüzükte yapılan bir takım değişiklikler ile genel başkanın parti üzerindeki yetkileri arttırılmıştır. Bunların birkaçına değinecek olursak;

Tüzüğün 39'uncu maddesinde yapılan değişiklikle genel başkan ve Parti Meclisi'nden gizli oyla seçilmiş 20 üyeden oluşan CHP'nin en üst yürütme organı olan Merkez Yönetim Kurulu yeniden biçimlendiriliyor. Öncelikle üye sayısı 20'den 15'e indiriliyor (Siyasi Partiler Kanunu'nun 16'ncı maddesinde belirtilen alt sınır). 15 üyeli bu yeni kurul genel başkan, genel sekreter ve 13 genel başkan yardımcısından meydana geliyor. Ayrıca *bu üyelerin yani genel sekreter ile genel başkan yardımcılarının 80 üyeli Parti Meclisi'nde gizli oyla seçilmesinden vazgeçiliyor; tümünü belirleme yetkisi genel başkana veriliyor*. Sadece atama değil, bir veya birkaçını, hatta tümünü azletme ve Merkez Yönetim Kurulu'nu dilediği gibi yeniden oluşturma yetkisi de. Gerekçe: "Merkez Yönetim Kurulu üyelerinin görev alanlarını, yetkilerini, sorumluluklarını belirlemek, netleştirmek ve denetlenebilir duruma getirmek."³²⁵

29'uncu maddedeki değişiklikle illerdeki yapı ilçelere de aktarılmaktadır. O birimlerde de tüm görevlileri ilçe başkanı atayıp azledecektir Gerekçe ise il ve genel merkez organlarıyla uyumun sağlanmasıdır.

Böylece CHP tüm yönetim birimlerinin atamayla oluşturulması yöntemine geçiyor. Bir başka deyişle, AK Parti'nin 1 Şubat 2003'teki tüzük değişikliğiyle benimsediği oligarşik modeli CHP de bünyesine aynen uyarlamış oluyor.

Şafak bu yapılan değişiklikleri şöyle değerlendirmektedir: *"İlçelerden genel merkeze kadar tüm kurulları bir kişinin iradesine teslim etmek, tüm önemli kararları bir kişinin ağzından çıkacak bir çift sözle belirlemek, teşkilatlarda yüzlerce küçük despot üretmek, onları da sadece ve sadece bir büyük "Senyör"e (Yoksa "Kral"a dememiz mi daha doğru olur) biat ettirmek anlamına gelmiyor mu?"*³²⁶

12 Eylül'den sonra kurulan sol siyasi partilerin en büyükleri içinde yer alan HP, SODEP, daha sonra ise SHP ve CHP; bazen birleşerek, bazen de ayrılarak kamuoyunun gündeminde

³²⁵ Erdal Şafak, **CHP'de Yeni Düzen**, Erişim Adresi: <http://arsiv.sabah.com.tr/2008/12/20/safak.html> Erişim Tarihi: 25.12.2008.

³²⁶ Şafak, **a.g.m.**

kalmış; yapılan sık kurultaylar, parçalı yapısı, iç çekişmeleri, parti içi demokrasinin kurum ve kurullarını işletememesi gibi konularda hedef tahtası olmuştur. 26 yıllık süreçte, bu partilerde 8 genel başkan yönetimlerde görev almıştır: HP Necdet Calp, Aydın Güven Gürkan, SODEP Cezmi Kartay, Erdal İnönü, SHP Aydın Güven Gürkan, Erdal İnönü, Murat Karayalçın, CHP Deniz Baykal, Hikmet Çetin, Deniz Baykal, Atlan Öymen, Deniz Baykal.

CHP kuruluşundan günümüze kadar 32 kez Olağan, 14 kez de Olağanüstü Kurultay yapmıştır. Burada kuruluş tarihinin eski olması da bu kurultayların sayısı açısından paralellik göstermektedir. Ancak bizim üzerinde durmamız gereken, bu kurultaylar CHP içinde çok parçalı bir yapının olduğunu göstermektedir. Parti içinde muhalif seslerin olması önemlidir, hatta parti içi demokrasinin bir belirtisidir de, nitekim fikirler çarpışarak gelişirler. Ancak, CHP içindeki muhalif hareketler lider kadrosunun delegelerin, il ve ilçe örgütlerinin üzerindeki otoritelerinden dolayı muhalif güçler yada farklı düşüncede olan kişiler CHP’de söz sahibi olamamaktadır. Bu durumda, CHP’de parti içi demokrasinin işlemediğinin bir göstergesidir. Özellikle tüzükte yapılan %20 delegenin imzasını alarak başkanlığa aday olabilme şartının getirilmesi demokrasinin önündeki en büyük engeldir. Sosyal demokrat bir parti olarak seçimlerdeki %10’luk ülke barajını eleştiren Deniz Baykal ve yönetimi aynı hassasiyeti parti tüzüğüne koydukları %20 barajında göstermemektedir.

3.2. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP): MHP’nin Kurulması ve Alpasran Türkes Dönemi (Lider-Teşkilat-Doktrin)

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), 1969 yılı Şubat ayında CKMP'nin adının değiştirilmesiyle ortaya çıkan ve ideolojik temellerini milliyetçilik-Türkçülük-muhafazakarlık ve İslam üzerine inşa eden bir partidir. CKMP'nin kökleri 1950 öncesine gider. 1948 yılının Mart ayında parti disiplinine uygun davranmadıkları açıklanarak bazı kişiler DP'den çıkarıldılar. Bu hareket aynı yılın Temmuz ayında Millet Partisi'nin kurulmasına giden süreci başlatmıştır. MP 1954'te mahkeme kararıyla kapatılmıştır. Bir ay sonra MP'de faaliyet gösterenlerin çoğunun katılımıyla, Cumhuriyetçi Millet Partisi kurulmuştur. CMP'liler, MP'nin programına sadık, ama irticacı suçlamalara maruz kalmamak için de dinci söylemini ve görüntüsünü bir kenara bırakan yeni bir parti oluşturmaya çalışmışlardır³²⁷. Daha sonra Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin, Köylü Partisi ile birleşmesiyle 1958'de Cumhuriyetçi Köylü

³²⁷ Tekin Erer, *Türkiye’de Parti Kavgaaları*, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1966, s. 197.

Millet Partisi oluştu. CKMP'den ayrılan bir grup 1962'de tekrar Millet Partisi adı altında bir parti kurmuşlardır³²⁸. Bu parti, 12 Eylül'de kapatılana kadar varlığını sürdürmüştür

Alpaslan Türkeş 1954'te kendi partisini kurmak istedi ama girişimi başarısız oldu. Türkeş 1965'te CKMP'nin liderliğini ele geçirdi, partinin adını da 1969'da Adana'da yapılan kongrede MHP olarak değiştirmiştir..

Ağaoğulları Türkeş'in siyasi sahnede yer almasını şöyle anlatmaktadır: *"Almanların yenilgilerinden dolayı bir moral çöküntü için de olan Türkçüler, bu sıralarda daha bir belirginleşen 'sol' içerikli fikir ve yayınları görerek hırçın bir tutum içine girdiler. Nihal Atsız, dönemin Başbakanı Saraçoğlu'na yazdığı iki açık mektupla 'komünist' etkinlikleri ihbar ederek, daha etkin bir Türkçü siyasa uygulanmasını istedi. Hükümet bu isteğe mektupların yayımlandığı Atsız'ın Orhun adlı dergisini kapatarak cevap verdi. Bunun üzerine 3 Mayıs'ta hem İstanbul hem de Ankara'da iki büyük gösteri yapıldı. Birçok Türkçü tutuklandı. Bunlar arasında genç bir subay olan Alpaslan Türkeş de vardı." Türkeş 1944'te ırkçılık davasında mahkûm olmuş, Askerî Yargıtay'ın mahkûmiyet kararını bozması üzerine serbest bırakılınca yeniden orduya dönmüştür ."*³²⁹

Alpaslan Türkeş 1960 darbesindeki Milli Birlik Komitesi'nin üyesi bir Albaydı. Cunta içinde başka bazı Türkçü subaylar da yer almıştı, Türkeş bunların sözcüsü durumunda idi. "14'ler" diye anılan, Türkeş'in önderliğindeki bu grup; askerî yönetimin sürdürülmesini ve toplumun tepeden inme birtakım reformlara tabi tutulmasını istiyordu. Kasım 1960'ta MBK Başkanı Cemal Gürsel, Komitenin lağvedilip 14 üye eksiğiyle tekrar kurulduğunu ilân etmiştir³³⁰. Söz konusu kişiler, yurt dışı görevler verilerek Türkiye'den uzaklaştırıldılar.

1963 yılı başında sürgünden dönen Türkeş, AP liderlerinin onu kendi aralarına almayı reddetmeleri üzerine CKMP'ye yönelmiştir. Bu süreç Türkeş'in kişiliğinde, aşırı milliyetçiliğin siyasal liderini ortaya çıkarmış ve Türkeş, 31 Mart 1965'te; "14'ler"den dört kişiyle birlikte CKMP'ye girmiştir. Kendini Parti Genel Müdürü seçtiren Türkeş, bu görevi

³²⁸ Ali Eşref Turan, **Türkiye'de Seçmen Davranışı, Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 285.

³²⁹ Mehmet Ali Ağaoğulları, **Aşırı Milliyetçi Sağ; Geçiş Sürecinde Türkiye**, Belge Yayınları Bilim Dizisi, içinde, İstanbul, 1992, s. 206-207.

³³⁰ Cem Eroğul (b), **Çok Partili Düzenin Kuruluşu:1945-1971, Geçiş Sürecinde Türkiye**, Belge Yayınları Bilim Dizisi, içinde İstanbul, 1992, s. 136.

sayesinde CKMP'nin yerel örgütleriyle onları kendi yanına çekmek için doğrudan ilişkiye girmeyi başarmıştır³³¹.

CKMP'de parti içi mücadeleler Türkeş gurubunun güç kazanmaya başladığının belirginleşmesiyle sertleşmeye başlamış, Türkeş ve arkadaşlarına yapılan eleştirilerin dozu artırmış ve taraflar Genel Başkanlık yarışında bir adım öne geçmenin hesaplarını yapmaya başlamışlardır. Böyle bir atmosferde genel başkan adaylarından Hasan Dinçer, “*Türkeş için amaç CKMP’li olmak değil, demokrasi kurallarını çiğneyerek partiyi ele geçirmek ve partiyi şahsi emellerine alet etmektir. Türkeş, CKMP’nin program ve tüzüğünü beğenmemektedir. O halde bu partiye niçin girmiştir. Her partinin başkanlığa adaylığını koymak hakkıdır. Ancak, Bunda muvaffak olamazsak partiyi yüzlerine çalıp, çıkar gideriz. Ve başka bir parti kurarız.*” diye alenen bağuran bir kimsenin CKMP’li olmaya hakkı var mıdır?³³² diyerek Türkeş’in adaylığını sert bir şekilde eleştirmiştir.

Türk siyasetinde uzun yıllar tartışılan ve Türk siyasetine damgasını vuran, CKMP Olağanüstü Büyük Kongresi 30.07.1965 tarihinde 2154 delegenin katılımıyla Ankara’da, Büyük Sinema Salonunda başlamıştır. Kongre salonunda hakimiyet, kongreye hazırlıklı gelen Türkeş taraftarlarının elindeydi. Türkeş’i destekleyen guruplar arasında Türkçüler Derneği, Türk Ocakları ve Üniversiteliler Kültür Derneği’ne mensup gençler vardı. Kongre salonu, Genel Başkan Adaylarından Hasan Dinçer ve Alparslan Türkeş’in gövde gösterilerine sahne olmuştur. CKMP Genel Başkanlığından istifa eden Ahmet Oğuz ile CKMP Genel Başkanlığına aday olan Ahmet Tahtakılıç’ın kongre salonuna girişlerinden kimsenin haberi olmamıştır³³³.

Alparslan Türkeş ve Ahmet Tahtakılıç, CKMP Genel Başkanlığına adaylığını açıklamışlardır. Kongre sürecinde Genel Başkanlığa adaylık için çalışmalarını yapan, sürekli Türkeş ve arkadaşlarına şiddetli eleştirilerde bulunan ve partiye yeni katılanlara karşı eskiyi temsil eden Hasan Dinçer’in adaylığı kongre başladığı halde henüz netleşmemiştir. Daha sonradan ise Hasan Dinçer, Ahmet Tankılıç’ın lehine genel başkanlık yarışından çekilmiştir.

Genel Başkan adaylarından Ahmet Tahtakılıç, kongrede yaptığı konuşmada, “*Bir partiye şartla gelmek olmaz. Şartla gelmek, bu partinin varlığını inkar olur.*” “... Bu partiye davetle

³³¹ Turan, a.g.e., s.265.

³³² Zeki Özdemir, **1965-1969 Yılları Arasında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Ve Milliyetçi Hareket Partisi**, Yayınlanmamış Master Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 83.

³³³ Özdemir, a.g.e, s. 86.

geldik fikri ortadan kalkmalıdır. Program ve tüzükte değişiklik yapılması arzusundan vazgeçilmelidir.”³³⁴ ifadeleri ile Türkeş ve arkadaşlarını eleştirmiştir.

Parti içi demokrasi açısından oldukça çekişmeli geçen Genel Başkanlık yarışını Alparslan Türkeş 689 oy alarak kazanmış, Tahtakılıç ise 516 oy alabilmiştir. Böylece Türkeş, CKMP'nin 1965'te toplanan olağanüstü kongresinde Genel Başkan seçilerek Türkeş dönemini başlatmış oldu. CKMP'liler muhalefete girişmeden birer birer partiden ayrıldılar. Türkeş kolayca tümüyle denetim altına aldığı CKMP'ye yeni bir biçim verdi.

Türkeş ve arkadaşlarının uzun süredir hazırlığını yaptığı ve parti için de birçok tartışmaların ve ayrışmaların merkezin de yer almış olan, CKMP'nin yeni 256 maddelik “Müreffeh ve Kuvvetli Türkiye” programı kongre tarafından oluşturulan bir komisyonca kabul edilmiştir. Oluşturulan komisyonda Türkeş taraftarlarının çoğunlukta olması, programın hemen, hemen aynen kabul edilmesini sağlamıştır.

Zonguldak delegesi Müfit Duru, CKMP'nin yeni parti programına ağır eleştiriler getirmiştir. *“Gençliğin siyasi bir eğitimle yetiştirilmesini öngören hüküm için, bu hüküm demokratik hiçbir memlekette hiçbir siyasi partide, görülen bir husus değildir. Bu tarz prensiplere ancak Lenin Rusya'sında, Mussolini İtalya'sında, Hitler Almanya'sında ve Franco İspanyasında rastlanabilir.*”³³⁵ şeklinde eleştirilerde bulunmuştur.

1965'te yirmi beş ilde örgütlü bulunan CKMP, 1967'ye kadar altmış bir ilde örgütlenmiştir. Bu süreç içinde, Türkeş'in sürekli dirsek teması içinde olduğu "Türkiye Milliyetçiler Birliği" 1965 Genel Seçimlerinde CKMP'den milletvekili seçilen İsmail Hakkı Yılanlıoğlu başkanlığındaki "Vatansever Türk Teşkilatı" "Komünizmle Mücadele Dernekleri"nde ki bazı unsurlarla birlikte CKMP'nin örgütsel ve ideolojik yeniden yapılanmasında işlev görmüşlerdir³³⁶. CKMP'nin 1967'de yapılan kongresinde "Toplumcu Milliyetçi" **Dokuz Işık Doktrini** resmen benimsenerek Türkeş'in "Başbuğ'luğu ilan edilmiştir.

CKMP'nin 8 Şubat 1969'da yapılan Adana Kongresi, Ülkücü Milliyetçilik açısından bir dönüm noktası olmuştur. Partinin adı bu kongrede Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştirilmiştir. Böylelikle CKMP'nin yaklaşık dört yıllık yeniden yapılanma sürecine son nokta koyulmuş oldu. Hazırlanan yeni tüzükle, merkez organlarının ve özellikle Türkeş'in

³³⁴ Özdemir, a.g.e, s. 87.

³³⁵ Özdemir a.g.e, s. 90.

³³⁶ Fatih Kirişçiöğlü, “Türk Milliyetçiliğinin Politik Gelişmesine Dair”, **Türk Yurdu**, C.19, Sayı.139-141, Mart-Mayıs, 1999, s. 134-139.

örgüt üzerindeki yetkilerini son derece arttıran, hiyerarşik bir işleyiş kurumlaştırılmıştır. Türkeş partinin tek belirleyicisi ve tayin edici lideri haline getirildi. Parti içindeki muhalif gruplar ise parti ile ilişkisini kesmişlerdir³³⁷. Bu dönem için parti içi demokrasiden bahsetmek pek mümkün değildir.

Türkeş tarafından savulan ve daha sonra partiye mal olan “Dokuz Işık Doktrininin” Türkeş’in otoritesini pekiştirmesine katkısı oldukça fazladır. Türkeş tarafından ilk kez 1965'te yayımlanan Dokuz Işık Doktrini Türk Milliyetçiliğine dayalı, sınıfsal çelişkileri zorunlu tahkimle çözen, güçlü devlet tasarımının belirleyiciliği altında; pozitivist-kalkınmacı Cumhuriyet ideolojisini pek çok etmeninin de varlığını koruduğu toplumcu / kalkınmacı bir devlet modeli öngörüyordu³³⁸. "Dokuz Işık Milli Doktrini" MHP'nin kutsal üçlemesinin (Lider-teşkilat-doktrin) lider ve doktrin unsurlarını neredeyse özleştirerek birbirine bağlar. .Hiyerarşik sırayla: Milliyetçilik, Ülkücülük, Ahlakçılık, Toplumculuk, İlimcilik, Köycülük, Hürriyetçilik ve Şahsiyetçilik, Gelişmecilik ve Halkçılık, Endüstri ve Teknikçilikten oluşan Dokuz Işık ilkeleri; ülkücü hareketin Türkeş'le temsil edilen devletçi unsurlarının resmi ideolojiyle akrabalığını ortaya koyarlar³³⁹.

Öznur'a göre, Dokuz Işık, içeriği ve söylemiyle, Türk yönetici sınıfının Türk-İslam-Batı unsurlarından oluşacak sentez-model arayışlarındaki otoriter devletçi temel tutumunun yeni bir modeli sayılabilir. Bu özelliğiyle 1970'lerde ülkücü hareketin tabanı hatta örgüt kadroları nezdinde hiçbir içeriksel etkinliği ve sıcaklığı olmamış, ancak lafzen benimsenmiş; liderin devlet tecrübesinin, devlet nosyonunun, bilgisinin ve Türkiye'yi kurtaracak reçeteleri biliyor olmasının simgesi olarak algılanmıştır³⁴⁰. Bu anlamda Dokuz Işık'ın MHP camiasındaki en belirgin işlevinin, Türkeş'in otoritesine sağladığı katkı olduğu söylenebilir.

Ağaoğulların'a göre Türkiye'de aşırı milliyetçilik, yüz yıl boyunca çok değişik evrelerden geçerek, 1970'li yıllarda faşist bir hareket niteliğine bürünmüştür. Ağaoğulları, milliyetçiliğin zaman içindeki durumunu şöyle açıklamaktadır: *"Bir aydın seçkin ideali olarak beliren aşırı*

³³⁷ Adana Kurultayı sonrasında parti ile doğrudan bağları olmayan ama Türkeş ile direkt temasları olduğu bilinen, Atsız'a yakın olan çevreler ve Türkçüler Derneği mensupları, parti içerisinden kendilerine yakın buldukları, “laikçi-kemalist” çizgideki Rıfat Baykal, Muzaffer Özdağ ile Kurultay akşamı bir otelde toplantı yapmışlardır. Bu toplantıda kurultay değerlendirmesi yapılmış, “MHP'nin Türkçü misyon”dan uzaklaştığını, yeni yapılanmanın ise “Türkçülük” çizgisinde sapmaya neden olduğunu belirterek bir fikri ayrılığın zemini oluşturduğu düşüncesiyle MHP ile ilişkileri koparma aşamasına gelmişlerdir. İstanbul'daki Türkçü çevreler, MHP'yi ümmetçi ve Anadolu akımların etkisin de kalmakla ve Türkçülükten taviz vermekle suçlamışlardır. Bu kesim, MHP ile irtibatını 12 Eylül 1980'e kadar kesmiştir. Hakkı Öznur, **Ülkücü Harekat**, 1. Baskı, Ankara, Alternatif Yayınları, 1999, s. 182.

³³⁸ Türkeş, Alparslan, **Dokuz Işık**, 2.Baskı, İstanbul: Bucak Yayınları, 1991, s. 261.

³³⁹ Öznur, a.g.e., s. 129.

³⁴⁰ Öznur, a.g.e., s. 130.

*milliyetçilik, tarihin çalkantıları içinde ve değişen koşulların belirlemesiyle, kısa bir süre için iktidarın ideolojisi durumuna gelip uygulanmaya konmuş, buradan muhalefete, hatta yasa dışılığa itilmiş, daha sonra iktidara ortak olabilmiş ve bununla yetinmeyip devleti terör yoluyla ele geçirme uğraşı içine girmiştir.*³⁴¹ "

Ağaoğulları, MHP'nin 12 Mart 1971 Muhtırasını büyük bir coşkuyla karşılayıp bu dönemde askerlerle iyi bir ilişki içine girmeye çalıştığını belirtmektedir³⁴².

1970'li yıllarda da söylemine İslami renkler de katarak, taşra merkezli olarak hızlı bir kitleselleşme atağına başladı. 1970'li yılların sıcak çatışma ortamında MHP ve kontrolündeki ülkücü gençlik, ciddi bir sokak gücünü sola karşı devreye soktu. MHP, o dönemde kurulan 1. ve 2. MC hükümetlerinde yer aldı³⁴³. MHP, ilk 15 yılında Türk demokrasisinin gidişine derin etkide bulunmuştur. Bu rolün büyük kısmı partinin seçmen sayısının gücüyle orantılı olmayıp, politik şiddete karışmasından ileri geliyordu. Bu yapay durum; egemen, merkez sağ liberal parti olan AP tarafından sürdürüldü AP 1975'te 1. MC'ye liderlik ederken oyu % 29,8, milletvekili sayısı 149 idi. AP, 30 kişilik Bakanlar Kurulundan iki önemli koltuğu, oyu % 3,4 olan ve üç milletvekili bulunan MHP'ye verdi³⁴⁴. Böylece MHP, 1 Nisan 1975'te 1. MC hükümetinin kurulmasıyla siyasal yönetimde etkin bir rol oynamaya başladı. Parlamentodaki değil de, sokakta temsil ettiği gücün karşılığını almış oldu³⁴⁵. 22 Temmuz 1977'de oluşturulan 2. MC'de MHP, 29 Bakanlıktan beşini elde etti. Yüzde altı oyla Meclis'e gelen MHP'nin 16 Milletvekili bulunuyordu. 1977 seçiminde oylarını iki katına çıkararak MHP, koalisyona kilit ortak olarak dahil edildi.

Bu koalisyonlar, MHP'nin oy oranının arttırmasında çok etkili olmuştur. Bu dönemde MHP'de parti içi demokrasiden söz etmek pek mümkün değildir.

Özellikle Adana Kongresinde parti liderliğini ele geçiren Türkeş ve ekibi, muhalif güçleri sindirmiş ve parti başkanlığının vermiş olduğu tüm oligarşik gücü kendi çevresinde icra etmeye başlamıştır.

12 Eylül sonrasında Ülkücü Hareketin siyasal yönelimlerinde, ideolojisinde, söyleminde ve alt-kültür yapısındaki değişim sürecinin belirleyici olgusu, yaşanan "İslamlaşmadır".

³⁴¹ Ağaoğulları, **a.g.e.**, s. 189.

³⁴² Ağaoğulları, **a.g.e.**, s. 234.

³⁴³ CAN, Kemal, Milliyetçilik ve MHP'nin Yükselişi, Gündem, **Görüş: Mayıs- Haziran 1999**, Tüsiad Yayınları, s.63 Erişim Adresi : <http://www.tusiad.org/yayin/gorus/39/12can.pdf> Erişim Tarihi : 23.10.2008.

³⁴⁴ Ümit Sakalhoğun'ndan aktaran, Turan, **a.g.e.**, s. 288.

³⁴⁵ Ağaoğulları, **a.g.e.**, s. 227.

Ülkücü hareket, 1970'lerin ortalarında tasfiye edilerek marjinalize olan soy Türkçü aşırı unsurlar dışında, İslami söylemleri daima benimsemiştir. 1970'lerin ikinci yarısında, söyleminde İslami etmenlerin ağırlığını arttırmış; özellikle Orta-Doğu Anadolu'da Sünni kesime yönelik politikası çerçevesinde İslami bir görünüm sunmaya yönelmişti. Ne var ki bu yönelim, tabanda ve Orta - Doğu Anadolu taşrasında belirli bir nesnel karşılığı bulunmakla birlikte, siyasal bakımdan yüzeysel, taktiksel ve demagojik nitelik taşıyordu. 1980 sonrasında ise, aslında 12 Eylül'ün arifesinde başlayarak, siyasal söylem düzeyinde kalmayıp ülkücülerin düşünce dünyasını bütünlüklü olarak etkileyen gerçekçi bir İslamlaşma süreci yürürlüğe girmiştir.

MHP söyleminde, 1970'ler boyunca İslami motiflerin ağırlığı gittikçe artmıştı. Türklük ve İslamiyet, her ikisinden de vazgeçilmeyecek değerler olarak sunulmaktaydı. Türkeş'in ünlü "*Tanrı dağı kadar Türk, Hira dağı kadar Müslümanız*" sözü, bu eşitliği simgeleyen bir slogandı³⁴⁶. Ancak Türklük / İslamiyet ilişkisi tam anlamıyla tutarlı ve bütünlüklü bir teorik açıklığa kavuşturulamamıştır.

Milliyetçi Cephe hükümetleri döneminde ki terör olaylarının hızla artması üzerine ülkede askeri yönetim göreve gelmiştir. 12 Eylül askeri darbesi ve 1980-82 askeri yönetim dönemi, Ülkücü Hareket için büyük bir şok olmuştur. Devletin fiziki ve ideolojik baskısına, sosyalist devrimci militanlar gibi maruz kalmaları, ideolojik moral bakımından hem merkezi düzeyde hem de tabanda çok sarsıcı bir darbe olmuştur³⁴⁷.

Ülkücü camia darbeyi ilk elde memnuniyetle karşılamıştır. Bu, özellikle MHP tabanı ve sıradan seçmen için geçerli bir olguydu. Oysa MHP yönetimi darbeye hazırlıksız yakalanmıştı. Darbe öncesinde Türkeş'in bütün komutanları tanıyor olmasına rağmen müdahaleden haberdar edilmiş olmaması, daha ilk anda MHP merkezini bir bozgun havasına uğrattıyordu³⁴⁸.

Ülkücü taban 70'li yıllarda komünizme karşı "devletin zaafa düştüğü noktada vatana, millete, devlete, bayrağa sahip çıkma" misyonuyla hareket etmiş yönlendirilmişlerdi. Devlet ve ordu içinde de bu misyonunun mensupları olduğu üstü örtülüde olsa MHP üst yönetimince bildiriliyor, biliniyordu³⁴⁹. Ne var ki 12 Eylül darbesi, ülkücü tabanın tasavvurlarına uygun bir

³⁴⁶ Öznur, a.g.e., s. 134.

³⁴⁷ Muhammed Bahadır, *12 Eylül ve Ülkücüler*, Cihad Yayınları, İstanbul, 1990, s. 17.

³⁴⁸ Tanıl Bora ve Kemal Can (a), *Devlet Ocak Dergâh: 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*, İletişim Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 1994, s. 103.

³⁴⁹ Feruh Sezgin, *Sistemin İntikamı*, 1. Baskı, Ankara: Yeni Düşünce Yayınları, 1990, s. 18.

askeri ihtilal senaryosunun aksine, MHP ve lideri Türkeş'i de diğer partiler ve liderler gibi kontrol altına alarak; böylesi bir misyonu meşru saymadığını daha başında ortaya koymuştur.

Agah Oktay Güner'in ünlü "*fikriyatımız iktidarda, kendimiz hapiste*" şiarı, ordu nezdindeki yanlış anlaşılmanın düzeleceği ümidinin ülkücüler arasında korunduğunu göstermekteydi. Oysa, sol güçlerin yaşadıkları süreç kadar tüketici olmasa da MHP de askeri yönetim tarafından oldukça sert bir şekilde cezalandırılmıştır. Türkeş'in müdahaleden yıllar sonra yazdığı ve 12 Eylül'ü eleştirdiği kitapçığa "*Basılan Kervanımız*" ismini vermesi, yaşadıkları hayal kırıklığının boyutlarını adeta gözler önüne seriyordu³⁵⁰.

Ağaoğulları, MHP'nin çeşitli etkenlerin yardımıyla 1980 askerî darbesini tahrik ettiğini belirtmektedir. MHP, 16 Ekim 1981'de Milli Güvenlik Konseyi kararı ile kapatılmış ve 12 Eylül döneminde yargılanmıştır. Türkeş ile arkadaşlarının 163 avukatının ortak imzasıyla hazırlanan ve 4 Ekim 1982'de askerî mahkemeye sunulan dilekçede "*MHP'nin seçim beyannamesindeki istekleri hakikat oldu. ... Alpaslan Türkeş ve lideri bulunduğu MHP'nin tutum ve davranışları bugün fiilen uygulanmaktadır.*"³⁵¹ denmiştir.

12 Eylül süreci ülkücü taban açısından da bir hayli yıkıcı oldu. Lider-teşkilat-doktrin üçlemesiyle disipline edilmiş MHP kadroları, kendi başlarına karar alma geleneğine sahip değildiler ve darbe sonrasında sudan çıkmış balık misali oradan oraya savrulmaktaydılar. Bu durum MHP'nin lider otoritesi üzerine kurulu bir yapı sergilediğinden kanıtıdır. Üstelik tabanın üst yönetimden beklediği analiz ve stratejik kararların ortaya konamaması, Türkeş'in kendi konumu nedeniyle açık mesajlar verememesi, hem alt kademe kadroları karar almakta, siyasal irade geliştirmekte zorluyor, hem de üst yönetime olan güvenlerini sarsıyordu³⁵². Ülkücü hareket bir manada başıboş kalmıştı. Yıllar boyunca yine bazı ülkücülerin deyimiyle emir-komuta zinciri içerisinde organize olmuş bir hareketin can damarları kesilmiştir.

12 Eylül sonrasında ülkücü camianın yeniden bir yapı altında toparlanması oldukça güç oldu. Öncelikle dört eğilimi bir araya getirme söylemiyle yola çıkan Turgut Özal'ın kurmuş olduğu Anavatan Partisi (ANAP), bazı ülkücüler için fikirlerini iktidarda uygulayabilecekleri iyi bir alternatif olarak algılanmıştı. Siyaseten yasaklı olmayan birçok MHP'li bu saiklerle 1983 seçimlerinden itibaren ANAP listelerinden meclise girmeyi başarmıştı³⁵³. Camianın bir bölümü bu 'eski' ülkücülerini davaya ihanet etmekle suçlarken, suçlananların savunması genelde

³⁵⁰ Burak Arıkan, **Türk Sağının Türk Sorunu: Milliyetçi Harekat Partisi**, Agora Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2008, s. 16.

³⁵¹ Ağaoğulları, **a.g.e.**, s. 235-6.

³⁵² Bora ve Can, **a.g.e.**, s. 118.

³⁵³ Arıkan, **a.g.e.**, s. 18-20.

milliyetçi fikirlerinin itibar görmesi ve hükümette olmalarının Türk milliyetçiliği davasına katkı yaptığı yönündeydi.

Böyle bir yol tercih etmeyen bir kısım diğer ülkücü, 7 Temmuz 1983 tarihinde Muhafazakâr Parti'yi (MP) kurarak Türk milliyetçilerini yeniden bir çatı altında toplamak üzere yola çıktılar. MP'nin genel başkanlığına seçilen Mehmet Pamak'ın başkan seçilmesinde de Alpaslan Türkeş'in etkisi olmuştur. Bu etkiden dolayı Milli Güvenlik Konseyi partinin kadro ve fonksiyon itibarıyla MHP'nin devamı olduğu gerekçeli 26 Temmuz 1983 tarihinde yayınlanan 100 numaralı kararıyla, aralarında Pamak'ın da bulunduğu 25 kurucu üyeyi veto etti³⁵⁴.

MP, 6 Kasım 1983 seçimlerine katılmaya hak kazanamadı. Parti ölü doğmuştu. MP'nin 30 Kasım 1985 günü toplanan Birinci Büyük Kongresi'nde partinin adı Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) olarak değiştirilmiştir. 30 Kasım 1985'te Muhafazakâr Parti'nin Birinci Kongresi yapılmış ve Parti'nin adı değiştirilerek "Milliyetçi Çalışma Partisi" olmuştur. Parti amblemi de değişmiş kırmızı zemin üzerinde beyaz bir hilâl ve etrafında "9 Işık"ı temsilen 9 yıldızdan oluşan amblem kabul edilmiştir. Kongrede tek aday olan Ali Koç genel başkan seçilmiştir³⁵⁵. Bu, partinin yavaş da olsa geçmişe dönme yolunda attığı adımların birincisi sayılabilir.

MP / MÇP çizgisi, Ülkücü hareket içindeki çelişkileri ortadan kaldıracak ideolojik perspektifi ve örgütsel hiyerarşiyi oluşturamamıştı. Tersine, yönetimdeki hizipçi karakteriyle, hareket içi ideolojik-siyasal uyuşmazlıkları körüklemiştir. Yaşanan bunalım, 1986 ortalarından itibaren MÇP'yle daha yakından ilgilenmeye başlayan, en azından genel kamuoyunda MÇP'yle kesin olarak özdeşleştirilen Türkeş'e kuşkusuz tedirginlik veriyordu³⁵⁶. Halihazırdaki yönetimin ülkücü hareketin başka hizipleriyle, güç odaklarıyla, eğilimleriyle zıtlaşarak parti yönetiminde tekel oluşturmaya yönelmesi, MÇP'nin genişleme kanallarını tıkamakla kalmıyor; bizzat Türkeş'in gücünü, etkinliğini tehdit ediyordu.

Ülkücü hareketin geçmişten çok geleceğe yönelik adımlar atması, o günler de kimselerin büyük önem atfetmediği parti ideoloji ve söyleminin ılımlılaştırıldığı, Abdülkerim Doğru'nun genel başkan, daha önemlisi Devlet Bahçeli'nin genel sekreter seçildiği 19 Nisan 1987 kongresidir.

³⁵⁴ Arıkan, **a.g.e.**, s. 20.

³⁵⁵ <http://www.mhp.org.tr/partimiz/tarihce.php> Erişim Tarihi : 22.10.2008.

³⁵⁶ Suat Başaran, "Otorite Boşluğa", **Bizim Ocak**, Sayı:17, Eylül 1989, s.20-24.

Türkeş'in işbirliğine yöneldiği ana gruplar odağında Gazi Üniversitesi İktisat doktoru Devlet Bahçeli'nin yer aldığı "akademisyenler grubu" ile, 1970'lerin Töre-Devlet yayınları faaliyetini Mayaş Yayınları adı altında sürdüren Ali Güngör'ün temsil ettiği ekipti. Büyük ölçüde birlikte hareket ettikleri için Bahçeli-Güngör ekibi olarak tanımlanabilecek bu ekip aydın, akademisyen, bürokrat-teknokrat ve genelde kariyer sahibi kadrolar olarak biliniyorlardı. Bu profil, camiada yakınılan militan görüntüyü değiştirmek bakımından, Bahçeli-Güngör ekibinin MÇP' de konuşlandırılmasını anlamlı kılıyordu. Böylece o zamana kadar MÇP'ye uzak duran Devlet Bahçeli, 19 Nisan 1987'de yapılan olağanüstü kongrede parti yönetiminde belirleyici bir konuma geldi. Devlet Bahçeliyle ilişkileri oldukça gergin olan Muharrem Şemsek ve ekibinden isimlere de yönetimde yer verildi; ancak bunlar formalite mevkiilerdi³⁵⁷. Bu kongrede bizzat, Türkeş'in teklif götürdüğü eski MSP milletvekili, fakat daha sonra bu partiden ayrılan Abdülkerim Doğru genel başkanlığa getirilmiştir.

Abdülkerim Doğru'nun genel başkanlığı parti içinde muhalif seslerin yeniden yükselmesine neden oldu. Ancak Doğru'nun genel başkanlığa getirilmesindeki amaç sağ³⁵⁸ partilerle bir birleşmenin sağlanabilmesidir.

6 Eylül 1987 tarihinde yapılan referandum siyasal yasakları kıl payıyla olsa da kaldırdı. Artık Türkeş yeniden siyaset sahnesinde aktif görev alabilirdi. Türkeş, yasakların kalkmasından tam iki hafta sonra, 20 Eylül 1987 tarihinde MÇP'ye üye oldu. 4 Ekim 1987 tarihinde yapılan olağanüstü kongrede de 210 delegenin tamamının oylarını alarak MÇP genel başkanlığına seçildi. Devlet Bahçeli de genel sekreterliğe seçildi. Yine de parti içerisinde Türkeş'in zamanını doldurduğu ve camianın yeni bir önder yetiştirmesi gerektiğini savunan oldukça çok sayıda partili vardı. Yani, partinin varlığını sürdürmesinde önem taşıyan lider-teşkilat-doktrin üçlemesinin lider ayağı artık sorgulanır olmuştu. Bu sorgulama 29 Kasım 1987 seçimleri sonrasında iyice derinleşti. Partinin Türkiye genelinde yüzde 2.91 oy almasıyla camia büyük bir hayal kırıklığı yaşamaktaydı. Öte yandan, 'teşkilat' ve 'doktrin'le ilgili olarak da ciddi sorunlar yaşanmaktaydı³⁵⁹.

Bunda hem liderin sorgulanması hem de doktriner açıdan Türk-İslam ülkücülerinin merkeze nazaran tabana daha yakın duruyor olmaları önemli rol oynuyordu. Özellikle Türk-İslam ülkücülerinin partiye, partinin de onlara mesafeli duruşu, hem camia içerisinde kafaları

³⁵⁷ Bora ve Can (a), a.g.e., s. 120

³⁵⁸ İslahatçı Demokrasi Parti ve Refah Partisi.

³⁵⁹ Arıkan, a.g.e., s. 24.

karıştırıyor, hem de partinin güçlenip palazlanmasını, en azından 1977 seçimlerinde aldığı oy oranına ulaşmasını engelliyordu.

MÇP'nin 2. Olağan Kongresi'nin yapıldığı 27 Kasım 1988'de yapılan kongre sonucunda Türkeş yeniden Genel Başkan oldu. Parti programında değişiklikler yapılarak 9 Işık Doktrini temel prensip olarak bu programın çatısını oluşturdu. Bu kongrede uzun çabalar ve pazarlıklar sonunda Türk-İslam ülkücüleri partiye döndüler³⁶⁰. Her ne kadar eşitler arasında birincilik yine Türkeş çizgisindeki daha muhafazakâr ülkücüler lehine olsa da, taban nezdinde bu birleşme iyi karşılanmış ve sonuçları hemen 26 Mart 1989 yerel seçimlerinde alınmıştı. Parti bu seçimlerde il genel meclisi oylarına göre Türkiye genelinde oylarını yüzde 4.2'ye yükseltmişti. 1991 genel seçimlerine IDP ve RP ittifakıyla giren MÇP, 1980 sonrasında ilk kez mecliste temsil ediliyordu.

Türk-İslam ülkücülerin partiye dönmeleri, parti içinde yeniden tartışmaların başlamasına neden oldu. MHP içindeki, Türk-İslam Ülkücüleri ve devletçi kesim arasındaki gerginlik, 1991 yılı sonrasında yapılan genel seçimler sonrasında kurulan DYP-SHP koalisyonuna güven oyu verilip verilmemesi sırasında iyice su yüzüne çıktı. Muhsin Yazıcıoğlu³⁶¹ ve arkadaşları koalisyona güven oyu verilmemesini isteyerek, Türkeş'e baş kaldırdılar. Ancak Türkeş, güvenoyu verilmesi yönünde ısrar edince oylamaya katılmayarak gerginliği kamuoyu önünde belirginleştirdiler³⁶².

Muhsin Yazıcıoğlu, MÇP'nin en yakın zamanda yapılacak olan olağan kongresinde Türkeş'in karşısına bir güç olarak çıkmaya hazırlanıyordu. Amacı, Türkeş'in başkanlığındaki yönetimi de ele geçirmek, daha sonra da genel başkanlık koltuğuna oturmaktı. Bu amaçla, taşra örgütlerine kadar bütün gücünü kullandı. MÇP'nin il örgütlerinin kongrelerinde ciddi ayrışmalar meydana geldi. 14 Temmuz 1991'de yapılan Ankara il kongresini Türkeş'e rağmen

³⁶⁰ Bora ve Can (a), **a.g.e.**, s. 407.

³⁶¹ Ülkücü hareketin gençlik liderlerinden olan Muhsin Yazıcıoğlu, MÇP'ye girdikten sonra da Ocaklar üzerindeki kontrolünü bırakmamıştı. Parti içinde de bağımsız davranma yolunu seçerek cezaevinde tutuklu bulunan Ülkücülere yardım etmek amacıyla kurulan Sosyal Güvenlik ve Eğitim Vakfında kendine bağlı ekipler oluşturmaya çalışıyordu. Hapishanedeki Türk-İslam Ülkücülerinin çıkardığı Bizim Dergah Dergisine maddi ve manevi katkılarda bulunarak Türk-İslam Ülküsü çizgisini yayma çabasındaydı. Bu dergi aracılığıyla hem içerdeki hem dışardaki Ülkücülere İslamcı telkinlerde bulunuyordu. Yazıcıoğlu artık parti içerisinde güç odağı haline gelmişti. Yeni İslamcı kimliğiyle Ülkücü tabanda ses bulmaya başlayan Yazıcıoğlu, Ülkü Ocaklarının yerine kurulan Gençlik, Kültür ve Sanat Ocaklarında da etkinliğini gittikçe artırıyor. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pekmezci ve Büyükyıldız, **a.g.e.**, s. 203.

³⁶² Pekmezci ve Büyükyıldız, **a.g.e.**, s. 203.

Onun desteklediği Basri Erdem kazandı. Ankara il kongresi, Türk-İslam Ülkücülerinin ilk ciddi basanları olmuştur³⁶³.

29 Aralık 1991 büyük kongresi, öncesinde ve sonrasında, milliyetçi-muhafazakâr camianın en az itibar ettiği MÇP-MHP kongresi olduğu söylenebilir. Bora ve Can³⁶⁴ bunun da başlıca nedeni MÇP'nin SHP'li koalisyona destek vermesinden duyulan rahatsızlığa bağlamaktadırlar.

1991 Kongresinin önemli tartışmalarından birisi de seçim listesi üzerinde ortaya çıkmıştır. Bora ve Can bu süreci şöyle değerlendirmektedirler “*MHP/MÇP tarihinde ilk kez bu kadar belirgin bir liste kavgası koptu: Türkeş'in listesi olarak sunulan çarşaf listeyi delmek üzere anahtar listeler ortaya döküldü. Gerçi bu çarşaf listede partinin her kanadından bütün önemli isimler yer alıyordu ama divan, usûlüne uygun işaretleme yapılmazsa ilk 60 ismin geçerli kabul edileceği duyurdu. Böylece "dalgın" delegelerin oyunu garantileyen ilk 60, zımnen resmî liste statüsü kazanmış oluyordu. Zaten bu ilk 60, Türkeş'in MÇP'ye 'yerleşmesine' bir çeşit kılavuz kaptanlık yapmış olan Devlet Bahçeli'nin listesiydi. Türk-İslâm Ülkücülerinin önemli isimleri Muhsin Yazıcıoğlu, Ökkeş Şendiller, Esat Bütün, Saffet Topaktaş ile önderi Muharrem Şemsek bu listede 65 ilâ 69. sıralardaydılar. Hem Muhsin Yazıcıoğlu ve arkadaşları hem de Şemsek bu duruma ayrı listeler çıkartarak tepki gösterdiler. Kongre, ortalıkta uçuşan listeler ve listeleri için çığırkanlık yapanların bağırışlarıyla alışılmadık bir seçim karmaşasına girdi - Türkeş ayağa fırlayarak "bu ne hal!" diye bağırdı. Disiplin bozulmuştu!”³⁶⁵.*

Sonuçta Devlet Bahçeli listesi delinmiş, Muhsin Yazıcıoğlu ve arkadaşları da yönetime girmişlerdir. Bahçeli ekibindekilerin listede ilk sıralarda yer alması ve onun "Türkeş'in himayesinde" görülmesi, tepkici delegelerin öncelikle bu isimleri silmesini getirmişti. Türkeş'in, yıpranan bu ekibin yönetimdeki konumunu kaybetmesinden bir rahatsızlığı yoktu; hayıflanmaları "delege iradesi..." yorumuyla karşıladı. Kalabalık başkanlık divanında Türk-İslâm Ülkücülerine etkin bir yer verilmemesiyle, parti içindeki ayrışmanın altı bir defa daha çizilmiş oldu.

MÇP yönetimi bu kongrenin ardından Yazıcıoğlu'na karşı yaptırım uygulamaya başladı. Gençlik, Kültür ve Sanat Ocakları başkanı vasıtasıyla Muhsin Yazıcıoğlu'nun büyük ilgi gördüğü "Gözyaşı Geceleri"nin yasaklandığı ilan edildi. Gözyaşı Geceleri adıyla düzenlenen

³⁶³ Pekmezci ve Büyükyıldız, a.g.e., s. 204..

³⁶⁴ Tanıl Bora ve Kemal Can (b) , **Devlet ve Kuzgun, 1990'lardan 2000'lere MHP**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.30.

³⁶⁵ Bora ve Can (b), a.g.e., s. 30-31.

toplantılarda gençliğin duygusal yapışma hitap edilerek, Ülkücülük İslamcı bir kimliğe büründürölüp efsaneleştiriliyordu³⁶⁶.

Bizim Dergah dergisinin Ankara'daki genel merkez binasının Gençlik, Kültür ve Sanat Ocaklarına mensup kişilerce basılması ve derginin sahibi Emir Kuşdemir'in silahla yaralanmasından bir süre 7 Temmuz 1992'de Muhsin Yazıcıoğlu ve beş arkadaşı, "MÇP'nin gerçek misyonundan uzaklaştığı ve bu nedenle marjinal bir parti olma yolunda ilerlediği" gerekçeleriyle partiden istifa ettiler. Muhsin Yazıcıoğlu, 1998'de kaleme aldığı *Yeni Bir Dünya İçin Yeni Bir Türkiye* isimli kitabında kendisi ve arkadaşlarının MÇP'den ayrılma gerekçeleri arasında "ilkesizlik, parti içi demokrasinin bulunmayışı, lider sultası, bireyi değerlendiriş biçimi, günöbirlik politika belirleme, pazarlıkçılık ve sistemle özdeş hale gelmeyi de" sayacaktı³⁶⁷.

Bu istifaları, MÇP il ve ilçe örgütündeki istifalar izledi. İstifacılar Türkiye genelinde istişarelerde bulunmak amacıyla Yeni Oluşum Hareketi (YOH) isimli gevşek bir yapılanmaya gittiler. YOH'un 6 Aralık 1992'de Ankara'da düzenlediği Siyasi Karar Kongresi neticesinde, 'daha dindar' ölkücüler siyasete yeni bir parti çatısı altında devam etme kararı aldılar. Gerekli yasal hazırlıkların kısa süre içerisinde tamamlanmasıyla, Büyük Birlik Partisi 29 Ocak 1993'te 99 kurucu üyenin³⁶⁸ katılımıyla Türk siyasi hayatına atılmıştır.

Muhsin Yazıcıoğlu ve ekibinin BBP'yi kurarak MHP'den ayrılması özellikle bu dönemde MHP'de parti içi demokrasinin işlemediğinin de göstergesidir. Özellikle Yazıcıoğlu'nun, parti içinde lider egemenliğinden bahsetmesi , Türkeş'in parti içindeki tek belirleyiciliği bunun birer örnekleridir.

Yazıcıoğlu ve ekibinin MÇP'den ayrılmasını Türkeş çok fazla ciddiye almasa da parti yönetimi bu ayrılmayı şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. Partiden ayrılanlar "iharet" ile suçlanmış ve BBP'nin toplantıları MÇP'li gruplar tarafından sabote edilmiştir. Eski MHP ulularından Dünder Taşer'e atfedilen "*Türkeş'in yanlışı, benim doğrudan daha doğrudur*" şiarının özetlediği *Türkeş-dava özdeşliğini reddetmek, iharet*³⁶⁹ demektir. Yaşananlar üzerinde durulması önemli olan bir noktayı işaret etmektedir. Türkeş döneminde "lider-teşkilat-doktrin" üçlemesine karşı gelen her kim olursa ya partiden ihraç edilmiş ya da büyük baskıya maruz kalmışlardır. Yazıcıoğlu ve ekibinin ayrılmadan sonra yaşadıkları da MHP'de

³⁶⁶ Pekmezci ve Büyükyıldız, **a.g.e.**, s. 204.

³⁶⁷ Pekmezci ve Büyükyıldız, **a.g.e.**, s.54.

³⁶⁸ Arıkan, **a.g.e.**, s. 55.

³⁶⁹ Bora ve Can (b), **a.g.e.**, s. 68.

parti içi demokrasinin işlemediğinin birer örnekleridir. Aslında bu durum sadece Türkiye dönemine özgü değildir. Benzer uygulamalar Devlet Bahçeli'nin başkanlığı döneminde de sık sık yaşanmıştır. Bu örnekler Bahçeli Dönemi Başlığı altında ayrıntılı olarak incelenecektir.

19 Haziran 1992'de 12 Eylül rejimince kapatılan siyasî partilerin yeniden açılmasına ilişkin yasa çıkmıştı ve MÇP yönetimi, yeniden açılacak olan MHP'yle bütünleşmenin, Muhsin Yazıcıoğlu ve arkadaşlarının kopmasının getirdiği sıkıntının aşılmasına katkı sağlayacağını düşünüyordu. MHP çatısının, MÇP'nin halâ toparlayamadığı eski MHP'lilere ve özellikle milliyetçi entelijensiyaya kapı açacağı umudu besleniyordu. MHP'yi MÇP'den bağımsız kurma çalışmasını yürüten eski yöneticiler de zaten bu umudu koz olarak kullanmaktaydılar. Hatta bu ekibin sözcüsü Sadi Somuncuoğlu'nun³⁷⁰ iddiası, "MÇP'nin beşe-altıya bölünmüş olan eski MHP topluluğunu temsil edemeyeceği, bu nedenle MHP'nin toparlayıcı bir güç olarak değerlendirilmesi gerektiği idi. Fakat MÇP yöneticileri, MHP'cilerin" tabanlarının olmadığını, mecburen MÇP'ye katılacaklarını hesap ediyordu.

Gerçekten de Somuncuoğlu ve arkadaşları, Yeni oluşumcuları hem MHP'yi temsil etmeye ehil saymıyor, hem e onlarla beraber davranmanın eski MHP'nin tümünü kucaklama iddialarına ters düşeceğini ve militan bir taban edinelim derken çok daha büyük bir potansiyeli ürküteceklerini biliyorlardı. MHP'nin yeniden açılması süreci işlemeye başlarken beklentiler ve saflaşmalar bu merkezdeydi. Sonuç, MHP'nin ' MÇP'yle bütünleşmesi oldu.

Ancak bu bütünleşme süreci de oldukça sancılı geçmiştir. Can ve Bora³⁷¹ bu süreci şöyle anlatmaktadırlar: "Sadi Somuncuoğlu ve arkadaşları, 27 Aralık 1992 günü yapılacak kongrede, delegasyonu MÇP kitlesinin baskısından korumak amacıyla Yükseliş Koleji tesislerinde küçük bir salon tutmuşlardı. Delegeler haricinde kimsenin salona alınmaması için yapılan düzenlemeye rağmen, parti merkezinde bastırılan basın kartlarıyla çok sayıda MÇP'li içeri girdi. Sabah erken saatte kapısını kırarak girdikleri salonun düzenlenmesine müdahale eden MÇP'liler, her tarafa MÇP bayrakları asmışlardı. Birkaç bin ülkücünün abluka altına aldığı salon, dışardan atılan "bozkurtlar içeri hainler (tezahüratın diğer versiyonunda "çakallar") dışarı", "ölmeye ölmeye geldik, hainleri gömmeye geldik" gibi sloganlarla inliyordu". Baskı sadece "psikolojik" değildi. "Hain" ilan edilen Sadi Somuncuoğlu, Nevzat Kösoğlu, Necati Gültekin, Yılma Durak, İhsan Kabadayı hakaretâmiz muamelelerle karşılaştılar, tartaklanan eski Sağlık Bakanı ve Gaziantep milletvekili Cengiz Gökçek

³⁷⁰ Bora ve Can (b), a.g.e., s. 74-75.

³⁷¹ Bora ve Can (b), a.g.e., s. 77-78.

yüzünden yaralandı. Ayrıca iddialara göre, çoğu MÇP'yle birleşme aleyhine oy vereceği kestirilen 300'e yakın delege ürkererek gelmemiştir.

Neticede 132'ye karşı 404 oyla MHP kendini feshederek malvarlığını MÇP'ye devretti. Bu karmaşada elbette delege olmayanların da oy kullandığına dair ciddi kuşkular vardı.

Sadi Somuncuoğlu 30 Aralık'ta basın toplantısı düzenleyerek "Türkeş'le yollarının ayrıldığı" açıkladı. Ona göre "neticeyi delegelerimizin oyları değil kaba kuvvet tayin etmiş", MÇP'nin destek verdiği iktidar, "polisini elini kolunu bağlayarak destekçisine diyet borcu ödemiş"ti³⁷² diyerek ağır bir dille Türkeş'i ve ekibini eleştirmiştir.

Ardından, MÇP-MHP 'kendi' bütünleşmesini gerçekleştirdi: Ocak 1993'te MÇP 4. Olağanüstü Kongresi toplanarak partinin Milliyetçi Hareket Partisi adını almasını kararlaştırmıştır. Böylece MHP'nin yeni dönemi fiilen başlamış oldu.

3.2.1. Türkeş'in Ölümü ve Devlet Bahçeli Dönemi: MHP'nin Değişen Yeni Söylemi ve Parti Programı

MHP'nin yeniden doğmasından sonra önünde iki büyük yarış vardı. 1994 yerel seçimleri ile 1995 genel seçimleri. Bu dönemde MHP seçimlerden başarılı bir şekilde çıkabilme için vitrin düzenlemesine gitti. 9 Ekim 1994 Kongresi öncesinde, bir grup MHP'li iş adamı ile ANAP'lı önde gelen kişiler MHP'ye transfer oldular. Aslında MHP seçim öncesi oy oranını arttırabilmek için geniş bir yelpazeden besleniyordu. MHP'ye katılanların içinde CHP'li İzmir Bergama ilçesi Ayazkent beldesinin belediye başkanı Refik Altuğ, katılanların içinde en çok ses getiren kişi oldu³⁷³.

9 Ekim'deki MHP genel kurulunda, bu vitrin düzenlemeleri hükme bağlandı. Aslında bu kongre MHP açısından bir modernleşme açılımı olması yönünden önem arz etmektedir. Türkeş'in ılımlı çizgisi bu kongrede Nazım Hikmet'ten bir şiir okuması ile de devam etmiştir. Türkeş'in izlemiş olduğu bu politikalar ve Türk İslam ülkücülerinin partiden 1992 yılında kopması, MHP'nin oy potansiyeline yansımakta gecikmeyecekti. Kentli, ılımlı ve seküler seçmen de artık MHP'yi bir alternatif olarak görmekteydi. 27 Mart 1994 yerel seçimlerinde

³⁷² Bora ve Can (b), a.g.e., s. 78.

³⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bora ve Can (b), a.g.e., s. 335-40.

MHP oy oranını yüzde 7.96'ya taşımış ve Türkeş'e ılımlı çizgisini³⁷⁴ sürdürme kararlılığını vermiştir.

Oysa MHP tabanında bu yaklaşım fazla kabul görmüyordu. Teşkilatlar kendi bölgelerinde halk nezdinde merkez parti ve politikacılarına karşı yükselen muhalefetin farkındaydılar, fakat liderleri de merkeze kayarak bu potansiyelin MHP'ye kanalize edilmesinin önünde ciddi bir engel oluşturmuyordu.

Partinin bu kongre sürecinde aşırı-ılımlı bir çehreye büründürülmesi, özellikle de merkez sağdan yeni ithal edilen figürlerin parti yönetimine yerleştirilmesi, MHP kadroları arasında büyük eleştirilere neden oldu. Bu hoşnutsuzluğu da en açıkça ifade eden MHP içindeki muhalif grubun başı olan Muharrem Şemsek olmuştur. Şemsek kongrede, Türkeş'in hazırladığı listeye muhalif bir anahtar liste hazırladı. Ancak Türkeş bu girişime izin vermedi. Partinin yükselişte olduğu , Bora ve Can'a göre³⁷⁵ “Başbuğ'un kamuoyuna “bilge lider” olarak takdim edildiği bir zamanda muhalefetin diklenme şansı yoktu.

1995 Genel seçimlerinden önce DYP ve MHP arasında seçim ittifakı oluşturulması yönünde birkaç adım atılmışsa da başarılı olunamamıştır ve MHP 1995 Genel seçimlerine tek başına katılmıştır. Genel seçim öncesi yaşanan gelişmeler parti içi demokrasi açısından oldukça önem taşımaktadır. MHP aday listeleri neniyle büyük sıkıntı yaşamıştır. Küçük kurultayda tek seçici yetkisini alan Türkeş, aday belirlemede önseçim ya da teşkilat yoklaması için örgüte kesinlikle güvenmiyordu. Genel Başkan yardımcısı Salih Gökçe'nin 3 Eylül 1995'te kendisine sunduğu teşkilatlar raporu³⁷⁶, zaten örgüt içi demokrasiye tutkunluğuyla tanınmayan Türkeş'in güvensizliğini iyice pekiştirmişti.

Milletvekili aday listesinin en fazla tepkiye yol açan özelliği, Türkeş'in akrabalarının ve yakın çevresinin ilk sıralarda yer almasıydı. MHP tabanının bu durum karşısındaki öfkesi ise durulmak bilmiyordu. Seçimlere parti içi çatışmalarla giren MHP 1995 Genel seçiminden hayal kırıklığı ile çıktı. MHP, 24 Aralık 1995 genel seçimlerinde %8.2 oy oranıyla %10 ülke barajının altında kalmıştı. Bora ve Can'a göre³⁷⁷ bu tökezleme, partinin ivmesi düşünüldüğünde sarsıcı bir şoktu ama seçim arifesindeki koşullar düşünüldüğünde bu sonucun sürpriz olmadığını söylemektedirler.

³⁷⁴ Arıkan, **a.g.e.**, s.28.

³⁷⁵ Bora ve Can (b), **a.g.e.**, s. 338.

³⁷⁶ Bora ve Can (b), **a.g.e.**, s. 348.

³⁷⁷ Bora ve Can (b), **a.g.e.**, s. 353.

1996 yılında, görünürdeki seçim başarısızlığının getirmiş olduğu sessizliğe karşılık, Türkeş sonrasına ilişkin arayışlar ve spekülasyonlar, alttan alta kaynamaktaydı. Yavuz Selim Demirağ'ın şu satırları, halefliğe aday olanların ortaya çıkmış olduğuna işaret ettiği gibi, "merkez" in buna tepkisini de yansıtır: *"MHP bir tarikat, bir dergâh değildir. Tabii lider de Şeyh değil, Başbuğ'dur. Kimseye el vermemiştir. Vermez de... Genç ülkücülerin, Türk töresine göre büyüklerine 'Ağabey' diyerek saygı göstermeleri bazı ağabeyler tarafından su istimal ediliyorsa, gerekli cevabı dün olduğu gibi bugün de alırlar. ... Ülkücü Hareket Allah rızasını gözetir ağabey hatırını değil"*³⁷⁸ diyerek lider parti içindeki konumu ağır bir şekilde eleştirmiştir.

Genel seçimden sonra oluşturulan yeni MHP üst kuruluyla Tuğrul Türkeş'in yönetimdeki etkinliğinin artması (nitekim bu yönetimdeki üyelerin büyük çoğunluğu 1997'deki kongrede onu destekleyecekti), "Başbuğun oğlunu "veliaht" olarak hazırladığımı düşünenleri doğruluyordu.

Alparslan Türkeş, 4 Nisan 1997'de, MHP'nin Kırşehir il kongresinden dönüşte katıldığı bir akşam yemeği davetinden ayrıldığı sırada otomobilde bir kalp krizi geçirdi³⁷⁹. Türkeş'in ölümü ile birlikte artık MHP'de Bahçeli ile birlikte yeni bir dönem başlıyordu.

Alparslan Türkeş'in kendisi asla açıktan bir "lider adayı" göstermedi, bu konunun tabu olarak kalmasını destekledi. "Başbuğ" karizmasının bir tür "sonsuzluk" fikrini taşıması gerekiyordu.

Hocaoğlu, Türkeş döneminden sonra tartışılmaz liderliğin son bulduğunu şu düşüncelerle açıklamaktadır: "Alparslan Türkeş'in Başbuğ, yani "kurucu büyük usta" olmasının, karizmatik ve efsaneleşmiş kişiliğinin ve kendisine karşı duyulan fevkalade büyük saygının, onu parti içerisinde tartışılmaz bir konuma getirmiş olduğu tartışılmaz bir husustur. Ancak, artık bu dönemin kapanmış olması iktiza etmektedir. Artık bundan sonra **başbuğ** olmayacak, sadece **genel başkan** olacak manifestosu, artık bundan sonra tartışılmaz lider olmayacak" anlamında kullanılmış olsa gerektir."³⁸⁰

Ülkücü hareket ve MHP açısından Türkeş ve onun temsil ettiği "liderlik", özel öneme sahiptir. Türkeş'in konumu, ülkücü hareketin 12 Eylül öncesinde klasik korporatist

³⁷⁸ Ortadoğu Gazetesi, 12.01.1996.

³⁷⁹ Bora ve Can (b), a.g.e., s. 384-385.

³⁸⁰ Durmuş Hocaoğlu, **Yeni M.H.P. ve Ülkücülük**, *Son Çağrı*, , *Son Çağrı* Yazıları Sıra No: 15, 17 Nisan 1997, s.05 Erişim Adresi: <http://www.durmushocaoğlu.com/dh/yazi.asp?yid=4406964> Erişim Tarihi: 23.10.2008.

örgütlenmeye en çok yaklaşan yönü olarak değerlendirilebilir. Türkeş'in hareket üzerindeki hamiliği ve en önemlisi taktisyenlik ve ideoloğu onu tartışılmaz tek lider konumuna sokmuştu.

Türkeş'in parti içinde tartışılmaz bir liderliğe sahip olması, onun, asker kökenli olmasına, parti içinde sıkı bir disiplin uygulamasına, lider-teşkilat-doktrin üçlemesinde oligarşik lider vasfı ile özdeşleşen bir portreye sahip olmasına neden olmuştur.. Türkeş'in son dönemde MHP'yi merkez sağa oturtmaya çalışması, 1995 genel seçimleri için MHP tabanından olmayan kişilerin partiye katılmalarını sağlaması, Türkeş'in önceki döneme göre daha uzlaşmacı bir yapı sergilediğinin göstergesidir.

Türkeş dönemi MHP'sinde parti içi demokrasinin işlemediğini söyleyebiliriz. Dahası işlerlik kazandırmak için herhangi bir girişimde de bulunulmamıştır. Parti içindeki tek belirleyici Alpaslan Türkeş olmuştur. Partiyi ya da lideri eleştirenler, davaya ihanet ile suçlanmış; ya partiden ayrılmaya zorlanmış ya da ihraç edilmişlerdir.

Liderlik, MHP için, Türkeş ile özdeşleştirilmiş çok özel bir statü ve fonksiyon demektir. Türkeş, yasaklı olduğu dönemde bile parti genel başkanlarını bizzat belirlemiştir. "Otuz senedir bir genel başkanlık yarışı yaşamamış, böyle bir mücadeleye şahit olmamış bir camia birdenbire genel başkan seçimi gerçeğiyle karşı karşıya gelivermişti"³⁸¹.

Yıldırım Tuğrul Türkeş, "Başbuğ"un hukuki mirasçısı olması yanında, siyasî mirasında da hak sahibi sayılanların başında geliyordu. Zaten Türkeş'in ölümünden sonra toplanan parti yönetimi geçici genel başkanlığı tereddütsüz Tuğrul Türkeş'e vermişti. Bu tereddütsüzlükte, bir gecede yapılan yönetim değişikliğinin payı olduğu açıktı.

Yarışa avantajlı giriyor görünen Tuğrul Türkeş'in arkasında, hem soyadının sağladığı "sağlam" referans, hem Alpaslan Türkeş'in '90'ların ortasında başlattığı "Yeni Çizgi'nin devamcılığı misyonu, hem de büyük medyanın ve onun göz kırptığı "pop milliyetçilik" imajının desteği vardı. Teşkilatın önemli bazı isimlerinin, il yöneticilerinin önemli bir kısmının ve seçim sonrasındaki operasyonlarda Ülkü Ocakları'nın genel başkanlığına getirilen Azmi Karamahmutoğlu'nun desteğine fazlasıyla güveniyordu³⁸².

Kongre öncesi Tuğrul Türkeş'in başkanlığına kesin gözüyle bakılıyordu. Bunda hem Türkeş'in oğlu olmasının hem de parti içindeki konumunun etkisi oldukça fazladır. Tuğrul

³⁸¹ Şevket Bülent Yahniçi, **Dünümüz, Halimiz, Geleceğimiz**, Ankara, 1997, s. 30.

³⁸² Erbil Tuşalp, **Bozkurtlar**, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2001, s. 98.

Türkeş'e karşı olan muhalefet bloku açısından ise ciddi bir potansiyel bulunmasına rağmen güçlü ve "hazır" bir seçenek görülmemiştir.

Parti içinde çeşitli dönemlerde etkili olmuş ve daha sonra Türkeş'in operasyonlarıyla tasfiye edilmiş birçok kişi muhalefetin odağı olmaya adaydı. Bu kategorideki isimler; Muharrem Şemsek ve Devlet Bahçeli olarak görünüyordu. Devlet Bahçeli 1990'ların ortalarında parti yönetiminden dışlandığı dönemde yayınlanan haftalık *Milliyetçi Çizgi* gazetesiyle "Yeni Çizgi"ye karşı bir muhalefet odağı yaratma konusunda çaba göstermiştir. Tuğrul Türkeş'in kendi ismini öne çıkartan ve medya öncelikli stratejisine karşın, Bahçeli teşkilat ağırlıklı ve camia içi dengeleri gözetilen bir strateji izlemiştir³⁸³.

Muhalefet içinde "önemli isim" olarak işaret edilen bir diğer kişi de Ramiz Ongun'du. Ongun kısa bir süre önce Türkeş'in talebiyle partiye katılmıştı ve 1980'lerin ortalarından beri "bozkurtlar yuvaya" sloganının muhatabı olan eski (1980 öncesi) kuşakların adayları olarak öne çıkıyordu. Ongun, MHP'nin ilk gençlik örgütlenmesi liderlerinden biriydi, daha sonra doğrudan Türkeş'e bağlı ayrıcalıklı/seçkin bir ara kademe oluşturan "Eğitimciler" kadrosunda yer almış, ardından yurtdışına gönderilmiş ve Türk Federasyonu başkanlığı yapmıştı. Diğer öne çıkan adaylar, Enis Öksüz ve İbrahim Çiftçi oldular. Enis Öksüz, akademik kariyerin saygınlığından ve aktif politikanın içinde yer almamış olmanın yıpranmamışlığından, denge sağlayıcı bir rol üretmeyi umuyordu. Doğan Öz cinayeti sanığı İbrahim Çiftçi ise, "icraat şöhreti"ne politik güç vehmederek şansını deniyordu³⁸⁴.

Liderlik yarışının ilk raundu 18 Mayıs'ta yapıldı. Kongre günü, resmen sekiz aday salona geldi. Bunlardan ikisi, Mustafa Korkmaz ve Yedigöller Çortay kongre salonunda adaylıktan çekildiklerini açıkladılar. Kalan altı aday ise şunlardı: Tuğrul Türkeş, Devlet Bahçeli, Ramiz Ongun, Enis Öksüz, Muharrem Şemsek ve İbrahim Çiftçi. Kurultayda ilk çekişme Divan Başkanlığı seçiminde yaşandı. Beş aday Tuğrul Türkeş'e karşı birleşerek Divan Başkanlığı'nı aldılar. 1179 delegenin katıldığı oylamada Türkeş'in adayları Keçiören Belediye Başkanı Turgut Altınok 441 oy alırken, diğer aday Erzincan Belediye Başkanı Talip Kaban 738 oyla Divan Başkanlığı'na³⁸⁵ seçilmiştir.

İlk tur oylamanın sonuçlarına göre, 412 oy alan Tuğrul Türkeş'i, 359 oyla Devlet Bahçeli, 231 oyla Ramiz Ongun, 104 oyla Enis Öksüz izliyordu. Muharrem Şemsek'e 80, İbrahim Çiftçi'ye ise sadece 13 oy çıkmıştı, ilk tur oylama, iki çarpıcı sonucu ortaya çıkartmıştı.

³⁸³ Tuşalp, **a.g.e.**, s.99.

³⁸⁴ Bora ve Can (b), **a.g.e.**, s. 389-90.

³⁸⁵ Bora ve Can (b), **a.g.e.**, s. 392.

Birincisi; Tuğrul Türkeş'in açık ara önde olduğu doğrultusundaki kongre öncesi öngörülerin yanlışlığı anlaşılmıştı, ikincisi ve daha önemlisi ise; Türkeş dönemi güç dengelerinin artık hiçbir geçerliliğinin kalmadığı, teşkilatın ve dolayısıyla delegenin iradesinin "serbest kaldığı" görülmüştü. Bu gerçek, zımnen, "Türkeş" isminin yarattığı baskıdan kurtulmayı ifade ediyor

Bahçeli ekibinden Şevket Bülent Yahnici'nin tespiti bu döneme kadar MHP ve Türkeş'in demokrasiye bakış açısını özetler niteliktedir: *"Kim ne derse desin ve de hiç birbirimizi kandırmayalım ki, bugünlere kadar MHP içinde tam ve gerçek bir demokrasiyi savunabilen kişilerin sayısı az olmuştur. Çünkü, tabandan gelme yerine, tabanın iradesinin üstüne oturmanın geçerli olduğu bir yapıda, herkes işini bu duruma göre ayar etme gayretinde olmuştur, işte, şimdi görülen hadise odur ki, bu anlamda MHP tam ve gerçek demokrasiyle tanışmaya başlıyor."*³⁸⁶.

İlk tur oylamadan sonra kongre salonunda demokratik seçime yakışmayan tartışmalar ve kavgalar çıktı. Tuğrul Türkeş dışındaki 5 aday³⁸⁷ toplantı yaparak tek bir adayda anlaşmaya vardılar. Bu kişi MHP'nin yeni başkanı olacak olan Devlet Bahçeli idi.

Tek adayın çıkması üzerine kongre salonunda kargaşa ortamı oluştu. Azmi Karamahmutoglu ve arkadaşları divanı bastılar. Kürsü mikrofonunu eline geçiren Karamahmutoglu şu konuşmayı yaptı: "Kimse MHP'yi pazarlayamaz. Delegenin adına saygı gösterelim. 1980'de kaçanlar, 1983'te yollarını ayıranlar bugün yolumuza çıktılar. Yaşasın hainler için illegalite! Ben bunu başlatıyorum. Pazarlıklı kongreyi tanımadığımızı ilan ediyorum. Bizim adayımız Tuğrul Türkeş'tir. Artık söz bitti, bundan sonra eylem günüdür!" Karamahmutoglu bu sözlerin ardından etrafındaki Ülkü Ocaklılara "salonu dağıtma" talimatını vermiştir.³⁸⁸.

Kongrede yaşananlar demokrasi açısından oldukça düşündürücüdür. Oy kullanma kabinleri, kürsü ve oy sandıkları parçalanmış, sloganlar eşliğinde yumruklaşmalar ve silah seslerinin başlamasıyla salon kısa sürede boşaltılmıştır. Böylece ilk raunt galipsiz, ama çok sayıda mağlup ile sona ermiş oldu ve kongre ileri bir tarihe ertelenmiştir. 18 Mayıs kongresinin,

³⁸⁶ Yahnici, **a.g.e.**, s. 31.

³⁸⁷ Devlet Bahçeli, Ramiz Ongun, Enis Öksüz, Muharrem Şemsek ve İbrahim Çiftçi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bora ve Can (b), **a.g.e.**, s. 393.

³⁸⁸ Azmi Karamahmutoglu bu olaydan yedi ay sonra kendisiyle yapılan bir söyleşide şunları söylüyordu: "Her şeyin o kongrede kesinleşeceği, ne olacaksa orada olacağı gibi yanlış bir kanaat oluşmuştu. Açıkçası büyüklerimiz bizi uyarmamıştı, eğer daha bunun ikinci raundu var deselerdi daha soğukkanlı olabilirdik" **ArtıHaber**, Sayı 1, Aralık 1997.

MHP'nin kamuoyundaki "yeni imajı" ve parti içi demokrasinin işlememesi açısından sarsıcı sonuçları olduğu da açıktı.

Ertelenen kongre 7 Temmuz 1997'de yapıldı. Bu kongrenin atmosferini belirleyen, aşırı polisiye önlemlerdi. Askeri yönetimi hatırlatan bir güvenlik önlemi vardı. Güvenliği sağlamak üzere 2 bini resmî kıyafetli olmak üzere 3 bin polis görev yaptı. Çevre yollar trafiğe kapatıldı, polis panzerleri salon çevresini kuşattı, sadece delegeler ile basın mensupları salona alınmıştır.

Kongrenin çerçevesi, değişen ittifaklar ve güç dengeleriyle yeniden çizilmişti. 18 Mayıs ile 7 Temmuz arasında lider adayları ve bu adayları destekleyen ekipler arasında yoğun kulis ve gerilim faaliyeti günlerce devam etti. 18 Mayıs Kongresi'nde Bahçeli'yi destekleyen Muharrem Şemsek, bu kez Tuğrul Türkeş'in yanındaydı. Bu kararın gerisinde Şemsek ile Bahçeli arasında çok eskiye dayanan gerilimli ilişkinin önemli bir rolü vardı³⁸⁹.

18 Mayıs'taki güç dengeleri, Muharrem Şemsek'in oylarının Türkeş hanesine geçmesi dışında aynen oylamaya yansdı. Oylama sonucunun rakamsal ifadesi, blokların sabit kaldığını gösteriyordu: Bahçeli 697, Tuğrul Türkeş ise 487 oy almıştı³⁹⁰. Bu sonuçla, mücadele 23 Kasım'daki rövanşa kadar bitmiş ve MHP'de Türkeş dönemi sona ermiş oldu.

Türkeş'in ölümünden sonra, 18 Mayıs-7 Temmuz kongreleri sürecinde, parti içinde yıllardır zaten sürmekte olan iktidar mücadeleleri "liderlik yarışı"nın da içerecek biçimde ve MHP geleneğinde ilk kez açıktan yaşanmıştı. MHP'nin "lider-teşkilat-doktrin" üçlemesi içindeki taşıyıcı omurga, Türkeş'in temsil ettiği "lider" unsuruydu. Kongreler süreciyle Türkeş devri ve ismi MHP'de sonlanırken, bu sonucu hazırlayan unsur "teşkilat" ve bir ölçüde de, onu destekleyen doktrin olmuştur. Devlet Bahçeli'nin Genel Başkan seçilmesiyle "lider"nin önemi silikleşmiş, ikincilleşmiş,³⁹¹ buna karşılık "gelenek" geri çağırılmış ve "teşkilat" partiye el koymuştur.

7 Temmuz Kongresi'nden sonra Devlet Bahçeli Genel Başkan seçilmiştir ama partideki iktidarı hâlâ son derece sorunlu. Çünkü Merkez Yürütme Kurulu'nda Tuğrul Türkeş'le

³⁸⁹ Muharrem Şemsek ile Devlet Bahçeli arasındaki gerilim 1980'li yıllara dayanıyor. '80'lerin başlarında MHP'nin yeniden toparlanması çalışmalarını Muhafazakâr Parti ve Milliyetçi Çalışma Partisi çatısı altında yürüten Muharrem Şemsek o dönemde *Hamle* ve *Töre* dergileri çevresinde 'üslenen' Devlet Bahçeli ve Ali Güngör tarafından sertçe eleştiriliyordu. Hatta bu nedenle o dönemde Bahçeli'nin evinin önünde bir grubun saldırısına uğradı ve dövüldü. Ayrıntılı bilgi için bkz. Faruk Bildirici, "Devlet Bahçeli", *Siluetini Sevdüğimin Türkiye'si*, Doğan Kitap, İstanbul, s.21-2.

³⁹⁰ <http://www.mhp.org.tr/partimiz/tarihce.php> Erişim Tarihi: 24.10.2008.

³⁹¹ MHP'nin yapısal özelliklerinden dolayı bu silikleşme geçici bir süre için geçerli oldu ve bu kongre tablosundan iki buçuk sene sonra yapılan 2000 kongresinde "lider belirleyiciliği" Türkeş'i aratmayacak biçimde geri gelecekti.

birlikte davrananların sayısı hiç az değildi ve ekipler bütün güçlerini genel başkanlık seçimine harcadıklarından MYK'nın bileşimi istenen biçimde oluşturulamamıştır. Nitekim ilk MYK toplantısında yapılan Başkanlık Divanı seçiminde Bahçeli'nin listesine alternatif olarak çıkan liste küçümsenmeyecek bir oy aldı. Devlet Bahçeli 6 Temmuz ile 23 Kasım arasında geçen sürede çok sıkıntılı bir genel başkanlık dönemi yaşadı. 23 Kasım'da yapılacak olağan kongre öncesinde dengelerin değişmesi veya ciddi bir hata yapma olasılıklarını gözetererek çok temkinli bir politika izledi.

23 Kasım'daki son raund, nihai rotayı çizmiştir. Görünürdeki birlik beraberlik havasına karşılık gerilim hayli yüksekti. Muharrem Şemsek yine Tuğrul Türkeş'i destekliyordu ama Ramiz Ongun bu kez seçime kendi başına girmeye karar vermişti. Önceki kongrelerde Tuğrul Türkeş'i destekleyen Seval Türkeş de bu kez desteğini Ramiz Ongun'dan yana kullanıyordu. Sonuçta Bahçeli 671 oy alarak genel başkan seçilirken, Türkeş'e 483, Ongun'a ise 73 oy çıktı³⁹². Böylece MHP'de Bahçeli dönemi resmen başlamış oldu.

Devlet Bahçeli'nin Türkeş sonrası MHP başkanlığına seçilmesi parti dinamikleri açısından birçok şeyin değişmesini de beraberinde getirmiştir.. Bahçeli ilk iş olarak yeniden parti içerisinde lider-teşkilat-doktrin anlayışını geçerli kılmak için kolları sıvadı. Yeni programda, 1988 yılından beri olduğu gibi, temeline, "Türk milletine milli, manevi ve insani açılardan seslenen; sevgiyi, adaleti, barışı ve güven içinde bir gelişimi amaçlayan" Dokuz Işık Doktrini (DID) tarafından beslenen Türk milliyetçiliğini koymaktadır³⁹³.

1995 seçimlerinde partinin barajı geçememesinin temel sebebi, parti merkezinin teşkilatla iletişimini büyük ölçüde kaybetmiş olmasıydı. Bahçeli ve ekibi göreve geldikleri tarihten 1999 seçimlerine kadar oldukça kapsamlı bir içe dönüş hareketi başlattılar. Gündemlerini oluşturan öncelikler, Bahçeli'nin liderliğini konsolide etmesi, teşkilatın yeniden kazanılması, dönüştürülmesi ve lidere sadık kılınması, doktriner yapının yeniden ve güncelleştirilerek pekiştirilmesiydi. Oysa bunu yapmak sanıldığı kadar kolay değildi³⁹⁴. Öncelikle Bahçeli, Türkeş'in aksine oldukça içine kapalı, kendi dünyasında yaşayan, utangaç bir karaktere sahipti. Türkeş'in sert, otoriter ve babaerkil görüntüsü, tavırları Bahçeli'de bulunmuyordu. Bahçeli'nin yaptığı değişikliklerin içinde; beyaz çorap giyinilmemesinden, sarkık bıyıkların kesilmesine kadar beşeri münasebetler konusunda eğitimler verilmesi, mafyaya bulaşanların partiden uzaklaştırılması ve "Mafyaya buluşan bizden değildir" diyerek

³⁹² Bora ve Can (b), *a.g.e.*, s. 396.

³⁹³ Milliyetçi Hareket Partisi, *Parti Program, Erişim adresi:*
<http://www.mhp.org.tr/tanitimPrg&Tzk/Program.htrn>, Erişim Tarihi: 24.10.2008.

³⁹⁴ Arkan, *a.g.e.*, s. 30-2.

bu kişilere kapıların kapatılması ve Ülkü Ocaklarının yeniden yapılandırılması önemli değişikliklerin içindedir.

Doktriner olarak parti ciddi bir bunalım yaşamıyordu, fakat teşkilat düzeyinde doktriner bağımlılık yenilenmeliydi. Parti Siyaset Okulu ve AR-GE birimlerinin kurulması her üç amaca da hizmet etti. Bu birimlerle Bahçeli'nin liderliği pekişecek ve yeni bir hiyerarşik yapı hayata geçecekti. Üstelik bilim adamlarından oluşan bu birimler, bir yandan taşrada parti merkezinin otoritesini pekiştirirken, diğer yandan büyük şehirlerde partinin kentli 'vitrin'ini oluşturuyordu. Taban Bahçeli'nin parti genel başkanlığına seçilmesini bir 'öze dönüş' hareketi olarak algılamıştı³⁹⁵.

Böylece Bahçeli ve ekibi, Türkeş'in 1980 sonrasında bir arada tutmakta ciddi zorluk yaşadığı partiyi yeniden ve yeni bir şevk ve azimle bir araya getirmeyi başarmışlardır.

Türkiye'nin seçim atmosferine girdiği 1998 yazı, MHP açısından da seçim öncesi son rötuşların yapılacağı bir dönemeçti. Rötuşların en başında ise kongrelerde Tuğrul Türkeş'le birlikte hareket etmiş bazı il yönetimleri³⁹⁶ Birer birer görevden alınmaya başlandı. Amaç parti içinde tek bir sesin hakim kılınması idi. Uygulanan bu değişim parti içindeki çok sesliliği de ortadan kaldırmayı amaçlıyor; Türkeş'ten sonra Bahçeli de tek lider olma yolunda ilerliyordu. Böylece partide oligarşik yapı oluşturulmuştur.

Özellikle de Ankara il yönetiminin görevden alınması, Ankara teşkilatında etkili olan Keçiören Belediye Başkanı Turgut Altınok ile iplerin gerilmesine neden olmuştur. Bunun üzerine Altınok'da partiyi eleştiren ağır eleştirilerde bulunmuştur. Gerilim, Devlet Bahçeli'nin temmuzda Beypazarı'ndaki toplantıda yaptığı konuşmada sarf ettiği "*MHP'nin ilerleyişine çelme takanların bacakları kırılır*"³⁹⁷ sözleri ipleri iyice gerilmiştir. Tuğrul Türkeş ve ekibi bu sözlerle kendilerinin hedef alındığını düşünerek tepki vermişlerdir.

MHP'deki muhalif grup Yeni Harman Dergisini çıkartmaya başlayarak, dergi üzerinden MHP'ye ağır eleştirilerde bulunmaya başlamış; özellikle de MHP İstanbul İl Başkanı Mehmet Gül'ün Alparslan Türkeş'i hedef alan sözleri bardağı taşıran son damla olmuştur. 18 Kasım 1998'de Tuğrul Türkeş ve arkadaşları MHP'den istifa ettiklerini açıkladılar. 26 Kasım'da da Aydınlık Türkiye Partisi adıyla bir yeni bir partinin kuruluş dilekçesini İçişleri

³⁹⁵ Arıkan, **a.g.e.**, s. 32.

³⁹⁶ Ankara, Antalya, Urfa, Denizli, Tokat gibi.

³⁹⁷ Bora ve Can (b), **a.g.e.**, s. 398.

Bakanlığı'na verdiler³⁹⁸. Tuğrul Türkeş ve ekibinin ayrılması, BBP'den sonraki ikinci bir bölünme idi. Muhalif güçlerin parti içinden koparılmasından sonra MHP'nin "Dikensiz Gül Bahçesine" dönüleceği tahmin ediliyordu. Ancak 1999-2002 dönemindeki hükümet performansının doğurduğu hayal kırıklığı MHP'yi derin bir krize sürükleyecekti.

18 Nisan ve 1999'daki genel ve yerel seçimler MHP için ve özellikle de Bahçeli yönetimi için oldukça önemliydi. Bahçeli ve ekibi 1999 seçimlerine büyük bir titizlikle hazırlandılar. Bahçeli, başta DYP olmak üzere diğer partilerden gelen ittifak arayışlarını elinin tersiyle itecek ve "*Ülkücüler sözlüklerinden iki kelimeyi çıkarmıştır. Biri baraj, diğeri ittifaktır*"³⁹⁹ sözleri ile tabanını ajite edecekti. Bahçeli'nin bu sözleri oldukça etkili oldu. Seçimler boyunca tanınmayan bir liderle sessiz sedasız çalışmalarını yürüten MHP, 18 Nisan sabahı Sağ'ın en büyük partisi, DSP'nin ardından Türkiye'nin de ikinci partisi çıkmıştır.

Bu duruma MHP'liler bile şaşırılmıştı. Aslında başarıyı getiren ne MHP'nin seçim stratejisiydi, ne de ortaya koyduğu program ve hedeflerdi. 1999 yılında çanlar MHP için çalıyordu. PKK terörünün kabarttığı öfke dalgası bu kez MHP'nin potasında oya dönüşmüştü. Abdullah Öcalan'ın 1998'de yakalanmış olması da oyların MHP kaymasında etkili olmuştur. Buna ek olarak Çiller ile Yılmaz arasındaki sonu gelmez siyasi ihtiras ve kavgaları, RP ve FP'nin sistemle sonu gelmez uyuşmazlıkları, yolsuzluklar, yoksulluklar millette bıkkınlık yaratmıştı. Bütün bu alışılmış liderlerin yerine bu kez sessiz, yeri geldiği zaman sertleşen ama kırmayan, yeri geldiği zaman yumuşak konuşan bir Devlet Bahçeli ve MHP vardı. Seçim meydanlarında yoksulluk ve yolsuzlukla mücadele sözü veren, terörün kökünü kazıyacak, başörtüsü problemini çözecek söylemlerle yola çıkan MHP, üstüne bindiği öfke rüzgarının etkisiyle yelkenlerini doldurdu ve yüzde 18 oy aldı. Tanrıverdi'ye göre⁴⁰⁰ bu başarının nedeni; MHP 'Başbuğ' diye andığı liderini yitirdiği halde ortaya mucizevi bir 'Türkiye programı' koyduğu için tırmanış sergilemiş değil; şartlar öyle gerektirdiği için ve 'denenmemiş' tek parti olduğu için %18'lik bir oya ulaştığını belirtmektedir.

MHP'nin beklenmedik oy oranı bir anda tüm gözlerin ülkücü hareketin üzerine çevrilmesine neden oldu. Herkes MHP'nin değişip değişmediğini sorgulamaya başladı. Bu aşamada kurmayları ile birlikte seçimden 5 gün sonra katıldığı televizyon programında Bahçeli, "12 Eylül döneminde yaptıklarımızdan pişman değiliz. Çünkü, biz o dönemin

³⁹⁸ Bora ve Can (b), a.g.e s. 459.

³⁹⁹ Türk Tanrıverdi, **Yeniden Türkleşmek Ya Da Mhp'nin Önlenebilir Yükselişi**, 6 Kasım 2006 Erişim Adresi: http://www.eastweststudies.org/tr/makale_detail.php?tur=560&makale=249 Erişim Tarihi: 24.10.2008

⁴⁰⁰ Tanrıverdi, a.g.m.,.

gerekirdiği Şeyleri yaptık. Yaptıklarımızdan vicdanımız rahat”⁴⁰¹ diyerek geĀmiŐe sahip çıkıyordu.

Sonuçta DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti kuruldu. Bülent Ecevit’in BaŐbakanlıđında, Devlet Bahçeli’nin de Başbakan yardımcılığında yeni hükümette MHP daha çok icracı bakanlıklara talip olmuştur.

1999-2002 dönemi arasında MHP koalisyon hükümetinde oldukça yıprandı. Özellikle de 1999 seçim beyannamesinde yer alan sözlerin bir çoğu yerine getirilemedi. Bunların içinde calan’ın idam sorunu ve türban meselesinin çözüme kavuŐturulamaması, AB uyum paketlerinin hkmetten birer birer geçmesi bunlardan sadece bir kaçını oluşturmaktadır.

2000 Nisan’ının sonunda gerçekleşen *“Sadi Somuncuoğlu olayı”*, alttan alta kaynayan hoŐnutsuzluđun ilk kez açığa çıkması bakımından oldukça önemlidir. Somuncuoğlu olayı özelliklede MHP’de parti içi demokrasinin işlemediğinin çarpıcı bir örneğidir. Sadi Somuncuoğlu, Süleyman Demirel’in görev süresinin uzatılmasına dönük giriŐimlerin sonuç vermemesiyle gelip atan Cumhurbaşkanlığı seçiminde parti yönetiminin koalisyon ortaklarıyla müşterek hareket etme kararma karşı çıkararak, MHP’nin kendi adayını çıkartması gerektiğini savunmuş ve aday olmayı düşündüğünü açıklamıştır.

Arıkan, Somuncuoğlu’nun karŐılaŐtıđı antidemokratik süreci Şöyle anlatmaktadır. *“Somuncuoğlu TBMM’ye adaylık mektubunu vermek için geldiğinde, MHP’li saldırgan bir milletvekili grubu tarafından binaya girmesine izin verilmez ve Somuncuoğlu’ndan TBMM’ni hemen terk etmesi istenir. Bu isteği takiben, Somuncuoğlu’nun korumaları ve MHP’li milletvekilleri arasında çıkan kavgada bir milletvekilinin tabanca çekmesi birçok ulusal kanalda canlı olarak yayınlanır. Sonunda Somuncuoğlu’nun binayı terk etmeye karar vermesine rağmen, olaylar Türkiye’de demokrasinin işleyişi adına rahatsız edici boyutlarda gelişmeye devam eder. Saatler sonra MHP’li milletvekilleri, adaylık baŐvurusunun meclis başkanına ulaştığını duyunca başkanın ofisini zor kullanarak basar ve baŐvuruyu yırtarlar. Ertesi gün, TBMM Başkanı Yıldırım Akbulut, yırtılan başvurunun yalnızca bir kopya olduğunu ve bu nedenle Somuncuoğlu’nun yasal olarak aday olduğunu açıklar.”*⁴⁰²

Çoğu kişiyi asıl korkutan, MHP’nin olaydan sonraki resmi açıklamasıdır. Parti genel başkan yardımcısı, Somuncuoğlu’nu töreye aykırı gelmekle suçlar ve bu tutumun hiçbir koşul

⁴⁰¹ Tuşalp, a.g.e., s. 101.

⁴⁰² Arıkan, a.g.e., s. 164-165.

altında kabul edilemeyeceğinin altını çizer. Böylelikle MHP'nin, parti töresini parti içi demokrasinin üstünde tuttuğunu söyleyebiliriz.

Somuncuoğlu vakasından sonraki skandalın kaynağı, 'teşkilâtın bağrından gelen' bir meçhul milletvekili değil, gayet iyi bilinen birisi olduğudur. 1960'ların sonlarından beri ülkücü harekette olan ve 1980 sonrasında son genel seçimlere dek Devlet Bahçeli'yle birlikte davranan İçel Milletvekili Ali Güngör. Ali Güngör, 2000 Aralık'ında DSP'liler tarafından Meclise getirilen Şartlı Salıverme Yasasına kararlılıkla karşı çıkıyordu. Bu dönemde Ali Güngör'ün ifadeleri⁴⁰³ partiden ihraç edilmesine neden olmuş ve parti içinde eleştirinin ve söz hakkının olmadığını bir kez daha kanıtlamıştır.

2000 Aralık'ında yapılan büyük kongre, bir yandan MHP yönetiminin seçim başarısını ve "ikbali" kutlayarak hükümranlılığını pekiştireceği bir gösteri olarak tasarlanmaktaydı. Parti içinde varolan bir dizi ihtilâf eksenini, kongre öncesinde gerilimin yüksek irtifada seyretmesine yol açmıştır. "Somuncuoğlu krizi" sırasında uç veren "kabinedekiler-partidekiler" zıtlaması, "Ocaklar-Parti" gerilimi, "eski cefakârlar-yeni gelenler" ayrışması, ananevi "ülkücü olanlar-olmayanlar" ayrımı, ilçe ve il kongrelerinde su yüzüne çıkarmıştır. Birçok yerde kavgalar çıkmış; Adıyaman-Kâhta ilçe kongresinde kavga ölümle sonuçlanan silahlı çatışma noktasına varmıştır, İstanbul il kongresinde, çeşitli nedenlerle yönetime tepki duyan delegelerin desteğini alan bir koalisyonun, genel merkezin istemediği Hasan Hüseyin Ceylan'ı başkan seçtirmeyi başarması, bir baş ağrısı sinyaliydi⁴⁰⁴.

Ancak yine kendi içinde homojenlikten uzak olan bu muhalefet girişimlerinin, genel kongre arifesinde ön plana çıkmadığı görüldü. Bunda, genel merkezin kongre öncesinde başlattığı "teşkilât revizyonu"nun da payı büyüktür. Üye yazımlarını yenilemekten, tüzük değişikliğine kadar bir dizi değişiklik, yarış içindeki ekiplerin hepsini, yer kapma telâşına düşürmüştür. Bu revizyon operasyonunu, teşkilatlardan sorumlu genel başkan yardımcısı Şefkat Çetin yönetmekteydi. Aylar önce çevresine "partiyi sorunsuz hale getireceğim" dediği söyleniyordu⁴⁰⁵. Şefkat Çetin bu nedenle il-ilçe kongrelerinde muhaliflerin örtülü hedefi olarak, Devlet Bahçeli'ye gelecek olan saldırıları kendi üzerine çekmiştir.

⁴⁰³ O günlerde bir TV canlı yayınında Sabah gazetesi yöneticisi Zafer Mutlu'yla tartışırken onun annesinin "zaten" Ermeni genelev patroniçesi Manukyan'ın kızkardeşi olduğunu söylemesi de, kamuoyunda Ali Güngör'e dönük an-ıpatiyi artırmıştı. MHP yönetimi bu "nezaketsizlikten" ötürü Zafer Mutlu'dan özür diledi. Bu arada Parti Disiplin Kurulu'na sevk edilen Güngör, hızla ihraç edildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bora ve Can (b), a.g.e., s. 486.

⁴⁰⁴ Bora ve Can (b), a.g.e., s. 487-488.

⁴⁰⁵ Bora ve Can (b), a.g.e., s. 490-492.

Nitekim MHP Büyük Kongresi, genel merkezin tansiyonu düşürme kaygısının belirleyiciliği altında, müsamere havasında, aşırı-kontrollü ve renksiz bir atmosferde başlayıp birkaç saat içinde bitirilmiştir. Kongreyi biraz kongreye benzeten tek olay, Koray Aydın'la Şefkat Çetin arasındaki, Çetin'in nispî üstünlüğüyle sonuçlanan rekabetti. Bu kongrede Devlet Bahçeli'nin liderliğinden öte liderlik üslûbunu tescil ettirdiği söylenebilir: İhtiyatlı ve ketum.

2001 Şubatı'nda ki ekonomik kriz, hükümeti de MHP'yi de büyük bir çıkmaza sokmuştur. Aslında kriz MHP içinde ortaya çıkacak olan kırılmalarında habercisiydi. 2001 yazında Kayseri Milletvekili Sadık Yakut MHP'den istifa ederek, FP'den kopan "Yenilikçiler"e katıldı. Çok yankı yaratmayan bir fireydi bu; fakat "Yenilikçiler"den doğacak olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin MHP'de bir melce bulmasının ilk işareti olarak önemli sayılabilirdi. Daha önemlisi MHP'nin, Somuncuoğlu'dan sonra ikinci kez bir bakanıyla ilgili kriz yaşamasıydı. Ulaştırma Bakanı Enis Öksüz, bakanlığına bağlı Türk Telekom'un reorganizasyonu ile ilgili düzenlemelerde katı bir direnç göstermiştir.⁴⁰⁶ Gösterdiği bu direnç parti tabanında destek görmeyince Enis Öksüz 17 Temmuz'da bakanlıktan istifa etmeye mecbur kalmıştır. 1997 Kongresinde Bahçeli'nin rakiplerinden biri olan Öksüz, Ağustos 2002'de MHP'den istifa ederek BBP'ye katılacaktır⁴⁰⁷.

Eylül başında, bu kez Bayındırlık Bakanı Koray Aydın istifa etmek zorunda kaldı. Bu istifa, MHP açısından orta ve uzun vâdede daha yıpratıcıydı. Çünkü Aydın'ı istifaya zorlayan sebep, yolsuzluk suçlamalarıydı. Koalisyon hükümetinde ilk olarak ANAP'lı Enerji Bakanı Cumhur Ersümer, bakanlığının üst düzey bürokratlarına dönük kapsamlı bir soruşturmanın başlaması üzerine istifa etmek durumunda kalmıştı. Ardından, "Vurgun Operasyonu" adı verilen bir soruşturma başladı ve aralarında Müsteşar Yardımcısı Sedat Aban'ın da bulunduğu bir grup üst düzey Bayındırlık Bakanlığı bürokratu DGM tarafından tutuklandı. Basına sızan ifadelerde, Koray Aydın'ın da adı geçiyordu⁴⁰⁸.

2001'in sonuna doğru, MHP'li bakanlardan biri daha kabineden ayrılmıştır. Devlet Bakanı Abdülhaluk Çay, gerek parti örgütlerinin taleplerine ilgisiz davrandığı gerekçesiyle, gerekse zaman zaman yaptığı keskin çıkışları nedeniyle parti yönetiminde uzun süredir rahatsızlık yaratıyordu. Çay'ın MHP'den kopmasına neden olan olay ise Devlet Bahçeli'nin Türk

⁴⁰⁶ Bora ve Can (b), a.g.e., s. 492.

⁴⁰⁷ Öksüz'ün yerine Ulaştırma Bakanlığına İzmir Milletvekili Oktay Vural atandı.

⁴⁰⁸ Koray Aydın, MHP açısından 'herhangi bir bakan' değildi. 1997'den beri Bahçeli'nin yakın çevresinde yer almıştı. Ancak bu olayda Devlet Bahçeli onu kollayıcı bir tutuma yeltenmedi ve Koray Aydın 5 Eylül 2001'de istifa etti. Onun yerine Bayındırlık Bakanlığı'na Afyon Milletvekili Abdülkadir Akçan atandı. Koray Aydın da tamamen 'harcanmadı', istifasından bir süre sonra Meclis Grup Başkanvekilliği'ne getirildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bora ve Can (b), a.g.e., s. 494.

Dünyası Kurultayını ekonomik krizden dolayı 1 yıl erteleme fikrini dinlemeyerek Çay'ın kurultayı düzenlemiş olmasıdır. 24 Aralık'ta, Bahçeli'nin girişimiyle Abdülhalük Çay bakanlıktan azledildi. Çay'a bu işlemi kınamak için yaptığı basın toplantısında Enis Öksüz, Sadi Somuncuoğlu, Edip Özbaş, Mesut Türker'in yanı-sıra Ali Güngör'ün refakat etmesi dikkate değerdi. MHP'de muhalifler, henüz bir hareket oluşturmamakla beraber, birikmeye ve görünür olmaya başlamışlardı. 27 Temmuz 2002'deyse, Kahramanmaraş Milletvekili Edip Özbaş MHP'den istifa etti ve son üç yıllık dönemde kabineden veya partiden ayrılanların hepsinden daha ağır konuştu: "*MHP'nin üst yönetimi zihniyet itibarıyla milliyetçi hareketin gerçek düşüncesini temsil etmiyor. MHP işgal altındadır.*"⁴⁰⁹ MHP içindeki muhalif gruplar içinde de destek görmüştür.

Özellikle de AB uyum yasaları konusunda MHP, tabanını ve muhalif grubu ikna etme konusunda oldukça zorlandı. Temmuz başında Devlet Bahçeli, hükümeti 'sündürmeyi bırakarak erken seçim önerisini dillendirdi" ve 3 Kasım tarihini telâffuz ederek yeni bir dönemin başlamasının temelini başlatmıştır.

MHP, 3 Kasım 2002 seçimlerine hem içine kapanık hem de kendi içinde sorunlu bir havada girmiştir.

Özellikle de aday listelerinin oluşturulmasında büyük sıkıntılar ortaya çıkmıştır. 7 Eylül 2002'de 60 ilde yapılan teşkilât ("temayül") yoklamasında, milletvekillerinin 92'si sıralamaya girememiş ya da seçilemeyecek yerlere düşmüştü. Genel merkeze tepkili taban tepkilerine hitap eden adaylar öne çıkmıştır⁴¹⁰. Özellikle bakanlara karşı tabanda büyük bir tepki oluşmuştur. Tarafımızdan yapılan ankette ise milletvekili adaylarının belirlenmesi konusunda MHP Grup Başkanvekili Oktay Vural elektronik oylama sistemi ile tüm üyelerin görüşlerinin alındığını belirterek işleyişin demokratik olduğunu belirtmiştir⁴¹¹. 1970'lerin militanlarından ve 12 Eylül sonrası hapishane deneyiminin önemli isimlerinden olan Recep Küçükişsiz, seçimlerden epey sonra, 15 Nisan 2003'te, ülkücü internet sitelerinde yayılan mektubunda

⁴⁰⁹ Bora ve Can (b), a.g.e., s. 495.

⁴¹⁰ Örneğin İstanbul 3. bölgede Yavuz Çaylan 1. sırada, Ankara 1. bölgede İbrahim Çiftçi 3. sırada seçilmişti. Parti genel merkezi, listelerde radikal "düzeltmeler" yaparak milletvekillerinin çoğunu "kurtardı"; ayrıca yine bol bol "kontenjan" kullandı. MHP'nin 2002 seçimleri listesinde, başka bir zamanda, diyelim 1999 seçimleri öncesinde partiye büyük fiyaka sağlayacak "meşhurlar" vardı: Yıllar sonra ANAP'tan "yuvaya dönen" Yaşar Okuyan; DYP'den "yuvaya dönen" Namık Kemal Zeybek, Meral Akşener; yine DYP'den, yüksek bürokrat kariyerli Bekir Aksoy, Cihan Paçacı, Kemal Çevik; DSP'den MHP'ye geçmiş olan eski yüksek Maliye bürokrati Ertuğrul Kumcuoğlu; köklü siyasetçi ailelerinden gelen ve parlak genç bürokratlar olarak bilinen Deniz Bölükbaşı, Mithat Melen. Ayrıca, 70'lerin ünlü ülkücü kadrolarından Ali Uzumrmak, Mustafa Verkaya gibi isimler de listelerde yüksek yerlerdeydiler. Ancak bu vitrin, "temayülleri" dikkate alınmamış olan örgütlerin tepkisini ve uğradıkları ciddi şevk kaybını telâfi edemezdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bora ve Can (b), a.g.e., s. 506.

⁴¹¹ EK 5: Oktay Vural ile Yapılan Derinlemesine görüşme, 15.10.2008.

şöyle yazacaktı: "Yıllarca yeni Gün Sazak'lar çıkarma ateşiyle tutuşan ülkücü gönüller Koray Aydın gibi mecliste aklansa da ülkücü vicdanlarda şaibeli durumda kalan kişilerin Bahçeli tarafından himaye edilerek mükafatlandırılmasına isyan etmişlerdir. Bu da yetmezmiş gibi Koray Aydın'ı Ankara'dan listenin başına yerleştiren zihniyet, gafletten ziyade ihanete daha yakın bir yerdedir."⁴¹² diyerek parti yönetimini sert bir dille eleştirmişlerdir.

MHP yönetimi, %10'un altında kaldıklarını gösteren anketlere rağmen, son günlerde ve sandık başında 'kerhen' de olsa partisine oy veren taraftarlarının, barajı geçmelerini sağlayacağına güveniyordu. 3 Kasım 2002 genel seçimlerinin sonucu hiç MHP'nin tahmin ettiği gibi olmadı: MHP % 8,34 oy oranıyla meclis dışında kaldı. Böylece MHP aşağı yukarı 1995 seçimlerindeki oy düzeyine (yüzde 8,2) gerilemiş oluyordu.

Yenilginin doğurduğu öfke, her grubu, öncelikle parti veya camia içinde bu başarısızlığın sorumlusu olarak gördüğü gruplara/kişilere tepki göstermeye itti. MHP'nin kendi tarihinde hiç de yabancı olmadığı sert tartışmalar gün yüzüne çıktı⁴¹³. Bu yaşanan olaylar MHP yönetiminin ve tabanının demokrasinin önemli bir parçası olan tahammül gösterme ve sorunları demokrasi kültürü içinde çözme anlayışına ne kadar uzak olduğunun da kanıtıdır.

Devlet Bahçeli, çok erken bir hamleyle, gayet iyi öngörülebilir olan bu sürece müdahale etmiş; seçim sonuçlarının belli olduğu saatlerde bir açıklama yaparak, genel başkanlığı bırakacağını açıklamıştır. Bu açıklama, hem ona bir "siyasî ahlâk" prestiji kazandırmış, hem tepkilerin ilk hedefi olmaktan uzaklaştırmış, hem de seçimli kongreyi derhal gündeme sokarak partiye bir motivasyon kazandırmıştır.

Başarısızlığın nedenlerinden biri MHP'de iç demokrasi yokluğu idi. Mevcut yönetim "toparlayıcı değil ayrıştırıcı olmak"la suçlanmıştır. Partinin üye kayıtlarının üç yıl içinde iki kez silinmesi, fesihler, görevden almalar vs. ile teşkilâtların âtil hale getirilmesi, yaygın şikâyet konularıydı. Ülkü Ocakları'nın yönetim kadrosunun gelenek hilâfına kemikleşmesinden ve tepede 50'li yaşlarında kişilerin bulunmasından yakınılıyordu. Ozan

⁴¹² Bora ve Can (b), a.g.e., s. 507

⁴¹³ Bu olaylardan birini örnek gösterecek olursak; 9 Kasım'da Yozgat Meslek Yüksekokulu'nda, DYP'yle ittifak yaptığı için ATP'yi suçlayan Ülkü Ocaklılarla ATP'nin "Ata Ocağı" üyeleri arasında çıkan bıçaklı kavgada 1 kişi ölmüş; aynı günlerde, genel merkeze muhalif tutum alanlardan eski Malatya Milletvekili Basri Coşkun, MYK toplantısı çıkışında saldırıya uğramıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bora ve Can (b), a.g.e., s. 515.

Arif "Türkeş gibi bir karizmanın bile ihmal etmediği 'meşveret' ve 'istişare' bunların döneminde bitti"⁴¹⁴ diyordu .

Parti içi demokrasi gereğini, mevcut yönetimle ilgili bir sorun olmanın ötesinde, aşılması gereken bünyesel bir zaaf olarak vurgulayanlar da vardı. Özellikle halihazırda parti içi kapışmalarda açık taraf olmayan partililer bunun üzerinde duruyorlardı. Bu arada parti ve devlet işleriyle ilgili yönetimdekilerin sorgulanmasının önünü kapatan gizemci tavrın sorgulanması gibi, iç demokrasi açısından hareketin geleneğini sorgulayan cesur eleştiriler de eksik değildi. Şeffaflaşma, "iç hukuku netleştirme"⁴¹⁵, Ülkü Ocakları'nın statüsünü belirginleştirme gerekleri dile getirilmekteydi.

Erciyes Zafer Kurultayı, Bahçeli'nin Ekim'de yapılacak kongrede aday olup olmayacağını kesinleşmesi açısından merakla bekleniyordu. Bahçeli, Kurultay'da yaptığı konuşmada, "12 Ekim'de büyük yürüyüşü başlatmak üzere Ankara'dayım," sözleriyle parti başkanlığına bir kez daha aday olacağını çok açıkça olmasa da ilan etmiştir⁴¹⁶.

12 Ekim 2003'teki MHP kongresi öncesinde, tekrar aday "gösterileceği" artık kesin olarak bilinen Devlet Bahçeli'ye karşı birçok isim ortaya atıldı. Adaylığını resmen ilk açıklayanlar, ciddi bir seçenek oluşturmuyorlardı. "Kemalist bozkurt" olarak anılan Taner Ünal'ın, Aydınlık hareketiyle de temasları vardı⁴¹⁷. Ülkü Ocakları'nın kurucu kuşağından olan Aytekin Yıldırım ise, son genel seçimlerde AKP'den adaylık için başvurmak gibi MHP tabanından asla kabul görmeyecek bir isimdi.

Adaylık için isimleri geçen Muharrem Şemsek, Mehmet Gül, Hasan Albay, bilinen ama kazanma şansı tanınmayan kişilerdi. Parti dışından "genç, bilgili, toparlayıcı" bir figür olarak Ümit Özdağ'ın adı bir ara "açılım sağlayacak" bir seçenek olarak ortaya atıldı. Ancak anılanların hiçbiri aday olmadılar. Bunda, MHP genel merkezinin müdahale ve kontrolü altında oluşan delegasyon yapısının, Bahçeli karşısında kimseye şans tanımayacağı düşüncesinin de payı vardı. Bu arada Ülkü Ocakları'nın, dava ve camiaya "dışsal" saydığı adaylar karşısında tehditkâr bir tavır alması da kimileri için caydırıcı bir unsurdu.

⁴¹⁴ Ruşen Çakır (a), **Nereye Gitti Bu Ülkücüler? 45 Derinlemesine görüşme, 376 Mektup**, Metis Yayınları; İstanbul, 2003, s. 31.

⁴¹⁵ Çakır (a), **a.g.e.**, s. 14.

⁴¹⁶ **Hürriyet**, "Yeniden Aday", 4 Ağustos 2003.

⁴¹⁷ Çakır (a), **a.g.e.**, s. 12.

Bahçeli 12 Ekim'de Ankara'da gerçekleştirilen MHP'nin 7. Olağan Kurultayı'nda diğer adaylar eski Bayındırlık ve İskan Bakanı Koray Aydın ve Ramiz Ongun'u büyük bir farkla geçerek ilk turda⁴¹⁸ yeniden parti genel başkanlığı'na seçilmiştir.

Başkanlık yarışının geride kalması ve Bahçeli'nin yeniden otoritesini pekiştirmesiyle, parti artık 28 Mart 2004 tarihinde yapılacak yerel seçimlere odaklanabilirdi. MHP açısından yerel seçimlerin sonuçları da, genel seçimlerden çok farklı olmadı. Parti yalnızca 'dört' büyükşehir belediyesi başkanlığı kazandı. Yine de parti'nin ülke genelinde yüzde 10,45 oy almış olması," parti merkezinin üzerindeki baskıları biraz olsun hafifletebilmiştir.

Ancak MHP'nin 2007 genel seçimleri öncesinde parti içi demokrasi açısından sınıfta kaldığı önemli olaylardan birisi Ümit Özdağ'ın 19 Kasım 2006'da yapılacak olan parti Büyük Kongresi'nde aday olmak istemesi sonucu ortaya çıktı.

Parti genel başkanlığına aday olacağını açıklayan Prof. Dr. Ümit Özdağ, önce ülkücülerce tehdit edilmiş, sonra Bahçeli'nin de aralarında bulunduğu bir grupça kongre salonuna giremeyeceği dile getirilmiştir. Özdağ adaylıktan vazgeçmeyince de parti disiplin kuruluna verilerek partiden ihraç edilmiştir⁴¹⁹.

Yaptığımız derinlemesine görüşmede Oktay Vural⁴²⁰, Özdağ'ın adaylığı ile ilgili olarak şu değerlendirmeleri yapmıştır. *“Sayın Özdağ hukuka uygun olmayan bir şekilde partiye üye olmuştur. Demokrasiye ve hukuka bağlı bir partiyiz. Hukuk dışı yollarla başka yerden ikametgah sağlayıp partiye üye olup aday olursanız bu hem partide hukuksuzluk yaratır hem de demokrasiyi zedeler. Bunun dışında kurultayda çok adayın olması bence önemlidir. Tüm kurultaylar da genel başkanın karşısına birden fazla aday çıkmıştır.”* diyerek Özdağ'ın hukuksal yolları kullanarak genel başkanlığa aday olduğunu açıklamaktadır.

Özdağ ise şu cümlelerle MHP içinde demokrasinin olmadığını belirtmektedir. *“Genel Başkan adaylığımı ilanımın ardından, Genel Merkez tarafından önce Parti üyesi olmadığım iddia edilmiş, sonra kongre salonuna sokulmayacağım dillendirilmiştir. Ayrıca Malatya ve İstanbul başta olmak üzere şahsıma ve ekibime yönelik çeşitli saldırılar düzenlenmiştir.*

⁴¹⁸ Arıkan, **a.g.e.**, s. 90.

⁴¹⁹ Arıkan, **a.g.e.**, s. 92.

⁴²⁰ EK 5: Oktay Vural ile Yapılan Derinlemesine Görüşmesi, 15 Ekim 2008..

Nihayet 19 Kasım'da yapılacak kongreye saatler kala Parti'den ihracım sağlanarak Genel Başkan adaylığım engellenmiştir.⁴²¹

MHP'nin parti içi demokrasi anlayışının liderin tek ve rakipsiz yeniden başkan seçilmesinden öte bir anlam taşımadığı böylece açıkça gözler önüne serilmiştir. Bahçeli sürekli olarak 'o kişi' dediği Özdağ'ın partiye üye dahi olamayacağını dile getirmiş ve gereken, önce ülkücülerin tehditleri, daha sonra da parti disiplin kurulunca yerine getirilmiştir. Özdağ'ın başına gelenler MHP'liler için parti 'töre'sinin (lidere kayıtsız şartsız itaat ve aksi davranışta bulunanların gerekirse güç kullanılarak sindirilmesi) demokrasiden önce geldiğini bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Aslında MHP'deki bu durum sadece bu kongreye özgü bir şey olmayıp her kongre öncesi yaşanan olayların tekrarı şeklinde kendini bir kez daha tekerrür ettirmiştir.

MHP 2007 seçim kampanyasına, kamuoyunda Özdağ'ın başkan adaylığının zor kullanılarak engellenmesinin yarattığı olumsuz imaja rağmen, parti içerisinde liderlik sorununu çözmüş, parti içi dengeleri yeniden kurmuş, seçimlere hazır bir parti olarak başlıyordu.

MHP'nin 2007 genel seçimlerinde izlediği politika dış mihraklar (ABD ve AB) ve onun iç destekçileri (AKP ve sivil toplum kuruluşları) üzerine kuruluydu. MHP'nin popülist bir söylemle hükümete yüklendiği temel konular Irak'taki gelişmeler, AB süreci ve Kıbrıs olarak ortaya çıktı. Gerek cumhurbaşkanlığı seçimi gerekse türban konuları da, parti seçim kampanyasında yukarıdaki üç konu kadar olmasa da yine de belirli bir ağırlığa sahipti.

2002 yılından itibaren yükselen milliyetçi refleks, türban sorunu karşısındaki tutumu, kürt sorunu konusundaki düşünceleri MHP'nin 2007 genel seçimlerinde oy oranını yüzde 6 oranında artmasına neden olmuştur. Ancak bu artış MHP'nin parti içi demokrasi sınavında başarılı olduğu anlamına gelmemektedir.

3.3. Adalet ve Kalkınma Partisi ve Parti İçi Demokrasi

Türkiye, 3 Kasım seçimleri sonrasında, yeni bir siyasi iktidarla ve bu iktidarın yeni politik tarzı ile tanışma olanağı buldu. Tek başına iktidar olan AK Parti, büyük oranda meclisteki sandalyelerin de sahibi olmuştur. Büyük farkla meclisteki çoğunluğa sahip olması, Refah Partisi sürecinde yaşanan olayların yarattığı gerginlik havası, liderinin yasaklı olması ve

⁴²¹ <http://www.umitozdag.com/> Erişim Tarihi: 09.05.2009.

ülkenin kadim iktidar odakları tarafından kaygı ile karşılanması, bütün dikkatlerin Ak Parti üzerinde toplanmasına neden oldu.

AK Parti'nin, İslamcılık ve Milli Görüşle olan ilişkisi, kurucu kadrosu, onu destekleyen toplumsal kesim ve bunların içinde bulunduğu gelenek, kamu oyunda partinin kurulduğu ilk günden beri tartışılmaya konu edilmiştir. AKP'nin kurulduktan ve özellikle iktidara taşındıktan sonra üretmeye çalıştığı, siyaset felsefesinin en önemli unsurlarından olan İslamcılıkla, kendisi arasında çizmeye çalıştığı sınır çizgisi olmuştur ve AKP daha kuruluş aşamasında iken bile bu yapıyı yüzleşilmesi gereken tarihsel bir yük olarak telakki etmiştir. Milli Görüş çizgisinin dışına çıktıklarını her fırsatta dile getiren AKP, benimsediği yeni siyasi ideolojiyi muhafazakar – demokrat kavramıyla açıklamaktadır. Bu şekilde AKP, kendisinin İslamcı ve bu nedenle gizli gündemi olan bir siyasi hareket olduğuna dair endişeleri bertaraf etmek istemekte ve evrensel meşruiyete sahip bir kimliğe sarılmaya çalışmaktadır.

Bu bölüm de Ak Parti'nin siyaset sahnesinde yer alması, Fazilet Partisinde ki yenilikçi-gelenekçi çatışması, milli görüş düşüncesinden muhafazakar demokrasiye geçiş aşamaları parti içi demokrasi açısından incelenecektir.

3.3.1. Milli Görüş İçindeki Gelenekçi – Yenilikçi Çatışması ve AK Parti'nin Kurulması

Milli görüş, dini söylemi kendine rehber edinen ve “iman ikrarı”na dayalı siyaset izleyen bir oluşumdur. Bu hareketi, siyaset sahnesine çıkartan ve teoriyi “Milli Görüş” olarak formüle eden ise, çevresinde ‘hoca’ olarak anılan Necmettin Erbakan’dır. Necmettin Erbakan’ın teorisine göre, “Adil bir düzen” olacak, hiç kimse aç ve açıkta kalmayacaktı. Bu hareket siyaset alanında MNP, MSP, RP, FP ve şimdi de SP ile temsil edilmektedir.

Milli Görüş hareketinin lideri, Necmettin Erbakan, Milli Görüş’ü şöyle tanımlamaktadır; *“Milletimizin tarihi an’anevi ve bütün değerlerine saygılı olan görüş milli görüş’tür. Milli görüş demek, bizim milletimizin kendi görüşü demektir. Sultan Fatih’in İstanbul’u fethederken kalbindeki inanç ne ise, milli görüş odur. Bizim milletimiz bin yıl milli görüş ile dünyaya hakim oldu. Bugün de bütün dertlerimizin ilacı Milli Görüş’tedir.”*⁴²² diyerek tanımlamaktadır.

Milli görüş çizgisindeki değişim ve parti içindeki çatışma Necmettin Erbakan’ın başkanlığındaki Refah Partisi ile başlamış ve Fazilet Partisi’de gelenekçi-yenilikçi çatışması gün ışığına çıkmıştır.

⁴²² Orhan Fişek, “Erbakan: Laikliğe Karşı Değiliz” **Devir**, Sayı: 54, 1973, s. 15.

MNP'den RP'ye Erbakan önderliğinde kurulan bütün partiler temelinde derin bir cemaatçi kimlik taşıyorlardı. Yıldırım'a göre, partiden çok, cemaatçi görünüm bütün Milli Görüş partilerinde ağır basmaktadır. Bu nedenle, üyeler birer inananlar önceliği ile tanımlanırlar. Doğal olarak Milli Görüşün lideri Necmettin Erbakan da bir 'imam' olarak görülmektedir. Parti mitingleri 'gaza' olarak tanımlanırken, Erbakan da "komutan ya da mücahit" olarak çağırılıyordu. Ona oy vermek ile ona biat etmek neredeyse eş anlama gelebiliyordu. Böylece, partinin modern konsepti başka bir işleve dönüşebiliyordu. Milli Görüş partilerinde çalışan insanlar, bir cemaat üyesinin şuuruyla hareket ederek "İslami hareket" içinde konumlanıyordu. Parti içi ilişkiler, lider ve teşkilat hiyerarşisi sosyolog Tönnies'in ibaresiyle 'cemaatçi' bir sistemle yürüyordu. Homojenlik esas kabul edilerek, parti içi bütün heterodoksiler 'fitne' tezi ile yorumlanıyordu⁴²³.

Özellikle de parti içi ilişkilerin cemaat kültürü ile beslendiği, cemaat topluluğunun görüşlerinin bireylerin düşüncelerinin önüne geçmiş olması, demokrasinin en önemli özelliği olan çok seslilik, farklı düşünceye tahammül vb. kavramların milli görüş içinde yaşam alanına bulamamasına neden olmaktadır.

Milli Görüş içindeki, "Yenilikçi Hareketi" Refah Partisi dönemine dayandırmak mümkündür. Ruşen Çakır, Refah Partisi'nin içinde üç ayrı grup olduğunu söylemektedir. Bunlardan birincisi, Milli Görüş davasını sırtlayan "kurucu abiler"dir ve "Kurucu abiler", parti içinde tartışmasız bir otoriteye ve saygınlığa sahiptirler. Statülerini kaybetmeleri, ya üst düzeyde birtakım çekişmeler ya da sağlık nedeniyle söz konusu olmaktadır. Örneğin, AKP'nin kurucuları arasında yer alan Abdullah Gül ve Abdüllatif Şener'in MKYK üyesi olması, eski üyelerinin birinin ağır hasta olması, diğerinin ise ölmesiyle gerçekleşmiştir. İkinci grup ise, il teşkilatlarında, belediyelerde yöneticilik yapanlardır. İçlerinden 1968 olaylarını dindar öğrenciler olarak uzaktan ama gıptaıyla izlemiş olanlar, RP'nin sosyal demokrat, sivil toplumcu, kimi zaman liberal etkiler taşıyan yeni politikalarını geliştirip hayata geçirmektedirler. Öğrencilik yıllarını 1970'lerde veya 1980 başlarında yapanlar ise daha çok radikal İslamcı eğilimlere yakın durmaktadırlar. Üçüncü grup ise, değişik ideolojilerden kopup gelenler, her yaşta kadın, 1980'lerdeki İslami dalganın etkisiyle politikleşen öğrenciler, genç işçiler ve genç işsizlerdir⁴²⁴.

⁴²³ Emin Yıldırım, "AKP: Bir Politik Tasarımın Sosyolojik Temsiliyeti", Birikim 2002, Sayı: 163-164, s. 66.

⁴²⁴ Ruşen Çakır (b), Ne Şeriat, Ne Demokrasi: Refah Partisini Anlamak, Metis Yayınları, İstanbul 1994, s. 52-54.

Gelenekçiler, yeni katılımları, İslami yaşam tarzını benimsediklerini kanıtlamaları şartıyla kabul ederken; yenilikçiler, insanlara, İslamileşme sürecini kendi bünyeleri içinde yaşamaları için şans vermektedirler. En temel ayırım ise, Gelenekçilerin RP'yi ideolojik bir kadro partisi olarak tutmak istemeleri, Yenilikçilerin ise partiyi “*ideolojik omurgalı bir kitle partisi*”ne dönüştürmeyi hedeflemeleridir. Yani, hizipleşmemeye gitmek kaydıyla, yenilikçilerin partinin kapılarını herkese açmak istemektedirler. RP içinde öze yönelik değişimlerin savunuculuğunu yapan kişilerde Gelenekçilerden ziyade Yenilikçiler tarafından eleştirilmektedir. “*Çok hukuklu toplum, çoğulculuk, sivil toplumculuk*”, “*demokrasi ve laikliğin eleştirisel onayı*” gibi yaklaşımlar ise yenilikçiler tarafından “*entellik*” olarak değerlendirilmektedir⁴²⁵.

Selim'e göre, 1994 krizi, AKP'lilerin siyaset okulu olan RP'yi öne çıkarmış, bu parti geniş halk kitlelerinin tepkisini sandıkta toplayarak birinci parti, arkasından iktidar olmuştu. Fakat, RP iktidarda iken 28 Şubat 1997 sürecinin başlaması, bu sürecin etkisiyle hükümetin istifa etmesinin ardından partinin kapatılmasına ve parti içinde yeni oluşumlara zemin hazırlamıştır. Yeni seçilen genç milletvekilleri ve teşkilat mensupları; özellikle 1980 sonrasında siyasi çalışmalara başlayanlar, RP'nin kapatılması ile neticelenen süreci, farklı şekilde algılayarak yorumladılar ve eleştirileri başlattılar. Siyasal alana çıkışından beri ilk kez, Milli Görüş düşüncesi ve lideri, tarihinde hiç olmadığı kadar eleştirilir hale gelmişti. “İktidar olduk ama muktedir olmadık.” sözü, Milli Görüş kanadında üzerinde düşünülmesi gereken bir sürecin başlangıcı oldu. RP'liler, olup bitenleri teşkilata ve partililere anlatmakta güçlük çekti. Milli Görüş ciddi bir şekilde tartışılmaya, kendi tabanından başlamak üzere güç ve prestij kaybetmeye başladı⁴²⁶.

Milli Görüş hareketinde FP'nin olağan kongresinden sonra başlayan ayrışma sürecini, Selim'e değerlendiren Abdullah Gül şunları söylemektedir: “*...kongreden sonra bizleri kötölemek için parti içinde toplantılar yapıldı. Gizli kapaklı ajanlığımız, Amerika ve İsrail'le ilişkilerimiz, yalan yanlış bir sürü kötü şeyler söylendi. Sonra, bizleri kongrede destekleyen iller görevden alınmaya başlandı...*”⁴²⁷. Aslında Gül'ün burada eleştirdiği konu RP'nin devamı olan FP'nde parti içi demokrasinin olmayışı ve en ufak bir muhalefette il ve ilçe örgütlerinin görevden alınmasıdır.

Milli Görüş hareketinin cemaatsel yapısına aykırı bir hareket olarak görülen iki adaylı kongreye ilişkin görüşlerini açıklayan Abdullah Gül, Milliyet gazetesine yazdığı köşe

⁴²⁵ Çakır (b), a.g.e., s. 76-85

⁴²⁶ Yavuz Selim, **Gülün Adı**, Ankara, Kim Yayınları 2002, s. 17.

⁴²⁷ Selim, a.g.e., s.149.

yazısında şunları belirtmişti: “FP bir siyasi parti olmasına rağmen siyasetle gerçek anlamda Pazar günkü kongresinde tanıştı denilse yanlış olmaz. FP’nin temsil ettiği siyasi harekette, ilk defa iki adayla seçime gidilmesi kongreye büyük bir coşku, heyecan ve dinamizm kazandırdı...FP geleneğinde ilk defa kamuoyu önünde özeleştiri yapılabildiği...”⁴²⁸. Abdullah Gül’ün bu değerlendirmelerinden de anlaşılacağı gibi, Milli Görüş hareketinin tüm partileri katı bir disiplinle ve kuralları ağır bir cemaatçi yapıyla yönetilmektedir.

Milli Görüş’ün tek lideri vardı, o da Necmettin Erbakan’dı. Bu durum “Hükümdarın dini, tebaanın da dinidir” biçiminde yorumlanabilir. Milli Görüş geleneğinde tıpkı cemaatsel örgütlenmelerde görülen ilişkilere benzer bir ilişki ağının olduğundan söz etmek mümkündür. Bu ilişki ‘cemaat’, ‘tarikat’ vb. dinsel yapılarda görülen lidere tam itaat tanrıya itaattir ritüeline benzer. Böyle bir anlayışa sahip olan RP’nin milletvekilleri partinin kapatılmasından “efsanevi liderlerini” sorumlu görüp ona karşı Milli Görüş geleneğinde adeta ‘devrim’ niteliğinde bir tutum ve davranışta bulundular.

RP’nin kapatılmasıyla kurulan yeni partinin yani FP’nin kongresinde Necmettin Erbakan’ın adayı Recai Kutan’a karşı parti içinde ‘değişim’ ve ‘yenilik’ isteyen genç milletvekilleri Abdullah Gül’ü aday gösterdiler. Bu olay, milli görüş geleneğinde bir ilkti. RP’de başlayan “parti içi muhalefet” FP’nin kurulmasıyla da devam etti. Bu parti içi muhalefet, FP içinde ‘gelenekçiler’ ve ‘yenilikçiler’ adı altında ikiye bölündü. “Yenilikçiler” ya da “Erdemliler” hareketi, değişimden yana politika izlerken, Milli Görüş geleneğinin sürdürülmesini isteyenler, var olan geleneksel politikanın izlenmesinden yana tavır sergilediler. Kongrenin önemi büyüktür, nitekim Milli Görüş içinde ilk defa iki adaylı bir seçime gidilmiştir ve bu anlamda, Milli Görüş’ün en renkli kurultayıdır. Taha Akyol, “Fazilet’teki mücadelenin siyasi kültürümüz açısından fevkalade önemli olmasının sebebi, bir tarafta "itaat, biat" gibi, öbür tarafta "serbest irade, seçim" gibi kavramların vurgulanmasıdır”⁴²⁹ demektedir.

Kongrede görünen manzara, Recai Kutan ve Abdullah Gül’ün Genel Başkanlık ve blok liste yarışıdır. Gül, kongre öncesi, parti içinde yapılan tüzük değişikliği ile çarşaf listenin kaldırılmasını “Bu değişiklikle 1200 delegenin üzerini çizdiği bir isim yönetime girerken, 1200 delegenin oybirliği ile istediği bir kişi ise yönetime giremeyecektir”⁴³⁰ sözleriyle eleştirmiştir. Kongredeki konuşmasında ise, “Türkiye’nin merkezîyetçiliğinden yakınırken, biz

⁴²⁸ Milliyet, 17.05. 2000.

⁴²⁹ Taha Akyol, “Değişim”, Milliyet, 13 Mayıs 2000.

⁴³⁰ Doğan Heper, “Kongrenin İşî Hem Zor, Hem Kolay”, Milliyet, 13 Mayıs 2000.

parti olarak fazla merkezîyetçi değil miyiz?” sözleriyle partiyi, merkezileşmek konusunda eleştirmiş ve tutum ve tavır değişikliğine aday olduğunu belirtmiştir. Gül ayrıca, seçilirse, kontenjan adaylığı dışında ön seçime gidileceğini ve önemli kararlar alınırken tabana danışılacağını belirtmiştir⁴³¹.

Yapılan kongrede Abdullah Gül 521, Recai Kutan 633 oy almıştır. Kahraman’a göre bu; İslam’ın siyasal bir proje olarak reddi’dir; *“Benim iddiam şudur ki; Abdullah Gül genel başkan adayı olarak Recai Kutan’ın karşısına çıktığı anda, AKP siyasal İslam’la bağını koparmıştı”*⁴³². Kahraman’a göre bu kopuş, sosyal ve kültürel olarak değil, siyasal düzlemedir. Alınan sonucun AKP’nin kuruluşuna giden yolu açtığını söyleyebiliriz.

RP’nin kapatılmasıyla kurulan FP’de, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan bir partinin devamı niteliği taşıdığı gerekçesiyle kapatılmıştı. FP’nin kapatılmasıyla Milli Görüş hareketi, Saadet Partisi ve Adalet ve Kalkınma Partisi adı altında ikiye bölündü⁴³³.

3.3.2. Ak Parti’nin Kuruluşu ve Yeni Söylemi Muhafazakar Demokrasi

AKP’nin kuruluşu sanıldığı kadar kolay olmadı. Bunda etkili olan faktörlerden birincisi; siyasi partilerin hakkaniyetli, dürüst bir parti içi yarışma ve rekabeti imkansız kılan anti-demokratik yapıları ve Türk siyasetinin geleneksel hale gelmiş liderlik stilidir. Yürürlükteki Siyasi Partiler Yasası, partilerin geleneksel siyasi düşünce ve davranış kalıpları dikkate alındığında, mevcut yapılar içinde herhangi bir kişi veya grubun genel başkan ve “genel başkan fraksiyonu”na rağmen kendine yer edinmesi ve yükselmesi imkansızdır.

Milli Görüş hareketinde başlayan bu ayrışma sürecini sağ partilerdeki bir süreklilik ya da geleneğin devamına benzeten Mert’e göre, AKP, diğer sağ partileri gibi askerinin siyasete müdahale ettiği 28 Şubat sürecinin sonunda ortaya çıkan bir siyasi partidir. Parti içi demokrasinin önündeki engellerden biri olan lider sultanının parti içindeki oligarşik yapısının değişmezliğini Mert, şöyle açıklamaktadır: *“...siyasete her askeri müdahaleden sonra sağ siyaset çevrelerinde birilerinin önü açılır. Askerinin siyasete müdahalesinden çok çekmiş bir üslup takınan sağ partiler ve özellikle liderler, -tabii DP hariç- mevcut konumlarını, büyük ölçüde, bir önceki askeri müdahaleye borçludurlar. Olaylara biraz da işin bu tarafından*

⁴³¹ Abdullah Gül, **FP’nin 1. Olağan Kongresi’nde Yaptığı Konuşma** http://www.belgenet.com/parti/fp1k_ko.html#2, (Erişim Tarihi: 11.02.2007).

⁴³² Hasan Bülent Kahraman, **Türk Sağı ve AKP**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2007, s. 125.

⁴³³ Tekin Üzeyir, **AK Partinin Sosyolojik Analizi**, Ankara Üniversitesi.Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Yüksek Lisans Tezi, 2003, s. 58.

bakalım. 60 ihtilali olmasaydı, Bayar'ın "su müdürü" Demirel'in siyasi kariyeri nasıl gelişirdi, bilinmez. 80 darbesi olmasaydı, ilk hamlesinde milletvekili bile seçilemeyen Özal, Demirel gibi bir sağ politikacıyı bertaraf edip "şişme lider" olabilir miydi o da bilinmez. 28 Şubat müdahalesi de, birilerinin önünü açtı veya onlara öyle görünüyor. Bazı eski Refah Partililer, parti kapatılıp Erbakan siyasetten yasaklanınca, başka türlü ellerine geçmeyecek bir fırsat yakaladılar. Normal şartlarda "Gözünün üstünde kaşın var" diyemeyecekleri siyasi liderin eli kolu bağlandı, meydan boş kaldı. Boş kalan meydan, "doğal" olarak fırsat bu fırsat diyenlerle dolmaya başladı; 28 Şubat ertesinde oluşan bu siyasi durumun adına –Fazilet Partisi'nde- "yenilikçiler hareketi" deniliyor"⁴³⁴ diyerek parti içindeki liderlerin değişebilirliğinin ancak askeri müdahalelerle gerçekleştiğini söylemektedir.

Siirt'e okuduğu şiir nedeniyle; Diyarbakır DGM, 21 nisan 1998'de Tayyip Erdoğan ile ilgili mahkumiyet kararı vermişti. Tayyip Erdoğan, bir yıl hapis ve 860 bin lira ağır para cezasına çarptırılmasının yanı sıra artık siyasetten de men edilmişti. Tayyip Erdoğan cezaevindeyken, yenilikçi kanatta yeni parti kurma hazırlıkları da başlamıştı.

Tayyip Erdoğan'a göre Milli Görüş'çü olmanın artık modası geçmişti. Erdoğan bu durumu şöyle anlatmaktadır: *"...Bir defa Milli Görüş'çü olmak bana göre o zamanlar bu işin lideri durumunda olan Sayın Erbakan ve kurmayları bunun markasını böyle koymuş. Bir nevi bunun markası adı içeriği itibariyle bizler meydanlarda konuştuklarımızla bunu anlatmaya başladık. Yani bu bir 'nas' değil. Bugün nasıl ki sosyal demokratların kendilerine ait ileri sürdükleri tezlerin bir markası varsa "sosyal demokrasi" gibi, öbür tarafta liberalizm gibi herhalde "Milli Görüşü" de böyle bir yere oturtmanın gayreti içerisindeydiler. Buydu olay..."⁴³⁵*

Adalet ve Kalkınma Partisi bu gelişmelerin sonucunda ve 15 Aralık 2000 tarihinde Fazilet Partisi'nin kapatılmasından sonra, 14 Ağustos 2001 tarihinde Erdoğan, Gül ve Arınç'ın önderliğinde kurulmuştur. Erdoğan'ın ifadesiyle, AKP'nin kuruluş aşamasında, Abdullah Gül, Abdüllatif Şener, Abdülkadir Aksu, Cemil Çiçek, Melih Gökçek, İsmail Kahraman, Altan Karapaşaoğlu, Bülent Arınç ve Abdullah Çalışkan bulunmaktadır⁴³⁶.

AKP'nin kurulmasından hemen sonra, Fazilet Partisi'nin 51 Milletvekili, Adalet ve Kalkınma Partisi'ne katılmıştır. Partiye geçen milletvekillerinin desteği, çizilen yeni vizyon, Türk toplumunun siyasette yeni yüzler arayışı ve özlemi kanımızca Adalet ve Kalkınma Partisininin 2002 seçimlerinde aldığı oy oranının en büyük nedenlerindedir.

⁴³⁴ Nuray Mert, "28 Şubat'ın Yenilikçileri" Radikal Gazetesi, 09.01.2001.

⁴³⁵ CNN Türk, 20.10.2002.

⁴³⁶ Selim, a.g.e., s. 66.

AKP kurulmadan hemen önce bir partilinin yaptığı açıklama, konumuz açısından önem taşımaktadır; “Geçmişte bir lider parti adına karar veriyor, söylediği çözüm oluyor ve tartışılmıyor. Tam Nazi tipi anlayış. Bunu biz de yaşadık. Bütün partilerde de bu tek adamlılık var. Biz lider yerine ortak aklın öne çıkacağı bir parti yaratacağız.”⁴³⁷ Erdoğan da benzer şekilde 6 Temmuz’da şu açıklamayı yapmıştır.; “Artık şahıs merkezli, ben merkezli siyaset dönemi bitmiştir. Lider hegemonyası istemiyoruz. Neresi yenilikçi diye soruyorlar. İşte yenilik. Kimseye biat etmeyeceğiz., tapınmayacağız. Bir kadro yönetecek partiyi. Liderin gölgesi düşmeyecek. Seçimle gelen seçimle gidecek...Hoca'ya biat dönemi bitti. Katılımcı, çoğulcu bir demokrasi anlayışını hayata geçireceğiz. Hoşgörü, barış, sevgi, kardeşlik duyguları esas olacak.” Erdoğan yine başka bir açıklamasında; “Atatürk'ten başlayarak İnönü'nün, Menderes'in, Ecevit'in, Demirel'in Çiller'in, Yılmaz'ın, Erbakan'ın artularını birleştirip yeni bir siyaset kurmak istiyorum...Bize sakallı ve iyi Kur'an okuyan adam değil işini iyi yapanlar lazım”⁴³⁸ demektedir. Erdoğan'ın bu açıklaması Milli görüş çizgisinde olan RP- FP'de parti içi demokrasinin hiçbir şekilde işlemediğinin de bir eleştirisidir. Ancak bu eleştiriler zamanla AKP'nin kendi tabanından gelmeye başlayacaktır. Özellikle de diğer bölümde parti tüzüğünü inceleyeceğimiz zaman parti başkanının yetkilerinin – parti içinde tek bir otorite olacak şekilde- nasıl arttırıldığını göreceğiz.

Erdoğan, Fazilet Partisi'nin 1.Olağan Kongresinin yapılmasından sonra kendisini ziyaret eden Recai Kutan'ın ziyareti hakkında yaptığı açıklamada bu noktaya işaret etmektedir; “Parti içi demokrasinin geliştirilmesi, yönetimde şeffaflık, karar süreçlerinin legalleşmesi ve karar mekanizmasının tabanın isteklerine göre şekillenmesi gibi konularda getirilen eleştirileri bir katkı saymak yerine tasfiye vesilesi addetmek FP için sıkıntılı bir sürecin başlangıcıdır. FP'nin parti içi demokrasi isteyenleri tasfiye etme görüntüsünden bir an evvel kurtularak, ana muhalefet partisi görevinin gereklerini yerine getirmek üzere yoğun bir çabaya girmesinin Türkiye'miz için ne kadar gerekli olduğuna dair görüşlerim, Sayın Kutan'la görüşmemiz sırasında hassasiyetle vurguladığım hususlardandır.”⁴³⁹

AKP ile ilgili bir diğer eleştirisi ise Milli görüş çizgisinin devamı olduğudur. Ancak gerek parti tabanı olsun gerekse de parti başkanı Erdoğan olsun her konuşmasında din eksenli bir parti olmadıklarını dile getirme ihtiyacı duymuşlardır.

⁴³⁷ Ruşen Çakır ve Fehmi Çalmuk, **Recep Tayyip Erdoğan: Bir Dönüşüm Öyküsü**, Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s. 178.

⁴³⁸ Tanju Tosun, **Siyasette Yeniden Mevzilenmeler**, Buke Yayınları, İstanbul, 2003, s. 166

⁴³⁹ Çakır ve Çalmuk, **a.g.e.**, s. 186.

Gerek kurucu kadrosunun, gerek onu destekleyen toplumsal kesimlerinin içerisinde can buldukları gelenek, AKP'nin İslamcılıkla ilişkisini daha en başından tartışmaya konu etmiştir. AKP'nin, kurulduktan ve özellikle iktidara taşındıktan sonra üretmeye çalıştığı siyaset felsefesinin can damarı İslamcılıkla kendisi arasında çizmeye çalıştığı sınır çizgisi oldu. Her ne kadar Türkiye'deki İslamcı yapı AKP'nin zihinsel ve toplumsal varoluşunun en temel dayanak noktalarından bir tanesini oluşturmuşsa da, AKP daha kuruluş aşamasında iken bile bu yapıyı yüzleşilmesi gereken tarihsel yük olarak telakki etmiştir.⁴⁴⁰

AKP'nin yönetici kadrosu, ortaya koydukları siyasi söylem ve projelerle, daha önceki siyasal çizgilerden farklı bir kulvarda hareket ettiklerini belirtiyor. Genel başkan Erdoğan'ın Genel Kongre dahil partinin önemli günlerinde yaptığı konuşmalar, bu değişim çabasının, yönetici elitin zihin dünyasında yaşanmaya başladığını gösteriyor. AKP, yönetici kadrosunda, hem aktörler düzeyinde bir açılım, hem de zihin düzeyinde farklılaşma olduğunu her fırsatta dile getiriyor.⁴⁴¹

Ali Yaşar Sarıbay AKP'nin kimlik bunalımı konusunda şunları söylemektedir: “İçinden geldiği gelenek ve çekirdek kurucu kadronun kültürel – ideolojik arka planı dikkate alınır, AKP'ye en uygun politik kimlik ‘İslamcı’ parti kimliğidir. Ama bu, gene de çok dar bir kalıp içine sıkıştırılmış tanım olmaya mahkumdur. MNP-MSP-RP-FP çizgisi esas alındığında birçok ‘İslami’ denebilecek değer, bu günkü AKP tarafından geri plana itilmiştir.”⁴⁴²

Bu çerçevede AKP yönetimi, İslamcılıkla ilişkileri ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “AKP siyasal İslam'ı tasfiye etmek değil, siyasal İslam olarak konumlandırılmamak amacıyla hareket eden bir parti görünümündedir. Siyasal İslam'ı temsil etmemekle, siyasal İslam'ı temsil eden partilerin siyasette olmaması gerektiğini düşünmek farklıdır. Bir parti, din - siyaset algısı veya gelişen şartlar sebebiyle bu tür bir parti olmamayı seçebilir, bu tercih siyasette kesinlikle bu tür partiler olmaması gerektiğini düşünmek anlamını taşımaz. AKP'nin muhafazakar bir parti olmayı seçmesi, başka partilerin kendilerini siyasal İslamcı olarak konumlandırılmasına karşı çıkması demek değildir.”⁴⁴³

⁴⁴⁰ Fahrettin Altun, *İslamcılığın Muhafazakar Demokrasiyle İmtihanı*, Anlayış Dergisi, Aralık 2005, S:31, s. 42.

⁴⁴¹ Yalçın Akdoğan, *AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s.104.

⁴⁴² Ali Yaşar Sarıbay, *AKP'nin Politik Kimliği ve Gidişatı*, *Zaman*, 11 Ekim 2003.

⁴⁴³ Akdoğan, *a.g.e.*, s. 108.

Erdoğan'ın deyimiyle “*Ak Parti, muhafazakarlık temelinde bir kitle partisidir.*”⁴⁴⁴. Yine Erdoğan'ın kendi deyimiyle AKP kendini “*Muhafazakar Demokrat*”⁴⁴⁵ olarak tanımlamaktadır. Erdoğan “*Muhafazakar Demokrat*” kavramından ne kast ettiğini de açıklamıştır. “*Muhafazakar Demokrat Kimliğimizi, statükonun muhafazasını sağlayan partilerle karıştıranlar bu kongreye bakarak bizim renklerimiz anlayabilirler. Biz demokratik rejimi, temel insan hak ve özgürlüklerini, hukukun üstünlüğünü, serbest piyasaya dayalı ekonomik düzeni, sosyal adaleti ve barışı esas alan bir partiyiz... Buradan bir kez daha ifade ediyorum ki, partimizin gizli bir gündemi ve amacı yoktur. Amacımız ve niyetimiz bellidir. Bu amaç, milletimizi hak ettiği özgürlüğe ve refaha kavuşturmadır. Elbette her insan gibi mukaddeslerimiz var. Ancak, siyaseti bu mukaddes değerler üzerinden yapmıyoruz. Her inanca, her kültüre, her kimliğe “eşit yakınlıkta” duruyoruz.*”⁴⁴⁶

Erdoğan 2. Olağan Kongrede de kısa da olsa Muhafazakar Demokrasiye yeniden değinmiştir; “*AK Parti Muhafazakar Demokrat siyasal kimlik ile Türkiye’de siyasetin normalleşmesine ve gerçekçi, ahlaki bir zemine oturarak kalite kazanmasına katkıda bulunma iddiasındadır. AK Parti muhafazakarlığı her türlü, lütfen bunu iyi bilelim; köktencilik, aşırılık, radikalizmi, dine dayalı veya din eksenli bir parti değil, insan eksenli bir parti ve toplum mühendisliğini reddeden, orta yol, uzlaşma ve itidali esas alan bir partidir*”⁴⁴⁷.

Yine Erdoğan’a göre toplumun küçümsenmeyecek bir kesimi geleneği dışlamayan bir modernlik, yerelliği kabul eden bir evrensellik, manayı reddetmeyen bir rasyonellik ve köktenci olmayan bir değişim istemektedir. AKP, yeni Muhafazakar Demokrat çizgiyi muhafazakarlığın genlerine ve tarihi kodlarına uygun şekilde, ama siyaset yaptığı coğrafyanın toplumsal ve kültürel geleneklerine yaslanarak ortaya koymaktadır. AKP dini bir toplumsal değer olarak önemsemekle birlikte din üzerinden siyaset yapmayı, devleti ideolojik bir dönüşüme uğratmayı, dini sembollerle örgütlenmeyi doğru bulmamaktadır⁴⁴⁸.

Muhafazakar demokratiğe göre siyaset alanı uzlaşma kültürüne dayanır. Toplumsal ve kültürel zenginlikler hoşgörü zemininde siyasete renklilik katmalıdır. Türkiye toplumundaki

⁴⁴⁴ Erdoğan Günel, **Türkiye’de Siyasal Partiler ve Güncel Sorunları**, Bilimadamı Yayınları, Ankara, 2006, s. 67.

⁴⁴⁵ “Kendini “muhafazakar demokrat” olarak tanımlayan partimiz, muhafazakar düşünce ile siyaset pratikleri arasında güçlü bağlantı noktaları kurarak, Türkiye’nin önünde yepyeni bir siyasi perspektif sunmuştur.” Recep Tayyip Erdoğan’ın **1. Olağan Büyük Kongrede yaptığı konuşma**, Günel, **a.g.e.** s. 266-267.

⁴⁴⁶ Günel, **a.g.e.**, s.272-274.

⁴⁴⁷ Recep Tayyip Erdoğan’ın 2. Olağan Büyük Kongrede yaptığı konuşma www.akparti.org.tr Erişim Tarihi 12.09.2008.

⁴⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz, Recep Tayyip Erdoğan’ın 15 Ocak 2004 tarihinde Uluslar arası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumu’nda yaptığı konuşma, **Uluslararası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumu**, (Düzenleyen Ak Parti) Ak Parti Yayınları, İstanbul, 2004, s. 12.

farklılık ve çeşitlilikler de çoğulcu demokrasiyi zenginleştirecek unsurlardır. Demokrasiyi kabule şayan kılan da, toplumsal ve kültürel farklılıkları ve talepleri siyasete katabilmesi ve kurulu düzeni dayatmacı aşırılıklardan koruyabilmesidir.

Bazı akademisyenlere göre ise, muhafazakar demokrasi, Demokrat Parti mirasının, muhafazakarlığa doğru evrimidir. Buna göre; Milli Görüş içinden gelen, AKP'nin muhafazakar olduğu şüphe götürmez. Demokrat Parti ve Anavatan Partisi de benzer muhafazakar partilerdir. AKP de bu zincirin bir halkasıdır. Demokrat Parti ile başlayan liberalleşme hareketini AKP de sahiplenmiştir. DP'de olduğu gibi, en önemli karar organı olan MKYK'nın büyük kongre tarafından seçilecek olması demokrasi isteğinin aynı zamanda parti içi demokrasiyi de içerdiğini göstermektedir. 28 Mart 2004 seçimlerinde temayül yoklamalarına önem verilmesi de demokrasi amacının göstergesidir. AKP'nin ağır basan yönü muhafazakarlıktır. Zira 28 Şubat post-modern darbesinin muhatabı RP'dir ve AKP'nin yönetici kadrosunun çoğunluğu da bu hareket içinden gelmektedir. DP ile başlayan liberalleşme hareketini en ileri nokta da savunan AKP'dir. Dolayısıyla, AKP her ne kadar siyasi kimliğini “*muhafazakar demokrat*” olarak açıklasa da gerçekte muhafazakar, demokrat ve liberal bir partidir⁴⁴⁹.

Tekin, Türkiye’de muhafazakarlık kavramının, çoğunlukla dinsel duruşları ifadelendirmek için kullandıklarını ve muhafazakar olarak nitelendirilenlerin, o insanın devletçi, düzen ve gelenek yanlısı bir insan olduğunu nitelemekten daha çok, onun dindar olduğunu ortaya koyma anlamı içerdiğini belirtmektedir. Tekin’e göre şu kavramlaşmada anlaşmak gerekir; “*Türkiye’de muhafazakarlık daha çok dinsel kimliği öne çıkaran siyasi parti, siyasi hareket ya da politikacıların kullandığı “öznesiz” ve “içi boş” bir kavramsallaştırmadır*”⁴⁵⁰ Oysa, Tekin, bir kişinin muhafazakar olarak tanımlanabilmesi için onun sadece dindar olmasının yeterli gelmediğini, muhafazakar ideolojinin temel özellikleri olan gelenek, devlet, düzen ve otorite taraftarlığı ile değişme ve rasyonalizme karşı güvensizlik ve şüphe duyma özelliklerinin de bazılarını veya tümünü taşıyor olması gerektiğini ifade etmektedir⁴⁵¹.

Son olarak, Tekin, AKP'nin Milli Görüş çizgisinden ayrı bir ideolojik yapıya sahip olduğunu söylemekte ve İslamcı bir kimlikle anılmak istemediğini belirtmektedir. Tekin’e göre; “*AK Parti'nin din karşısındaki konumu “dincilik” temelli değil, “dindarlık” temellidir.*

⁴⁴⁹ Yılmaz Bingöl, Şener Akgün, “Demokratlıktan Muhafazakar Demokratiğe: Demokrat Parti ile Adalet ve Kalkınma Partisinin Karşılaştırmalı Bir Analizi” **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (9) 2005/1, <http://kosbed.kou.edu.tr/sayi9/bingol.pdf> (Erişim Tarihi: 20.03.2007).

⁴⁵⁰ Üzeyir Tekin (a), **AK Parti'nin Muhafazakar Demokrat Kimliği**, Orient Yayınları, Ankara, 2004, s.111.

⁴⁵¹ Tekin, a.g.e., s.149.

Dindarlık, AK Parti'nin muhafazakar kimliğinin temel ayağını da oluşturmaktadır. Muhafazakar değerler bu anlamda, "dindar"lık boyutuyla, AK Parti'nin siyasi kimliğini oluşturmada öne çıkmaktadır."⁴⁵² Oysa, AKP'liler sürekli takkiye yaptıkları iddiası karşısında kalmaktadırlar.

Ahmet Taşgetiren'in AKP'nin siyasi söylemine getirdiği bu eleştirilere karşılık AKP Genel Başkan Yardımcısı Dengir Mir Mehmet Fırat ise parti söylemlerini şu şekilde açıklıyor: *"AK Parti bugün siyasete yeni bir soluk getirdiği gibi yeni bir siyaset tarzı da getirmiştir. Bugün bizim ortaya koyduğumuz farklılık, toplumun bütün kesimlerinin sorunlarını çözmeye soyunmak, yani kucaklayıcı bir siyaset gütmektir. Belli kesimlere temiz hava sağlamak için siyaset yapmak yerine, tüm toplumun teneffüs edebileceği temiz bir atmosfer için siyaset yapmak daha tutarlı olanıdır. Bugün biz müreffeh, çağdaş ve demokratik bir Türkiye tesis edersek, her kesim bu özgürlük ortamından yararlanacaktır.*"⁴⁵³

Özellikle de Recep Tayyip Erdoğan'ın parti kimliklerini tanımlarken, demokrasi kavramına yeni bir tanımlama getirmesi konumuz açısından önem taşımaktadır. Erdoğan'a göre *"Muhafazakar demokrasi kimliğimiz, her türlü toplumsal ve siyasal mühendisliğe karşıdır. Demokrasi, bir diyalog, tahammül ve uzlaşma rejimidir. Diyalogun gelişmediği kapalı toplumlar, kültür üretmezler. Türkiye'de kendine özgü bir demokrasi yerine, çoğulculuk, çok seslilik ve tahammül duygusunu sindirebilmiş bir demokrasi tesis edilmelidir. İdeal olan, seçimlere ve belli kurumlara indirgenmiş mekanik bir demokrasi değil, idari, toplumsal ve siyasi alanlara yayılmış organik bir demokrasidir. Biz buna 'derin demokrasi' diyoruz.*"⁴⁵⁴.

AKP muhafazakar-demokrasi anlayışının tutuculuk, statükoculuk, değişime direnme gibi kavramlarla ilişkisinin olmadığını iddia ediyor. Parti, söyleminde değişime vurgu yapıyor ancak değişimi bir gelişim olarak kabul ediyor. Ortaya koydukları değişim projesini Türk Milleti'nin yıllardır arzu ettiği bir proje olarak nitelendiriyorlar. AKP yenilikçi bir hareket olarak ortaya çıktığı için siyasete de yenilikler getirme iddiasındadır. Parti başkanı Erdoğan *"Sizin neyiniz yeni?"* sorusuna karşılık olarak şu maddeleri sıralamaktadır⁴⁵⁵.

⁴⁵² Tekin, a.g.e., s.149.

⁴⁵³ Dengir Mir Mehmet Fırat, **AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi**, *Türkiye Bülteni*, Ekim 2002, s. 9

⁴⁵⁴ Ahmet Helvacı, **"Muhafazakar Duruştan Demokratik Tavıra Anakronik Bir Yolculuk"**, *Muhafazakar Düşünce*, Güz 2004, S:2, s. 203.

⁴⁵⁵ Akdoğan, a.g.e., s. 14.

- Parti yönetiminde, belde teşkilatından kadın ve gençlik kollarına kadar; bütün birimlerinde her görev için seçim yapılacak hiçbir göreve seçimsiz gelinemeyecek olmasını;
- Parti içi işlemler için yargı yolunun açık olmasını,
- Milletvekilliği ve belediye başkanlığı gibi seçimle belirlenen görevler için aday tespitinde bütün üyelerin katılacağı ön seçim ve teşkilat yoklamasının esas alındığını,
- Parti içinde çıkabilecek ihtilaflar için ‘Parti içi demokrasi hakemliği’nin kurulacak olmasını,
- Önemli politik tercihlerin belirlenmesinde parti üyelerinin katılacağı “referandum” müessesesinin işletileceğini sayarak cevap veriyordu.

Ancak son zamanlarda AKP’nin uyguladığı politikalar ve söylemler demokrasinin en önemli ilkesi olan uzlaşma kültürünü yok saymaktadır. Farklı düşüncelere tahammülsüzlük, hem parti içinde hem de dışarıda kendini göstermektedir.

Özellikle de bir sonraki başlıkta inceleyeceğimiz kongrelerde AKP’nin yukarıda savunmuş olduğu uygulamaları hayata geçirmediğini göreceğiz. Oysa AKP’nin ortaya çıkışı RP ve devamında kurulan FP’de parti içi demokrasinin olmaması iken benzer uygulamaları parti kurulduktan kısa bir süre sonra uygulamaya başlamışlardır. Tüzüklerin karşılaştırılacağı bir sonraki bölümde de inceleyeceğimiz üzere parti başkanı değişmez ve tartışmasız başkan konumuna getirilerek lider sultanı hükümdarlığı kurulmuştur.

3.3.3. AK Parti Kongreleri ve Parti İçi Demokrasi

12 Ekim 2003 tarihinde gerçekleşen AKP’nin 1. Olağan Kongresi’nde, tek Genel Başkan adayı Tayyip Erdoğan olmuştur ve geçerli olan 1358 oyun tümünü alarak genel başkan seçilmiştir. Yeni kurulan bir parti olduğu için parti içinde herhangi bir muhalif kanatta oluşmamıştır.

AKP tüzüğünde çarşaf liste yöntemi kaldırıldığından, MKYK için Erdoğan tarafından belirlenen tek listeye gidilmiştir. Daha önce muhalif tavırları nedeniyle bakanlıktan aldığı Ertuğrul Yalçınbayır ve düşüncelerini açıkça dile getirmekten çekinmeyen Ersönmez Yarbay liste dışı bırakılmıştır⁴⁵⁶.

⁴⁵⁶ Akdoğan, a.g.e., s. 25.

Erdoğan, eski MKYK'da bulunan Milli Görüşçü milletvekillerini yeni listeye almadı. “İsmail Özgül, İrfan Gündüz, Mehmet Özyol, Osman Aslan, Osman Nuri Filiz, Sabahattin Yıldız, Sait Açıba, Yahya Akman, Remzi Çetin, İlyas Arslan ve Raşit Küçük, MKYK listesine giremedi. Parti organlarına seçilenlerin aldığı oy açıklanmadı. Bunun, Erdoğan'a yakın bazı isimlerin Milli Görüşçüler tarafından çizilmesinden kaynaklandığı ileri sürüldü”⁴⁵⁷.

Partinin kuruluş aşamasında, Milli Görüş içindeki ‘biat’ geleneğine tepkiden olsa gerek, lider sultasına izin verilmeyeceği, kolektif düşünceye uyan bir liderin benimseneceği vurgulanmıştır. Bu noktada oy çokluğuyla değil, oy birliğiyle seçilmiş bir başkanın, iyimser bir yaklaşımla, geniş bir uzlaşma ürünü olduğunu söyleyebilirsek bile, MKYK seçimlerine aynı iyimser yaklaşımla bakmamız mümkün gözükmemektedir.

Ruşen Çakır, Merkez Karar ve Yönetim Kurulu seçimlerini şöyle aktarmaktadır; “50 kişilik MKYK için çok sayıda aday çıkması üzerine kurucuların birbirini tanımadığı gerekçesiyle “çarşaf liste”den vazgeçilip Erdoğan’ın anahtar liste sunması önerildi. Çoğunluğu milletvekili olan bir grubun, bu öneriyi “antidemokratik” bulup karşı çıkmasına rağmen Erdoğan’ın sunduğu liste seçildi. Bir iddiaya göre Erdoğan bu listeyi bir gecede önce avukatı Hayati Yazıcı ve sağ kolu Ekrem Erdem ile birlikte hazırlamıştı. İddia sahipleri, “Erbakan’ın yanında en azından 5-6 kişi vardı; şimdiyse iki kişiyle görülüyor,” diye yakındırlar.”⁴⁵⁸. Ancak, Erdoğan’ın artan hakimiyeti, AKP’yi de “lider partisi” haline getirmektedir.

AKP Ankara Milletvekili Ersönmez Yarbay, kongre öncesinde, kongreye tüm kurulların tek seçicisi olarak giden Erdoğan'a "Padişah" benzetmesi yapmış ve tüzüğün sürekli değişmesi nedeniyle neredeyse parti içi demokrasiden bahsedilemez duruma gelindiğini⁴⁵⁹ söylemiştir; ““Şimdi partide herkes bir yerlere gelmek için tek yetkili konumdaki genel başkanın ağzına bakıyor. Partide bütün akıllar iptal oldu, tek akıl kaldı. Bu partinin kuyusunu kazmaktadır...Pazar günü Sayın Genel Başkan padişah gibi gelecek, listeleri belirleyip seçtirecek. 1600 delegenin tamamının oyunu alacak. Delegelerin tamamının oyunu aldığı zaman 'Yaptığım her şey doğru' diye zannetmesi de doğaldır. Böyle bir ortamda demokrasiden bahsedemezsiniz.”⁴⁶⁰.

⁴⁵⁷ Ergun Aksoy, Ahmet Kıvanç ve Fatma Sibel Yüksek, “Milli Görüş Tasfiyesi”, **Radikal** 13 Ekim 2003.

⁴⁵⁸ Çakır ve Çalmuk, **a.g.e.**, s. 193.

⁴⁵⁹ Abdullah Karakuş, “AKP Abluka Altında”, **Milliyet**, 12 Ekim 2003.

⁴⁶⁰ **Cumhuriyet**, 12 Ekim 2003.

Yarbay, kongre sonrasında yaptığı basın açıklamasında ise, “Türkiye'deki siyasi partilerde parti içi demokrasi yok. 1.463 delegemiz var, bu insanlar Pazar günü yaptığımız kongrede ilkokul öğrencisi gibi oturdular, hiçbiri konuşmadı. Ne Irak'a asker gönderme tartışıldı ne kamu reformu tasarısı ne de bir başka konu...Kongrelerde en yüksek kürsü Divan'ın oturduğu kürsü olur. Çünkü orada en yüksek organ Divan'dır. Ama bizim kongremizde baktım, Divan'ın üzerinde bir kürsü daha var. Orada genel başkan konuştu ve tabii ki bu biraz tuhaf oldu. Sandıklar şeffaf olduğu için delegeler rahatça oy kullanamadı. Oy kullanma kabinleri sandıklardan uzak yerlere konmuştu, o yüzden çoğu delege açık oy kullanmak zorunda kaldı. Oysa oylama gizli, tasnif açık olmalıydı”⁴⁶¹ yorumunu yapmıştır.

Yalçın Doğan kurultayın demokratikten ziyade otoriter bir havaya sahip olduğunu dile getirmiştir; “Pankart, slogan, sigara, duman, kavga, gerilim, tartışma, heyecan, dev fotoğraflar, bunların hiçbiri yok. Hatta, bir kongrenin vazgeçilmez hareketliliğini oluşturan kongre kulisi bile yok... AKP 1. Kongresi düzenli, disiplinli ve uyumlu. Bu yapısıyla da, tek sesli bir kongre. Demokratik olmaktan çok, otoriter bir parti yapısını yansıtıyor... Erdoğan kendinden çok emin. Partiyi kurarken eşitler arasında birinci o. Ama, dün görülüyor ki, AKP'de eşitler geride kalıyor, tek lider o. Bir partide bu normal, parti içi demokrasinin işlemesi koşuluyla. Oysa, AKP'de şu anda parti içi demokrasi yok. Partiyi ve ülkeyi yönetirken, tek sesli otoriter tavrı, Erdoğan'ı bekleyen en büyük tehlike. Partide, kapılarını diyaloga hayli erken kapatma denemesi!.. Partiyeye övgü üzerinden, kendine övgü dikkat çekici.”⁴⁶².

AKP'nin 2. Olağan Kongresi 11 Kasım 2006 tarihinde yapılmıştır. Recep Tayyip Erdoğan'ın yeniden genel başkan seçildiği kongrede yapılan en önemli tüzük değişikliği, 2003'te CHP'de yapılan değişiklik gibi, Genel Başkanlığa aday olabilmek için delegelerin %20'sinin önerisi şartının getirilmesi olmuştur. Bazıları, yapılan değişikliği, Çankaya yolundaki Erdoğan'ın, Cumhurbaşkanı seçilmesi olasılığına karşı, partideki olası karışıklıkları gidermek amaçlı olarak gerçekleştirdiği şeklinde yorumlamışlardır. Örneğin, Abdullah Karakuş, ‘Kongredeki tüzük değişiklikleri, Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığı adaylığına ve sonrasındaki partinin bütünlüğüne yönelik olarak yapıldı’⁴⁶³ demektedir.

Nazif İflazoğlu, söz konusu değişiklik için AKP'nin CHP'den kopya çektiğini belirtmektedir; “AKP tüzüğündeki genel başkan adaylığı için delegelerin yüzde 20'sinin

⁴⁶¹ Melih Aşık, “İşte Demokrasi!”, **Milliyet**, 14 Ekim 2003.

⁴⁶² Yalçın Doğan, “Otorite'nin Konseri”, **Milliyet** 13 Ekim 2003.

⁴⁶³ Abdullah Karakuş, “Yönetim Listesi Gül'e Göre”, **Milliyet**, 13 Kasım 2006.

imzasını gerektiren değişikliğin CHP'den kopya edildiği ortaya çıktı...Bu konuda CHP tüzüğünü inceleyen tüzük komisyonu, oradaki adaylıkla ilgili maddeyi aynen AKP tüzüğüne aktardı."⁴⁶⁴. CHP ve AKP'nin yapmış olduğu başkan adaylığı için delegelerin %20'sinin imza şartı parti içi demokrasi önündeki en büyük engeldir. Parti programlarındaki demokrasi söylemleri ile tüzüklerine koydukları demokrasi önündeki engeller tamamen birbirleri ile çatışmaktadır. Bu anlamda Michels'in yapmış olduğu tespit incelememize konu olan üç parti (CHP-MHP ve AKP) içinde geçerlidir. Her üç parti de parti programlarında demokrasi söylemine fazlasıyla yer vermesine rağmen yapmış oldukları uygulamalar ve tüzük değişiklikleri ile parti içinde demokrasiyi uygulamadıklarını göstermektedir.

Yapılan bir diğer önemli değişiklik de, AKP tüzüğünün 57. maddesi ile ilgilidir. Buna göre, ilçe ve il yönetim kurullarındaki kademe başkanlarının görevden alınması durumunda, yeni başkanın belirlenmesi maddenin eski halinde seçimle yapılırken, yeni durumda, Merkez Karar Yönetim Kurulu'nca atanması şeklinde değiştirilmiştir. Elbette bu durum parti merkezinin gücünü artırma sonucunu doğurmaktadır. Benzer sonuç doğuran son değişiklik ise parti yöneticileri ve üyeler hakkında incitici beyanlarda bulunmanın ve grup kararlarına uymamanın yasaklanmasıdır.

Kongrenin tek muhalif ismi olan, Ersönmez Yarbay, liste dışı girdiği MKYK seçimlerde, 46 oy almıştır. Bununla beraber, MKYK seçimlerinde, AKP genel başkan yardımcıları Hayati Yazıcı ve Dengir Fırat ve Erdoğan'ın danışmanı Ömer Çelik 'in en az oy alan isimler arasında yer almasını, Emine Kaplan, yönetime tepki olarak yorumlamaktadır⁴⁶⁵.

Tarhan Erdem, 2. Kongre ile ilgili şu yorumları yapmıştır; *"AK Parti'nin büyük kongresinde tüzük değiştirilerek, merkezin otoritesi artırıldı. Parti yöneticilerini basın yoluyla eleştirenlere ve bağlayıcı grup kararına uymayanlara ihraç cezası getirildi. Ayrıca tüzüğe, genel başkanlığa aday önerisini, delegelerin beşte birinin imzalaması koşulu konuldu. Kongrenin bir günde tamamlanması örgütün katılımı hakkında yeterli bilgi vermektedir... Açıkçası, kongresi bir günde biten partiye 'Demokratik' demek zordur... Yeni hükümler getirilmese de, AKP'de lider hakimiyeti zaafa düşmezdi, bu hükümlerden önce de partide siyasal tartışma yapılamazdı. Bunlarla, genel başkanın milletvekilliğinden umudunu kesmiş bir iki kişinin sözlerini gazetelerde okuyarak canının sıkılması önlenmiştir..."*⁴⁶⁶.

⁴⁶⁴ Nazif İflazoğlu, "AKP, CHP'den Kopya Çekmiş", **Radikal**, 13 Kasım 2006.

⁴⁶⁵ Emine Kaplan, "Muhalefet'e Kıskaç", **Cumhuriyet**, 13 Kasım 2006.

⁴⁶⁶ Tahran Erdem, "Kongrenin Hatırlattığı", **Radikal**, 13 Kasım 2006.

Genel olarak tüzük değişikliklerini değerlendiren Mustafa Balbay ise, “*Parti genel başkanlarının tüm ipleri ellerinde tutmak için yaptığı tüzük değişikliklerini gördükçe, liderlere hep şu yakıştırmayı yapasım gelir: Tüzüklerin efendisi! AKP kongresinde de bu gelenek bozulmadı...*”⁴⁶⁷ demektedir.

22 Temmuz 2007 seçimlerinin Milletvekili aday listelerinde AKP’de 352 milletvekilinin 160’ı liste dışında kalmıştır. Liste dışında kalanlardan, Ersönmez Yarbay, Erdoğan’ın listesini, şöyle yorumlamaktadır; “*Sürpriz değildi ancak milletvekilleri aldatıldı...Anayasayı çıkarın yeriniz sağlam diyorlardı. Aldatılmışlık duygusu yaşanıyor. Kriter yok, kulis yapanlar yer buldu. Liste dost ahbap işi, Giden Milli Görüşçüler’in yerinde bol miktarda yeni Milli Görüşçüler var. Parti daha kapalı olacak*”⁴⁶⁸ Ertuğrul Yalçınbayır ise; “*Bu sonuç kolektif bir çalışmanın değil, tek bir kişinin hükmüdür. Lider öyle takdir etmiş, reisın takdirine karşı çıkılmaz. Bunu bekliyordum. Kurucu genel sekreter ve başbakan yardımcılığı yaptım cezalandırıldım.Yağcılık, yandaşlık, yiyicilik yapmadım, sürekli alkışlamadım. Sadece AKP’lilerin değil halkın vekiliyim*”⁴⁶⁹ açıklamasını yapmıştır.

Yukarıda değinildiği gibi, AKP’nin günümüze kadar iki kongresinde de gerçekleştirilen tüzük değişikliklerinin ortak paydası, parti merkezinin gücünün artırılması ve Erdoğan’ın liderliğinin oy birliği ile onaylanmasıdır. Diğer yandan, Erdoğan, Kutan’ı “*parti içi demokrasi isteyenleri tasfiye ediyor*” diye suçlarken, beklentilerin aksine kendisinde tasfiye yoluna başvurmuştur. Yapılan il kongrelerine çoğunlukla Erdoğan’da katılmaktadır. Bu açıdan il kongreleri de merkezin ve liderin ağırlığı altında gerçekleştirilmektedir. AKP’de, yönetici kadro içinde Erdoğan’ın ağırlığı olduğu, ve Erdoğan hakimiyetinin arttığı şüphe götürmez bir gerçektir.

⁴⁶⁷ Mustafa Balbay, “AKP’nin Son Derece Olağan 2. Kongresi”, **Cumhuriyet**, 13 kasım 2006.

⁴⁶⁸ **Posta**, 6 Haziran 2007.

⁴⁶⁹ **Posta**, 6 Haziran 2007.

IV. BÖLÜM

4. PARTİ İÇİ DEMOKRASİ AÇISINDAN PARTİ TÜZÜKLERİNİN DEĞERLENDİRLMESİ: CHP-MHP-AKP

Siyasi parti tüzükleri, genel olarak partinin iç işleyişini düzenleyen ve partiler açısından son derece önemli olan metinlerdir. SPK, partilerle ilgili bir çok konunun ayrıntılarının düzenlenmesini partinin iç işi olarak görmüş ve bu yetkiyi partiye bırakmıştır. Parti içi demokrasinin gerçekleşmesinin önündeki engellerden biri de parti tüzükleridir. Bir çok anti-demokratik uygulamanın dayanağı tüzükler olabilmektedir.

Bu bölümde araştırmamıza konu olan üç partinin (CHP - MHP ve AKP) tüzüklerinde yer alan üyelik ve parti disiplini, parti içi seçimler ve parti içi demokrasi açısından asıl önem taşıyan aday belirleme yöntemleri ile AKP'de diğer iki partiden farklı olarak yer alan ancak uygulama alanı bulmayan parti içi hakem kurulu incelenecektir.

4.1. Üyelik ve Parti Disiplini

Partide yapılan seçimlerin, alınan kararların belirlenmesinde, ilk adım partiye üye olmaktır. Partide yapılan seçimlerin tabandan tavana belirleyicisi üyeliktir.

Siyasi partiler hukukunun en zayıf noktalarından birini üyelik ve delegelik sistemi oluşturmaktadır. Siyasi partilerin sağlıklı ve demokratik bir yapıya kavuşturulmasının temel amacı, parti üyeliği ve delegelik sisteminin köklü bir şekilde gözden geçirilerek zamanın ihtiyaç ve imkânlarına uygun hale getirilmesidir.

Üye kayıtları şeffaf, herkese açık hale getirilmelidir. Aksi halde parti içi yapılan her türlü seçim (delege seçimleri, önseçimler, kongre seçimleri) gerçek anlamda demokratik seçim olamayacaktır. Nasıl ki genel seçimlerin sağlığı için ilk şart seçmen kütüklerinin doğruluğu ise parti içi seçimlerin sağlığı için de ön şart üye kayıtlarının doğruluğudur. Türkiye gibi partilerin çok kaygan bir seçmen kitlesine sahip olduğu ülkelerde siyasi partiler üye kayıtlarını sürekli yenilemeli ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na bildirmelidir.

Yanık, “Üyelerin eşit haklara ve ödevlere sahip olmadığı, parti tüzüğü ve programı çerçevesinde düşünce ve kanaatlerin özgürce tartışılmadığı bir siyasal partinin, demokratik bir iç yapıya sahip olduğundan bahsedilemez.”⁴⁷⁰ demektir.

Demokrasi açısından eleştirilen önemli bir kavram da “nylon üyelik” tir. Oysa günümüzde üyelik kurumu amacından saptırılmış, üyelik parti içi iktidar yarışının aracı haline dönüştürülmüştür. Nylon üyelikler, yığma kayıtlar partilerimizde olağan sayılan uygulamalardır. Kayıtlar düzgün tutulmadığı için üyelik hakları güvence altında değildir.

4.1.1.Cumhuriyet Halk Partisi

Tüzüğün 8. maddesine göre; Partiye üye olmak isteyen kişi, iki partinin tanıtım önerisini taşıyan üç örnek başvuru belgesi ile, sandık seçmen listesinde kayıtlı olduğu muhtarlık bölgesinin bağlı olduğu ilçe başkanlığına doğrudan başvurur. CHP tüzüğü AKP tüzüğünden farklı olarak üyenin görevlerine de yer vermiştir. Bundan ayrı olarak üyelerin haklarına yer verilmiştir. Her üyenin seçme ve seçilme hakkı, toplantı, çalışma ve seçildiği kongrelerde düşünce ve dileklerini bildirme, partililerle ilgili bilgi isteme ve haksızlıklara karşı savunulmalarını parti örgütünden isteme hakkı bulunmaktadır. (madde 7B)

CHP tüzüğü asil üyelik için 6 aylık bir adaylık dönemi öngörmüştür. (madde9/3) Aday üyeler, seçme ve seçilme hakkını, adaylıkları boyunca kullanmakta ve partinin üye kütüğüne yazılmaktadırlar. (madde 9/8)

Öngörülen adaylık süresinin ne kadar işlevsel olduğu tartışmalıdır, Ercan Karakaş, adaylık süresinin bir yıl olarak belirlenmesini ve adaylık sürecinin de daha işlevsel hale getirilmesini⁴⁷¹ önerirken de CHP’de adaylık sürecinin pek de bir anlam ifade etmediğinin altını çizmiş olmaktadır.

Üye yazımlarında; başkası adına üye başvuru belgesi düzenleyenler, başkasının imzasını taklit edenler, gerçek dışı beyanda bulunanlar, sahte belge düzenleyenler, üyelerin kayıtlarını silenler, üyeleri ayrılmış gösterenler, Üye Yazım Yönetmeliği’ne aykırı davrananlar hakkında ivedi olarak disiplin kovuşturması yapılır (madde 21/1)⁴⁷². Yukarıda yazılan suçları işlediği, disiplin kovuşturması sonucu saptananlar hakkında, disiplin cezalarının uygulanması yanında, Cumhuriyet Savcılığı’na suç duyurusunda bulunulur (madde 21/2).

⁴⁷⁰ Yanık, a.g.e., s.139.

⁴⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın Cıngı ve Ercan Karakaş, **Siyasette Yenilenme Solda Yeni Parti Arayışları**, SODEV Yayınları, İstanbul, 2001 s. 55.

⁴⁷² CHP Tüzüğü.

4.1.2. Milliyetçi Hareket Partisi

Milliyetçi Hareket Partisine üye olmak isteyen kişi, en az iki parti üyesinin teziyesini taşıyan üye giriş beyannamesini, kanuni ikametgâhının bulunduğu ilçe yönetim kuruluna alındı belgesi karşılığında teslim eder.

Başvurunun kabulüne karar verilmesi hâlinde, karar tarih ve sırasına göre üye kayıt defterine kaydedilerek, durum ilgiliye 10 gün içinde yazılı veya sözlü olarak bildirilir. Başvurunun uygun görülmemesi durumunda ise, üyeliğe kabul edilmeme kararı 10 gün içinde ilgili kişiye yazılı olarak bildirilir. İlçe yönetim kurulu üyeliğe kabul edilmeme bildiriminde gerekçe belirtmek mecburiyetinde değildir. 15 gün içinde karara bağlanmamış adayın üyelik talebi reddedilmiş sayılır(madde 6)⁴⁷³.

Üyelik müracaatı kabul edilmeyen kişi isterse kararın kendisine tebliğinden itibaren 5 gün içerisinde il yönetim kuruluna itirazda bulunabilir. İl yönetim kurulu itirazları inceleyerek 15 gün içinde karara bağlar. Bu karar kesindir.

Merkez Yönetim Kurulu, gerek gördüğü hallerde ve yerlerde üye kayıtlarının iptaline ve yeniden yazımına karar verebilir(madde 10).

4.1.3. Adalet ve Kalkınma Partisi

AKP tüzüğün 7. maddesine göre, üyelik şartlarına sahip olan kişi, ikamet ettiği ilçe başkanlığına parti üyesi en az bir kişiyi referans göstermek kaydıyla başvurur. İlçe yönetim Kurulu üyelik başvurusunu karara bağlar. (madde 8/1) Diğer yandan, MKYK da doğrudan üyelik kararı alabilmektedir (madde 11)⁴⁷⁴.

AKP tüzüğünde adaylık süresi öngörülmemiştir. CHP tüzüğünde olduğu gibi Merkez Karar ve Yönetim Organının üyeliğe karar verme yetkisi bulunmaktadır. MKYK, TBMM üyesi bulunanlar ve partiye alınmasında yarar görülen kişiler hakkında karar verebilmektedir.

Üyelikle ilgili uyuşmazlıklarda parti genel merkezinin kayıtlarının dikkate alınacağı dışında (madde 15/2) AKP, tüzüğü, üye yazımlarında yapılabilecek usulsüzlükle ilgili bir hüküm içermemektedir.

⁴⁷³ MHP Tüzüğü.

⁴⁷⁴ AKP Tüzüğü.

Üyelikle ilgili genel bir değerlendirme yapacak olursak; üye kayıtları şeffaf, herkese açık hale getirilmelidir. Aksi halde parti içi yapılan her türlü seçim (delege seçimleri, önseçimler, kongre seçimleri) gerçek anlamda demokratik olmayacaktır. Nasıl ki genel seçimlerinin ilk şart seçmen kütüklerinin doğruluğu ise parti içi seçimlerinin sağlığı için de ön şart üye kayıtlarının doğruluğudur.

Parti tüzüklerinde, üye yazım ve kayıtlarına ilişkin hükümler genelde lider sultasını sürdürmek amacıyla düzenlenen hükümlerdir. Ancak buna rağmen tüzüklerde bu hükümleri dahi etkisiz kılabilecek hükümler bulunmaktadır. Bu hükümler, üye yazımında nihai olarak genel merkezin yetkili olduğunu belirleyen kurallardır⁴⁷⁵. Yukarıda incelediğimiz MHP Tüzüğü'nün Üye Kayıtlarının İptali ve Yenilenmesi" başlıklı 10 uncu maddesi açıktır: "Merkez Yönetim Kurulu, gerek gördüğü hallerde ve yerlerde üye kayıtlarının iptaline ve yeniden yazımına kara verebilir." şeklinde düzenlemiştir. Farklı bir anlatımla, parti merkez organları üyelik konusunda da ipleri ellerinden bırakmamaktadır.

Yine aynı şekilde üyeliğin sona ermesi konusu da demokrasi ilkelerine uygun olmak durumundadır. Parti tüzüklerinde üyeliğin son bulduğu haller genel olarak; ölüm, istifa, başka partiye üyelik ve yetkili merci kararı şeklinde düzenlenmektedir. Yetkili merci kararı ile kastedilen, yargısal kararlar ile disiplin soruşturması sonucu verilen ihraç cezaları gibi kararlardır.

Araştırmamıza konu olan üç partinin (CHP-MHP ve AK Parti) tüzüklerinde, partiden çıkarılmayı gerektirecek ve kesin çizgileri belli olmayan, yoruma açık birtakım disiplin suçları belirlenmiştir. Bunlardan bazıları;

AK PARTİ Tüzüğü – 117 nci md.

"117.1 – Partinin tüzük ve programına, demokrasi, insan hakları ve hukukun evrensel temel kural ve normlarına aykırı faaliyetlere katılmak, destek olmak yahut bizzat aykırı eylem ve işlemlerde bulunmak,

⁴⁷⁵ Tahran Erdem, "Partilerde Üye Yazılımları", www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=201957 erişim Tarihi: 12.03.2009.

117-7- Parti yöneticileri, üyeleri veya parti tüzel kişiliği hakkında basın yayın araçları ile kamuoyu önünde gerçek dışı haber yaymak, iftira, hakaret, karalama veya küçük düşürücü beyanlarda bulunmak,⁴⁷⁶

CHP Tüzüğü – 70/A md.

“a) Programa ve tüzük kurallarına, kurultay ve yetkili organ kararlarına aykırı davranmak,⁴⁷⁷

MHP Tüzüğü – 71/4. md.

c. Partiyi ve parti yetkililerini gerçek dışı iddia ve gerekçelerle şikayet etmek ve parti yetkililerinin bilgisi olmadan parti adına resmi makamlarla muhatap olmak, yalan bilgi ve beyanda bulunmak, yetkisiz demeç yayımlamak, partinin yetkili organları nezdinde demokratik ve medeni ölçüler çerçevesinde halledilmesi gereken parti içi meseleri, belli kademe ve silsile düzenini bozarak basın ve yayın organlarında açık şekilde tartışma ve polemik konusu yapmak.

e. Partinin birlik ve beraberliğini ciddi şekilde bozacak ve Genel Başkan, Genel Sekreter ve bunlardan sonra hiyerarşi de bulunan görevlilere ve parti organlarına karşı ağır disiplinsizlik teşkil edecek...”

Yukarıdaki tüzük hükümlerinde belirlenmiş disiplin suçu teşkil eden davranışların tamamı olmasa da önemli bir kısmının, bu hükümlerin uygulanmasında parti organlarının sahip olduğu yetki ve taktir hakkı da düşünüldüğünde, parti içinde hakimiyeti sağlamak adına ciddi bir silah haline gelebileceği kuşkusuzdur. Zaten yakın geçmişimizde siyasi partiler bünyesinde meydan gelen bazı ihraç olayları bu iddiamızı destekler niteliktedir⁴⁷⁸.

⁴⁷⁶ Ak Parti Tüzüğü, 2006, s.151-152.

⁴⁷⁷ Cumhuriyet Halk Partisi, Tüzük, 2005, s.151-152.

⁴⁷⁸ Bu konuda; Ak Parti Müşterek Disiplin Kurulu'nun, parti politikalarına yönelik çıkışlarıyla dikkatleri üzerine çeken ve Başbakanı'ı “Kasımpaşalı” diye eleştiren 22. Dönem Afyon Milletvekili Mahmut KOÇAK hakkında, parti tüzüğünün “basın yoluyla parti üyelerini, yöneticilerini ve tüzel kişiliğini karalamak, aşağılamak ve küçük düşürmek” suçunu öngören 117. maddesi uyarınca verdiği ihraç kararı; MHP Merkez Disiplin Kurulu'nun parti genel başkanlığı için adaylığını açıklayan Ümit ÖZDAĞ hakkında, parti tüzüğünün yukarıda belirtilen 71/4-c ve “parti evrak ve kayıtları üzerinde tahrifat yapma” durumunu düzenleyen f fıkrası uyarınca, Kurultaydan kısa süre önce verdiği ihraç kararı ve CHP genel başkanlığı için adaylığını açıklayan Şişli Belediye Başkanı Mustafa SARIGÜL hakkında, parti tüzüğünün 70/A-h fıkrası gereği parti Kurultayını arbede ve şiddet ortamına çevirdiği gerekçesiyle 2005 yılında verilen ancak mahkeme kararı ile iptal edilen bir ihraç kararı olmasına rağmen, Genel Başkan Deniz BAYKAL'ı istifaya çağırıldığı “999 Eylemi” ve son dönemdeki açıklama, tutum ve davranışlarında parti tüzüğüne aykırı hareket ettiği gerekçesiyle, bazı görüşlere göre de Kurultay da aday olmaması için verilen tedbir istemli olarak tekrar Yüksek Disiplin Kuruluna sevk edilmesi kararı örnek olarak gösterilebilecektir. (Chp

4.2. Parti İçi Seçimler ve Delegationların Belirlenmesi

Kongrelerle ilgili olarak Tarhan Erdem; “...demokratik siyasal partiler, kongrelerde yapılan demokratik seçimlerle oluşan organlarca, kongrelerde belirlenen politikalar içinde yönetilir. Bizde ise 'kongre', parti başkanlarının çalışmalarında kimleri kullanacaklarını duyurdukları toplantıların adıdır!”⁴⁷⁹ demektedir

Kongredeki seçimlerle ilgili olarak ise, Mustafa Balbay, Fazilet Partisi'nin 1. Olağan Kongresini örnek göstererek, “Bu tür kongrelerde genel olarak çarşaf liste çıkarılır. Aday olanların tümü alt alta yazılır. Taraflar da kendi anahtar listelerini yaparlar. Oy kullanacak delege hangi tarafı destekliyorsa o tarafın anahtar listesini cebine koyar. Kabinde çarşaf listeden bu adları bulup işaretler. Kimi delegeler adla da uğraşmak istemezler. Onlara çarşaf listedeki sıra numaraları verilir. Numaraları işaretlerler, işlevlerini yerine getirip giderler...”⁴⁸⁰ diyerek çarşaf listeli seçimlerin, anahtar listeler vasıtasıyla yine merkez eğilimi yönünde belirlendiğini ifade etmektedir.

Tüzükler incelendiğinde görülecektir ki, her üç partide de blok liste genel uygulamadır. Seçimlerde çarşaf listenin uygulanması ise özel koşullara bağlamıştır. Blok liste uygulaması üç parti için demokrasinin önünde engel oluşturmaktadır. Tarafımızdan TBMM’de yapılan anket çalışmasında da üç partinin milletvekillerine “Parti içi seçim yöntemlerinden sizce hangi yöntem daha demokratiktir?” sorusuna CHP milletvekillerinde % 68’i, MHP’den % 66’sı ve AKP’den de % 41 milletvekili Çarşaf Listenin daha demokratik olduğunu belirtmiştir. AKP milletvekillerinin vermiş olduğu % 41’lik oran ise diğer iki partiden daha az bir orana sahiptir. Parti içi seçim usullerinde kullanılan yöntem üzerine Antalya Milletvekili Tayfur Sümer ile yaptığımız sohbette şu söyledikleri anket çalışmamız için önemlidir. Sümer’e göre “Blok liste, çarşaf listeye göre tercih edilmesi gereken yöntemdir. Çünkü Blok listede çalışabileceğimiz ve anlayabileceğimiz insanlar vardır. Oysa çarşaf listede tombaladan neyin çıkacağını bilemeyiz.”⁴⁸¹ diyerek çarşaf listeye eleştirel baktığını göstermiştir.

Tüzüğü'nün son fıkrasına göre, “Haklarında tedbir (önlem) kararı olan üyeler, parti içi seçme ve seçilme haklarını kullanamazlar.”)

⁴⁷⁹ Tahran Erdem, “Erdoğan’a Teslim”, **Radikal**, 14 Ekim 2003.

⁴⁸⁰ Mustafa Balbay, “Fazilet’te Çarşafçılık”, **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 2000.

⁴⁸¹ 13-17.10.2008 tarihleri arasında, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki 23. Dönem Milletvekilleri (CHP-MHP-AKP) ile gerçekleştirilen anket çalışması, ANKARA.

4.2.1. Cumhuriyet Halk Partisi

İlçe, İl Kongresi ve Kurultay Delege Seçimleri

İl, İlçe Kongresi ve Kurultayda aday belirleme yöntemi için iki usul öngörülmüştür. Bunlar blok liste ve çarşaf listedir. Bir aday blok listelerden, yalnızca birisinde yer alabilir. Blok listeler dışında asıl ve yedek üye adayları olarak başvuruda bulunmak mümkündür. Basılmış blok listeler oy pusulası haline dönüştürülür. Listede yazılı isimler çizilebilir, yerine yeni isim yazılabilir. Her adayın aday olduğu listeden, şahsen veya ayrı listelerden aldığı oylar hesaba katılarak toplanır ve böylece listedeki sıra saptanır. Blok listede yazılı isimler çizilebilir ve yerine yeni isim yazılabilir. Ancak, seçilecek üye sayısından fazla veya yüzde doksandan az isim yazılı pusulalar geçersizdir⁴⁸².

Seçimin devamı sırasında yapılan işlemler ile ilgili tutanakların düzenlenmesinden itibaren 2 gün içinde, seçim sonuçlarına, yetkili ve görevli ilçe seçim kuruluna itiraz edilebilmektedir⁴⁸³. Muhtarlık bölgesi ilçe kongresi temsilci seçimleri ile ilgili itirazlar, o ilçede kayıtlı üyelerce ilçe yönetim kuruluna yapılır. İlçe meclisinin vereceği karara karşı, il yönetim kuruluna itiraz edilebilir. İl yönetim kurulunun vereceği karar kesindir.

İlçe Kongresinin seçim dışındaki kararlarına ilişkin itirazlar kongre üyelerince, İl Yönetim Kuruluna yapılır. İl Yönetim Kurulunun vereceği kararlar kesindir. İl Kongresinin seçim dışındaki kararlarına ilişkin itirazlar kongre üyelerince Merkez Yönetim Kurulu'na yapılır. Merkez Yönetim Kurulu'nun vereceği karar kesindir⁴⁸⁴.

Kongre veya Kurultay üyelerinin onda birinin önerisi ve Kongre veya Kurultay üye tam sayısının salt çoğunluğu ile yapılacak oylama sonucunda tek ve ortak (çarşaf liste) oy pusulası usulü ile seçimlerin yapılmasına karar verilebilir. Kongre veya kurultay üyelerince, bu oy pusulalarındaki aday isimlerinin yanına işaret konarak oylama yapılır. Tek ve ortak liste (çarşaf liste) usulüne göre seçim yapılırsa, adayların aldıkları oy sırasına göre, genel sıralama yapılarak, asıl ve yedek üyeler belirlenir. Eşit oy alanlar arasında ad çekme yoluyla sıra saptanır⁴⁸⁵.

⁴⁸² CHP Parti Tüzüğü, md.48/J ve md.55.

⁴⁸³ CHP Parti Tüzüğü, md.50.

⁴⁸⁴ CHP Parti Tüzüğü, md.51.

⁴⁸⁵ CHP Parti Tüzüğü, md.48/J ve md.55.

4.2.2. Milliyetçi Hareket Parti

İlçe, İl Kongresi ve Büyük Kongre Delege Seçimleri

İlçe kongresi, seçilmiş ve tabii üyelerden teşekkül eder. Seçilmiş delegeler 400'den fazla olamaz(Md.20)

Madde 20 (a) İlçe çevresindeki köy ve mahallelerde kayıtlı parti üye sayısı 400 veya 400'den az ise bütün partililer ilçe kongresi delegesi sayılır.

(b) İlçe çevresindeki köy ve mahallelerde kayıtlı partili üye sayısı 400'den fazla ise 400 rakamı, partinin son milletvekili seçiminde o ilçede aldığı toplam oy sayısına bölünür. Elde edilen katsayı, köy ve mahallede son Milletvekili Genel Seçimi'nde partinin aldığı oy sayısı ile çarpılır. Çıkan sayı, köy ve mahallelerden seçilecek delege miktarını gösterir.

İlçe kongresinde il kongresi için seçilecek delege sayısı, partinin o ilçede aldığı oy sayısı esas alınarak aşağıdaki şekilde hesaplanır: 600 sayısı, il seçim çevresinde son milletvekili genel seçiminde partinin aldığı oy sayısı toplamına bölünür. Elde edilecek olan kat sayı, ilçe seçim çevresinde partinin aldığı oy sayısı ile çarpılır. Ortaya çıkan rakam, o ilçe kongresinde il kongresi için seçilecek delege sayısını gösterir(madde 21).

İl kongrelerinde büyük kongre için seçilecek delege sayısı; ülke toplam milletvekili sayısının iki katının, Partinin son milletvekilliği genel seçiminde aldığı ülke toplam oy sayısına bölünmesiyle bulunacak kat sayının, ilgili il seçim çevresinde alınan oy sayısı ile çarpılması sonucunda bulunan sayıdır. Büyük kongre için seçilen delegelerin görev süresi, seçildikleri kongreyi takip eden ilk olağan kongrede yerlerine yeni delegelerin seçilmesine kadar devam eder(madde28).

İlçe ve il organları seçimleri ile üst delege seçimleri yargı gözetimi ve denetimi altında gizli oy ve açık tasnif yöntemi ile yapılır. Seçilme yeterliliğine sahip her partili, kongre seçimlerinde adaylığını koyabilir veya aday gösterilebilir.

Kongrelerde seçilecek organlara adaylık müracaatı için divan başkanlığınca bir süre tespit edilerek kongreye duyurulur. Bu süre sonunda adaylar ilan edilir. Aday listeleri adaylarca, organlara göre ayrı veya tek liste hâlinde yedekleri de gösterilmek üzere hazırlanıp yeteri kadar çoğaltılmış olarak süresi içinde kongre Başkanlık Divanına verilir.

Kongre Başkanlık Divanı, ferdi ve toplu aday listelerini ayrı okumak suretiyle açık bir şekilde kongre üyelerinin bilgisine sunduktan sonra, askı yoluyla da kongre salonunda ilân eder. Kongre seçmeni, birden fazla toplu liste varsa bunlardan birini oy pusulası olarak kullanmakta serbesttir. Bir zarftan birden fazla aynı içerikli toplu liste çıkarsa bunlardan biri, farklı içerikli birden fazla toplu liste çıkması durumunda ise her ikisi de dikkate alınmaz.

Seçimlerde tek liste kullanılması ve bu listedeki isimlerin seçilecek üye sayısından fazla olması durumunda, seçmenlerce listedeki aday isimleri karşısına açılan kutulara, seçilecek üye sayısı kadar işaret konmak suretiyle tercih yapılır.

Seçimi yapılacak her organ için birden fazla liste var ise, seçmen bunlardan herhangi biri üzerinde mevcut adayları dikkate alarak gerekli gördüğü değişikliği yapabilir, bir listedeki isimlerden bir kısmını çizip yerlerine diğer listelerden isimler yazabilir. Ancak işaretleyeceği aday sayısı seçilecek sayıdan fazla olamaz.

Seçimlerde birden fazla listede isimleri bulunan adayların aldıkları oy, tüm listelerden aldıkları oyların sayılıp toplanması suretiyle tespit edilir.

İşlemler ile tutanakların düzenlenmesinden itibaren iki gün içinde seçim sonuçlarına yapılacak itirazlar, hâkim tarafından aynı gün incelenir ve kesin olarak karara bağlanır⁴⁸⁶(madde 40)

4.2.3. Adalet ve Kalkınma Partisi

İlçe, İl Kongresi ve Büyük Kongre Delege Seçimleri

Organ ve delege seçimleri liste yöntemine göre yapılır⁴⁸⁷. Asıl ve yedek üye adaylarını gösterir şekilde “*liste yöntemi*” esasına uygun öneri yapılmamış ise, her organ ve delegelikler için yapılan ferdi adaylıklar tamamlanıp kesinleştirildikten sonra, divanca soyadı esasına göre çarşaf liste sıralaması yapılır. Asıl ve yedekler dahil, seçilmesi gereken sayıdan fazla veya yarısından eksik işaretli oylar geçersizdir⁴⁸⁸.

Adaylar, liste yöntemine uygun olarak önerilmiş ise, bu takdirde seçimler; listenin zarfa konup sandığa atılması suretiyle yapılır. Delege, oyunu listeyi aynen veya listedeki aday veya adayları çizerek dilediği ferdi adayları yazmak suretiyle kullanabilir. Oyların liste halinde

⁴⁸⁶ Milliyetçi Hareket Partisi Tüzüğü, http://www.mhp.org.tr/mhp_parti_tuzugu.php Erişim Tarihi: 12.09.2008.

⁴⁸⁷ 2003 tarihinde “Çarşaf liste” ibaresi, “liste” ibaresi ile değiştirilmiştir.

⁴⁸⁸ Ak Parti Tüzüğü, md.46.

kullanılması durumunda, listedeki adayların yarısından fazlasının silme veya çizme sonucu boş bırakılmış, yahut organ üye sayısından fazla ilave yapılmışsa, bu oy pusulaları geçersizdir Belde, ilçe ve il kongrelerinde bütün seçimler birlikte yapılır.

Seçimin devamı sırasındaki işlemler ve seçim sonuçlarına itiraz, seçim kurulu başkanına yapılmaktadır. Bu itirazlar hakim tarafından incelenip aynı gün karara bağlanmaktadır⁴⁸⁹.

Büyük Kongrede, İl ve İlçe Kongre seçimlerinde olduğu gibi, adaylık başvurusu, divan oluştuktan sonra belli edilmiş süre içinde divana yapılır. Büyük kongrede Genel Başkan seçimi hariç, diğer bütün seçimler aynı anda ve birlikte yapılır. (madde 69) İl ve İlçe Kongrelerinde olduğu gibi, seçimler, liste esasına göre yapılır. Oy pusulaları ile ilgili düzenleme de aynen geçerlidir. Büyük Kongrenin yapılması sırasındaki işlemler ve seçim sonuçlarına itiraz, seçim kurulu başkanına yapılmaktadır. İtirazlar hakim tarafından incelenip aynı gün karara bağlanmaktadır⁴⁹⁰.

AKP tüzüğü, blok listenin %50'sine kadar boş bırakılmasına izin vermektedir. CHP'de bu oran %10, MHP'de ise %5'tir..

Bir diğer önemli konuda delege seçimlerinin denetimi konusudur. 2820 sy. Kanunun "*Seçimlerin Yapılması*" başlıklı 21 inci maddesinin birinci fıkrası, "*Siyasi partilerin genel merkez, il ve ilçe organları seçimleri ile il kongresi ve büyük kongre delegelerinin seçimleri, yargı gözetimi altında gizli oy ve açık tasnif esasına göre ... yapılır.*" şeklinde düzenlenmiştir. Görüldüğü gibi bu hüküm, genel merkez, ilçe ve il organlarının seçimini yargı denetimine tabi tutarken delege seçimlerinin denetimi konusunda bir ayırma giderek sadece il kongresi delegeleri ve büyük kongre delegelerinin seçiminin yargı denetiminde olduğunu, ancak isabetsiz olarak belde ve ilçe kongresi delegelerinin seçiminin bu denetimin dışında olduğunu belirtmektedir.

Halbuki siyasi partilerde en yoğun şekilde tüzük ihlallerinin delege seçimlerinde yaşanmakta olduğu söylenebilir. Parti içi demokrasinin tabana yayılması ve iç huzursuzlukların bertaraf edilmesi açısından bu seçimlerin de yargı denetimine tabi tutulması faydalı olacaktır. Ancak siyasi partiler bunu iç işlerine müdahale olarak görmekten de vazgeçmelidir.

⁴⁸⁹ Ak Parti Tüzüğü, md.48.

⁴⁹⁰ Ak Parti Tüzüğü, md.72.

Yine aynı maddenin 3270 sy. Kanunla değişik altıncı fıkrası da, “*Kongrelerde yapılacak seçimler ilgili seçim kurulunun gözetimi ve denetiminde yapılır. Bu seçimlerin usul ve şekilleri ile seçimlerde kullanılacak oy pusulası ve listelerin tanzim tarzı siyasi partilerin tüzük ve kongre yönetmelikleri ile düzenlenir.*” demek suretiyle, belirtilen işleri partilerin iç işleri olarak saymış ve bu düzenlemeleri parti tüzük ve yönetmeliklerine bırakmıştır.

Delege seçimlerinde üstünlük kazanmaya çalışan ve yönetimde olan grup, kendine yakın gördüğü delegeleri seçtirmek için uğraşmakta, hatta belde ve ilçe delege seçimlerinde delegeleri masa başında belirleyebilmektedir. Sorun çıkabilecek yerlerde de göstermelik bir sandık kurdurularak muhalif grup ile uzlaşmaya varılmakta ve tek aday listesi belirlenmektedir. Temsilcisiz mahallerin delegelerinin tamamı yine masa başında belirlenmektedir. Böylece kongre üstünlüğü yönetimi ellerinde tutanlara geçmesi sağlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, öyle bir mekanizma işlemektedir ki ortada kısır bir döngü oluşmaktadır. Yönetimin seçtiği delege yönetimi, delegenin seçtiği yönetim de delegeyi seçmektedir.

Bu derece önemli bir role sahip olan delegelerin parti üyeleri tarafından demokratik yöntemlerle seçilmesi gerekir; ancak ülkemizde düzenli ve şeffaf bir parti üyelik kayıtları olmadığı için, adaletli ve demokratik bir delege seçiminin yapılması olanaksızdır. Bazı hallerde ise parti merkez yönetimi, parti üyelerinin ve delegelikleri kontrollerinde tutmak için partiye üye kaydını yasaklarlar.

Örneğin, 2002 Ocak sonu itibarıyla, MHP’de üye kayıt işlemleri parti merkez yönetimi tarafından sınırlanmış ve yasaklanmıştır. Yerel birimlerde en fazla üye sayısı 399 olarak belirlenmiştir. Bunun nedeni parti tüzüğüne göre, üye sayısının 400’ü aşan yerlerde delege seçiminin zorunlu olmasıdır. Böylece o 399 kişi sürekli üye ve delege olmaktadır. Atama ile gelen il başkanı kendisine yakın isimleri delege yapmaktadır. Bu yolla il ve ilçe başkanlığı seçimleri garanti altına alınmaktadır⁴⁹¹.

Bu durum sadece MHP’ye özgü değildir. İncelememize konu olan CHP ve AKP için de geçerlidir. Bunun nedeni parti üyeliği ve delegelik sisteminin bir “parti görevi” olarak değil, parti oligarşik yönetimlerini güçlendirme aracı olarak görülmesidir.

Sonuç olarak, siyasi partiler açısından, özellikle kitle partisi olma iddiasında olan partiler için insan ögesi çok önemlidir. Bu nedenle insan kaynağının sağlıklı bir şekilde

⁴⁹¹ Sabah, 22.01.2002.

kullanılabilmesi için üye kaydı ve bir sonraki aşama olan delege seçimleri sağlıklı bir düzene oturtulmalıdır. Partiye kabul edilen üye kayıtlarının noter tasdikinden geçirilerek genel merkeze gönderilmesi ve belli bir sürede Cumhuriyet Başsavcılığına bildirilmesi uygun bir yöntem olabilir. Böylece partinin seçim ve karar aşamalarında ilk basamak olan delege seçimlerinde karışıklıklar ve hukuk dışı durumlar engellenebilir.

4.2. Teşkilat Yapısı

Siyasi partilerin örgütlenme süreci (Şekil 3) SPK'nda yer alan teşkilatlanma ve merkez teşkilatı bölümlerinde ele alınır. Siyasi partilerin teşkilatı; merkez organları ile il, ilçe ve belde teşkilatlarından; Türkiye Büyük Millet Meclisi Grubu ile il genel meclisi ve belediye meclisi gruplarından ibarettir (SPK, Madde 7).

Siyasi partilerin merkez organları büyük kongre, genel başkan ile diğer karar, yönetim, icra ve disiplin organlarından ibarettir. Bu organları isimleri ve üye sayıları tüzüklerinde gösterilmiştir (SPK, Madde 13).

Siyasi partilerin il teşkilatı; il kongresi, il başkanı, il yönetim kurulu ve il disiplin kurulundan oluşur. İl kongresi, sayısı 600 (altı yüzden) fazla olmamak üzere, parti tüzüğüne göre ilçe kongrelerince seçilen delegelerden oluşur. O ilin partili milletvekilleri ile yönetim ve disiplin kurulları başkan ve üyeleri il kongresinin tabii üyeleridir (SPK, Madde 19).

Siyasi partilerin ilçe teşkilatı ilçe kongresi, ilçe başkanı, ilçe yönetim kurulu ve belde teşkilatından meydana gelir. Parti tüzüğünde ilçe disiplin kurulu teşkili de öngörülebilir. Bir ilçede teşkilatlanma, ilçe sınırları içerisindeki beldelerin en az yarısında teşkilat kurmayı gerektirir (SPK, Madde 20).

İlçe kongresi, ilçe ve çevresindeki köy ve mahallelerde partinin son genel seçimde aldığı oy sayısına göre, seçime katılmamış partilerde ise üye sayısına göre, bu kanunun 10 uncu maddesinde gösterilen siyasi partiler sicilinde kayıtlı ilgili parti üyelerinin seçtikleri, sayısı 400'ü (Dört yüzü) aşmayan delegelerden oluşur... Delege seçimleri; köy ve mahallelerde partinin bu yerlerde son genel seçimde aldığı oy miktarı, seçime katılmamış partilerde ise üye sayısı esas alınmak suretiyle bu yerlere verilecek kontenjanlara göre yapılır (SPK, Madde 20).

27 Mayıs 1960 hareketından sonra çıkarılan 4 Temmuz 1960 tarih ve 8 Sayılı Yasa ile siyasi partilerin mahalle, köy ve bucaklardaki örgütleri kaldırılmıştır. Halkoylamasıyla kabul edilen 1961 Anayasasına bağlı olarak 13 Temmuz 1965'te çıkarılan 648 Sayılı Siyasi Partiler

Kanunu ve 1982 Anayasası'na bağılı olarak 22 Nisan 1983'te çıkarılan 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu da bu yasağı benimsemiştir.

Türkiye'de 1960 sonrası yasal düzenlemeler, siyasi partilerin ilçe düzeyinin altında örgüt kurmalarına izin vermemiş, ancak, mahalle ve köylerde bir temsilci bulundurabileceklerini kabul etmiştir. Böylece, dünya görüşleri ne olursa olsun, tüm siyasi partilerin aynı biçimde örgütlenmeleri zorunlu tutulmuştur⁴⁹².

Türkiye'de siyasi partilerde partinin üst yöneticileri dört dereceli bir seçimle iş başına gelirler. Bu seçim işlemi SPK'na göre şöyle düzenlenmiştir: Parti üyeleri sayısı 400'ü aşmayacak şekilde ilçe kongre delegelerini, ilçe kongre delegeleri sayısı 600'ü aşmayacak şekilde il kongre delegelerini, il kongre delegeleri de sayısı Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının iki katından fazla olmamak kaydıyla bir siyasi partinin en yüksek organı olan büyük kongre delegelerini seçer. Büyük kongre delegeleri de siyasi partinin genel başkanını ve merkez organlarını seçme yetkisine sahiptir. Bu aşama Şekil 2'de yer alan Siyasi Partilerin Örgütlenme sürecinde daha net görülebilir.

Tüm bu seçim süreci aşağıdan yukarıya doğru işleyen demokratik bir sistem gibi görülebilir. Ancak seçimlerin ilk çıkış noktası olan delege seçimlerinde anti demokratik uygulama kendini göstermektedir.

Parti içi demokrasi açısından belki de en önemli maddelerden biri ilçe teşkilatını düzenleyen 20. maddedir. Buna göre, seçimlerin ve delege sisteminin başladığı ilçe kongre delegelerinin seçiminde üyenin önüne sandık getirme zorunluluğu yoktur. İlk tur delege seçimi yargı gözetim ve denetiminden uzak, mahalle ve köylerde tamamen ilçe yönetiminin gözetim ve denetiminde yapılmaktadır. Uyuşmazlıklar da yine aynı yönetimle seçilen disiplin kurulunda karara bağlanmaktadır. Bu ilk derece seçimlerdeki hile veya antidemokratik unsur, ilçe yönetiminden başlayarak, herkesin kendi seçicisini seçmesi yoluyla, tek seçici genel başkana kadar silsile yoluyla uzanmaktadır.

⁴⁹² Kabasakal, a.g.e., s. 3.

4.3. Aday Belirleme Süreci

Aday belirleme süreci siyasi partilerin en hayati işlerindedir. Bu sürecin niteliği siyasi partinin niteliğini de ortaya koyar. Adayları kim seçiyorsa ve belirliyorsa partinin sahibi de yöneticisi de odur.

Siyasi Partiler Kanununun 37. maddesine göre, siyasi partiler milletvekili genel ve ara seçimlerinde, adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tespitini; serbest, eşit, gizli oy, açık tasnif esasları çerçevesinde, tüzüklerinde belirleyecekleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile yapabilirler. Bu düzenlemeye göre, siyasi partiler aday tespitine ilişkin kuralları kendi içtüzükleri ile belirleyebileceklerdir. Örneğin aşağıda inceleyeceğimiz üzere , siyasi partiler, aday tespitinde önseçim usulünü veya merkez yoklaması usulünü yahut da her ikisini birlikte uygulayabilirler⁴⁹⁴.

Türk demokrasininin ve siyasi partiler hukukunun en önemli sorunlarından birini milletvekili adaylarını tespit yöntemi oluşturmaktadır. Nitekim, parti içi demokrasinin varlığı konusunda en önemli ölçütlerden biri de aday tespit yöntemleridir. Bu yöntemlerin demokratikliği ölçüsünde sistem ve siyasi süreç sağlıklı işlemekte ve kilitlenmektedir. Başka bir anlatımla, bu durum halkın iradesinin parlamentoya daha iyi yansması ile doğrudan ilgilidir. Siyasi partilerinin demokrasininin vazgeçilmez unsuru olması gibi aday tespit yönteminin demokratik olması da parti içi demokrasininin vazgeçilmez ilkesidir. Anayasa Mahkemesi de verdiği bir kararında bu noktaya vurgu yaparak aday tespitinin parti içi demokrasiyi doğrudan ilgilendirdiğine dikkat çekmiştir⁴⁹⁵.

Aday tespitinin iki önemli noktası, adayın tespiti ve aday listesindeki sıralamasıdır Siyasi Partiler Kanunu, önseçim yöntemini tavsiye boyutunda ele almaktadır. Bu durumda, aday belirleme yönteminde siyasal parti tüzüklerinden, eşit yarış koşullarının oluşturulduğu ve güvence altına alındığı bir düzenleme beklenmektedir. Ancak incelediğimiz CHP, MHP ve AKP Tüzüklerinde böyle bir düzenlemeye rastlanmamıştır.

Önseçim, Siyasal Partiler Kanun'unda zorunlu aday belirleme yöntemi olarak düzenlenmişken, 1986 yılında yapılan değişiklikle zorunluluk olmaktan çıkartılmıştır.

⁴⁹⁴ Yavuz Atar, "Seçim Hukukunun Güncel Sorunları", Anayasa Yargısı Dergisi, S.23, Ankara, 2006, s.225-226

⁴⁹⁵ AMK., E:1987/23, K:198/27, KT.09/10/1987, AMKD., S.23, s. 382-384

Özbudun, “*Teorik olarak bir uçta, adayların bütün partili seçmenlerin veya taraftarların oylarıyla belirlenmesi, öteki uçta da tek başına parti lideri tarafından belirlenmesi düşünülebilir. Bu iki uç arasında ise sürecin merkezileşme derecesine göre, adayların seçim çevresindeki tüm parti üyelerince belirlenmesi, seçim çevresindeki parti üyelerinin bir bölümünce (mesela bir delege kongresince) belirlenmesi, partinin bölgesel örgütünce belirlenmesi, partinin ulusal düzeydeki merkez karar organınca belirlenmesi ve ulusal düzeydeki parti-içi hiziplerin liderlerince belirlenmesi gibi çeşitli usuller vardır*”⁴⁹⁶ demektedir.

Merkez yoklaması, aday yoklaması ve önseçim olmak üzere üç çeşit aday belirleme yönteminden bahsedebiliriz. Bunları kısaca açıklayacak olursak;

Merkez Yoklaması; Merkez yoklamasında, adaylar genel merkezdeki ilgili kurullar tarafından belirlenmektedir. Demokratik olmayan aday belirleme yöntemlerinden biri, “merkez yoklaması yöntemi”, aday adaylarının, seçim çevrelerine göre aday ve sıralamalarının, doğrudan parti merkezi tarafından yapılmasıdır⁴⁹⁷. Merkez yoklaması yönteminde temel belirleyici yetki parti genel merkezindedir. Merkez yoklaması yöntemi sonuçları açısından parti içi demokrasiye olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Ulusal iradeyi temsil edemeyecek olan bu yöntem, parti liderlerini güçlendirmektedir⁴⁹⁸.

Liderin ve üst yönetimin oligarşik eğilimleri, bazı adayların genel merkeze yüklü bağışlar yapması, kişisel ya da ailevi çıkar ilişkilerine dayanan adaylık sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Hem parti tabanları, hem de seçmenler tarafından benimsenmeyen bu yöntem, parti disiplinini öne çıkardığından, korku ve baskı sonucu, parti içi demokrasi kavramını da ortadan kaldırmaktadır.

Aday Yoklaması, yönteminde ise parti tabanı ile parti yöneticileri arasında bir denge oluşturmak amacına dayanır⁴⁹⁹. Bu usulde, adayın belirlenmesi, bir seçim çevresindeki tüm parti üyeleri tarafından değil, parti tüzüklerinde belirtilen görevlere seçilmiş kişilerin katılımı ile yapılmaktadır. Bu yöneme teşkilat yoklaması da denilmektedir. Siyasal partiler tüzüklerinde, bu aday belirleme yöntemine yer vermelerine rağmen, her parti aday

⁴⁹⁶ Ergun Özbudun, “Siyasi Partilerin Hukukça Düzenlenmesi İhtiyacı ve Örgütlenme Sorunları”, **Siyasi Partiler ve Demokrasi**, TESAV Yayınları, Ankara, 1995, <http://www.ekitapyayin.com/id/070/siyasi1-1sunus.htm> (Erişim Tarihi: 12.09.2008).

⁴⁹⁷ Tuncay, **a.g.e.**, s. 207.

⁴⁹⁸ Yanık, **a.g.e.**, s. 146-147.

⁴⁹⁹ Faruk Bilir, **Türkiye’de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi**, Nobel Yayınları, Ankara, 2001, s. 73.

yoklamasına katılacakları ayrı ayrı düzenlemiştir. Aday yoklaması ile aday belirleme, sınırlı bir kitle ile yapıldığından, partililerin genel eğilimi ve talebi tam olarak yansıtılmaz. Bununla beraber merkez yoklamasına göre daha demokratiktir.

Siyasi partiler, tüzüklerinde aday yoklaması konusunda farklı hükümlere sahip olabilirler. Mesela, seçim çevresinde oturan ve üyelikleri devam eden eski bakan, milletvekilleri, il ve ilçe başkanları, belediye başkanları, belediye meclisi üyeleri il/ilçe yönetim/denetim/diisiplin kurulları üyeleri, kongre delegeleri v.b. aday yoklamasına katılarak karar mekanizması içinde yer alabilirler. Araştırmamıza konu olan üç partide (CHP-MHP-AKP) de seçici, belirleyici kurullar birbirine benzemektedir.

Önseçim, parti içi demokrasinin varlığından söz edebilmemiz için partilerin tercih etmesi gereken yöntemdir. Önseçim, bir siyasi partinin, asıl seçimlerde seçmenin karşısına çıkacak adaylarını, parti üyeleri veya seçmenlerin katıldığı bir oylamaile tespit etmesi esasına dayanan bir aday tespit yöntemi olarak tanımlanabilir⁵⁰⁰.

Önseçim, aday olmak isteyen ancak parti merkez organlarından destek bulamayan ve parti taraftarlarınca desteklenen aday adaylarının da seçilebileceği bir yöntem olması dolayısıyla önem arz etmektedir. Ancak bütün bunlar ön seçimlerin demokratik bir çerçevede ve yargı gözetim ve denetiminde olması durumunda bir anlam ifade edecektir.

Önseçimle ilgili yasal düzenlemeye baktığımızda 1961 Anayasası döneminde aday tespiti siyasi partilerin iç işlerine bırakılmamış ve 1965 yılında kabul edilen 648 sy. SPK'da, adayların önseçim yöntemiyle belirleneceği ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Bu düzenleme adayların önseçimle belirlenmesini zorunlu kılarak parti içi demokrasi adına devrim niteliğinde yenilik getirmiştir⁵⁰¹.

2820 sy. Kanunun aday tespit yöntemi ile ilgili 37 nci maddesi de önseçim yöntemini esas almıştı. Ancak 28/371986 tarihli ve 3270 sy. Kanunla bu maddede yapılan değişiklik⁵⁰² sonrası aday tespit yöntemi partilerin tercihine bırakılarak parti içi demokrasi önünde yasal olarak bir engel oluşturulmuştur.

Bu açıklamalardan sonra üç partinin tüzüğünde yer alan aday belirleme yöntemlerini inceleyebiliriz.

⁵⁰⁰ Duverger, a.g.e., s.465.

⁵⁰¹ Yanık, a.g.e., s. 120.

⁵⁰² Yanık, a.g.e., s. 54-56.

4.3.1. Cumhuriyet Halk Partisi

CHP tüzüğü, TBMM seçimleri için adayların belirlenmesinde önseçim, aday yoklaması ve merkez yoklaması yöntemleri uygulanabilir demektir. CHP, tüzüğüne göre, önseçim, partiye yazılı üyelerin katılımı ile yapılır. Aday yoklaması partide belli görevlere seçilmiş olan delegelerin katılımı ile yapılır.

Aday yoklamasında seçmen olacak parti görevlileri ve üyeleri yönetmelikle belirlenir. Merkez yoklamasında ise, adaylar Parti Meclisi'nce saptanır. Önseçim ve aday yoklaması yöntemi yargı gözetimi ve denetiminde yapılır⁵⁰³.

Aday saptamada hangi seçim çevresinde hangi yöntemin uygulanacağına Parti Meclisi karar verir. Parti Meclisi'nce tüm seçim çevrelerinde farklı yöntemler uygulanabilir. (madde 59) Yasalar nedeniyle partiye yazılma olanağı bulunmayan kimselerden adaylığa başvuranları, parti üyesi olmaksızın; önseçime, aday yoklamasına ve merkez yoklamasına katılabilmeleri, Parti Meclisi'nin kararına bağlıdır(madde 60).

Yerel seçimlerde ise, Belediye başkanlığı, belediye meclisi üyeliği ve il genel meclisi üyeliği seçimlerinde, parti adaylarının belirlenmesine ilişkin hususlar yönetmelikle belirlenmektedir. Yerel seçimlerde, merkezden aday gösterme yetkisi, Parti Meclisi'nindir. Parti Meclisi bu yetkisini ilçe seçimleri için il yönetim kurullarına, belde seçimleri için ilçe yönetim kurullarına devredebilir(madde 61).

Yerel Seçimler Aday Saptama Yönetmeliğine göre, Yasalar nedeniyle partiye yazılma olanağı bulunmayan kimselerden adaylığa başvuranların, parti üyesi olmaksızın; önseçime, aday yoklamasına ve merkez yoklamasına katılabilmeleri, Merkez Yönetim Kurulu'nun iznine bağlıdır(madde 4/3). Parti Meclisi seçim çevrelerinde farklı yöntemler uygulanmasına karar verebilmektedir. Merkez yoklaması ve kontenjan adaylarının seçimi Parti Meclisi'nce yapılmaktadır(madde 7).

4.3.2. Milliyetçi Hareket Partisi

Tüzüğünün aday tespiti ile ilgili 82, 83, 84, 85 ve 86. maddelerine bakıldığında; hangi seçim bölgesinde hangi yöntemin uygulanacağını belirlenmesi görevini Merkez Yürütme Kurulu (MYK)'na vermiştir. Ayrıca, merkez adaylarının TBMM üye tam sayısının %5'ini aşmamak koşuluyla, Genel Başkan tarafından tespit edileceği belirtilmiştir. Merkez yoklaması

⁵⁰³ CHP Tüzüğü, md. 58.

ile adayların MYK tarafından tespit edilmesi; teşkilat yoklamasının MYK'nın teşkilat yoklaması için karar verdiği seçim çevresinde aday tespitine yönelik olarak yapılan yoklama usulü olduğu ve teşkilat yoklamasının il başkanı, il yönetim kurulu asil üyeleri, il disiplin kurulu başkanı ile o il çevresindeki ilçe başkanlarından oluşan kurul tarafından, yetkili ilçe seçim kurulunun gözetiminde, gizli oy açık tasnif esasına göre yapılacağı ifade edilmiştir. MYK'ca önseçim yapılmasına karar verilen seçim çevresinde, partiye kayıtlı bütün üyelerin katılması ile seçim yapılacağı belirtilmektedir⁵⁰⁴.

4.3.3. Adalet ve Kalkınma Partisi

Milletvekili ve yerel seçimlere aday adaylığı için parti üyesi olma şartı aranmamaktadır(madde 131). Yukarıda bahsedildiği gibi CHP tüzüğü, yasalar nedeniyle parti üyesi olmayan kişilerin milletvekili adayı olabilmelerini parti meclisi kararına bağlamıştır. Yerel seçimlerde ise yetkili mercii Merkez Yönetim Kuruludur.

Diğer yandan, AKP listelerinden aday gösterilip seçilmiş, belediye başkanları ve milletvekilleri, en fazla üç dönem aday gösterilebilir(madde 132/1). CHP ve MHP tüzüğünde, böyle bir sınırlandırma yoktur.

Milletvekilliği adaylık başvurusu, MKYK başka türlü karar vermiş olmadıkça, doğrudan genel merkezdeki ilgili birime veya İl Başkanlıkları'na bizzat yapılır Merkez Karar ve Yönetim Kurulu, lüzum gördüğü incelemeyi yaparak ön seçim, teşkilat yoklaması ve merkez yoklamasına katılabilecek aday adayları listelerini seçim çevresi esasına göre belirler(madde 122).

Adayların liste sıralamaları; ön seçim, teşkilat yoklaması, merkez yoklaması usullerinden birinin, birkaçının veya tamamının; aynı seçimde seçim çevresi ölçeğine göre aynı anda ve bir arada veya birinin ülke ölçeğinde tam olarak uygulanması suretiyle yapılır. Hangi seçim çevresinde hangi usul veya usullerle ve usulün hangi ölçekte uygulanacağına Merkez Karar ve Yönetim Kurulunca karar verilir. Ancak, milletvekili seçiminde, seçim çevrelerinin en az %50'sinde ön seçim veya teşkilat yoklaması usullerinden birinin uygulanması ile aday belirlemesine özen gösterilir. (madde 124) Tüzüğün ilk düzenlenmesindeki “zorunludur” ibaresi, 2002 yılında “özen gösterilir” olarak değiştirmiştir. Diğer yandan, CHP ve MHP tüzüğünde “özen gösterme” ibaresi dahi yoktur.

⁵⁰⁴ www.mhp.org.tr/tuzuk/tuzuk0.php Erişim Tarihi:18.03.2009.

22 Temmuz 2007 seçimlerine öncesine baktığımızda; CHP'nin 6 ilde yaptığı önseçim dışında diğer iki parti milletvekili adaylarını önseçim veya aday yoklaması ile belirlememiştir. CHP, Aydın, Muğla, Gaziantep, Sivas, Kahramanmaraş ve Mersin'de önseçim yapmış, diğer seçim çevrelerindeki adayları ise merkez yoklaması ile belirlemiştir⁵⁰⁵. Ak Parti ise birkaç ilde “temayül yoklaması” yapmış ancak adaylar, genel merkez tarafından belirlenmiştir. MHP ise adaylarını merkez yoklaması ile belirlemiştir.

Ülkemizde siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirleme usulleri sonucunda bir sonraki dönemde bir daha seçilebilme kaygısı taşıyan milletvekilleri, parti yönetimi ve liderlerinin beğenisi ve desteğini kazanmak amacıyla parti grubunun görüşü dışında bir görüş ileri sürememektedir.

Partilerin önseçim yöntemini benimsememelerinin nedenleri olarak, önseçimle parlamentoya gelen milletvekillerinin daha bağımsız, daha güçlü ve özgüven duygusuna sahip olacakları, Genel Başkanın itirazsız itaat etmeyecekleri, seçmenlerin istek ve taleplerini parti gruplarına ve meclise daha yüksek bir oranda getirecekleri, sonuçta parti liderleri ve parti üst yöneticilerinin liderliklerinin gün gelip tartışma konusu yapılabileceği ve oligarşik yapının kırılabileceği sayılabilir. Ancak, parti liderinin ve parti üst yöneticilerinin kendi istedikleri kişilerin, emirlerini dinleyenlerin, genel başkanın dışında bir varlık olma özelliğini yitiren kişilerin merkez yoklaması ile adaylıkları belirlenerek, parti liderinin gücü korunmuş olacaktır⁵⁰⁶.

Aday belirleme sürecinde; partinin genel merkez organlarının en önemli işlevi, muhtemel adayları seçim çevresi örgütlerine bildirmekten ibarettir. Seçim çevresi örgütlerinin yerel adayları da listeye eklemesinden sonra, yerel seçim komitesince yapılan elemelerden sonra parti üyelerinin tercihi adayları belirlemektedir. Oysa ülkemizde hemen bütün partiler merkez yoklaması esasıyla adaylarını belirlemekte, yerel örgüte ve üyelere söz hakkı tanımamaktadır. Merkez yoklamasında, yetkili kurullarında yetkileri genel başkana geçmekte, sonuçta adaylar tek seçici tarafından seçilmekte, tüm teşkilata da belirlenme sürecine hiç bir şekilde katılmadıkları adayın pazarlanması kalmaktadır.

Tuncer'in aday tespiti ile ilgili olarak yapmış olduğu şu tespit oldukça önemlidir. “*Şuan da bütün partilerin adayları merkezden saptanır. Seçim kanununda da belirtildiği gibi partilerin merkez karar organları buna kara verir. Ancak uygulama da merkez karar organlarının*

⁵⁰⁵ <http://www.sabah.com.tr/2007/05/10/haber,4114A3CA00894178BA0A2970F91ACD2B.html>, E.T.:15/04/2009.

⁵⁰⁶ Tuncay, a.g.e., s. 214.

yetkilerini de genel başkan kullanır. Genel başkanın sunduğu listenin kabul edilmemesi mümkün değildir. Sunar ve oylanır. Herkes buna boyun eymiş durumdadır. Bu partiler 1950'den beri önseçim yapmışlardır. CHP genel merkezinin ret edilen bir önerisi %20- %30 merkeze kontenjan verin önerisi kabul edilmemiştir. Tabi daha sonralar kabul edilmiştir. DP'nin %20 merkez kontenjan yetkisi vardır ve kullanmıştır. CHP ise bazen kullanmış bazen kullanmamıştır. Milletvekillerin çoğu önseçim ile meclise gelmişlerdir. Benim parlamento da bulunduğum 1973-1977 dönemi Ecevit'in prestijinin en yüksek olduğu dönemdir. O dönemde parti içinde farklı düşünen grup kapalı toplantılarında Ecevit'i yüzüne karşı en acımasız şekilde eleştirirlerdi. Bu kadar rahat eleştirmelerinin nedeni ise seçilmeleri Ecevit'e değil, örgütlerine bağlıydı. Bir daha seçilebilir miyim korkusu genel başkandan değil örgütten geliyordu. Arkalarını örgütlerine verince yukarıya karşı kendilerini daha bağımsız hissediyorlardı.⁵⁰⁷ diyerek o dönemde parti içi demokrasinin işlediğini belirtmektedir.

Karar alma sürecinin normalde, aşağıdan yukarıya doğru işlemesi, en azından kararın oluşma aşamasında, alt birimlerinde görüşlerinin öğrenilmesi gerekirken, ülkemizde yukarıdan aşağıya işlemekte, karar önce verilmekte, sonra fikirler ve tepkiler ortaya çıkmaktadır. Her düzeyde yapılan kongreler, bir günlük seçimli kongreler olup, parti politikalarının oluşturulduğu yerler olmaktan uzaktır. Partilerdeki kişiselleşme eğilimi, kongrelerde de kendini hissettirmekte, politikalar yerine kişiler tartışılıp, kişilerin geleceği, partinin geleceğine tercih edilmektedir. Partinin yönetici kadrosunun tespitinde liste usulü yapılan seçimler, her düzeyde liderlerin aynı zamanda kendi altları için bir totoliter sistemi kurabilmelerinin de zeminini hazırlamaktadır. Yönetimde uyum adına liderlere tanınan bu hak, liderin sadık adamlarıyla her kademede mutlak çoğunluğu ele geçirmesine sebep olmakta, kendi otoritesini yerleştirmek için disiplin uygulamasını sınırsız kullanabileceği, bir antidemokratik zemin hazırlamaktadır.

Parti yöneticilerinin tespitinde delegasyon sistemi benimsenmiştir. Sistem delegasyonun belirlendiği ilk ayak olan, köy ve mahalle delegelerinin seçiminde antidemokratik şekilde başlamaktadır. İlk delege seçimlerinin, ilçe yönetiminin gözetim ve denetiminde sandıksız yapılması, sistemin sürekli kendi sadık adamlarını ve sadık adamların da en sadıklarını bir üst delege olarak çıkarması şeklinde sürmekte, sonuçta ilk seçicilere göre her delegasyonda yabancılaşan sistem tek seçicinin kendi seçicilerini seçmesiyle son bulmaktadır.

⁵⁰⁷ EK 3: Erol Tuncer ile Yapılan Derinlemesine Görüşme 16 Ekim 2009 .

Sonuç olarak, ülkemizdeki siyasi yelpazenin çok geniş bir kesimini oluşturan siyasi partilerin milletvekili adaylarının belirlenme sürecini genel merkezdeki kurulların ve dolayısıyla liderlerin inisiyatifine bıraktıkları söylenebilir.

4.4. Teşkilatın Görevden Uzaklaştırılması

Günümüzde siyasi partilerin demokratikleşmesinde en önemli engellerden biri de parti merkez organlarının yerel örgütler üzerinde hakimiyet kurma çabası ve baskısıdır. Bu organlar kendilerine yakın olmayan veya tabiri caizse sözünü dinlemeyen yerel örgütleri görevden alabilmektedir. Bu uygulamanın kanuni dayanağını ise 2820 sy. SPK'nın 19 uncu maddesinin beşinci fıkrası ile 20 nci maddesinin dokuzuncu fıkrası oluşturmaktadır. Bu düzenlemeler, il ve ilçe başkanı ile il ve ilçe yönetim kurullarının, MKYK tarafından hangi hallerde ve nasıl işten el çektirileceğinin parti tüzüklerinde gösterileceğini belirtmektedir. Yine bu düzenlemelere göre il başkanı ve yönetim kurulunun işten el çektirilmesinde 45 gün; ilçe başkanı ve yönetim kurulunun işten el çektirilmesinde ise 30 gün içinde kongre toplanarak yeni yönetimi seçmek durumundadır.

4.4.1. Cumhuriyet Halk Partisi

CHP Tüzüğü 43. madde görevden alma yetkisini düzenlemektedir. Buna göre, yasa, tüzük yönetmeliklere göre belli sürelerde yapılması gereken işleri yapmayan veya partinin siyasal ilkeleriyle, doğrultusuyla, yaşam anlayışı ile ve çalışma kurallarıyla bağdaşmaz tutum ve davranış içine giren: il, ilçe, belde başkanı ve il ilçe, belde yönetim kurullarının üyeleri, bağlı oldukları üst yönetim birimi tarafından gerekçeli kararlarla görevden alınır. Görevden alınanlar Parti meclisine itiraz edebilmektedirler.

44. madde ise görevden alınanların yerine seçim başlığı altında, görevden alınan başkan veya yönetim kurulunun yerinin nasıl doldurulacağı hüküm altına almıştır. Buna göre; il veya ilçe başkanı görevden alınmışsa, kendi yönetim birimi yenisini seçerek görevlendirmektedir. İl/İlçe başkanı ve İl/ İlçe Yönetim Kurulu birlikte veya yalnız yönetim kurulu görevden alınmışsa, Merkez/İl Yönetim Kurulu, 7/5 kişilik bir geçici kurul atamakta, il geçici kurulu 45 gün içinde, ilçe geçici kurulu gün içinde seçimleri yapmak üzere Olağanüstü Kongreyi toplamaktadır⁵⁰⁸.

⁵⁰⁸ CHP Tüzüğü, Md. 43-44.

4.4.2. Milliyetçi Hareket Partisi

Tüzüğün 33. maddesi görevden alma yetkisinin düzenlemiştir. Buna göre, Ülke ve Parti menfaatlerine aykırı davranışlarda bulunulması, Parti içi birlik ve beraberliği zedeleyecek davranışlarda bulunan il, ilçe, belde başkanı ve il ilçe, belde yönetim kurullarının üyeleri, bağlı oldukları üst yönetim birimi tarafından gerekçeli kararlarla görevden alınır.

İşten el çektirme hâlinde teşkil olunan kurullara, geçici kurullar denir. İşten el çektirme kararının ilçe yönetim kuruluna tebliğinden itibaren 30 gün içerisinde ilçe, il yönetim kuruluna tebliğinden itibaren ise 45 gün içerisinde il kongresi toplanarak yeni yönetim kurulunu seçer. Bu süre içerisinde ilçe ve il kongresi için yeni delege seçilmemiş ise, kongre eski delegelerle toplanır. Bu suretle seçilen yönetim kurullarının görev süresi, normal kademe kongrelerine kadar devam eder. Kısmen el çektirme hâllerinde, ilgili il ve ilçe yönetim kurulu yedek üyelerle tamamlanır.

4.4.3. Adalet ve Kalkınma Partisi

AKP tüzüğünde işten el çektirme başlığı altında, görevden alma koşulları 58. madde ile düzenlenmiştir. Siyasi Partiler Kanunu, parti tüzüğü ve yönetmelikleri uyarınca tutulması gerekli defter ve kayıtların usulüne uygun olarak tutulmaması, defter ve belgelerin muhafaza edilmemesi, kayıtlar üzerinde kasıtlı olarak tahrifat yapılmış olması, muhasebe ile ilgili belgelerin zamanında genel merkeze gönderilmemiş olması, organlara seçilenlerin kimliklerini içeren belgenin süresi içinde en büyük mülki amirliğe gönderilmemiş olması, ülke ve parti çıkarlarını ihlal edici davranışlar sergilenmesi ve parti üyeliğinden ihracı gerektiren bir eylem veya işlemde bulunulması, hallerinden birinin vukuunda, Merkez Karar ve Yönetim Kurulu, İlçe ve İl Başkanı ile yönetim kurullarına kısmen veya tamamen işten el çektirmeye yetkilidir. Belde Başkan ve Yönetimi hakkında aynı yetki İl Yönetim Kurulu'na kullanılır. Usulüne uygun olarak alınmış el çektirme kararları, parti içi işlemler açısından kesindir.

İşten el çektirme kararlarına karşı yargısal denetim yolu açıktır Sadece kademe başkanına işten el çektirilmesi veya herhangi bir nedenle başkanlığın boşalması hallerinde, Merkez Karar ve Yönetim Kurulu tarafından başkan ataması yapılır. (madde 57)

İlçe ve İl Kurullarının işten el çektirilmesi halinde ise, yine geçici kurullar oluşturulur ve ilçe için otuz, il için 45 gün içinde olağanüstü kongreye gidilir.

İyimaya'a göre, siyasi partiler için teşkilat/örgüt çok önemlidir. Çünkü parti iradesi, ancak alttan üste doğru oluşursa demokratik sayılabilir. Ancak parti için teşkilatın yönetim görevini gereği gibi yerine getirmesi de çok önemlidir. Aksi bir durum partinin toplumsal görüntüsünü bozar ve siyasi verimi düşürür. Bu nedenle "görevden alma" geçici önlemi demokrasi ile iyi yönetim arasında kurulacak denge için bir ihtiyaçtır. Ancak teşkilatlar da o siyasi coğrafyada yaşayan partili seçmenlerin oluşturduğu demokratik birimlerdir ve parti içi demokrasinin de çekirdeğini oluştururlar. Bu nedenle görevden alma ne kadar rasyonel olursa olsun demokrasi dışıdır. Bu uygulama, günümüzde de amacından saptırılarak olağan hale getirilmiştir. "Oligarşi bataklığını besleyen kanalların başında, seçimle gelinen yerler için aday tespitindeki demokrasi dışı yöntemler kadar, teşkilat yönetimlerinin keyfi şekilde görevden alınması uygulamaları gelmektedir."⁵⁰⁹

4.5. Parti İçi Demokrasi Hakem Kurulu Başkanlığı

AKP tüzüğü parti teşkilatı dışında bir organa daha yer vermiştir. Tüzük, Parti İçi Demokrasi Hakem Kurulu'nun oluşturulma amacını, farklılıkları zenginlik kabul ederek parti içi çekişmelerin sulh yolu ile giderilmesi olarak açıklamıştır(madde 98).

İllerde ve Genel Merkez bünyesinde 'Parti İçi Demokrasi Hakem Kurulu' oluşturulur. Bu kurullarda üçer üye bulunur. İkişer tane de yedek üye seçilir. İl Parti İçi Demokrasi Hakem Kurulu İl Kongreleri'nde, Genel Merkez Parti İçi Demokrasi Hakem Kurulu Büyük Kongrede, kongre delegeleri tarafından, organ seçimlerine ilişkin usul ve esaslara göre seçilirler (madde 99/1) Parti İçi Demokrasi Hakem Kurulu Üyeliği'ne aday gösterilecek kişinin tercihen yüksek öğrenim görmüş, en az kırk yaşında ve çevrelerinde birikim ve saygınlıklarıyla temayüz etmiş olması esastır. (madde 100) Kurul Üyelerine üyelik güvencesi getiren, görevden alınmaması ilkesi ise 2006 yılında yapılan değişiklikle kaldırılmıştır.

İl PİDHK, İl Kademe Organları ile alt Kademe Organları veya Organ Üyeleri, yan kuruluş organ veya üyeleri arasında veya onlarla Parti Kademe Organ veya Üyeleri arasında, Genel Merkez Parti İçi Demokrasi Hakem Kurulu ise, Parti Genel Merkez Organları ile Parti Yan Kuruluşlar Genel Merkez Organları veya bu organların üyeleri, TBMM Parti Grup Üyeleri ve bu üyelerin Parti Genel Merkez ve Yan Kuruluşlar Genel Merkez Organları ve Üyeleri arasında parti faaliyet ve görevinden kaynaklanan çekişmelerin çözümü için sulh ortamını hazırlar ve çözüm şeklini belirler. (madde 101)

⁵⁰⁹ Ahmet İyimaya, **Siyaset Hukuku Sorunları**, Turhan Kitabevi, Birinci Baskı, Ankara, 2007, s. 267-268.

Diğer yandan, söz konusu organın, parti içi uyuşmazlıkların çözümü açısından tüzükte yer alması önemlidir. Ancak yapılan anket çalışması, bazı milletvekillerinin PİDHK'nın varlığından haberdar bile olmadığını, varlığını bilenlerin ise adını hatırlayamadığını göstermiştir. Dolayısıyla sadece isim olarak yer almaktadır, ya da AKP'de görüş ayrılıkları bu noktalara varmadan, derin bir uzlaşma kültürü içinde taraflar arasında kendiliğinden çözülmektedir.

Tarafımızdan PİDHK Başkanı Nur Doğan Topaloğlu ile yaptığımız derinlemesine görüşmede de bu kurulun tam anlamıyla işlemediğini belirtmiştir. Özellikle de milletvekillerinin kurula karşı ilgisiz olduğunun altını çizmiştir. Ancak bu kurulun varlığını demokrasi yönünden bir gelişme olarak değerlendirmiştir⁵¹⁰.

V. BÖLÜM

23. DÖNEM MİLLETVEKİLLERİNİN PARTİ İÇİ DEMOKRASİYE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNE DAİR YAPILAN ANKET ARAŞTIRMASI

5.1. Anket Çalışmasının Amacı ve Yöntemi

Anket araştırmamız 13-17.10.2008 tarihleri arasında, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki 23. Dönem Milletvekilleri (CHP-MHP-AKP) ile gerçekleştirilmiştir. Anket araştırmamızın amacı; parti içi demokrasinin varlığının bir ölçütü olarak seçilmiş parlamenterlerin parti içi demokrasi konusundaki görüşlerini tespit etmek, partinin örgüt yapısı içinde hangi birimlerin etkisi altında kaldığını araştırmak ve bu yapıdaki oligarşik eğilimleri ortaya koymaktır.

Anketimize Cumhuriyet Halk Partisi'nden 30 milletvekili, Milliyetçi Hareket Partisi'nden 20 milletvekili, Adalet ve Kalkınma Partisi'nden de 50 milletvekili katılmıştır.

TSK'nın sınır ötesi operasyon izninin bir yıl daha uzatılmasını öngören başbakanlık tezkeresinin Meclis Genel Kurulu'nda görüşüldüğü günlere rastlayan anket çalışmamız meclisin yoğunluğu dikkate alınarak toplam on soru olmak üzere tek sayfada sorular özetlenerek sorulmuştur. Anket çalışmamız milletvekilleri ile odalarında ve kulislerde bir bir görüşülerek tamamlanmıştır.

⁵¹⁰ EK 8: Nur Doğan Topaloğlu ile Yapılan Derinlemesine Görüşme 14 Ekim 2009.

5.2. Bulgular

Anketimize katılan milletvekillerinin verdikleri cevaplar dikkate alınarak, aşağıdaki temel bulgular elde edilmiştir. Milletvekillerinin verdikleri cevaplar üç parti için (CHP-MHP-AKP) birlikte değerlendirilecektir.

Tablo 7: Milletvekillerinin Partilerinin İç İşleyişinin Demokratikliği Konusundaki Düşünceleri

	CHP	MHP	AKP
EVET	% 65	% 78	% 84
KISMEN / TAM DEĞİL	% 20	% 14	% 10
HAYIR	% 15	% 8	% 6

Ankete katılan milletvekillerine yöneltilen “*Sizce partinizin iç işleyişi demokratik midir?*” sorusuna ankete katılan CHP milletvekillerinin %65’i, MHP milletvekillerinin %78’i, AKP milletvekillerinin ise %84’ü partilerin iç işleyişinin demokratik olduğunu söylemiştir. Burada karşımıza çıkan sonuca göre MHP ve AKP milletvekilleri partilerinin iç işleyişlerini CHP milletvekillerine göre daha demokratik görmektedirler. Bunda MHP içindeki lider-teşkilat-doktrin kavramının, AKP içinde ise cemaat kültürünün itaatkarlığının bir sonucu olduğunu belirtebiliriz. CHP’de ise milletvekillerinin %20’sinin partinin iç işleyişini kısmen, % 15 ‘inin ise hiç demokratik bulmaması aslında parti içinde yaşanan çatışmaların da bir göstergesidir.

Tablo: 8 Milletvekillerinin Parti İçi Demokrasinin İşlemesine Engel Olarak Gördükleri Faktörlere İlişkin Düşünceleri

	CHP	MHP	AKP
SİYASAL KÜLTÜR	% 54	% 40	% 62
SOSYAL YAPI	-	-	% 12
EKONOMİK YAPI	% 5	-	% -
SİYASİ PARTİLER KANUNU	% 23	% 57	% 42
PARTİ TÜZÜKLERİ	% 36	% 34	% 24
PARTİ LİDERLERİ	% 28	%16	% 18

Ankete katılan milletvekillerine yöneltilen “*Parti içi demokrasinin işlemesine engel olarak gördüğünüz faktörlerden en önemlisi sizce hangisidir*” sorusuna tek bir seçenek yerine birden fazla seçenek işaretlenmiştir. Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi CHP ve AKP milletvekilleri parti içi demokrasinin önündeki en büyük engeli siyasal kültür olarak; MHP milletvekilleri ise Siyasi Partiler Kanunu olarak görmektedirler. Parti içi demokrasinin işlemesinin önündeki ikinci engel olarak ise CHP milletvekilleri Parti tüzüğünü, AKP milletvekilleri Siyasi Partiler Kanunu’nu, MHP milletvekilleri ise siyasal kültürü görmektedirler. Parti liderlerin etkisi ise CHP %28, MHP’de %16 ve AKP’de %18’dir. Ancak bu oranların diğer faktörlere göre az çıkması milletvekillerinin parti başkanlarının etkisinde olduklarının bir göstergesidir. Çünkü anket sırasında sözlü konuşmalarda her üç partinin milletvekilleri de parti de ki asıl belirleyici faktörün parti başkanı olduğu sık sık dile getirilmiştir.

Tablo 9: Milletvekillerinin Parti İçi Seçim Usulleri Konusundaki Düşünceleri

	CHP	MHP	AKP
BLOK LİSTE	% 32	% 43	% 59
ÇARŞAF LİSTE	% 68	% 66	% 41

Ankete katılan milletvekillerine yöneltilen “*Parti içi seçim yöntemlerinden sizce hangi yöntem daha demokratiktir?*” sorusuna CHP milletvekillerinde % 68’i, MHP’den % 66’sı ve AKP’den de % 41 milletvekili Çarşaf Listenin daha demokratik olduğunu belirtmiştir. AKP

milletvekillerinin vermiş olduğu % 41’lik oran ise diğer iki partiden daha az bir orana sahiptir. Parti içi seçim usullerinde kullanılan yöntem üzerine Antalya Milletvekili Tayfur Sümer ile yaptığımız sohbette şu söyledikleri anket çalışmamız için önemlidir. Sümer’e göre “Blok liste, çarşaf listeye göre tercih edilmesi gereken yöntemdir. Çünkü Blok listede çalışabileceğimiz ve anlaşabileceğimiz insanlar vardır. Oysa çarşaf listede tombaladan neyin çıkacağını bilemeyiz.”⁵¹¹ diyerek çarşaf listeye eleştirel baktığını göstermiştir.

Tablo 10: Milletvekillerinin Partilerinde Parti İçi Demokrasinin Gerçekleşmesini Denetleyen Herhangi Bir Organın Varlığı Konusundaki Düşünceleri

	CHP	MHP	AKP
VAR	% 48	% 36	% 51
YOK	% 36	% 48	% 12
UYGULAMADA YOK	% 9	% 7	% 34
BİLMİYORUM	% 7	% 9	% 3

Anket çalışmamıza katılan milletvekillerine ‘*Partinizde parti içi demokrasinin gerçekleşmesini denetleyen herhangi bir organ var mı, varsa adı nedir ?*’ sorusu yöneltilmiştir. Bu sorunun sorulmasındaki en büyük amaç, AKP tüzüğünde yer alan Parti İçi Demokrasi Hakem Kurulu’nun partililerce bilinip bilinmediğini araştırmak ve buradan hareketle organın etkin olup olmadığını verilerden yola çıkarak ortaya koymaktır. Milletvekillerinden CHP’liler % 48, MHP’liler %36 ve AKP’liler ise %51 oranında Partilerinde Parti içi demokrasinin gerçekleşmesini denetleyen bir organın olduğunu söylemişlerdir. CHP ve MHP’nin tüzüğünde parti içi demokrasiyi denetleyen özel bir kurul ya da denetim birimi yer almamaktadır. Ancak milletvekilleri “disiplin kurulunun” bu görevi yerine getirdiğini ifade etmişlerdir. Özellikle de CHP ve MHP’de parti içi demokrasinin gerçekleşmesini denetleyen bir organın olmadığını belirten milletvekillerinin sayısı da azımsanmayacak kadar fazladır. Milletvekilleri böyle bir denetim organının tüzükte yer alması gerektiğini ifade etmişlerdir ancak uygulamanın yine parti liderinin etkisinde kalacağını belirtmişlerdir. AKP’de ise % 51 oranında milletvekili böyle bir denetim organının olduğunu belirtmiştir. Ancak %34 oranındaki milletvekili bu organın parti içi demokrasiyi sağlamak için uygulamada herhangi bir işleve sahip olmadığını belirtmiştir. Bu

⁵¹¹ 13-17.10.2008 tarihleri arasında, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki 23. Dönem Milletvekilleri (CHP-MHP-AKP) ile gerçekleştirilen anket çalışması, Ankara.

denetim biriminin işlevsiz olduğunu “Parti İçi Demokrasi Hakem Kurulu” başkanı Nur Doğan Topaloğlu’da dile getirmiştir. Topaloğlu’na⁵¹² göre “Biz bu parti içi demokrasi hakem kurulunu oluşturacağımız zaman köklü bir çalışma yaptık, kitapçıklar hazırladık Özellikle de milletvekillerinin görüşleri de alınmıştır. Ancak milletvekilleri tarafından bu kurum benimsenmemiştir. Fakat biz bu kurumun işlevsel hale gelmesi için hala uğraşıyoruz. CHP ve MHP’de böyle bir kurum mevcut değildir. Oysa bizde böyle bir kurum vardır ve hala çalışmalar sürmektedir.” diye ifade etmiştir.

Tablo 11: Milletvekillerinin Partilerinde Çeşitli Konulara İlişkin Politikaların Belirlenmesinde Hangi Örgütsel Birimin Temel Rolü Oynadığına İlişkin Düşünceleri

	CHP	MHP	AKP
GENEL BAŞKAN	% 34	% 46	% 59
GENEL BAŞKAN VE KURMAYLARI	% 58	% 32	% 34
TBMM GRUBU	-	% 6	-
GENEL MERKEZ ORGANLARI	% 16	% 26	% 17
YEREL BİRİMLER	-	-	-
KAYITLI ÜYELER	-	-	-

Anket çalışmamıza katılan milletvekillerine “Partinizin çeşitli konulara ilişkin politikaların belirlenmesinde kim/kimler yetkilidir?” sorusu yöneltilmiştir. Bu sorunun sorulma amacı partilerde kararların demokratik bir şekilde aşağıdan yukarıya doğru tartışılarak mı yoksa parti merkezinde bulunan küçük oligarşik bir grup tarafından mı alındığının tespit edilmesidir. Araştırmamıza konu olan üç partinin milletvekillerinin vermiş olduğu cevaplar parti içinde kararların merkezde bulunan oligarşik bir grup (genel başkan ve kurmayları) tarafından belirlendiği yönünde olmuştur. AKP’de genel başkanın belirleyiciliği %59 oran ile diğer iki partinin (CHP-MHP) genel başkanlarının belirleyiciliğinden daha fazladır. Özellikle AKP’nin tüzüğünde yapmış olduğu son değişikliklerle partide tek lider-tek belirleyici anlayışının hakim kılındığının da göstergesidir.

⁵¹²AKP, Parti İçi Demokrasi Hakem Kurulu Başkanı Nur Doğan Topaloğlu ile yapılan derinlemesine görüşme, 14.10.2008, Ankara.

Bu soruya verilen cevap aynı zaman da incelememize konu olan üç partinin de Michels'in “Oligarşinin Tunç Kanunu” nda belirttiği gibi partilerin küçük bir azınlık yönetici grup tarafından yönetildiğinin de göstergesidir.

Tablo 12: Milletvekillerinin Aday Belirleme Yöntemlerinin Hangisinin Daha Demokratik Olduğuna Dair Düşünceleri

	CHP	MHP	AKP
MERKEZ YOKLAMASI	% 12	% 18	% 42
ÜYELERLE ÖNSEÇİM	% 22	% 32	% 12
DELEGELERLE ADAY YOKLAMASI	% 8	% 21	% 6
MERKEZ-TEŞKİLAT İŞBİRLİĞİ	% 34	% 13	% 22
PARTİ BAŞKANI TARAFINDAN	% 3	% 2	% 12
SEÇMENLER İLE	% 19	% 14	% 6

Anket çalışmamıza katılan milletvekillerine, Aday belirleme yöntemlerinden demokratik olduğunu düşündüklerinizi belirtiniz?” sorusu yöneltilmiştir. CHP % 34 oranla Merkez-teşkilat işbirliğinin, % 22 oranında ise üyelerle önseçim yapılmasının daha demokratik olduğunu belirtmişlerdir. MHP milletvekilleri ise % 32 oranla üyelerle önseçim yapılmasını, % 21 oranla da delegelerle aday yoklamasının yapılmasının daha demokratik olduğunu belirtmişlerdir. AKP milletvekilleri ise % 42 oranla merkez yoklamasının, % 22 oranla da merkez-teşkilat işbirliğinin daha demokratik olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 13: Milletvekillerinin Partilerinde Aday Belirleme Yöntemlerinden En Çok Hangisinin Tercih Edildiğine Dair Düşünceleri

	CHP	MHP	AKP
MERKEZ YOKLAMASI	% 67	% 74	% 84
ÜYELERLE ÖNSEÇİM	% 23	-	-
DELEGELERLE ADAY YOKLAMASI	-	-	-
MERKEZ-TEŞKİLAT İŞBİRLİĞİ	% 3	% 12	-
PARTİ BAŞKANI TARAFINDAN	% 6	% 14	% 16
SEÇMENLER İLE	-	-	-

Anket çalışmamıza katılan milletvekillerine, “Partinizde aday belirleme yöntemlerinden en çok hangisi tercih edilmektedir?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruyu sormamızın amacı yukarıda sorduğumuz aday belirleme yöntemlerinden hangisinin demokratik bulunduğu ile partinin uygulamada hangi yöntemi tercih ettiğini tespit edildiğinin saptanmasıdır. Her üç partinin milletvekilleri de en fazla tercih edilen yöntemin merkez yoklaması olduğunu belirtmişlerdir. CHP’de % 67, MHP’de % 74, AKP’de ise % 84 oranında Merkez Yoklaması tercih edilmektedir. Merkez yoklamasının en fazla tercih edildiği parti ise %84 oranıyla AKP’dir. AKP milletvekilleri özellikle de parti içinde Recep Tayip ERDOĞAN’ın tek belirleyici olduğunu belirterek parti başkanlarını eleştirmişlerdir. CHP ise diğer iki partiye göre % 67 oranı ile merkez yoklamasının tercih edildiğini belirtmişlerdir. Anket çalışmamız sırasında Antalya milletvekili Tayfur SÜMER ile konuşmamızda şu kullanılan ifade oldukça ilginçtir. Sümer’e⁵¹³ göre “Köyde yaşayan bir insanın gelip önseçimde milletvekili belirleneceği zaman oy kullanmasını demokratik bulmamaktadır” diyerek milletvekili adaylarının önseçim ile belirlenmesini oldukça sakıncalı bulmaktadır.

22 Temmuz 2007 seçimlerine öncesine baktığımızda; CHP’nin 6 ilde yaptığı önseçim dışında diğer iki parti milletvekili adaylarını önseçim veya aday yoklaması ile belirlememiştir. CHP, Aydın, Muğla, Gaziantep, Sivas, Kahramanmaraş ve Mersin’de önseçim yapmış, diğer seçim çevrelerindeki adayları ise merkez yoklaması ile belirlemiştir⁵¹⁴. Ak Parti ise birkaç ilde

⁵¹³ 13-17.10.2008 tarihleri arasında, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki 23. Dönem Milletvekilleri (CHP-MHP-AKP) ile gerçekleştirilen anket çalışması, ANKARA.

⁵¹⁴ <http://www.sabah.com.tr/2007/05/10/haber,4114A3CA00894178BA0A2970F91ACD2B.html>,E.T.:15/04/2009.

“temayül yoklaması” yapmış ancak adaylar, genel merkez tarafından belirlenmiştir. MHP ise adaylarını merkez yoklaması ile belirlenmiştir.

Tablo 14: Milletvekillerinin Parti İçinde Kontrolün Kimin/Kimlerin Elinde Olduğuna Dair Düşünceleri

	CHP	MHP	AKP
GENEL BAŞKAN	% 64	% 76	% 87
PARLAMENTERLER	% 4	-	-
GENEL MERKEZ ORGANLARI	% 32	% 24	% 13
YEREL BİRİMLER	-	-	-
DELEGELER	-	-	-
KAYITLI ÜYELER	-	-	-

Anket çalışmamıza katılan milletvekillerine, “*Partinizi bütünleşik bir yapı olarak ele alırsanız, kontrol kimin ya da kimlerin elindedir?*” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruyu sormamızda ki amaç milletin vekili olarak meclise gelen milletvekillerinin karar mekanizmalarına katılıp katılmadığını saptamak, parti içinde asıl karar vericinin kim ya da kimler olduğunu tespit etmektir. Yukarıdaki sonuçlardan da görüldüğü gibi her üç partinin (CHP-MHP-AKP) milletvekilleri parti içindeki kontrolün genel başkanda olduğunu belirtmişlerdir. CHP milletvekilleri %64, MHP %76, AKP ise %87 oranında kontrolün genel başkanda olduğunu belirtmiştir. Genel merkez organlarının belirleyiciliği ise her üç partide de ikinci sırada yer almaktadır. CHP’de diğer iki partiye göre kontrol genel başkan ile genel merkez organları arasında (%64’e %32) oranında paylaşılmış iken bu oran diğer iki parti de (MHP ve AKP) daha fazladır. Özellikle AKP milletvekillerinin %87 oranında yetkilerin genel başkanda toplandığını ve kararların başkan tarafından belirlendiğini belirtmeleri iktidar partisi olan AKP’nin lider hakimiyetinde bir parti olduğunun da göstergesidir.

SONUÇ

Çağdaş çoğulcu demokrasi, bir denge ve uzlaşma rejimidir. Bu nedenle, oligarşik azınlıklar kadar toplumsal çoğunlukların da kendi düşünce ve eylemlerini zorla kabul ettirmek eğiliminde bulunmaları çoğulcu demokrasi ile bağdaşmayan bir tutumdur. Onun için çoğulcu demokrasi, demokrasiyi yıkmaya yeltenen akımlara bile hoşgörü göstererek onları rejimin içine çekip etkisiz kılmaya çalışır. Böylece gerçek anlamda çoğulcu demokrasi, ancak halkın değişik yollardan ve mümkün olan en geniş ölçüde siyasal karar alma sürecine katılması ile gerçekleşir. Siyasal partiler ise demokrasinin en önemli siyasal kurumlarından biridir. Bu açıdan çağdaş demokrasi anlayışı için, partiler ve parti içi demokrasi yaşamsal bir önem taşımaktadır.

Ülkemizdeki siyasal partilere bakıldığında hiyerarşik bir şekilde parti liderinin ve yakın çevresinin tartışılmaz egemenliğini görürüz. Parti içi demokrasinin işlemesine engel olan bu oligarşik yapı, hem demokrasiye, hem de her türlü değişime kapalıdır. Parti liderlerinin etkinliği ve seçilme yöntemleri, örgütün merkezîyetçilik derecesi, parti merkez yönetiminin örgüt hiyerarşisi içindeki gücü, katılma derecesi, parti üyeliği gibi unsurlar parti içi demokrasi açısından önem taşımaktadır. Bilindiği gibi parti içi demokrasi, partinin bütün kademelerinde görev alanların seçimle ve belirli bir süre için göreve gelmelerini, ülkenin önemli sorunları hakkında çözüm önerilerinin alt kademelerden yukarı kademelere doğru gerçek ve demokratik bir süreç içerisinde ulaşabilmesini gerektirir.

Türkiye örneğinde, parti liderinin hakimiyetinin yüksek olması, esasında en çok geçmişten devralınan mirasla ilgilidir. Güçlü lider, Türk seçmenince, Atatürk örneği sonrasında, siyasal, ekonomik ve sosyal sorunların tümü için “*kurtuluş yolu*” olarak görülmüştür. Başka bir ifade ile, Türk seçmeni, siyasal parti liderleri şahsında, hep bir “*kurtarıcı*” aramıştır. Nitekim, Karaoğlan, Baba, Bacı tipi nitelendirmeler bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Siyasal Partilerin iç yapısında oluşan güçlü lider refleksi içinse, Şener’in belirttiği gibi, askeri darbeler önyak olmuştur. Buna göre, kapatılan siyasal partilerin, yandaşlarını yeniden bir parti çatısı altında birleştirebilmek için, güçlü ve karizmatik liderler tercih edilmektedir. 1982 Anayasası ve 1983 yılında yürürlüğe giren Siyasal Partiler Kanunu’na göre, siyasal partiler, “*demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır*”. Ancak, Kanunun öngördüğü biçimde teşkilatlanmalıdırlar ve getirilen yasaklara uymalıdırlar. Genel bir değerlendirme ile, yasal mevzuatımız, siyasal partiler için sadece düzenleyici bir metin olmaktan ziyade, getirdiği tek tip teşkilatlanma yapısıyla ve geniş yasaklarla müdahaleci bir görünüm vermektedir. Bundan daha önemli olarak, Siyasal Partiler Kanunu, “*Siyasi partilerin parti içi çalışmaları, parti*

yönetimi, denetimi, parti organları için yapılacak seçimler ile parti genel başkanlığınca, genel merkez organlarınca ve parti gruplarınca alınan kararları ve yapılan eylem ve işlemleri parti tüzüğüne, parti üyeleri arasındaki eşitlik ilkesine ve demokrasi esaslarına aykırı olamaz”(madde 93) demektedir, ancak parti içi demokrasiyi güvence altına alacak hükümlere, Kanunun getirdiği geniş düzenleme içerisinde rastlanmamaktadır.

Bu prototipe uygun kurulan partilerimizde, askeri kurumlardaki hiyerarşik yapılanma modelinde bir örgütlenme hakimdir. Üyelik yapısı sınırlı olan partilerimizde liderler tartışılmaz. Siyasi katılımın sınırlı olduğu araştırmamıza konu olan üç partide de (CHP-MHP-AKP), örgüt kararlar alma ya da sorgulama hak ve yetkisine sahip değildir. Hiyerarşik düzende, emir komuta zincirinde kendisine verilen talimatı uygulamak, örgütün görevidir. Tuncer’in de belirttiği gibi *“alınan kararlar ve talimatlar örgüte genel başkan tarafında tebliğ edilir .”*⁵¹⁵

Temsilcilerini ya da temsilci adaylarını da belirleme hakkına sahip olmayan örgüt, tek seçici liderin listesini onaylamak şöyle dursun, sadece seçmene pazarlamak zorundadır. Sadakat esasına dayalı örgütlenme ve aday tespitinde, adayların örgütle yabancılaştırılması da parlamenterlerin kendi seçim çevrelerinden koparılması en çok uygulanan yöntemlerden biridir. Parti disiplininin katı bir şekilde uygulandığı ülkemizde, partiler, adeta fikir ve görüşlerin birliğinden ziyade, parti disiplinine sadık kalanların birliğidir. Siyasi Partiler Kanununun, çok detaylı ve en küçük ayrıntıyı dahi düzenleme isteği nedeniyle partilerin program ve tüzükleri kelime farkları hariç genelde birbirinin aynısıdır. Parti içi demokrasinin hiç işlemediği partilerimizde, tek kişilik demokrasi oyunu oynanmaktadır.

Üye yazımları da sadece usul yönünden denetlenmemeli, nüfus kütükleri ile de karşılaştırma yapılması ve esas bakımından da denetlenmesi hayata geçirilmelidir. Kısaca, Siyasal Partiler Kanunu’ndan beklentimiz, siyasal partileri düzenlemesinden ziyade, parti içi demokrasinin gerçekleşmesini güvence altına alacak hükümlerin hayata geçirilmesidir. Nitekim, CHP, MHP ve AKP örneklerinde görüldüğü gibi, bu konuda yasal mevzuatımızda boşluk bulunmaktadır.

CHP, MHP ve AKP tüzükleri, genel olarak, Kanun’un öngördüğü şekilde düzenlemeler içermektedirler. Esasında, zorunlu olarak, Siyasal Partiler Kanunu’nun birer kopyası görünümündedirler. Tüzüklerde yukarıda incelendiği gibi küçük farklar olmakla birlikte bir çok madde birbirine benzemektedir.

⁵¹⁵ EK 3: Erol Tuncer ile Yapılan Derinlemesine Görüşme, 16 Ekim 2009.

Bununla beraber, AKP tüzüğü CHP ve MHP tüzüğünde olmayan bir organa yer vermiştir. Parti İçi Demokrasi Hakem Kurulu'nun oluşturulma amacını, tüzük, farklılıkları zenginlik kabul ederek parti içi çekişmelerin sulh yolu ile giderilmesi olarak açıklamıştır. Parti içi demokrasi Hakem Kurulu, partideki çekişmelere bir yargı organı gibi müdahale edebilmektedir. Söz konusu organın, parti içi demokrasinin işlerliği açısından tüzükte yer alması önemlidir. Ancak, kurulun, parti içindeki çekişmeleri, parti içi demokrasi açısından değerlendirmek gibi bir amacı bulunmamaktadır. Nitekim, PİDHK, taraflar arasındaki parti faaliyet ve görevinden kaynaklanan çekişmelerin çözümü için sulh ortamını hazırlamakta ve çözüm şeklini belirlemektedir.

Tuncer'in yapmış olduğu şu değerlendirmelerle partilerdeki katılımın eksikliğini dile getirmektedir.. *“Örneğin Alman Sosyal Demokrat Partisi en son 1983 programını yeni değiştirdi. Hazırlanması 3 yıl sürdü. Üç yıl boyunca örgütler tartıştı. Sivil toplum örgütleri ve akademisyenlerle ilişki kurdular. Binlerce öneri geldi merkeze ve en son kurultayda son şeklini aldı. Bizde ise örgütsel katılım yoktur. Hiçbir şey örgütte tartışılmaz. Bu CHP’de dahil her parti için geçerlidir. Karalar Ankara’da alınır ve örgüte tebliğ edilir.”*⁵¹⁶

Ülkemizde katılım son derece sınırlı hatta hiç yok denecek düzeyde, parti liderliği otokratik anlayıştadır. Partilerin politika ve aday belirleme yöntemi de yine merkezden aşağıya doğru şekillenmekte, onda da otokratik bir yapı egemen olmaktadır. Merkezce belirlenen politikalar, yerel teşkilatın rıza veya görüşü alınmadan oluşturulduğundan yerel örgütler veya üyeler bu politikalar konusunda benimseyip benimsememelerine göre ya sessiz kalmakta ya da gönülsüz yaymakta hatta bazen eleştirmektedirler. Merkezce belirlenen adaylar konusunda da benzer sıkıntılar yaşanmakta, belirlenme sürecine katılmadığı adayı pazarlamakla görevli olan yerel örgüt zaman zaman adayı kampanya sürecinde tanımak ve tanıtmakta zorlanmaktadır. Genel merkezler, belirlenme sürecine katmadıkları yerel teşkilatlardan, hem politikalar hem de adaylar konusunda sadakat esaslı bir itaat beklemekte, sadakate aykırı bir durum gördüğünde de müdahil olmaktadır.

Erol Tuncer, partililerin karar süreçlerine katılımının demokrasiye ve siyasete faydasını şu cümlelerle ifade etmektedir. *“İnsanların karar alma sürecine katılmasının iki yararı vardır. Bunlardan birincisi yanlıştan korunmaktır. Herkesin birbirinden öğreneceği şeyler vardır. İkincisi çok önemli psikolojik faktördür. Karar süreçlerine katılan insanlar uygulamada canla başla çalışırlar. Benim kararım diyerek insanlar için bir ucundan tutarlar. Kaldı ki partililik*

⁵¹⁶ EK 3: Erol Tuncer ile Yapılan Derinlemesine Görüşme 16 Ekim 2009.

devlet dairesi gibi değildir. Partilerde insanlar gönüllü olarak çalışırlar. Onları katılımın meyvelerinden yararlandırmazsanız, kendini sürece katılmamış görürse gönüllülük faktörü ortadan kalkar. Parti içi karar alma süreçlerinde örgütler etkili değildir.”⁵¹⁷

Mevcut sistemimizi tek cümleyle özetlemek gerekirse; sınırlı üyeliği benimsemiş, tek tip örgütlenme modelinde, liderin tartışılmadığı, adayların demokratik usulle tek seçici tarafından belirlendiği, konuşanın ihraç edildiği, tek kişilik demokrasilerin hakim olduğu, aynı modeldeki çok seçenekli, tek parti sistemi olarak tanımlayabiliriz.

Partiler sistemini kanun ile düzenleyen ülkelerde parti içi demokrasi tartışılırken genelde partiler yasası ve onun getirdiği düzenlemeler tartışılır. Parti içi demokrasiyi uygulamada sanki tek engelin ve ana kaynağın kanun olduğu düşünülür. Halbuki kanunlarda anti demokratik düzenlemeler olsa da asıl sorun partilerin kendi içlerinden ve geleneklerinden kaynağını alır. Kanun ve kanunun özü mutlaka çok önemlidir. Ancak asıl önemli olan eylemin gerçekleştiği yer ve gerçekleştirendir. Parti sisteminde demokratik kültür ve geleneklerin egemen olduğu ülkelerde ise tartışma asıl mecrasında seyreder. Parti içi demokrasiye aykırı görülen hususlar genellikle o partiye mal edilir ve yöneticiler ve partinin varsa tüzüğü sorgulanır.

Parti içi demokrasi açısından aslında Siyasi Partiler Kanununun eleştirilebilecek çok fazla yanı yoktur. Çünkü, Kanuna göre isterlerse partiler, aday tespitini önseçimle üyeye yaptırabilirler, seçimli kongreyi 1/5 üyeye toplaya bilirler, fesih ve ihraç mekanizması yani disiplin işlerini yetkili kurulların uhdesinde tutarak, usulüne uygun oylamalarla, demokratik şekilde kullanabilirler. Parti içi demokrasi ile ilgili sıkıntı tek tek maddelerden değil yasanın bütününe değerlendirdiğimizde oluşan genel ruhtan ve demokrasi kültürünün geleneksel yazısız kurallarının yerleşmemesinden kaynaklanmaktadır.

Genel olarak, yukarıda belirtildiği gibi, Türkiye’de parti içi demokrasinin yerleşmesi için, gerekli, sosyo-ekonomik, kültürel ve yasal zemin henüz oluşmamıştır. Konumuzun üç örneğini oluşturan CHP, MHP ve AKP açısından karşılaştırmaya gittiğimizde üç partinin de tüzükleri birbirine benzemektedir. Uygulama açısından ise, kanımızca, üç parti arasında belirgin bir farklılık bulunmamaktadır ve bu üç partide de parti içi demokrasi yoktur. Uygulamak için de herhangi bir çaba içerisinde değillerdir Özellikle her üç parti liderinin, yapılan son kongre ve kurultaylarında geçerli oyların tümünü alarak Genel Başkan seçilmiş olmaları da parti içi demokrasi açısından oldukça düşündürücü bir durumdur.

⁵¹⁷ EK 3: Erol Tuncer ile Yapılan Derinlemesine Görüşme 16 Ekim 2009.

Roberto Michels'in deyimiyle oligarşinin tunç yasası, yani elit bir grubun parti yönetimine hakim olarak atama usulüyle partinin gelecekteki lider kadrolarını da kontrol altında tutması, katı bir biçimde incelememize konu olan üç partide de (CHP-MHP-AKP) mevcuttur. Ancak Michels'in savunduğu Oligarşinin Tunç Kanunu, yapısalcı ya da kaderci bir yaklaşımla partiler için kaçınılmaz bir sonuç değil; sembolik etkileşimci kuramdan hareketle, oligarşi, parti içi işbölümünde ortaya çıkmakta ve parti kadrosunun öznel yapısından; örgüt ve demokrasi kültüründen kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

A. KİTAPLAR

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, **Aşırı Milliyetçi Sağ; Geçiş Sürecinde Türkiye**, Belge Yayınları Bilim Dizisi, İstanbul, 1992.

AKÇALI, Nazif, **Çağdaş Siyasi Rejimler**, Bilgehan Basımevi, İzmir, 1989.

AKDOĞAN, Yalçın, **AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.

ARIKAN, Burak, **Türk Sağının Türk Sorunu: Milliyetçi Harekat Partisi**, Agora Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2008.

AYBARS Ergun, “Türkiye’de Demokrasi ve Fikri Kaynağı”, **Türkiye’de Demokrasi ve Demokrasi Kültürünün Gelişimi**, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, İzmir, 1990.

BAHADIR, Muhammed, **12 Eylül ve Ülkücüler**, Cihad Yayınları, İstanbul, 1990.

BARBER Benjamin, **Güçlü Demokrasi**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1995.

BERBEROĞLU, Güneş, N., **Siyasi Parti Yönetimi**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları: No:1003, Eskişehir, 1997.

BİLİR, Faruk, **Türkiye’de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi**, Nobel Yayınları, Ankara, 2001.

BOETİE, Etienne De La, **Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev**, Çev. Mehmet Ali AĞAOĞULLARI, İmge Kitabevi, Ankara 1995.

BORA, Tanıl ve CAN, Kemal (a), **Devlet Ocak Dergâh: 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket**, İletişim Yayınları, 3. baskı, , İstanbul, 1994.

BORA Tanıl, CAN Kemal (b), **Devlet ve Kuzgun, 1990'lardan 2000'lere MHP**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

CINGI Aydın - KARAKAŞ Ercan, **Siyasette Yenilenme Solda Yeni Parti Arayışları**, SODEV Yayınları, İstanbul, 2001.

ÇALMUK, Fehmi, **Aydınlarmın Gözüyle CHP ve Anadolu Solu**, Kim Yayınları, Ankara, 2002.

ÇAKIR, Ruşen (a), **Nereye Gitti Bu Ülkücüler**, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

ÇAKIR, Ruşen (b), **Ne Şariat, Ne Demokrasi: Refah Partisini Anlamak**, Metis Yayınları, İstanbul, 1994.

ÇAKIR, Ruşen - ÇALMUK, Fehmi, **Recep Tayyip Erdoğan: Bir Dönüşüm Öyküsü**, Metis Yayınları, İstanbul, 2001.

ÇAM, Esat , **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 1998.

ÇINAR, Menderes, **"Çok Hukuklu Toplum: Kamusal Alana Veda mı? Otantik Kimlik Politikası mı?"**, Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam, Vadi Yayınlan, Ankara 1998.

DAHL, Robert A. , **Demokrasi ve Eleştirileri**. (Çev. Levent Köker), Ankara, 1993.

DAVER, Bülent. **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993.

DOĞAN, Yalçın , **Dar Sokakta Siyaset**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1985.

DUVERGER, Maurice, **Siyasi Partiler**, Çev. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, 4. Basım, Ankara, 1993.

ERDOĞAN, Mustafa (a), **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, Liberte Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1999.

ERDOĞAN, Mustafa (b), **Anayasal Demokrasi** (7. Baskı), Siyasal Kitabevi, Ankara 2005.

ERER, Tekin. **Türkiye’de Parti Kavgaları**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1966.

Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Kitabevi, İstanbul, 2002.

ERKAN, Hüsni, **Sosyal Piyasa Ekonomisi**, Silm ofset, İzmir, 1987.

EROĞUL, Cem (a), **Demokratik Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitapevi, Ankara, 1998.

EROĞUL, Cem (b), **Çok Partili Düzenin Kuruluş:1945-1971, Geçiş Sürecinde Türkiye**, Belge Yayınları Bilim Dizisi, İstanbul, 1992.

- GÖZE, Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, 9.Baskı, Beta Basım, İstanbul, 2000.
- GÜNAL, Erdoğan, **Türkiye’de Siyasal Partiler ve Güncel Sorunları**, Bilimadamı Yayınları, Ankara, 2006.
- GÜNEŞ, Hurşit, “Sosyal Demokrasi ve CHP“, **Ne Olacak Bu CHP’nin Hali?: Sosyal Demokrasi Belini Düzeltbilir mi?**, Dönence Yayınları, İstanbul, 2004.
- HAYEK Friedrich A., **Hukuk, Yasama ve Özgürlük**, Türkiye İş Bankası KültürYayınları, Ankara 1996.
- HAGUE, Rod ve HARROP, Martin, **Comparative Government and Politics**, New York, Palgrave, 2001.
- İNSEL, Ahmet, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt : II, Kemalizm** , İletişim Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2002.
- İYİMAYA, Ahmet **Siyaset Hukuku Sorunları**, Turhan Kitabevi, Birinci Baskı, Ankara, 2007.
- Jean-Marie Cotteret ve Claude Emeri, **Seçim Sistemleri**, Çev., Tanju Gökçel, İstanbul. Gelişim Yayınları, 1991.
- KABASAKAL, Mehmet, **Türkiye’de Siyasi Parti Örgütlenmesi 1908-1960**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent, **Türk Sağı ve AKP** , Agora Kitaplığı, İstanbul, 2007.
- KAPANİ, Münci, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, 7. Baskı, Ankara, 1995.
- KILIÇBAY, Mehmet, Ali, **Uyruktan Vatandaşlığa Geçimden İktisada**, İmge Kitapevi, Ankara, 1996.
- KIŞLALI, Ahmet Taner (a), **Siyaset Bilimi**, İmge Kitapevi, Ankara, 2000.
- KIŞLALI, Ahmet Taner (b), **Kemalizm, Laiklik ve Din**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997.

KIŞLALI, Ahmet Taner (c), **Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, İmge Kitabevi, 1998.

KOÇAK Mustafa, **Siyasal Partiler Ve Türkiye’de Parti Yasakları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.

KONGAR, Emre (a), **12 Eylül Kültürü**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1995.

KONGAR, Emre (b), **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.

KÖKER, Levent. , **Demokrasi Üzerine Yazılar**. Ankara,1992.

MERİÇ, Cemil, **Sosyoloji Notları ve Konferanslar**, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1995.

MUTLU, Abdullah, **Kurumsallaşmış Demokrasilerdeki Siyasi Partiler Sistemi İle Ülkemizdeki Siyasi Partiler Sisteminin Karşılaştırmalı Değerlendirmesi Ve Özgün Model Arayışları**, (Uzmanlık Tezi), T.C. İçişleri Bakanlığı, Araştırma, Planlama ve koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara, Nisan 2005.

ÖRS, Birsen **Türkiye’de Askeri Müdahaleler**, İstanbul;Der Yayınları, 1996.

ÖZÜERMAN, Tülay, **Türkiye’nin Batılılaşma ve Demokratikleşme Açmazı**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998.

ÖZNUR, Hakkı, **Ülkücü Harekat**, 1. Baskı, Ankara, Alternatif Yayınları, 1999.

ÖZBUDUN, Ergun (a) , **Siyasal Partiler**, 2. Bası, Ankara 1977.

ÖZBUDUN, Ergun (c), **Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma**, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları: No 363, Sevinç Matbaası, Ankara, 1975.

ÖZKAN, Abdullah, **Siyasal iletişim**, Nesil Yayınları, İstanbul, 2004.

PAYASLIOĞLU, Arif, **Siyasal Partiler**, A.Ü., S.B.F.Y., 1952.

PEKMEZCİ, Necdet ve BÜYÜKYILDIZ, Nurşen , **Ülkücüler: Öteki Devletin Şehitleri**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.

PİRİM, Oktay,, **Deniz Baykal**, Doğan Kitap, İstanbul, 2007.

ROSKIN, Michael G., CORD, Robert L. MEDERIS, James A. ve Jones, Walter S., **Political Science : An Introduction**, New Jersey, Printice Hall, 2003.

SARIBAY, Ali Yaşar, **Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001

SARTORİ, Giovanni, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. Tunçer Karamustafaoğlu-Mehmet Turhan, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.

SAY, Ömer, **Milli Devlet Kültürü Türkiye Yansımaları**, Kaknüs Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 1998.

SELİM, Yavuz, **Gülün Adı**, Ankara, Kim Yayınları 2002.

SEZGİN, Feruh, **Sistemin İntikamı**, 1. Baskı, Ankara: Yeni Düşünce Yayınları, 1990.

SEVİNÇ, Sevinç, **Yenilmiş Komutanlar Müzesi**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2000.

SOYER, Mehmet Refik, KUDAR Barış, **Ne Olacak Bu CHP’nin Hali ? 2: İnadına Sosyal Demokrasi**, Soyer Yayıncılık, İzmir, 2005.

SOYSAL, Mümtaz, **Yüz soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1997.

ŞENEL, Alaaddin, **Çağdaş Siyasal Akımlar**, İmaj Yayıncılık, No: 14, Ankara, 1995.

TANİLLİ, Server, **İnsanlığı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2006.

TANÖR Bülent (a), **İki Anayasa**, Beta Yayınları, İstanbul, 1991.

TANÖR, Bülent (b), **Büyük Türkiye, Bugünkü Türkiye 1980-1995**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.

Tekeli, İlhan, **Yeni Bir Siyaset Kültürü Üzerine Düşünceler**, SODEV Yayınları, İstanbul, 2002.

TEKİN, Üzeyir, **AK Parti’nin Muhafazakar Demokrat Kimliği**, Orient Yayınları, Ankara, 2004.

Tekin, Üzeyir, **AK Partinin Sosyolojik Analizi**, Ankara Üni.Sos.Bil.Enst.Sosyoloji Yüksek Lisans Tezi, 2003.

TOSUN, E.Gülgün, **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

TUNAYA, Tarık Zafer: **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, 3. Bası, İstanbul 1975.

TUNCAY, Suavi, **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996.

TURAN, İlter, **Siyasal Sistem Ve Siyasal Davranış**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1977.

TURAN, Ali Eşref, **Türkiye’de Seçmen Davranışı, Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

TUŞALP, Erbil, **Bozkurtlar**, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2001.

TÜRKKAN, Erdal, **Ekonomi ve Demokrasi**, Turhan Kitapevi, Ankara 1996.

TÜRKEŞ, Alparslan, **Dokuz Işık**, 2.Baskı, İstanbul: Bucak Yayınları, 1991.

YAHNİCİ, Şevket Bülent, **Dünümüz, Halimiz, Geleceğimiz**, Ankara, 1997.

YAVAŞGEL, Emine, **Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Durum**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

YAVUZ, Hakan, **Modernleşen Müslümanlar; Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve AK Parti**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.

B. MAKALELER

AKSOY, Ergun – KIVANÇ Ahmet – YÜKSEK, Fatma Sibel, “Milli Görüş Tasfiyesi”, **Radikal** 13 Ekim 2003.

AKYOL, Taha, “Değişim”, **Milliyet**, 13 Mayıs 2000.

AŞIK, Melih, “İşte Demokrasi!”, **Milliyet**, 14 Ekim 2003.

ALTUN, Fahrettin, **İslamcılığın Muhafazakar Demokrasiyle İmtihanı**, *Anlayış Dergisi*, S:31, Aralık 2005.

AKTAN, Çoşkun Can, DİLEYİCİ, Dilek, **Sivil Toplum Dergisi**, Sayı:3, 9 Ocak 2005.

ATAR, Yavuz, “**Seçim Hukukunun Güncel Sorunarı**”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, S.23, Ankara, 2006.

AYATA, Ayşe Güneş, **Türkiye’nin Demokratikleşme Sürecinde Ortanın Solu Harekatı**, Erişim Adresi : www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/50/3/10_ayse_gunes_ayata.pdf , (Erişim Tarihi : 18.10.2008).

BALBAY, Mustafa, “AKP’nin Son Derece Olağan 2. Kongresi”, **Cumhuriyet**, 13 kasım 2006.

BALBAY, Mustafa, “Fazilet’te Çarşafıama”, **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 2000.

BAŞARAN, Suat, "Otorite Boşluğa", **Bizim Ocak**, Sayı:17, Eylül 1989.

BİNGÖL, Yılmaz, AKGÜN, Şener, “Demokratlıktan Muhafazakar Demokratlığa: Demokrat Parti ile Adalet ve Kalkınma Partisinin Karşılaştırmalı Bir Analizi” **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (9) 2005/1, <http://kosbed.kou.edu.tr/sayi9/bingol.pdf> (Erişim Tarihi: 20.03.2007).

BURAN, Hasan, “Türkiye’de Parlamento Seçimleri, Yerel Seçimlerde Karşılaşılan Bazı Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Türkiye’de Siyasal Hayat**, Cilt: 1, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005.

CAN, Kemal, Milliyetçilik ve MHP’nin Yükselişi, Gündem, Mayıs- Haziran 1999, Tüsiad Yayınları, Erişim Adresi : <http://www.tusiad.org/yayin/gorus/39/12can.pdf> (Erişim Tarihi : 23.10.2008).

ÇAKIR, Ruşen, **Nereye Gitti Bu Ülkücüler?45 Röportaj, 376 Mektup**, Metis Yayınları; İstanbul, 2003.

ÇARKOĞLU, Ali - ERDEM, Tarhan - GENÇKAYA, Ömer Faruk - Kabasakal, Mehmet, **Türkiye’de Yeni Bir Parti Sistemine Doğru**, 2000, TESEV Yayınları, İstanbul, 2001, Erişim Adresi: http://www.tesev.org.tr/dosyalar/dl_siyasi_parti.php (Erişim Tarihi: 18.09.2008).

DOĞAN, Yalçın, “Otorite’nin Konseri”, **Milliyet** 13 Ekim 2003.

ERDEM, Tarhan, “Kongrenin Hatırlattığı”, **Radikal**, 13 Kasım 2006.

- ERDEM, Tarhan, "Partilerde Üye Yazımları", **Radikal**, 19 Ekim 2006.
- ERDEM, Tarhan, "Erdoğan'a Teslim", **Radikal**, 14 Ekim 2003.
- FIRAT, Dengir Mir Mehmet, **AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi**, *Türkiye Bülteni*, Ekim 2002.
- Hakkı Uyar, "CHP Örgütü Nereye Gidiyor?", **Radikal İki**, 7 Eylül 2003.
- HELVACI, Ahmet, "**Muhafazakar Duruştan Demokratik Tavıra Anakronik Bir Yolculuk**", *Muhafazakar Düşünce*, Güz, S:2, 2004.
- HEPER, Doğan, "Kongrenin İşi Hem Zor, Hem Kolay", **Milliyet**, 13 Mayıs 2000.
- HOCAOĞLU, Durmuş, **Yeni M.H.P. ve Ülkücülük**, *Son Çağrı.*, , *Son Çağrı* Yazıları Sıra No: 15, 17 Nisan 1997, s.05 Erişim Adresi: <http://www.durmushocaoglu.com/dh/yazi.asp?yid=4406964> (Erişim Tarihi: 23.10.2008).
- KAPLAN, Emine, "Muhalefet'e Kıskaç", **Cumhuriyet**, 13 Kasım 2006.
- KARAKAŞ, Ercan, "**CHP Yeniden Yapılanmaya İlişkin Öneriler**" Erişim Adresi: <http://www.sodev.org.tr>, (Erişim Tarihi: 09.10 2008).
- KARAKUŞ, Abdullah, "AKP Abluka Altında", **Milliyet**, 12 Ekim 2003.
- KARAKUŞ, Abdullah, "Yönetim Listesi Gül'e Göre", **Milliyet**, 13 Kasım 2006.
- KİRİŞÇİOĞLU, Fatih, **Türk Milliyetçiliğinin Politik Gelişmesine Dair**, *Türk Yurdu*, C.19, Sayı.139-141, Mart-Mayıs, 1999.
- KÖSE, Türey, "Dikensiz Gül Bahçesi", **Cumhuriyet**, 20 Kasım 2005.
- KUZU, Burhan, "**Demokrasi-Resmi İdeoloji-Sivil Toplum**", AÜ, SBFD., Sayı 47, 1992.
- İFLAZOĞLU, Nazif, "AKP, CHP'den Kopya Çekmiş", **Radikal**, 13 Kasım 2006.
- NURAY, Mert,, "**28 Şubat'ın Yenilikçileri**" *Radikal Gazetesi*, 09.01.2001.
- ÖYMEN, Altan, CHP'de Genel Başkan Seçimi, **Radikal**, 22.04.2008.

ÖZBUDUN, Ergun (b) “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”, **Türkiye’de Demokrasi ve Demokrasi Kültürünün Gelişimi**, *Türk Demokrasi Vakfı Yayınları*, İzmir, 1990 .

ÖZBUDUN, Ergun, “Siyasi Partilerin Hukukça Düzenlenmesi İhtiyacı ve Örgütlenme Sorunları”, **Siyasi Partiler ve Demokrasi**, TESAV Yayınları, Ankara, 1995, Erişim Adresi: <http://www.ekitapyayin.com/id/070/siyasi1-1sunus.htm> (Erişim Tarihi: 12.09.2008).

ÖZER, İnan, Siyasal Kültür, Demokrasi ve Demokratik Değerler”, Hacettepe Üniversitesi, **İ.İ.B.F. Dergisi**, C: 14, Sayı: 1, 1996.

SAĞIR, Meral Öztoprak, KARKIN, Naci, **Demokrasinin Güncel Sorunları ve Demokratik Paradokslar**, Akdeniz Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı:10, 2005.

SAĞIR, Meral, **Küreselleşme Süreci ve Siyasal Katılımda Yeni Arayışlar: Yerel Gündem 21 Antalya Kent Konseyi Kadın Meclisi**, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 4 Ekim 2005.

SAVCI, Bahri: Siyasi Partiler Kanunu Dolayısıyla Bazı Mütalaalar, **SBFD**, Ankara 1964, C.19, s.354.

TANRIVERDİ, Türk, **Yeniden Türkleşmek Ya Da Mhp’nin Önlenebilir Yükselişi**, 6 Kasım 2006 Erişim Adresi: http://www.eastweststudies.org/tr/makale_detail.php?tur=560&makale=249 (Erişim Tarihi: 24.10.2008)

TURAN, İltar, “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu”, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 359

UYAR, Hakkı, **1923’ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir**

Değerlendirme, TÜSES Yayınları, İstanbul, 2000, s.4. <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/I.pdf>, (Erişim Tarihi : 11.10.2008).

YILDIRIM, Emin, “ **AKP: Bir Politik Tasarının Sosyolojik Temsiliyeti**”, Sayı: 163-164, Birikim Yayınları, 2002.

C. İNTERNET KAYNAKLARI

CHP Tüzük 1976, Erişim Adresi
http://www.chp.org.tr/index.php?module=content&page_id=456 (Erişim Tarihi : 18.10.2008).

GÜL, Abdullah, **FP'nin 1. Olağan Kongresi'nde Yaptığı Konuşma**, Erişim Adresi:http://www.belgenet.com/parti/fp1k_ko.html#2, (Erişim Tarihi: 11.02.2007).

Siyasi Partiler Kanunu, Erişim Adresi: <http://www.tbmm.gov.tr/genser/kanun3.html> (Erişim Tarihi: 08.10.2008).

URAS, Ufuk, CHP'ye Destek Vermeyeceğiz, Erişim Adresi
<http://www.haber10.com/haber/146415/> (Erişim Tarihi :20.11.2008).

<http://www.canaktan.org/politika/siyasal-rejim/genel-olarak.htm> Erişim Tarihi: 12.10.2008.

<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K2008/K-2008-2SPK.htm> (Erişim Tarihi:07.10.2008).

http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27deki_faal_siyasi_partiler_listesi (Erişim Tarihi: 05.04.2009).

http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Cumhuriyet_Halk_Partisi (Erişim Tarihi: 20.10.2008).

<http://www.mhp.org.tr/partimiz/tarihce.php> (Erişim Tarihi : 22.10.2008).

<http://www.mhp.org.tr/partimiz/tarihce.php> (Erişim Tarihi: 24.10.2008).

D. PARTİ YAYINLARI

Adalet ve Kalkınma Partisi Tüzüğü, 2003.

Adalet ve Kalkınma Partisi, Parti İçi Demokrasi Hakem Kurulu Çalışmaları 2004-2006, Parti İçi Demokrasi Hakem Kurulu Başkanlığı .

Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü, 2003.

Milliyetçi Hareket Partisi Tüzüğü, 2000.

E. GAZETE YAYINLARI

Radikal, 28 Nisan 2007.

Radikal, 7 Mayıs 2007.

Milliyet, 19 Nisan 1999.

Milliyet, 11-13 Eylül 1992.

Yeni Şafak, 9 Mart 2001.

Cumhuriyet, 12 Ekim 2003.

Milliyet, 17.05. 2000.

Posta, 6 Haziran 2007.

EKLER

EK 1: Siyasal Partilerimizde Parti İçi Demokrasinin Varlığı İle İlgili Anket Soruları

Bu formda yer alan sorular çoktan seçmeli olarak hazırlanmıştır. Her sorunun yanıtlanma biçimi, soru ile birlikte bilgilerinize sunulmuştur. Ayrıca, belirtmek istediğiniz öneri ve görüşleriniz için her sorunun bitiminde bir boşluk yer ayrılmıştır.

Üyesi bulunduğunuz siyasi parti:

1- Sizce partinizin iç işleyişi demokratik midir?

- a) Evet
- b) Kısmen/Tam Değil
- c) Hayır

Diğer Görüşleriniz.....

2- Parti içi demokrasinin işlemesine engel olarak gördüğünüz faktörlerden en önemlisi sizce hangisidir? (En önemli iki faktörü seçiniz)

- a) Siyasal Kültür
- b) Sosyal Yapı
- c) Ekonomik Yapı
- d) Anayasa ve Siyasal Partiler Kanunu
- e) Parti Tüzükleri
- f) Parti Lideri

Diğer Görüşleriniz.....

3- Parti içi seçim yöntemlerinde sizce hangi yöntem daha demokratiktir?

- a) Blok Liste
- b) Çarşaf Liste

Diğer Görüşleriniz.....

4- Partinizde parti içi demokrasinin gerçekleşmesini denetleyen herhangi bir organ var mı, varsa adı nedir ?

- a) Var
 - b) Yok
 - c) Uygulamada Yok.....
 - d) Bilmiyorum
- Diğer Görüşleriniz.....

5- Partinizin çeşitli konulara ilişkin politikalarının belirlenmesinde, aşağıdaki örgütsel birimlerin hangisi temel rolü oynar?

- a) Genel Başkan
- b) TBMM Grubu
- c) Genel Merkez Organları
- d) Yerel Birimler
- e) Kayıtlı Üyeler

Diğer Görüşleriniz.....

6- Partinizin faaliyetleriyle ilgili temel kararlar kim/kimler tarafından alınır? (Birden fazla yanıtınız olursa lütfen sıraladığınız.)

- a) Genel Başkan
- b) Genel Başkan ve Kurmayları
- c) TBMM Grubu
- d) Genel Merkez Organları
- e) Yerel Birimler
- f) Kayıtlı Üyeler

Diğer görüşleriniz:.....

7- Parti organlarının seçiminde dikkate alınması gereken unsurlar nelerdir?

- a) Ekonomik güç
- b) Eğitim düzeyi
- c) Dürüstlük
- d) Siyasal geçmiş
- e) Bürokrasi Bilgisi
- f) İş Yeteneği

8- Aşağıdaki aday belirleme yöntemlerinden demokratik olduğunu düşündüklerinizi belirtiniz?

- a) Merkez Yoklaması
- b) Üyelerle önseçim
- c) Delegelerle Aday Yoklaması
- d) Merkez-Teşkilat İşbirliği
- e) Parti Başkanı tarafından
- f) Seçmenler ile

9- Partinizde aday belirleme yöntemlerinden en çok hangisi tercih edilmektedir?

- a) Merkez Yoklaması
- b) Üyelerle önseçim
- c) Delegelerle Aday Yoklaması
- d) Merkez-Teşkilat İşbirliği
- e) Parti Başkanı tarafından
- f) Seçmenler ile

10- Partinizi bütünleşik bir yapı olarak ele alırsanız, kontrol kimin/kimlerin elindedir? (Birden fazla yanıtınız olursa, lütfen sıraladığınız.)

- a) Genel Başkan
- b) Parlamenterler
- c) Genel Merkez Organları
- d) Yerel birimler
- e) Delegeler
- f) Kayıtlı üyeler

EK 2 : 23. Dönem Milletvekilleri İle Yapılan Derinlemesine Görüşme Soruları

- 1) Partinizde parti içi demokrasi işliyor mu?
- 2) Siyasi partilerin yönetilmesini ve örgütlenmesini demokrasi bağlamında değerlendirebilir misiniz?
- 3) Parti içi demokrasinin önündeki en büyük engel sizce nedir?
- 4) Siyasi partilerdeki liderin tek belirleyiciliği ortadan kalkabilir mi? Bunun için neler yapılmalı?
- 5) Milletvekili adaylarının belirlenmesi konusundaki düşünceleriniz nelerdir?
- 6) Sizce milletvekili adayları belirlenirken hangi yöntem daha demokratiktir? Sizin partinizde hangi yöntem tercih edilmektedir? Neden?
- 7) Neden siyasi partilerde 2., 3., 4. adamlar yetişmiyor?
- 8) AKP, CHP ve MHP'yi parti içi demokrasi açısından karşılaştırır mısınız?
- 9) Parti tüzükleri ve parti içi seçimler açısından karşılaştırırsak?
- 10) Parti içi demokrasinin uygulanabilmesi için ne önerirsiniz?

EK 3: Erol Tuncer⁵¹⁸ ile 16 Ekim 2009 tarihinde Yapılan Derinlemesine Görüşme

- Partinizde parti içi demokrasi işliyor mu?

Tuncer: Öncelikle parti içi demokrasiden ne anladığımızı belirtmemiz gerekir. Parti içi demokrasi demek, serbest bir tartışma ortamında herkesin görüşünü söyleyebilmesi, çeşitli kademelerin karar oluşturma süreçlerine katılabilmesi diye tanımlayabiliriz. Ancak bu siyasi partide sonsuz olmaz. Bir siyasi partinin disiplin kurulları vardır. Muhalefet ile disiplin kurulları arasında da çok ince bir çizgi vardır. Bu çizgiyi iyi tanımlamak gerekir. Disiplini fazla genişletip parti içi demokrasi tarafına müdahale etmemek, parti içi demokrasiyi çok fazla genişletip, parti de disiplini zayıflatıp partiyi de yıpratmamak gerekir. Karar süreçlerine katılmak ne demek? Bunun açıklamamız gerekir. Partilerin örgütlenmeleri aşağıdan yukarıya doğrudur. En aşağıda ilçe örgütleri ve belde örgütleri vardır. Partide alınacak önemli konularda bu örgütlerin bilgilendirilmesi ve tartışmalara katılabilmeleri sağlanmalıdır. Her hangi bir konuyu tartışacağımız zaman önce bu konu ilçede sonra ilde, sonra da Ankara'da tartışılacak. Eğer kurultay kararı gerekiyorsa kurultaya gidilecektir. Şimdi ben böyle bir süreci yaşadım. CHP'nin milletvekili ve parti genel yönetim kurulunun bir üyesi olarak 1976 tüzük ve programının hazırlanma sürecine katıldım. O sürecin nasıl çalıştığını belirteyim. Tüzük değişikliği için bir komisyon oluşturuldu. Bu komisyonda bu işleri iyi bilen kişiler vardı. Rahmetli Turan Güneş, İsmail Hakkı Gürler, Tarhan Erdem. Bu tüzük komisyonun hazırladığı taslak örgütlere gönderildi. Örgütlerde önce ilçelerde sonra da illerde toplandı. Sonuçta da bölge toplantıları yapıldı. Bizde o toplantılarda bulunduk. İlçe ve il örgütlere katıldıkları ve katılmadıkları noktaları belirttiler. Yeni önerileri sundular ve son olarak o program Ankara'ya geldi. Bu tüzük bu kanallardan geçerek hazırlanmıştır. Ancak bu bile yeterli değildir.

Örneğin Alman Sosyal Demokrat Partisi en son 1983 programını yeni değiştirdi. Hazırlanması 3 yıl sürdü. Üç yıl boyunca örgütler tartıştı. Sivil toplum örgütleri ve akademisyenlerle ilişki kurdular. Binlerce öneri geldi merkeze ve en son kurultayda son şeklini aldı. Bizde ise örgütsel katılım yoktur. Hiçbir şey örgütte tartışılmaz. Bu CHP'de dahil her parti için geçerlidir. Kararlar Ankara'da alınır ve örgüte tebliğ edilir. Parantez için de bir şey söyleyeyim. Benim siyaset hayatımdan önce bürokrasi hayatım var. Bu bürokrasi hayatımın büyük bölümü Karayolları Genel Müdürlüğü'nde geçmiştir. Orası bir devlet dairesidir. Kuruluşu itibarıyla talimatlar yukarıdan gelir ve uygulanır. Ancak ben katılımı

⁵¹⁸ Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Başkanı

orada öğrendim. Kararlara orada kararlarla ilgili olan herkes katılırdı. Oysa mevzuatta böyle bir zorunluluk yoktu. Ama geleneğimiz böyleydi.

İnsanların karar alma sürecine katılmasının iki yararı vardır. Bunlardan birincisi yanlıştan korunmaktır. Herkesin birbirinden öğreneceği şeyler vardır. İkincisi çok önemli psikolojik faktördür. Karar süreçlerine katılan insanlar uygulamada canla başla çalışırlar. Benim kararım diyerek insanlar işin bir ucundan tutarlar. Kaldı ki particilik devlet dairesi gibi değildir. Partilerde insanlar gönüllü olarak çalışırlar. Onları katılımın meyvelerinden yararlandırmazsanız, kendini sürece katılmamış görürse gönüllülük faktörü ortadan kalkar. Parti içi karar alma süreçlerinde örgütler etkili değildir.

Yüksek karar alma anlamında ise yukarıda iki organ vardır. Birisi örneğin CHP’de parti meclisi en yüksek karar organı, diğeri ise meclis grubudur. Diğer iki partide de buna benzer yapı vardır. Önemli kararların bu organlarda tartışılması gerekir. Ancak benim gördüğüm hiçbir partinin önemli kararlar tartışılmıyor genel başkanlar tebliğ ediyor. Yani lider sultası vardır. Örnek verecek olursam eğer, ben 1973-1980 arasında parlamentoda bulundum. Bizim de hafta da bir gün olağanüstüler hariç grup toplantılarımız vardı. Grup toplantıları saat 10.00’da başlardı. O zaman genel başkan Sayın Bülent Ecevit’ti. Yaklaşık 50 dakika basına açık konuşulurdu. Dinleyici alınmazdı. Genel başkanın sunuşu bittikten sonra basın çıkarılır içerde sadece milletvekilleri kalırdı ve gündemli toplanılırdı. Yani gündem de örneğin Irak konusunda meclise bir teskere gelecek ve bizim ne tutum alacağımız o toplantılarda enine boyuna tartışılırdı. Daha sonra ise oylamaya göre karar alınırdı. Gündem dışı konuşmalar yapılırdı. Herkes kendi görüşünü ifade edebilirdi. Oyu azınlıkta kalan kişi ise aleyhte oy kullansa bile dışarıda farklı düşündüğünü belirtebilirdi ancak grup disiplini için partinin grup kararı doğrultusunda oy kullandım diye söyleyebilirdi. Ancak şuan ki tabloya baktığımız zaman milletvekilleri hiç konuşmaz. Sadece genel başkanlar konuşur ama milletin vekili ortada yoktur. Parti politikası böyle saptanmış oluyor. Egemen görüş her parti için genel başkandır. Grup toplantılarında dinleyicilerin olmaması gerekir. Seçmen olmayacak ki milletvekilleri rahatça görüşünü dile getirebilsin.

Yine bir örnek verecek olursam CHP ve DP döneminde kararların hepsi grup kararından geçerek parlamentoya geliyor. Şuan AKP, hükümet partisi. Mesela AKP grup toplantısında milletvekilleri bir güven oyu verelim diye bir karar çıkarabilir mi? Ancak CHP grup toplantısında bir bakanımız için gensoru verildi. O bakanın kalıp kalmaması konusunda grupta saatlerce tartışıldı. Sonuçta bakanın yerinde kalması için karar alındı.

Parti içi demokrasi açısından kurultaylara değinmemiz gerekir. Kurultaylar iki gün sürer. Birinci gün mecburi bazı şeyler yapılır. Parti meclis raporu, yüksek karar organı raporu tartışmaya açılır. Yeterlilik önermeleri verilir. Ertesi gün ise seçimlere geçilir. Önceki kurultaylar iki, üç hatta 4 gün sürerdi. Her şey tartışılırdı. İki büyük parti başkanının tüzük değişikliği önermesi durumunda kurultayın ret edebileceğine inanmıyorum. Örneğin İsmet Paşa döneminde tüzük değişikliği önerileri kurultayda ret edilmiştir. İşte parti içi demokrasi budur. Çok partili döneme girdiğimiz ilk yıllarda aslında da parti içi demokrasi uygulamaları daha fazladır.

Şuan da bütün partilerin adayları merkezden saptanır. Seçim kanununda da belirtildiği gibi partilerin merkez karar organları buna karar verir. Ancak uygulama da merkez karar organlarının yetkilerini de genel başkan kullanır. Genel başkanın sunduğu listenin kabul edilmemesi mümkün değildir. Sunar ve oylanır. Herkes buna boyun eymiş durumdadır. Bu partiler 1950'den beri önseçim yapmışlardır. CHP genel merkezinin ret edilen bir önerisi %20- %30 merkeze kontenjan verin önerisi kabul edilmemiştir. Tabi daha sonralar kabul edilmiştir. DP'nin %20 merkez kontenjan yetkisi vardır ve kullanmıştır. CHP ise bazen kullanmış bazen kullanmamıştır. Milletvekillerin çoğu önseçim ile meclise gelmişlerdir. Benim parlamento da bulunduğum 1973-1977 dönemi Ecevit'in prestijinin en yüksek olduğu dönemdir. O dönemde parti içinde farklı düşünen grup kapalı toplantılarında Ecevit'i yüzüne karşı en acımasız şekilde eleştirirlerdi. Bu kadar rahat eleştirmelerinin nedeni ise seçimleri Ecevit'e değil, örgütlerine bağlıydı. Bir daha seçilebilir miyim korkusu genel başkandan değil örgütten geliyordu. Arkalarını örgütlerine verince yukarıya karşı kendilerini daha bağımsız hissediyorlardı.

Şimdi bütün milletvekillerinin genel başkanının talimatları ile belirlendiği bir yerde zaten parti içi demokrasiden bahsetmek oldukça zordur. Şuan her üç parti içinde geçerli olan bir durum olarak milletvekillerinin hiçbirisi grup toplantılarında söz alarak konuşmaz. Peki bu milletvekili nerde konuşur? Burada parti içi demokrasi çok mu az mı diye tartışacağımıza; var mı yok mu diye tartışmak daha doğrudur ve yaktır.

Neden bu hale geldiğini belirtecek olursam; 1983 seçimlerinden önce bir seçim kanunu çıktı. 1982 yılında çıkan 2833 milletvekili seçim kanunu ve 2820 sayılı siyasi partiler kanunu. Orada önseçim zorunlu idi. Birde merkeze belirli bir kontenjan hakkı veriliyordu. Ancak haklı olarak kanunu bir geçici madde koyuldu. Çünkü 12 Eylül'den sonra bütün partiler kapatıldı. Hepsisi yeniden kurulduğu için ne üyesi ne de delegeleri vardı. Onun için dendi ki bir kereye mahsus milletvekilleri merkez yoklaması ile belirlenecektir. Ancak 1987 seçimlerine girerken

rahmetli Özal bir kanun değişikliği getirdi ve merkez yoklaması mecburidir diye kanun çıktı. SHP ise Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak bu kanunu iptal ettirdi. Bunun üzerine yeni bir kanun hazırlandı. Kanuna göre, isteyen istediği usullerden biri veya birkaçını kullanabilirsiniz diye çıktı. Özal'ın istediği de zaten buydu. Bu konundan sonra partilerin çoğu merkez yoklamasını kullanmıştır. Son seçimlerde sadece CHP birkaç ilde önseçim yapmıştır. Genel başkanlara bu kadar büyük güç verirseniz siyasi dengeler genel başkanlar lehine bozulmuştur. Genel başkanların çok büyük ağırlığı vardır. Böyle bir ortamda parti içi demokrasinin uygulanması mümkün değildir.

1950'lerden itibaren (DP-CHP) önseçimi esas tuttıkları dönemde bir siyasi partiler kanunumuz bile yoktu. Hiçbir mecburiyet yoktu. Sadece cemiyetler kanunu vardı ve orada da herhangi bir ayrıntı yoktu. Yani zorlama olmadığı halde böyle bir kültür yaratılmıştır. 1960'dan sonra gelen siyasi partiler yasası mecburi kıldı. %5 merkez kontenjanı getirdi. Ancak bu da olması gereken bir orandır. Çünkü partilerin uzmanlara da ihtiyacı vardır.

- Parti içi demokrasinin uygulanabilmesi için ne önerirsiniz?

Tuncer: Bu bir kültür meselesidir. Herkes kendi üzerine düşeni yapmak zorundadır. Örneğin İngiltere'nin yazılı bir anayasası dahi yoktur. Seçim kanunu da siyasi partiler kanunu da yoktur ama her şey düzgün bir şekilde işlemektedir. Yurttaşın parti üzerinde baskısının olması gerekir. Örneğin birkaç milletvekili itiraz etse herhalde bir şeyler değişir. Ama onlarda itiraz etmiyorlar. Örneğin milletvekilleri ayrı bir sağlık sigortasına dahildirler. Emekli sandığına değil meclise bağlıdır. Ancak bu bazı haklar kaldırılmıştır. Milletvekilleri de neden kaldırıldığını sorunca meclis dilekçe komisyonuna yurttaşlardan çok fazla dilekçe geldiğini belirttiler. İşte tepkinin yararları. Olay bundan ibarettir.

EK 4: Atilla Emek⁵¹⁹ ile 15 Ekim 2009 Tarihinde Yapılan Derinlemesine Görüşme

- Partinizde parti içi demokrasi işliyor mu?

Emek: CHP’de parti içi demokrasi sınırsız bir şekilde işliyor. Sosyal demokrat ve halkçı bir parti olan CHP’de herkesin sorma sorgulama eleştirme ve öz eleştiri verme hakkını sonuna kadar kullandığını partinin gençlik kollarından gelen biri olarak söyleyebilirim. (1973 partiye fiili olarak girişim, 12 eylül sürecinde ilçe başkanıyım) .12 Eylülü milat sayarsan miladın öncesinde de sonrasında da parti içi demokrasinin hakkıyla var olduğuna birebir şahit olan bir partiliyim.

Sizlerle bu alanda bir anımı paylaşayım. Alanya ilçemizde kongre divan başkanıyım. Partinin ilçe başkanı adaylarının listesinde partili bir anne oğlunun olduğu listedeki adayı değil de diğer listeyi destekleyerek oğlum biz kazanacağız dedi. Oğlu da anne sözünü tutsaydın bu yenilgiyi tatmayacaktın biz kazanacağız dedi. Seçim sonuçlandı. Annenin desteklediği liste kazandı oğlunun bulunduğu liste kaybetti. Benim için bu olay parti içi demokraside karşılıklı sevgi ve saygı içindeki en güzel demokrasi örneği oldu. Bunu bizzat sayın başkanımıza kendim aktardım ve CHP içinde parti içi demokrasi yok diyenlere en güzel cevabı bu veriyor.

- Siyasi partilerin yönetilmesini ve örgütlenmesini demokrasi bağlamında değerlendirebilir misiniz?

Emek: Tabi ki bir siyasi partide yönetim ve örgütlenme anlayışı demokrasi kurallarının en iyi ve hakça uygulandığı biçimiyle gerçekleşmelidir. Biz Türkiye olarak cumhuriyeti 1923’te kurduk 85. yılını kutlayacağız bu bir kazanımdır. Cumhuriyeti yedi düvele karşı büyük bir imparatorluğun külleri ve kalıntıları arasından Gazi Mustafa Kemal’in önderliğinde ulusal bir bilinçle kurduk. Büyük önder ve arkadaşları cumhuriyeti demokrasiyle taçlandırmayı amaçlamışlardı. Cumhuriyetin demokrasiyle taçlanmasını İnönü 1950’de sağlıyor ve en büyük zaferim yenilgidir diyerek bu önemli olayı özetliyor. Demokrasiyi sadece seçim kazanma anlayışıyla gören kesimler, çoğulculuğu bir çoğunluk anlayışıyla gören kesimler var.

Demokrasinin bütün kurum ve kurallarıyla işlediği bir yönetim anlayışını ülkede tam olarak gerçekleştiremedik.bunun sıkıntılarını çekiyoruz. Türkiye’nin çektiği sıkıntıların altında beklide bu yatıyor. Batı demokrasisi dediğimiz olaya ve büyük Atatürk’ün hedef

⁵¹⁹ CHP 23. Dönem TBMM Antalya Milletvekili

gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyinde demokratik açılım ve işleyiş neyse Türk insanı da bunu hak etti. Dolayısıyla demokrasiye sadece çoğunluk açısıyla bakmak yetersiz ve yanlıştır. Türkiye’de demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla hakim olduğu bir demokrasi anlayışını hakim kılmalıyız. Bu anlamda siyasi partilerin önce kendi içinde demokratik yönetim ve örgütlenme anlayışını benimseyerek şekil alması ve demokrasi anlayışının topluma yansımaları gerekir.

- Parti içi demokrasi içindeki en büyük engel nedir?

Emek: Parti içi demokrasi dendiğinde herkesin haklarını ve görevlerini eksiksiz yerine getirme ve kullanma anlayışı vardır. Eğer bu sadece birini sorumlu tutarak sorumluluktan kaçma anlayışına döner ise orada demokrasiden değil ancak kaostan söz edilebilir. Şimdi şunu ifade etmek istiyorum. Partili üyenin sorumluluğu neyse, delegesinin, ilçe yönetiminin, genel merkezin görev ve sorumlulukları da birdir. Sorumluluk taşımayanların, önce kendisine öz eleştiri getirmesi gerekir. Ben sorumluluğumu yaptım mı diye. Benim görevim gençlik kolları başkanı olarak ne idiye, ilçe başkanı olarak ne ise bu gün millet vekili olarak ruhen aynıdır. Yetmiş milyonun sorumluluğunu üzerimde taşıdığım bilinciyle çalışmadığım sürece görevimi yapmış sayılmam. Parti içi demokrasinin verdiği sınırsız haklar bazında partili, yönetimden herkese saldırıyor ama sorumluluk bilincinde olup kendine öz eleştiri yapmıyor. Sorumluluk almıyor. Türkiye için ne iyi ise partimiz içinde odur. Türkiye çıkarlarını düşünerek bir sorumluluk bilincinin hakim olması gerekir.

- Siyasi partilerdeki liderin tek belirleyiciliği ortadan kalkabilir mi? Bunun için neler yapılmalı?

Emek: Çok açık ve net söyleyeyim. CHP’de tek belirleyici olan lider değildir. Örgüt yapılanmamıza baktığımız zaman tabandan tavana gidersek; en uç noktada kayıtlı üyeler, delegelerimiz, belde teşkilatları, ilçe örgütleri, il örgütleri ve genel merkezimiz vardır. Genel merkezimizin yapısında parti meclisi ve içinden çıkan MYK merkez yürütme kurulu ve onun zirvesinde de partiyi bütünüyle temsil eden genel başkanımız vardır. Demokratik yapı içinde kurultayımızın kararlarıyla görev yapar. 1973 yılında gençlik kolu başkanı olduğumda sayın başkanımızda ilk defa milletvekilliğine adaylığını koymuştu. Maliye Bakanı olduğunda özel danışmanlığı yaptık. Hiçbir zaman Sayın Baykal CHP’nin belirleyicisi olan tek insan değildir. Aksi algılanıyorsa bu haksızlık olur. Her çarşamba merkez yürütme kurulunun toplantısı vardır. Tüm MYK üyeleri fikirlerini söyler ve ortak kararlar alınır. Hiç bir zaman Sayın Baykal tek başına kararlar almaz, bu tür davranışlara en ağır tepkiyi kendi koyar. Başkanın

hiçbir zaman ben bu kararı verdim dayatması söz konusu değildir. Zaten demokrat anlayışında böyle bir tutumun söz konusu olması mümkün değildir.

- Milletvekili adaylarının belirlenmesi konusundaki düşünceleriniz nelerdir?

Emek: Adayların belirlenmesiyle ilgili olarak parti tüzüğümüz vardır. Genel Başkan, MYK, il başkanları, ilçe başkanları, belediye başkanları yetkilerini tüzüğe göre kullanır. Tüm adaylıklarda seçilecek noktada olan adayların belirlenmesiyle ilgili olarak yöntem belirlenmiştir.

Genel merkez tarafından merkez yoklaması ve ön seçimle. Her iki usulü de uyguladık. Yöntemler de, parti meclisinin kararıyla olur. Bölgelere göre karar alınabilir. Parti meclisimiz ön seçim yapılacak illeri ilan eder. Merkez yoklamasıyla olan seçimlerde de aday adayları müracaat eder. Parti MYK da durum değerlendirilir ve parti meclisinin onayına sunulur. İki seçim tekniği de farklı dönemlerde uygulanmıştır. Ben ilk defa Antalya’da aday adayı olduğumda 1977’de 25 aday adayı yarıştı. Ön seçim yapıldı ve 4. sıraya geldim. 3. ile aramda 12 oy farkı vardı. Aslında ön seçimin pek sağlıklı olduğu söylenemez. Hiçbir delege özgür iradesiyle oyunu kullanamaz. İlçe başkanı ve ilçe yönetimi alır kendilerine göre listeler oluşturur. Yani mazur görün delege ağalıkları ortaya çıkıyor. Demokratik gibi görünen durum çok keyfi anti demokratik özgür iradeye baskı olarak gittiğini bizzat görmüş yaşamış biriyim. Bunun sakıncaları var. Merkez yoklamasının da kendilerine göre hataları var. Gerçi merkez yoklaması bunu en aza indirmeye çalışıyor. Partideki verimliliğine bölgesel dengelere en yararlı olacak adaylara göre değerlendirme yapılıyor. Ön seçimle gelen Necdet Budak AKP’ye giden ilk milletvekillerinden. Öbür tarafta da farklı durumlar var. Sayın Baykal’ın ifade ettiği gibi en demokratik ve doğru olanı, çoğunluğu parlamentoda elde edersek iktidar gücü elde edersek seçim yasasında gerekli değişiklikleri yaparak bu yolu açacağız yani ne ön seçim ne merkez yoklaması, doğrudan yurttaşın milletvekilini sandıkta seçeceği bir sistemi getireceğiz. Seçim bölgelerine gittiğimizde bu sorular sorulduğunda açıklamayı böyle yapıyorum. Seçmen vekilini doğrudan seçme hakkına sahip olmalıdır. Yani seçmenin parti yanı sıra kişi tercihi de yapabilmelidir. Parti “benim önüme getirdi ben mecbur kaldımı” kaldırmanın yolu budur.

- Neden siyasi partilerde 2., 3., 4. adamlar yetişmiyor?

Emek: Bu konuda ne bir ölçü ne de bir kriter söz konusu. Formülsüz bir nokta. Ben gençlik kollarından başlayarak 30 yıldan fazladır öyle yada böyle partide görev yapıyorum.

Gençlik kollarından millet vekilliğine gelen bir yolculuk bu. Partilerde 2. 3. ve 4. adamı yetiştirecek bir formül yok. Üreten her insan bir yerlere geliyor .Partinin işleyişi içinde insanların çalışması istikrarı ve tutarlılığıyla bunlar oluşuyor. Siyaset zor bir çizgi; sabır ve emek istiyor. Örneğin Sayın Baykal'ın çizgisine baktığımızda Antalya'dan bir milletvekili olarak geldi. Genel sekreter oldu genel başkan oldu. Bir gün geldi bıraktı ayrılıyorum dedi. Parti ihtiyaç duydu yine getirdi. Şuan ki genel sekreterimiz yine benzer bir çizgiye sahip. Örneğin bir Kemal k-Kılıçdaroğlu. Çok taktir ettiğim, sevdiğim saydığım çok çalışkan bir arkadaşımız ve çalışmaları sonucunda grup başkanı toplumsal mücadele vekili oldu. Yolsuzluklara karşı Türkiye'de olup bitenleri sergilemek konusunda çok mütevazı, içten bir şekilde insanlarımızın partimizin kalbini kazandı. İşte insanlar böyle yetişir. Bunun kalıbı yoktur. Yani ikinci, üçüncü insanlar kalıptan çıkmaz. Bizde veliaht usulü işler yürümez. Emegün olmadığı, çalışmanın olmadığı yerde işler yürümez. Emek en yüce değerdir.

- AKP, CHP ve MHP'yi parti içi demokrasi açısından karşılaştırır mısınız?

Emek: Diğer siyasi partilerin işlerine müdahale etme hakkını kendimde göremem. Herkes kendi işleyişini kendileri değerlendirir. Partiler bir anayasal kurumdur bir yerde. Partilerin iç durumunu bilme ihtiyacı duymuyorum. Biz hiçbir zaman siyasetten ne elde ederiz değil siyaset yoluyla bu ülkeye neyi en iyi şekilde verebiliriz düşüncesiyle yapıyoruz ve sürdürmeye de devam edeceğiz.

- Parti içi demokrasinin uygulanması için ne önerebilirsiniz?

Emek: Parti bir kurullarla kurumsal yapısını idame ettirmektedir. Yani Anayasamız tüzüğümüzdür. Zamana, koşullara göre aksayan ve değişmesi gereken hükümleri olabilir. Parti bünyesi gereken çalışmaları ve değişiklikleri bu anlamda yapar. CHP, cumhuriyetçi, çağdaş sosyal demokrat bir partidir. Her an yenileşmeden yana olan bir anlayışı temsil ettiğimiz için bu anlamda yenileşmesi gereken durumları çekinmeden gündeme taşıyıp kurultayımızda gerekeni yaparız

- Son kurultayınızda Sayın Deniz Baykal, başkanlık yarışına dört adayla girdi. Fakat tüzükte parti başkanlığı için aday olunabilmesi için delegelerin %20 oranında oyunun alınması gerekiyor diye bir madde var. Bundan dolayı Sayın Baykal'ın karşısına aday çıkamadı. Bu konudaki düşünceleriniz nelerdir?

Emek: CHP kurultayının 1200 civarı delegesi vardır. CHP kurultayları ciddi bir çalışmadır ve çok önemlidir. Genel Başkan adaylığı hakkını, kendisinde gören bir kişinin arkasında bir

güç olması ve bu işe ciddi bakması gerekir. Sadece kurultayı alabora etmek için bu hakkı kullanmak isterseniz, orada ne demokrasi, ne siyaset, ne parti vardır. Orada kaos vardır. Genel Başkan adayı olacak kişinin en azından % 20 destekçisi olması doğaldır. Bunda anti demokratik bir durum yok. Adaylıkta ciddi bir iştir. Kurultayın ciddiyeti için özgürlükleri yok etme özgürlüğü kimseye verilmemiştir. Yani toplumun güvenini güvensizliğe çevirecek bir hakkı tanırsam bu o partiye yapılacak en büyük kötülüktür.zaten bu oranı bulamayan bir insanın seçilme olasılığı yok denecek kadardır.

EK 5: Oktay Vural⁵²⁰ ile 15 Ekim 2009 Tarihinde Yapılan Derinlemesine Görüşme

- Partinizde parti içi demokrasi işliyor mu?

Vural: Demokrasi dediğimiz farklı düşüncelerin demokratik bir ortam içinde oya dayanan rekabet sistemidir. Bir partinin sahip olduğu birtakım ilkeler ve hedefleri vardır ve bu hedefler doğrultusunda hareket eder. Bu açıdan baktığımız zaman ülke çapında çoğunlukçu bir demokrasi yerine partinin kendi amaç ve hedefleri doğrultusunda hareket edeceği ve farklılıkları dile getirebileceği bir demokrasi olmasını daha doğru buluyorum. Öncelikle parti içi demokrasinin ne olduğunu tanımlamamız gerekir. Partinin amaç, ilke ve hedefleri doğrultusunda farklı görüşleri dikkate alan bir yapının kurulmasıdır. Bunun için da partinin bir takım kurulları ve kurumları vardır. Ülkemizde parti içi demokrasiyi düzenleyen başlı başına siyasi partiler kanunu vardır ve parti içi demokrasi için şemsiye konumundadır. Parti içi demokrasinin işleyişindeki bir takım eksikler ve sıkıntılar aynı zamanda Siyasi partiler kanunundaki eksiklerden de kaynaklanmaktadır. Bu partilerin içindeki sıkıntılardan değil. Bu açıdan bakıldığında MHP olarak kurullarımızı MYK, başkanlık divanı ve diğer kurumlarda tüm bu süreçleri sağlıklı kılan ve partinin amaç ve hedefleri doğrultusunda görev alacak kişilerin yönetime geldiği demokratik bir süreci uyguluyoruz.

Yani demokratik bir tercih ile ortaya çıkıyor. Bu demokratik süreç; üyeler, delegeler, yönetim kurulu, ilçe başkanı, il başkanlıkları, büyük kurultay ve genel başkanlık aslında bu süreç demokratik bir süreçtir. MHP bunun dışında sadece kurultaylarda demokrasiyi işletmek yerine zaman zaman ilçelerde istişare toplantıları düzenler. Burada ki amacımız sadece kongrelerden kongrelere değil sürekli olarak toplantılar ile görüşme halinde olmaktır. MHP'nin bu ilçe istişare toplantıları ilçe , il ve bölge bazında yapılarak sürekli olan bir siyaseti belirli bir zamana değil genele yaymaktadır. Bu toplantılarda en alttan üste kadar genel bir değerlendirme yapılarak genel merkeze ve başkana aktararak sonuçlandırılmaktadır. Ortak bir karara dönüştürüldüğü yer başkanlık divanı ve genel başkandır.

MHP'de farklı olan bir yöntem vardır. Genel merkezin görevlendirdiği belirli kişilerin ülkenin her yerini dolaşarak raporlama yapıp genel merkeze bildirmesidir. Çünkü hiyerarşik bir parti yapısında üyelerin ve delegelerin düşüncelerin partinin genel merkeze ulaşması oldukça zordur. Burada en önemli sorunlardan biri üyelik ile parti organları arasındaki ilişkinin kurultaydan kurultaya olması. Onun dışında farklı bir ağ kurmamız gerekmektedir.

⁵²⁰ MHP Grup Başkanvekili, 23. Dönem TBMM İzmir Milletvekili

Bu eksikliği biz istişare toplantılar ile gidermeye çalışıyoruz. Örneğin 2,5 milyon üyeniz varsa bu üyelerin hepsi ile iletişim kanallarını geliştirmemiz gerek.

Siyasi partiler de ki hiyerarşik yapının sağlıklı gelişebilmesi için insanların fikirlerini söyleyebilmeleri gerekir. Ancak Türk toplumun yapısından kaynaklanan eksiklerden dolayı insanlar düşüncelerini aktaramamaktadırlar. Bunun sağlanması için farklı mekanizmalar ile bu iletişim kararları açılmalıdır.

- Siyasi partilerin yönetilmesini ve örgütlenmesini demokrasi bağlamında değerlendirebilirmisiniz?

Vural: Siyasi partilerin örgütlenmesi bazında siyasi partiler kanunu mevcuttur. Biz MHP olarak kanunun biraz daha esnek olması gerekir. Örneğin örgütlenme ve yönetim bazında net belirleyici rakamlar olmamalıdır.

Yönetim aslında bir anlayıştır. Bir siyasi partiyi eskiden yukarıdaki otorite emir verir alt kadro ise uygulardı. Şuan ise daha nitelikli insanlar vardır. Siyasi partilerin artık kendilerini yenilemeleri gerekmektedir. Çağdaş yönetimlerde önemli olan insanların düşüncelerine değer verilmeli ve uygulamaya insanları dahil etmek gerekmektedir. Eğer bunu yapabilirse örgüt başarıya ulaşabilir. Demokrasi sadece kurallar demokrasiyi sağlamaz. Aynı zaman da yönetim anlayışı da insanların düşüncelerini önemseme de katılımcı demokrasinin önemli bir parçadır. Yöneten ile yönetilen arasındaki ilişki güvene dayanır. Önemli olan bu güven ilişkisinin sağlanması gerekmektedir. Bu güveni sağlayacak olan şey yöneticinin vasıflarına göre şekillenir. Liderin dürüst olması, vasıflı olması, iletişim kanallarını açık tutması oldukça önemlidir. Eğer bunları yapmazsa ilişkiler zayıflar ve yönetim otoriter bir yönetim haline gelir.

Parti içindeki oligarşik yapı aslında parti yönetimini tehdit etmektedir. Parti ne kadar oligarşik yapıya sahipse parti tabanı da o kadar çok partiden uzaklaşır. Biz MHP olarak bu sorunu aşmak için büyük çaba harcıyoruz.

- Parti içi demokrasinin önündeki en büyük engel nedir?

Vural: En büyük engel yönetim anlayışıdır. Daha doğrusu yönetimin başında olan kişi; eğer partinin amaç ve hedefleriyle birlikte olan kişilerin görüş ve düşüncelerine açık ve ona göre bir karar oluşturmaya çalışıyorsa parti içi demokrasinin önündeki kanallar açıktır. Oysa yönetimin başında olan başkan iletişim kanallarını kapatırsa ve kendine ulaşan insanların

düşüncelerini önemsemez ise işte o zaman demokrasi partide işlemez. Bizim partimizin genel başkanı ise herkesi dinler ve kararları ona göre alır. Yani en büyük engel bence liderin anlayışının o partiyi nasıl yönettiği ile ilgilidir. Bizim parti de bu anlamda demokratik olma yönünde ilerlemektedir.

- Siyasi partilerdeki liderin tek belirleyiciliği ortadan kalkabilir mi? Bunun için neler yapılmalıdır?

Vural: Siyasi partilerde lider aslında tek belirleyici değil. Merkez Yönetim kurulu vardır. Bazı kararlar bu kurulda istişare edilerek almaktadır. Ancak liderlik çağımızda oldukça öne çıkmıştır. Yani liderin belirleyici olması gerekir. Ancak liderlik ortak hedef doğrultusunda karar almalıdır. Sadece benim dediğim doğrudur diyen değil “bizi” oluşturan lider ve partisi başarılı olabilir. Toplumda liderin belirleyici olması tabidir. MHP’de bu bizi gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

- Milletvekili adaylarının belirlenmesi konusundaki düşünceleriniz nelerdir?

Vural: Merkez yoklaması ve önseçim olmak üzere iki sistem vardır. Önseçim sistemi, üyeliklerin partiye bağının düzenli ve sürekli olmamasından dolayı biz çeşitli problemler görüyoruz ve önseçim yapmıyoruz , merkez yoklaması yapıyoruz. Biz adayları belirleyeceğimiz zaman toplumda anket yapıyoruz. Son seçimde elektronik oylama ile her üyeye mesaj atılarak milletvekilleri hakkında görüşleri alınmıştır. Böylece genel merkeze gelen aday listeleri en son aşamada başkan ve genel merkezde değerlendirilerek demokratik bir şekilde belirlenir. Özellikle tabanın istediği adaylar olmazsa parti de başarıya ulaşamaz. Bunun için üyelerin görüşlerinin alınması oldukça önemlidir.

- Sizce milletvekili adayları belirlenirken hangi yöntem daha demokratiktir. Sizin partinizde hangi yöntem tercih edilmektedir.? Neden?

Vural: Diğer soruda da cevap verdiğim gibi merkez yoklamasını tercih ediyoruz. Bize göre daha demokratik bir sistemdir.

- Neden siyasi partilerde 2.3.4. adamlar yetişmiyor?

Vural: Aslında siyasi partilerde var. Ancak halef olmadığı için bu sorular soruluyor. Yani her zaman şunu derler; şu olmazsa ikinci adam bu halefi budur. Ancak bu hiyerarşik anlamda devir teslimi gerçekleştirir. Bu oldukça tehlikedir. İşte Atatürk var Sonra Milli Şef var. Bu

demokratik değildir. Bu otoriter bir yapıdır. Kurumsal tercihler doğrultusunda o kuruma hizmet etmek isteyenler gelir ve liderlikle ilgili bir değişiklik olacağı zaman kurultayda yarışır. Ancak ikinci, üçüncü ve dördüncü adamlar olursa işte o zaman oligarşik yapı ortaya çıkar. Örneğin Sayın Başkan Bahçeli sürekli televizyona çıkmaz. Ama biz çıkıyoruz. Yani MHP sadece Devlet Bahçeli'nin partisi değildir. Benim kadrom var ekibim var diyor ve gerektiğinde onlar konuşurlar. Bu oldukça demokratik bir ortamın olduğunu gösterir.

- CHP, MHP ve AKP' yi parti içi demokrasi açısından karşılaştırabilirmisin?

Vural: Hepsini bağlayan bir siyasi partiler kanunu var. Ama onun dışında diğer partilerin iç işlerine girmek istemiyorum .Ancak genel başkanımızın ben egosu yoktur biz düşüncesi vardır. Parti 40 yıllık bir partidir. Demokratik kültür açısından baktığımız zaman başkanımız kurucu genel başkan değildir, seçimle başkanlık koltuğuna oturmuştur. Örneğin AKP'de ilçe belediye başkanlarını vatandaş tanımaz ama tayip erdoğan'ın resmi vardır. Bu demokratik bir şey değildir. Her yerde Tayip Erdoğan'ın resmi vardır. Dolayısıyla böyle bakıldığı zaman AKP'de ben merkezîyetçilik vardır, demokrasiyi özümsememişlerdir. Kendisi dışındakilerinin hakkına ve hukukuna saygı göstermeyen bir düşünce yapıları vardır. Demokraside, insanların çeşitli olaylardaki görüşlerinin dikkate alınması gerekir. Ancak AKP'de bu yoktur. Hem merkezde hem de çevre de genel başkan vardır. Böyle bir yapı AKP ve Tayip Erdoğan'nın demokrasiyi özümsemeyen, demokrasiyi araç olarak kullanan parti olduğunu göstermektedir. Her türlü olayda Bakan ya da milletvekilinin konuşması gerekirken hep başkan konuşmaktadır. Bakanların ise her konuşmadan sonra başbakan teşekkür etmesi, sen çok yaşa başbakan gibi bir şeydir. Biat geleneği olduğu için demokratik değildir.

CHP ise diğer partilere göre daha kalıplaşmış bir partidir. Aslında bize daha otoriter parti derler ama CHP bence daha otoriter bir partidir. Özellikle de hiziplerin olması parti içinde çatışmaların olduğunu göstermektedir. Toplumun değer yargıları ile çok fazla iletişim kurabildiğini düşünmüyorum.

- Parti tüzükleri ve parti içi seçimler açısından karşılaştırabilir misiniz?

Vural: Parti tüzüklerinin çoğu birbirine benzer. Mesela AKP ve CHP'de genel başkan adayı önermeleri daha da zorlaştırılmıştır. Bizde 41 delege önerebilirken, CHP ve AKP'de %20 gibi bir oran mevcuttur. Bu da antidemokratik bir uygulamadır. Diğer maddeler ise birbirine benzer.

- Parti içi demokrasinin uygulanabilmesi için ne nerebilirsiniz?

Vural: Parti ortak amaçların bir araya geldiği bir kurumdur. Bu siyasal vizyonun oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlamak amacıyla üyelerle parti arasında iletişim kanallarının açık tutulduğu bir yapının oluşturulması gerekir.

Bunun yanında partinin genel başkanının dürüst olması, vizyonunun olması gerekir. Partililerle başkan arasında güven duygusunun oluşturulması gerekir.

- Son kurultayınızı parti içi demokrasi aından değerlendirebilirmisiniz?

Vural: Sayın zdağ hukuka uygun olmayan bir şekilde partiye ye olmuştur. Demokrasiye ve hukuka bağlı bir partiyiz. Hukuk dışı yollarla başka yerden ikametgah sağlayıp partiye ye olup aday olursanız bu hem partide hukuksuzluk yaratır hem de demokrasiyi zedeler. Bunun dışında kurultayda çok adayın olması bence önemlidir. Tüm kurultaylar da genel başkanın karşısına birden fazla aday çıkmıştır.

EK 6: Kemal Anadol⁵²¹ ile 16 Ekim 2009 Tarihinde Yapılan Derinlemesine Görüşme

- Partinizde parti içi demokrasi işliyor mu?

Anadol: TBMM grubunda işliyor. Örgütte ise zorunlu durumda kontrollü olarak işliyor.

- Siyasi partilerin yönetilmesini ve örgütlenmesini demokrasi bağlamında değerlendirebilir misiniz?

Anadol: Bu toplumun ekonomik ve eğitim düzeyi ile doğrudan ilişkili bir sorundur. Bunların üst düzeyde olduğu bir ortamda parti içi demokrasi tam anlamı ile uygulanabilir. Ancak şuan için parti içi demokrasinin hiçbir partide tam olarak işlediğini söyleyemeyiz.

- Parti içi demokrasinin önündeki en büyük engel sizce nedir?

Anadol: İç göç, sağlıksız kentleşme, işsizlik gibi sosyal ve ekonomik faktörler. Özellikle de toplumda siyasal kültürün gelişmemiş olmasıdır.

- Siyasi partilerdeki liderin tek belirleyiciliği ortadan kalkabilir mi? Bunun için neler yapılmalı?

Anadol: Tercihli oy sistemine bir an önce geçilmelidir. Milletvekillerini başkan değil, halk belirlemelidir.

- Milletvekili adaylarının belirlenmesi konusundaki düşünceleriniz nelerdir?

Anadol: Tercihli oy sisteminin kullanılması.

- Sizce milletvekili adayları belirlenirken hangi yöntem daha demokratiktir? Sizin partinizde hangi yöntem tercih edilmektedir? Neden?

Anadol: Diğer soruda belirttiğim tercihli oy CHP'nin resmi görüşüdür. Hem programda hem de tüzükte yer alacaktır.

- Neden siyasi partilerde 2., 3., 4. adamlar yetişmiyor?

Anadol: CHP'de yetiştiğini düşünüyorum. Bizim partimizde sadece birinci adam yoktur

⁵²¹ CHP Grup Başkanvekili, 23. Dönem TBMM İzmir Milletvekili

- AKP, CHP ve MHP'yi parti içi demokrasi açısından karşılaştırır mısınız?

Anadol: AKP'nin ve MHP'nin parti yapısı ve geleneği tek adama dayalıdır.

- Parti tüzükleri ve parti içi seçimler açısından karşılaştırsak?

Anadol: CHP'nin tüzüğü diğer iki partinin tüzüğüne göre çok daha demokratiktir.

- Parti içi demokrasinin uygulanabilmesi için ne önerirsiniz?

Anadol: Parti içi eğitim ön şarttır. Sağlıklı ve yerleşik bir üyelik sisteminin partilerde oluşturulması gerekmektedir.

EK 7: Tarhan Erdem⁵²²'le 17.10.2009 Tarihinde Yapılan Derinlemesine Görüşme

- Siyasi partilerde parti içi demokrasi işliyor mu?

Erdem: Bu soruyu cevaplamamak için, önce “Parti içi demokrasi” nin tanımı yapılmalıdır.

Parti içi ilişkilerini (Parti yurttaş, Parti – üye, parti – kongre – üye, üye-üye, üye – kamu ilişkilerini) belirleyen belgelerin (Tüzük, kanun, karar, bildiri, ...), (her kademedede ve her kişiye – üyeye –kuruma) aynen uygulanması ve bu uygulamayı denetleyen organın, yönetimden ve kongreden bağımsız olmasıdır. Öncelikli konu, bu belgelerin doğru olması değil, uygulanmasının eşitliği ve aynılığıdır.

Bir başka deyişle bu tanımı tekrarlırsak; parti içi demokrasi, genel ve parti içi hukukun herkese eşit ve yaygın olarak, ama mutlaka uygulanmasıdır.

Bu tanım içinde düşünürsek, ülkemizde parti içi demokrasi yoktur; çünkü bütün partilerimizde, yazılı belgeler ve kararlar genel başkandan üyeye kadar her bir kademedede farklı anlaşılmakta ve uygulanmaktadır.

- Siyasi partilerin yönetilmesini ve örgütlenmesini demokrasi bağlamında değerlendirebilir misiniz?

Erdem: Siyasal partilerde “üye”, yerel ve genel siyasetin bir parçası olmalıdır. Bu sağlanmadan ülkemizde “demokrasi” nin işlemesi ve gelişmesi çok zordur. Bugün üyeler, üst kademelerin “kaynağı” değil, “araçları”dır. Biraz daha açıklamaya çalışayım: Üyeler mahalle ve köylerinde yaşayanların bütün sorunlarında ilk karar organı olmalıdır. Böylece, üyeler bu meseleleri anlamakla siyasal bir unsur olacaklarını görecek ve anlayacaklar, halkın gerçekten temsilcisi olacaklardır. Yerel sorunlarla haşır neşir olan üyelerden oluşan kongreler de kendi çevrelerinin olay ve konularını tartışacak ve bunların çözümüne katkıda bulunma amacıyla karar verecek ve seçecektir.

- Parti içi demokrasinin önündeki en büyük engel sizce nedir?

Erdem: En büyük engel, yönetim sisteminin merkezi olmasıdır. Her konuda karar yetkisi merkezdedir, bunun kaldırılmasına anayasa, yasalar, politik liderler ve siyaset adamları karşıdır. Bu durumun değişmesi için, bir siyasal partinin kendisini, programını ve tüzüğünü

⁵²² Konda Araştırma ve Danışmanlık Şirketi Başkanı

yerelleştirmesi gerekir. Böyle bir örnek oluştuğunda demokrasimizde büyük gelişmeler sağlanacaktır.

- Siyasi partilerdeki liderin tek belirleyiciliği ortadan kalkabilir mi? Bunun için neler yapılmalıdır?

Erdem: Üçüncü soruda cevaplamaya çalıştım.

- Milletvekili adaylarının belirlenmesi konusundaki düşünceleriniz nelerdir?

Erdem: Hepsi, parti işlemleri ve ilişkilerinin, bugünkünün tam tersi olmasıyla başlar.

- Sizde milletvekili adayları belirlenirken hangi yöntem daha demokratiktir? Sizin partinizde hangi yöntem tercih edilmektedir? Neden?

Erdem: Aday belirlenmesinin yerel mesele olduğunu kabul edilmesiyle başlar. Bunun için de önce üyelerin partinin gerçekten sahibi olması görüşü kabul edilmeli, bu görüşe inanılmalıdır.

- Neden siyasi partilerde 2., 3., 4. adamlar yetişmiyor?

Erdem: Çünkü liderler her şeye hakimdir; partide hiçbir konu ve karar paylaşılmamaktadır; paylaşım olmayan yerde sorumluluk ve yetki olmaz; sorumluluk ve yetki olmayan kurumlarda da adam yetişmez.

- AKP, CHP ve MHP'yi parti içi demokrasi açısından karşılaştırır mısınız?

Erdem: Temelde hiçbir farkları yoktur. Liderler halka yakın olduğunda fark varmış gibi görünmektedir.

- Parti tüzükleri ve parti içi seçimler açısından karşılaştırırsak?

Erdem: Tüzükleri birbirlerinin aynısıdır. Çünkü Siyasi Partiler Kanununa göre belirlemektedirler.

- Parti içi demokrasinin uygulanabilmesi için ne önerirsiniz?

Önce siyasal hayatın tanımını değiştirmeliyiz.

EK 8: Nur Doğan Topaloğlu⁵²³ ile 14 Ekim 2009 Tarihinde Yapılan Derinlemesine Görüşme

- Partinizde parti içi demokrasi işliyor mu?

Topaloğlu: Batıya yönelik bir parti olduğumuz için ombudsmanlık denilen parti içi demokrasi gibi organları tüzüğümüze koyduk. Hazırladığımız anayasa değişikliğinde ombudsmanlık kavramını kanunlaştıramadık ve bunu işler hale getiremedik. Örneğin bizde var olan hakem kurulu ile parti içindeki anlaşmazlıkları çözebiliyoruz. Diğer partiler de ise bu hakem kurulu mevcut değildir. Bizde işleyen demokrasiyi diğer partiler ile mukayese bile edemeyiz. Milletvekilleri parti içi demokrasi hakem kurulu konusunda bilgileri vardır. Ancak benimsediklerini söyleyemeyiz. Bizde genel merkezin hakem kurulu ve illerin hakem kurulları vardır. Ancak şuan için yeterli düzenleme yapılmadığı için işlerliği yoktur.

- Siyasi partilerin yönetilmesini ve örgütlenmesini demokrasi bağlamında değerlendirebilir misiniz?

Topaloğlu: 1946'dan itibaren çok partili hayata geçilmiştir. Ancak Batı'daki anlamda demokratik yönetiliyor diyemeyiz. Özellikle de askeri darbeler partilerin yönetilmesini ve örgütlenebilmesini olumsuz etkilemiştir. Kongre döneminde %90 üzerinde bir kabullenme ile tek aday üzerinde anlaşılır. Bu durum partimizin üyelerle uyum içinde olduğunun da göstergesidir.

- Parti içi demokrasinin önündeki en büyük engel nedir?

Topaloğlu: En büyük engel bana göre eğitimidir. Yalnız tüzükle yetinilmeyip tıpkı disiplin kurulunun zorunlu tutulduğu gibi kanunun parti içi demokrasi denetim kurulunu ham siyasi partiler kanununda hem de tüzükte zorunlu kılmak gerekmektedir.

- Siyasi partilerdeki liderin tek belirleyiciliği ortadan kalkabilir mi?

Topaloğlu: Liderin belirleyiciliği önemlidir. Ancak tamamen lidere verilmesi tehlikelidir. Kararların tartışılarak alınması gerekmektedir. Ancak liderin belirleyici olmadığı parti de başarılı olamaz. Biz her ay parti merkezinde kadın kollarını, gençlik kollarını sürekli eğitiyoruz.

⁵²³ AKP, PİDHK Başkanı

- Sizce milletvekili adayları belirlenirken hangi yöntem daha demokratiktir. Sizin partinizde hangi yöntem kullanılmaktadır?Neden?

Topaloğlu: Partimizde merkez yoklaması tercih edilmektedir. Ancak bazı dönemlerde teamül yoklaması ile halkın düşüncelerini alıyoruz. Anketler yapılarak gelen sonuçlar en son aşamada genel başkan ve genel merkez organlarında değerlendirilerek milletvekili adayları belirlenmektedir.

- Neden siyasi partilerde 2.,3.,4. adamlar yetişmiyor?

Topaloğlu: Siyasi olarak hala o aşamaya gelemedik. Şuan yeni bir parti olduğumuz için genel başkana rakip olan kimse yok. Şuan asıl sorun delegelerin, milletvekillerinin genel başkan tarafından belirlenmesidir. Bundan dolayı da kurultayda genel başkanın karşısına kimse aday olarak geçemiyor.

- CHP, MHP ve AKP'yi parti içi demokrasi açısından karşılaştırabilir misiniz?

Topaloğlu: CHP ülkemizin ilk partisidir. Ancak gelişmeye kapalıdır. Tüzüğünü günün şartlarına uydurması gerekmektedir. Özellikle bizim tüzüğümüzde yer alan Parti İçi Hakem Kurulu diğer iki partinin tüzüğünde yer almamaktadır. Bu anlamda Hem MHP hem de CHP parti içi demokrasi açısından oldukça geri kalmıştır.

- Parti tüzükleri ve parti içi seçimler açısından karşılaştırabilir misiniz?

Topaloğlu: Yeni bir parti olduğumuz için bizim parti tüzüğümüz diğerlerine göre daha demokratiktir. Diğer partiler senede iki kongre yaparlar ama herhangi bir ilerleme kaydedemezler. Bizim parti tüzüğümüz daha demokratiktir.

- Parti içi demokrasinin uygulanabilmesi için ne önerirsiniz?

Topaloğlu: Partide, parti içi demokrasinin uygulanabilmesini sağlayacak organların mevcut olması gerekiyor. Özellikle de partide tek başkanın belirleyiciliğinin ortadan kalkması gerekiyor. Siyasi Partiler Kanunu'nun yenide düzenlenmesi gerekmektedir.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve Soyadı : Tolga Cenk TÜRK

Doğum Tarihi ve Yeri : 10.10.1983 Divriği/SİVAS

Medeni Durumu : Bekar

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Muratpaşa Lisesi

Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi

Yükseklisans Diploması: Akdeniz Üniversitesi SBE Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Konusu : Parti İçi Demokrasi :CHP, MHP ve AK Parti

Yabancı Dil / Diller : İngilizce, Almanca

Bilimsel Faaliyetler : -

İş Deneyimi

Stajlar : -

Projeler : Belediyelerin Engellilere Yönelik Hizmetleri; Antalya Örneği,
Leonardo Da Vinci Staj Projesi Granada/İSPANYA

Çalıştığı Kurumlar : -

Adres : Bayındır Mah. Pınar Cad. Doğan Apt. Kat:2/6 ANTALYA

Tel. no : 0544 593 04 19

E-posta : tolgatet@yahoo.com